

BİLGİ YÖNETİMİ INFORMATION MANAGEMENT

Cilt/Volume 5 · Sayı/Issue 2 · 2022

e-/SSN: 2636-8544

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi(BİL-BEM)

BİLGİ YÖNETİMİ

INFORMATION MANAGEMENT

e-ISSN: 2636-8544

Cilt|Volume 5 • Sayı|Issue 2 • Aralık|December • Yıl| Year 2022

Yılda iki kez yayımlanmaktadır | Published semi-annually

Baş Editör/ Editor in Chief

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRÇİ

Editörler/ Editors

Mehmet TORUNLAR

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA

Burcu YILMAZ

Editör Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRÇİ

Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ

Prof. Dr. Hayri SEVER

Prof. Dr. Hrvoje STANČIĆ

Prof. Dr. John GATHEGİ

Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ

Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA

Doç. Dr. İbrahim ARPACI

Doç. Dr. Kımız DALKIR

Doç. Dr. Nevzat ÖZEL

Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altay ÜNAL

Dr. Sefer YAZICI

Öğr. Gör. Dr. Levent KUTLUTÜRK

Öğr. Gör. Dr. Özhan SAĞLIK

Öğr. Gör. Emine CENGİZ

Öğr. Gör. Kübra ZAYİM GEDİK

Öğr. Gör. Mehmet Oytun CİBAROĞLU

Öğr. Gör. Özlem YALÇINKAYA

Mehmet TORUNLAR

Burcu YILMAZ

Yabancı Dil Editörleri/ Foreign Language Editor

Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ
Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Teknik Editör/ Technical Editor

Deniz ÇİFTELER

Hakem Kurulu/ Referee Board

- Prof. Dr. Ahmet Oğuz İÇİMSOY, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR, Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin KARADEMİR, Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun POLAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fatoş SUBAŞIOĞLU, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ANAMERİÇ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza KANDUR, Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Sacit KESEROĞLU, Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri SEVER, Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Hrvoje STANČIĆ, University of Zagreb
Prof. Dr. Hülya DİLEK KAYAOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. İnci ÖNAL, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İshak KESKİN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. John GATHEGİ, South Florida University
Prof. Dr. Mehmet Ali AKKAYA, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TOPLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SAĞSAN, Yakın Doğu Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi ÇİÇEK, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Oya GÜRDAL, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür YILMAZEL, Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem GÖKKURT DEMİRTEL, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Semra GÜNDÜÇ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serap KURBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tuba ÇAVDAR KARATEPE, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay OĞUZ, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Türksel KAYA BENGŞİR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Umut AL, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit KONYA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin GÜLBAHAR, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet ALTAY, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Buket DOĞAN, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Hale ILGAZ, Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Halit Buluthan ÇENTİNTAŞ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Huriye ÇOLAKLAR, Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret ARI, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gaye BAYCIK, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Gülten ALIR, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Güray SOYDAN, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Güssün GÜNEŞ, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Halit Buluthan ÇETİNTAŞ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Işıl İlknur SERT, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ARPACI, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Kasım BİNİCİ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Kımız DALKIR, McGill University
Doç. Dr. Nevzat ÖZEL, Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Şahika EROĞLU, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Tolga ÇAKMAK, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ERDOĞAN, Antalya Bilim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ ŞENTÜRK, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Esmeray KARATAŞ, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Halise ŞEREFÖĞLU HENKOĞLU, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Haydar YALÇIN, Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YÜCE, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Lale ÖZDEMİR ŞAHİN, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Malik YILMAZ, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehlika KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altay ÜNAL, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN, İstanbul Okan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nermin ÇAKMAK, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Salim IŞIK, Özyeğin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semanur ÖZTEMİZ, Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye AKÇA, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Türkay HENKOĞLU, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vural ÇELİK, T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi
Dr. Aybike TUNÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Cengiz AYDIN, Kültür ve Turizm Bakanlığı
Dr. Arş. Gör. Demet IŞIK, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Deniz YILDIRIM, Ankara Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Erdi ALACA, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Erkan AKDOĞAN, Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Levent KUTLUTÜRK, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Metin TURAN, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Dr. Arş. Gör. Neslihan ER-KOÇOĞLU, Ankara Üniversitesi
Dr. Safa Burak GÜRLEYEN, Kara Kuvvetleri Komutanlığı
Dr. Sefer YAZICI, Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dr. Şenol KARADENİZ, Kültür ve Turizm Bakanlığı
Dr. Ömer Furkan KESİKBAŞ, TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş.
Dr. Öğr. Gör. Özhan SAĞLIK, Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr. Zeynep GÖRMEZOĞLU, Bezmialem Vakıf Üniversitesi

Dergimiz 10. Sayısında (5. Cilt 2. Sayı) Hakemlik Yapanlar

Prof. Dr. Bülent YILMAZ, Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ, Prof. Dr. Mehmet Ali AKKAYA, Prof. Dr. Mehmet TOPLU, Prof. Dr. Niyazi ÇİÇEK, Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ, Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN, Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA, Doç. Dr. Buket DOĞAN, Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK, Doç. Dr. Huriye ÇOLAKLAR, Doç. Dr. Nevzat ÖZEL, Doç. Dr. Semanur ÖZTEMİZ, Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Esmeray KARATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YÜCE, Dr. Öğr. Üyesi Levent KUTLUTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi M. Altay ÜNAL, Dr. Öğr. Üyesi Türkay HENKOĞLU, Dr. Cengiz AYDIN, Dr. Özhan SAĞLIK, Dr. Safa Burak GÜRLEYEN ve Dr. Sefer YAZICI hocalarımıza katkıları için teşekkür ederiz.

Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM) tarafından yayımlanan dergi hakemli ve bilimsel bir dergidir. Disiplinler arası yaklaşımla bilgi yönetimi, belge yönetimi, arşiv yönetimi ve bilişim sistemleri alanında özgün bilimsel araştırma makaleleri ile uygulama deneyimlerini içeren çalışmaları yayımlayarak bilimsel çalışmaların artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.

Bilgi Yönetimi Dergisi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kez elektronik olarak yayımlanmaktadır. Açık Erişim olarak yayımlanan dergi, 2018 yılı itibariyle TR DİZİN’de taranmaktadır.

Dergi, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Kullanıcılar bu lisans kapsamında, lisans sahibine atıfta bulunarak eseri dağıtabilir, kopyalayabilir, üzerinde çalışmalar yapabilir, yine sahibine atıfta bulunarak türevi çalışmalar için eseri kullanabilir.

Yönetim Yeri |Managing Office

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü
Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)
Gölbaşı 50. Yıl Yerleşkesi
BEYAS Binası 06830 Gölbaşı/ANKARA

İletişim

Ad: Bilgi Yönetimi Dergisi
E-posta: bydergisi@ankara.edu.tr, bydergisi@gmail.com

Telefon: 0312 484 51 89

Cilt: 5 • Sayı: 2 • Aralık • Yıl: 2022

Volume: 5 • Issue: 2 • December • Year: 2022

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Editörden... / Editorial...

Yetenekli Ekipler... / Talented Teams

Mehmet TORUNLAR..... i

Hakemli Makaleler / Refereed Articles: Araştırma Makalesi / Research Article

Sayısal Koruma Koalisyonu Hızlı Değerlendirme Modeli: Elektronik Belgelerin Güvenilirliği Açısından Bir İnceleme / Digital Preservation Coalition Rapid Assessment Model: A Review in Terms of Trustworthiness of Electronic Records

Özhan SAĞLIK..... 211

Türkiye'deki Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Belge Yönetimi Politikası Gerekliği Üzerine bir Çalışma / A Study on the Necessity of Records Management Policies in Turkish Public Sector Organisation

Emine CENGİZ MATER, Lale ÖZDEMİR ŞAHİN..... 224

Örgütsel Öğrenme Kapasitesi, Çift Yeteneklilik, Çevre Dinamizmi ve Yenilik Performansı İlişkisi / The Relationship between Organizational Learning Capacity, Ambidexterity, Environmental Dynamism and Innovation Performance

Vural ÇELİK, Hakan KİTAPÇI, Burçin ÇETİN KARABAT..... 239

Türkiye'deki e-Ticarete Özgü Blokzincir Tabanlı Dijital Kimlik Güven Çerçevesi Önerisi / Blockchain Based Digital Identity Trust Framework Proposal for e-Commerce in Turkey

Ömer DOĞAN, Hacer KARACAN..... 257

Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusundaki Basılı Kaynakların Nicelik ve İçerik Analizi: 1928-2020 / Quantitative and Content Analysis of Printed Publications on Intellectual Freedom in Turkey: 1928-2020

Ela ANKARALI, Bülent YILMAZ..... 280

Tarihsel Süreçte Bibliyoterapi ve Kütüphanelerin Bu Süreçteki Yeri / Bibliotherapy in the Historical Process and the Place of Libraries in This Process

Güler DEMİR..... 302

Bilginin Düzenlenmesinde Kataloglama Etiği: İlkeler ve Sorunlar / Cataloging Ethics in Organizing Information: Principles and Issues

Burak BEYGİRCİ..... 322

Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi / Evaluation of University Students' Communication Skills

Raiye İBEKÇİ, Halit Buluthan ÇETİNTAŞ..... 340

Identifying Success Factors, Deciding On Methodology and Implementation of Project Portfolio Systems: A Hybrid, Two-Layer Solution in TurkStat / Proje Portföy Sistemlerinin Uygulanmasında Başarı Faktörlerinin Belirlenmesi ve Metodolojiye Karar Verilmesi: TÜİK'te Hibrit, İki Katmanlı Bir Çözüm	
<i>Furkan METİN, Nesibe GÜL, Müge Naz VURAL</i>	353
Rethinking Library and Information Services amidst Virulent Covid-19 Global Pandemic / Covid-19 Küresel Pandemisinde Kütüphane Hizmetlerini Yeniden Düşünmek	
<i>Olabisi ADESİNA, Tunde Toyese OYEDOKUN, Zainab AMBALÍ, Laaro DOLAPO MEDİNAT</i>	367
Haberler /News	
5. e-BEYAS Sempozyumu 10-11 Ekim 2022 Tarihleri Arasında Ankara'da Gerçekleştirildi / The 5th e-BEYAS Symposium was held in Ankara between 10-11 October 2022	
<i>Burcu YILMAZ</i>	378
Hazine-i Evrak'ın kuruluşunun 176. Yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü'ne Özel Etkinlik 30 Kasım'da İstanbul'da Düzenlendi / A Special Event for the 176th Anniversary of the Hazine-i Evrak and the 17th Archival Day was Held in İstanbul on 30 November	
<i>Rana KURTCUOĞLU, Buse KARA</i>	380
Türk Arşivciler Derneği Arşiv Bilimine Katkı Ödülleri Verildi / Contribution to Archival Science Awarded by the Turkish Archivists Association	
<i>Burcu YILMAZ</i>	382
Tebrik - Mustafa SAĞSAN - Mehmet Altay ÜNAL - Neslihan ER-KOÇOĞLU - Korcan DOĞAN / Greeting - Mustafa SAĞSAN - Mehmet Altay ÜNAL - Neslihan ER-KOÇOĞLU - Korcan DOĞAN	
<i>Burcu YILMAZ</i>	383

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

e-ISSN: 2636-8544

Hakemli dergidir.

Yılda 2 sayı (Haziran-Aralık)
yayınlanır.

<https://dergipark.org.tr/pub/by>

Sahibi

Ankara Üniversitesi Bilgi
Yönetim Sistemleri
Belgelendirme ve Bilgi
Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)

Baş Editör

Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Editörler

Mehmet TORUNLAR

Bahattin YALÇINKAYA

Burcu YILMAZ

Yabancı Dil Editörleri

Özgür KÜLCÜ

Özlem GÖKKURT DEMİRTEL

Teknik Editör

Deniz ÇİFTELER

Yönetim Yeri:

Ankara Üniversitesi
Bilgi Yönetim Sistemleri
Belgelendirme ve Bilgi
Güvenliği Merkezi (BİL-BEM)
Gölbaşı 50. Yıl Yerleşkesi
BEYAS Binası 06830
Gölbaşı/ANKARA

İletişim:

bydergisi@ankara.edu.tr

bydergisi@gmail.com

bilbem@ankara.edu.tr

Tlf: (0312) 484 51 89

Editörden...

Yetenekli Ekipler...

Teknoloji-bilgi arasındaki sarmal ilişki çok hızlı büyüyor ve gelişiyor. Devletler, kurumlar, kuruluşlar, özel işletmeler; son yıllar içerisinde teknolojiyle gelişen, büyüyen veri yığınlarını, bilgi birikimlerini yönetilebilir kılmak, onlardan azami ölçüde fayda temin etmek için yüklü miktarlarda yatırımlar yaptılar ve en yetenekli veri bilimcileri, bilişim uzmanlarını istihdam etmeye çalıştılar. Ancak bu yaklaşım ve çabaların belirli bir noktaya kadar işe yaradığını söylememiz mümkün. Hem küresel hem de ulusal çerçevede verilerin korkunç boyutlara ulaşması; bilgi birikiminin devasa bir yapıya bürünmesi, birçok alana ait olan yaklaşımları ve ilişkileri değiştirmeye başlamıştır.

Ancak bilinen bir gerçek var ki, belli başlı devletlere ve yine belli başlı işletmelere ait başarı hikâyeleri oluşmasına karşın, çoğunluğu oluşturan devlet, kurum, kuruluş ve şirketler teknoloji temelli bilgi dünyasının getirisinden beklenen azami faydayı sağlayabilmiş görünmüyor. Birçok devlet, toplum, kurum, kuruluşun son teknoloji ürünü donanımlara sahip olmak, bilgiye kolay ve hızlı erişim elde etmek, bilgiyi yaymak gibi yüzeysel şeyler dışında, bu dünyanın nimetlerinden yeterince faydalandıkları söylenemez.

Buradan hareket ettiğimizde, dünyanın büyük kısmı ile bilgi temelli teknolojik ürün ve süreçlerin asli sahipleri arasında ciddi boyutlarda bir anlam ve hedef uçurumu olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bu uçurum, teknolojinin yapay zekâ, nesnelere interneti, metaverse vb. gibi yeni türevlerle farklı formları hayata dâhil etmesi ile daha da derinleşerek büyüyor.

Bu derece derine inen her mevzu gibi sorunun kaynakları da çözümünü de birden fazladır. Sorunun ana kaynağından bir tanesi olduğunu düşündüğümüz husus ise, teknoloji dünyasında bilgi/belge yönetimi temelli bir süreçler bütününe önem vermemek, profesyonel bilgi/belge yöneticilerini istihdam etmemek, teknoloji/dünya ilişkisine sadece donanım bazında bakılarak, sorunların bir yazılım güncellemesi ile çözümlenebileceği inanışına dair, yanlış ve sakat bakış açısıdır.

Kurum, kuruluşlar hatta özel işletmeler, genel itibarıyla bulabildikleri en teknik bilişim uzmanı kişileri işe aldıklarında meseleyi çözümlenebileceklerine inanıyor, teknoloji dünyasının ortaya koyduğu her türevin aslında özgün bir bilgi yönetim sürecine dâhil olduğu gerçeğini gözden geçiriyorlar. Oysa bilginin/belgenin yönetilmesi farklı bir alan, bunun teknolojik ürünlere değişik tekniklerle uyarlanması ayrı bir alandır.

Teknoloji temelli bu 'dijital yeni dünya'ya uyum sağlamak, özgünlüğü korumak, güvenliği ve güvenilirliği temin etmek için yapılacak en önemli faaliyetlerden bir tanesi, bunları gerçekleştirebilme noktasında ne tür yetkinliklere ihtiyaç duyulduğunun tespit edilmesidir. Bu yetkinliklerden bir tanesi de, teknolojiyle ayrıştırılmaz, bölünüp parçalanamaz sarmal bir ilişki kurmuş olan bilginin/belgenin özgün

politikalarla yönetilebilir kılınmasıdır. O halde teknolojinin, dijitalleşmenin pozitif bir güç unsuruna dönüşmesi için, vakit kaybetmeden bilginin/belgenin sistemli ve süreçlere tabi yönetilmesine odaklanılmalıdır.

Algoritmalarla, yazılımlarla, donanım yapısalılıklarıyla uğraşmak ayrı bilgi/beceri setlerini gerektirirken, bu yapılar üzerine işlenecek, buradan elde edilecek, burada üretilecek, paylaşılacak, gizlenecek bilgileri/belgeleri oluşturmak ve yönetmek farklı bilgi/beceri setlerini gerektirir. Bu noktada da teknoloji dünyasının teknik personeli ile bilgi/belge yöneticileri bir arada çalışmak zorundadır. Farklı alanlardan oluşan iki dünyanın bilgi/becerileri özgün politikalarla, faaliyet zincirleri ile bir araya geldiklerinde önemli bir kombinasyonu, “*yetenekli ekip*” diyebileceğimiz bir oluşumu ortaya çıkarır.

İki alanın profesyonelleri bir araya getirilmediğinde teknoloji temelli dijital dünyaya ayak uydurmak zorlaşacak, yalnızca son model aletleri kullananlar olarak işlere devam edilecektir. Bu noktada izlenebilecek en iyi yol, yeni dünya gerçekliğine layığıyla eklenilebilmek için farklı yetkinliklere sahip kişilerden oluşan yetenekli ekipler kurmaktır.

Elbette bu da ciddi, üzerinde düşünülmüş, çalışılmış politikalar üretmekle ilgilidir. Eğer bu iki farklı disiplini bir araya getirip yetenekli ekipler oluşturup dijital dünyada varlığımızı, özgün uygulamalarla ortaya koyamazsak, belki çok kısa vadede olmasa da, orta ve uzun vadede toplumsaldan siyasiye, kültürelde ekonomik sorunlara değin birçok zorluklarla yüzleşmek durumunda kalabileceğiz. Bunun suçlusu ise teknolojik gelişmeler, dijital dünyanın gerçeklikleri değil, zamanında meselenin farkına varmamak, özgün politikalar geliştirmemek, etkin faaliyetlerde bulunmamak olacaktır. Dijital dünyanın nimetlerinden kimlerin azami ölçüde yararlanacağını, kimlerin ise neticede kaybeden olacağını, zarar göreceğini belirleyen kendi başına teknoloji, dijital ürün ve süreçler değil, o teknolojiyi üretenler, süreçleri layığıyla, özgün politikalarla yönetenler olacaktır.

Biliyoruz ki, bilişim, iletişim ve bilgi bileşiminden ortaya çıkan yeni dünya olgusunun gerçekliği olan dijital ürünlerin, iş veya gündelik hayatımıza, sosyal ilişkilerimize kadar her alandaki faaliyetlerimize aracılık etme yeteneği son derece güçlü bir yapıdadır. Elimizde ne kadar güçlü donanıma sahip araçlar, aletler olursa onun işleyebilmesi için bir hizmet sağlayıcı tarafından aktive edilmesi, yönlendirilmesi, geri plandan yönetilmesi gerekmektedir.

Kişisel bilgisayarlarınıza, akıllı telefonlarınıza zaman zaman gelen güncelleme duyurularını hatırlayalım. Bunların tümü, bizim o aletlere sahip olurken görmediğimiz, duymadığımız üçüncü taraflarca tasarlanan, geliştirilen ve yönetilip yönlendirilen asli unsurların faaliyet alanıdır. Tüm bu arka plan süreçler, kullanıcı olan bizleri, kurumları, devletleri asli unsur olan şirketlerin ve o şirketin ait olduğu devletlerin ekosistemine dâhil eder. Biz donanım ve yazılımımızın ne kadar son teknolojiyle üretildiği, güncel sürüm olduğuyula gururlanırsak gururlanalım, aslında her daim elimizin altında tutup her işimizde kullandığımız bu araçlarla teknik, ekonomik, hukuki, daha ileri düzeyde kültürel bağlılıklar düzenine zincirleniriz.

Konuyla ilgili hususlar oldukça detaylandırılabilir, ancak bu durum editör köşesinin maksadını aşar. Olaya mesleki açıdan baktığımızda şu tespitleri sıralamamız açıklayıcı olacaktır: Bilişim ve bilgi/belge yönetimi kombinasyonu, içinden geçtiğimiz çağa, bunun gerçekliklerine ilişkin bir kavrayışı geliştirecek, önümüzde hazırlanmış, stilize edilmiş bir halde duran gelecek projeksiyonlarına yönelik, özgün bir duruş ve eylemler bütününe ortaya koyacaktır. Teknolojik üstünlük, dijital süreçlerin dayatmaları bize bazı sıkıntılar, kayıplar getirirse bile, ulusal politikalarla zamanında hayata geçireceğimiz bu kombinasyon, kayıpları ve sıkıntıları belki ihtiyaç duyulandan bile daha fazla telafi edecek yeni imkanları önümüze serecektir.

Belirsiz bir geleceğe doğru yol aldığımızı düşünmekle birlikte bu hususta kesin çizgiler çizmenin de doğru olmadığını belirtmek gerekir. Unutulmamalıdır ki, tarihi yapanlar masa başında teori geliştirenler değil, zamanında faaliyette bulunanlardır. Geleceğe yönelik bu belirsizlikte ufuk çizgimizi netleştirmek için bilgi/belge yöneticilerine de ciddi görevler düşüyor. Mesleki olarak bilgi/beceri setlerini, yeni dünya gerçeklerine uygun içerikle geliştirmeleri elzemdir. Bu gelişimle beraber bilişim uzmanlarıyla oluşturulacak yetenekli ekipler önümüzü aydınlatacaktır.

Bilgi Yönetimi dergimizin Aralık 2022 sayısında yayımlanan makaleleri de bu çerçevede okumanızı ve değerlendirmenizi diliyorum. Okuduğunuz her makalenin satır aralarında bu kombinasyonun ne kadar gerekli ve hayati olduğuna dair ipuçları bulacağımızdan eminiz. Makaleleri okuyan özellikle bilgi/belge yöneticileri, öğrencileri durumdan vazife çıkartarak kendi bilgi/beceri setlerini, yeni dünya gerçekliklerine uygun düzeyde geliştirme konusunda ekstra güç harcamalıdır.

Teşekkür

Bilgi Yönetimi Dergisi, 5'inci yılında 10'uncu sayısı ile okurlarıyla buluşuyor. Bu sayının da zamanında yayımlanmasını sağlayan araştırmacı yazarlarımıza, vakitlerini ayırarak kısa sürede makaleleri inceleyen, sürecin aksamadan devamını sağlayan editörlerimize ve bu sayıya hakemlik yaparak zamanlarını ayıran, görüş ve değerlendirmelerini bizlerle ve yazarlarla paylaşarak katkı sağlayan Prof. Dr. Bülent YILMAZ, Prof. Dr. Fazıl GÖKGÖZ, Prof. Dr. Mehmet Ali AKKAYA, Prof. Dr. Mehmet TOPLU, Prof. Dr. Niyazi ÇİÇEK, Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ, Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN, Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA, Doç. Dr. Buket DOĞAN, Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK, Doç. Dr. Huriye ÇOLAKLAR, Doç. Dr. Nevzat ÖZEL, Doç. Dr. Semanur ÖZTEMİZ, Dr. Öğr. Üyesi Banu Fulya YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Esmeray KARATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YÜCE, Dr. Öğr. Üyesi Levent KUTLUTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi M. Altay ÜNAL, Dr. Öğr. Üyesi Türkay HENKOĞLU, Dr. Cengiz AYDIN, Dr. Özhan SAĞLIK, Dr. Safa Burak GÜRLEYEN ve Dr. Sefer YAZICI hocalarımıza en içten teşekkürlerimizi iletiyoruz. Dergimizin her sayıda yelpazesini daha da genişlettiğini, bu çerçevede de birçok disiplin alanından makale gönderildiğini memnuniyetle görmekteyiz. Dergimizin gelecekte daha da güçlenip etki ve etkileşim alanını geliştireceği düşüncesiyle, yayınlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Saygılarımla,

30.12.2022, Ankara

Mehmet TORUNLAR

Editör

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 04.11.2022
Kabul tarihi: 28.11.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 04.11.2022
Date accepted: 28.11.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar sözcükler

*Elektronik Belgeler, Sayısal
Koruma, Güvenilirlik*

Keywords

*Electronic Records, Digital
Preservation,
Trustworthiness*

DOI numarası

10.33721/by.1199232

ORCID

0000-0002-1436-7431

Sayısal Koruma Koalisyonu Hızlı Değerlendirme Modeli: Elektronik Belgelerin Güvenilirliği Açısından Bir İnceleme

*Digital Preservation Coalition Rapid Assessment Model: A
Review in Terms of Trustworthiness of Electronic Records*

Özhan SAĞLIK

Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı Öğr.
Gör. Dr., ozhan.saglik@gmail.com

Öz

Kurumlarda oluşan ve arşivlik değere sahip olan belgelerin uzun dönemli korunması gerekir. Bunun için sayısal koruma tekniklerinden yararlanıldığı bilinmektedir. Bu teknikler, aynı zamanda belgelerin güvenilirliğinin korunmasına yardımcı olmaktadır. Kurumların sayısal koruma faaliyetlerini uygularken hangi durumda olduklarını ve gelecekte nereye varmak istediklerini değerlendirebilmek için mevcut yeteneklerin analiz edilmesi gündeme gelmekte ve bir analiz aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla pek çok model hazırlanmıştır. Bunlardan biri de Digital Preservation Coalition (DPC - Sayısal Koruma Koalisyonu) tarafından geliştirilen Hızlı Değerlendirme Modeli'dir (HDM - Rapid Assessment Model). Model, kurumların mevcut sayısal koruma yeteneklerini değerlendirirken geleceğe ilişkin de bir plan sunmaktadır. Bundan dolayı HDM'nin belgelerin uzun dönemli korunmasını hedefleyen güvenilirlikle ilişkilendirilebileceği düşünülmüştür. Bu çalışmada HDM'de belirtilen sayısal koruma yetenekleri, elektronik belgelerin (e-belge) güvenilirliği açısından incelenmektedir. Bu inceleme sonucunda hem sayısal koruma kapasitelerini değerlendirmek isteyen kurumlara bir metodolojinin zeminini oluşturmak hem de sayısal korumayla ilgili yetenekleri güvenilirlikle örtüştürmek istenmiştir. Nitel araştırma deseninden faydalanılan bu çalışmada doküman analizinden yararlanılmıştır. Hem saha gözlemleri hem de yapılan araştırmalar, kurumlarda sayısal koruma yetenekleri ve güvenilirlik konusunda yeterli farkındalığın bulunmadığını göstermektedir. Durum böyle olunca çalışmanın sorusu HDM'de belirtilen yetenekler güvenilirlikle nasıl ilişkilendirilebilir şeklindedir. Çalışma sonucunda HDM'de yer alan sayısal koruma yeteneklerinin belgelerin güvenilirlik analizinde kullanılabileceği gözlenmiştir. Ancak, HDM'nin geliştirilmesi gereken yönleri de fark edilmiştir. Bunlardan biri kararlaştırılan hedeflere erişmek için somut kriterlerin belirlenmesidir. Bu kriterlerin güvenilirlik analizlerinde kullanılabileceği kanaati oluşmuştur. Yapılacak yeni çalışmalarla bu gibi kanaatlerin hipoteze dönüştürülmesi, hem kurumların sayısal koruma kapasitelerini güçlendirmelerine yardımcı olacak hem de güvenilirlik analizlerinin zenginleşmesine katkıda bulunacaktır. İşbu çalışma ile kurumlarda arşivlik değere sahip olan belgeleri daha iyi korumak noktasında bir farkındalık oluşturması beklenmektedir.

Abstract

Records created in organizations which have archival value should be preserved for a long time and for this reason digital preservation techniques are adopted. These techniques also help to the preservation of the trustworthiness of records. In order to evaluate the situation of organizations while implementing their digital preservation activities and where they want to reach out in the future, the analysis of the existing capabilities comes to the fore, and an analysis tool is needed. Many models have been prepared to satisfy this need. One of them is the Rapid Assessment Model (RAM) which is developed by Digital Preservation Coalition (DPC).

The model provides a plan for the future while evaluating the organizations' current digital preservation capabilities. Therefore, it is thought that RAM can be associated with the trustworthiness which aims long-term preservation of the records. In this study, the digital preservation capabilities specified in the RAM are examined in terms of the trustworthiness of electronic records.

As a result of this examination, it is aimed to both establish the basis of a methodology for organizations that want to evaluate their digital preservation capacities and to match their digital preservation capabilities with trustworthiness. In this study, the document analysis method was used as a qualitative research design. Both field observations and researches show that organizations do not have enough awareness about digital preservation capabilities and trustworthiness. Then the question of the study is how the capabilities specified in RAM can be associated with trustworthiness. As a result of the study, it has been observed that the digital preservation capabilities of RAM can be used in the trustworthiness analysis of records. However, aspects of RAM that need to be improved have also been recognized. One of them is the determination of concrete criteria to achieve the agreed aims. It has been concluded that these criteria can be adopted in trustworthiness analyzes. Transforming such opinions into hypotheses with new studies to be done will help organizations strengthen their digital preservation capacity and enrich trustworthiness analysis. It is expected to raise awareness in organizations to preserve better the records which have archival value with this study.

1. Giriş

Kurumlarda fonksiyonların yürütülmesi sırasında tabii olarak oluşan ve arşivlik değere sahip olan belgelerin uzun dönemli korunması gerekir. Bu gerekliliğin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için sayısal koruma (digital preservation) tekniklerinden yararlanıldığı bilinmektedir. Belgelerin güvenilirliğinin de korunmasına yardımcı olan sayısal koruma, belgelere sürekli erişim için ihtiyaç duyulan yönetilebilir faaliyetler dizisi olarak tanımlanabilir (Digital Preservation Coalition - [DPC] Sayısal Koruma Koalisyonu, 2022).

Sayısal korumayla ilgili bu faaliyetler, kurumların mevcut yeteneklerini analiz etmesini gündeme getirmektedir. Bundan dolayı kurumlar, bir analiz aracına ihtiyaç duymaktadır. Bu analiz aracılığıyla kurum şu an hangi durumda, gelecekte hangi konuma varmak istiyor gibi sorular cevaplandırılabilir. Durum böyle olunca, olgunluk modeli geliştirme, sertifika alma ve kurum içi değerlendirme yapma gibi yöntemlere başvurulabilmektedir. Bu yöntemler, aynı zamanda belgelerin güvenilirliğinin korunmasında kullanılmaktadır. Hâliyle bu konuda hem akademik araştırmalar hem de bilimsel saha çalışmalarında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Saha çalışmalarına Electronic Resource Preservation and Access Network (ERPANET - Elektronik Kaynak Koruma ve Erişim Ağı), Cultural, Artistic and Scientific Knowledge for Preservation, Access and Retrieval (CASPAR - Koruma, Erişim ve Bulup Getirme için Kültürel, Sanatsal ve Bilimsel Bilgi), Preservation and Long-Term Access Through Networked Services (PLANETS - Ağ Bağlantılı Hizmetler Aracılığıyla Koruma ve Uzun Dönemli Erişim), Alliance Permanent Access to the Records of Science in Europe Network (APARSEN - Avrupa'daki Bilim Kayıtlarına Kalıcı Erişim Birliği Ağı), CoreTrustSeal, Go FAIR ve International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems (INTERPARES - Elektronik Sistemlerde Belgelerin Özgünlüğünün Korunması Üzerine Uluslararası Araştırma) gibi projeler örnek verilebilir (ERPANET, 2022; CASPAR, 2022; PLANETS, 2022; APARSEN, 2022; CoreTrustSeal, 2022; Go FAIR, 2022; INTERPARES, 2022). Bunlardan INTERPARES'te daha çok kurumsal belgeler incelendiğinden, bu Proje'nin çıktılarında daha fazla yararlanmanın mümkün olduğu düşünülmektedir.

Akademik araştırmalar değerlendirildiğinde ise Basma Makhlof Shabou (2015), Devan Ray Donaldson (2015; 2016; 2019), Mpho Ngoebe ve Jonathan Mukwevho (2018) ile Özhan Sağlık'ın (2021) güvenilirlik üzerine çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Shabou İsviçre özelinde, Ngoebe ve Mukwevho Güney Afrika çerçevesinde, Donaldson da ABD kapsamında güvenilirliği kritik etmiştir. Sağlık ise doktora tezinde Türkiye'de oluşan elektronik imzalı belgelerin delil değerini bakanlıklar örneğinde arşivsel güvenilirlik açısından incelemiştir.

Türkiye'de kurumların sayısal korumayla ilgili mevcut yeteneklerinin değerlendirilmesine yönelik Sağlık'ın bildirisi (2022) dışında pek fazla çalışma olmasa da bazı araştırmalarla karşılaşılmaktadır. Alır ve Küçük (2003), sayısal koruma stratejilerine vurgu yaparak dünyada bu konuda gerçekleştirilen projeleri tanıtmışlardır. Çakmak, doktora tezinde kültürel bellek kurumlarında politika geliştirme üzerine bir model önermiştir (Çakmak, 2016). Bunun yanı sıra, Öztemiz ve Özel (2019) sayısal koruma süreçlerini dijital kütürlük bağlamında ele almıştır. Bunlarla birlikte, birtakım sayısal

koruma süreçleri üzerine çeşitli araştırmalar dikkat çekmektedir. Aldemir ve Oğuz (2006), sayısal korumada web arşivlemeye vurgu yapmış, web arşivlemenin bir sayısal koruma yöntemi olarak kullanılabilirdiğinden bahsetmişlerdir. Yalçınkaya (2020), sosyal medya içeriklerinin arşivlik değerine dikkat çekerek bunların arşiv bilimi yaklaşımıyla korunması gerektiğini dile getirmiştir. Tonta (2020), dijital kültürel kaydın korunmasında kurumların dikkat etmesi gereken hususları vurgulamıştır.

Tüm bu araştırmaların yanı sıra, kurumsal belgelerin uzun vadeli korunmasıyla ilgili yapılan çalışmalar da sayısal korumayla ilişkilendirilebilir. Aydın ve Özdemirci (2011), elektronik belgelerin arşivlenmesinde gerçekliğin ve bütünlüğün korunmasına dikkat çekmiştir. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Projesi olarak gerçekleştirdiği araştırmasında Külcü (2014), kamu üniversitelerinde e-belgelerin özgünlüğüne ilişkin bir yaklaşımın varlığını sorgulamıştır. Sağlık (2021), doktora tezinde bakanlıklarda oluşan elektronik imzalı belgelerin uzun dönemli korunmasını delil değeri ve güvenilirlikle ilişkilendirerek analiz etmiştir. Şahin ve Saydam (2022) ise İstanbul'daki ilçe belediyeleri özelinde sayısal süreklilik uygulamalarının ne ölçüde benimsendiğini incelemiştir. Bahsedilen bu çalışmalar, sayısal koruma farkındalığının gelişimine ivme kazandırsa da kurumların sayısal koruma yeteneklerinin bir sistematik çerçevesinde ele alınıp değerlendirildiği görülememektedir. Hâliyle kurumların sayısal koruma konusundaki mevcut yeteneklerinin analiz edilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir.”

Tüm bunlarla birlikte, International Conference on Digital Preservation (IPRES - Uluslararası Sayısal Koruma Konferansları) külliyatında kurumların sayısal koruma yeteneklerinin değerlendirilmesine yönelik pek çok çalışmayla karşılaşmaktadır. Bunlardan bazılarında HDM aracılığıyla kurumların sayısal koruma yeteneklerinin kritik edildiği gözlenmektedir (McMeekin ve Currie, 2022; Sağlık, 2022; Popham ve Mitcham, 2022). Ancak çoğu çalışmada sayısal koruma yeteneklerinin değerlendirilmesi sistematik bir çerçeve içerisinde ele alınmamakta; yazarların çeşitli kurumlardaki gözlemleri aktarılmaktadır (Addis, 2021; Humbert, Roussel ve Vasseur, 2019; Lucker, Veenendaal, Sierman ve Ras, 2018; Van der Nat ve Ras, 2017; Shiers vd., 2016; Molinaro vd., 2015; Pennock, Wheatley ve May, 2014; Lehtonen, Helin, Koivunen ve Lehtonen, 2013; Katre, 2012; Massol, Rouchon ve Bechard, 2011; Zierau ve Jensen, 2010; Sinclair vd., 2009). Oysaki, farklı malzemelere sahip olan kurumların sayısal koruma yeteneklerini ölçmeye yönelik dernekler gibi oluşumlar tarafından çıkarılan kılavuzlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bu kılavuzlar pek çok farklı türde malzemeye sahip olan kurumların ihtiyaçları göz önünde tutularak hazırlanmaktadır. Söz konusu kılavuzlara National Digital Stewardship Alliance (NDSA - Ulusal Sayısal Savunuculuk Birliği) Koruma Düzeyleri, DigCurV Curriculum Framework (Sayısal Kürasyon Eğitim Çerçevesi) ve Digital Preservation Capability Maturity Model (DPCMM - Sayısal Koruma Yetenek Olgunluk Modeli) ile DPC tarafından geliştirilen Rapid Assessment Model (Hızlı Değerlendirme Modeli - HDM) (NDSA, 2020; DigCurV, 2015; DPCMM, 2015; DPC, 2022) örnek verilebilir. Bu çalışmalardan DPC tarafından hazırlanan HDM, kurumların sayısal koruma yeteneklerini çok kapsamlı bir analiz yapmadan hızlı ve etkin bir şekilde değerlendirebilmesiyle öne çıkmaktadır.

Kurumların mevcut sayısal koruma yeteneklerini değerlendirmek ve geleceğe ilişkin bir planlama sunmak amacıyla DPC tarafından geliştirilen HDM'de bilgi işlem yeteneği, sürekli iyileştirmeler, içeriğin korunması ile keşif ve erişim gibi kurumsal ve hizmet ölçeğinde yetenekler hazırlanmıştır. Kurumların yeteneklerini değerlendirmeleri için 0, 1, 2, 3 ve 4 olmak üzere olgunluk seviyeleri belirlenmiştir. Burada kurum sayısal koruma açısından nerede, gelecekte nerede olmak istiyor ve varılmak istenen noktaya ulaşmak için neler yapılmalı gibi sorular sorulmaktadır (DPC, 2022). Bunun neticesinde kurumda oluşan belgelerin güvenilirliğine ilişkin bir karine de ortaya çıkabilir.

Bu çalışmada HDM'de belirlenen yetenekler, e-belgelerin güvenilirliği açısından incelenmektedir. Çalışmada hem sayısal koruma kapasitelerini değerlendirmek isteyen kurumlara bir metodolojinin zeminini oluşturmak hem de sayısal korumayla ilgili yetenekleri güvenilirlikle örtüştürmek istenmiştir. Bunun neticesinde kurumlarda arşivlik değere sahip olan belgeleri daha iyi korumak noktasında bir farkındalık oluşabileceği düşünülmektedir. Nitel araştırma deseninden faydalanan bu çalışmada doküman analizinden yararlanılmış; bu konuda yazılan eserler kritik edilmiştir.

Hem saha gözlemleri hem de yapılan araştırmalar, kurumlarda sayısal koruma yetenekleri ve güvenilirlik konusunda yeterli farkındalığın bulunmadığını göstermektedir (Külcü, 2014; Sağlık, 2021;

Şahin ve Saydam, 2022). Durum böyle olunca çalışmanın sorusu “HDM’de belirtilen yetenekler güvenilirlikle nasıl ilişkilendirilebilir” şeklindedir. Çalışma neticesinde kurumlarda bir farkındalık oluşması beklenmektedir.

Bu çalışma, Giriş dâhil 5 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım olan Giriş’te çalışmanın yöntemi ve amacı açıklanmış, ilgili literatür değerlendirilmiştir. İkinci kısımda HDM tanıtılmış, burada yer alan sayısal koruma yetenekleri ifade edilmiştir. HDM’de yer alan olgunluk seviyeleri göz önünde bulundurularak açıklanan bu yetenekler, söz konusu seviyelerin örnek faaliyetleriyle dile getirilmiştir. Üçüncü kısımda ise güvenilirlik anlayışı aktarılmaktadır. HDM’nin güvenilirlik açısından analizi ise dördüncü kısımda yapılmıştır. Son kısım olan Sonuç ve Öneriler kısmında, çalışmanın bulguları değerlendirilmiş ve HDM ile ilgili öneriler sunulmuştur.

2. Sayısal Koruma Koalisyonu Hızlı Değerlendirme Modeli

Kurumlar, elektronik ortamda oluşan ve uzun dönemli koruma değerine sahip olan belgelerini geleceğe aktarmak ister. Bunun için sertifika alma, değerlendirme ve model geliştirme gibi çeşitli eylemlere ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu eylemlerden biri de kurumların sayısal koruma yeteneklerinin değerlendirilmesidir. Bu iş, kurum dışından yapılabildiği gibi kurum içerisinden de gerçekleştirilebilir. Bu hedefle geliştirilen modellerden biri de DPC tarafından hazırlanan HDM’dir.

HDM, Adrian Brown tarafından geliştirilen Sayısal Koruma Olgunluk Modeli’ne (2013) dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, HDM’nin hazırlanmasında NDSA Koruma Düzeyleri (2020), DPCMM (2015), Kurumsal Hazıroluşluk Değerlendirme Seti (Miller, Blake ve Sorsby, 2012) ve CoreTrustSeal’dan (2022) yararlanılmıştır. Bahsi geçen bu çalışmalar, oldukça farklı alanlarda etkinlikler içermektedir. Mesela CoreTrustSeal’de veri depoları, NDSA Koruma Düzeyleri’nde teknik hususlar, DPCMM’de ise dosya formatları gibi meseleler tartışılmaktadır. Ancak, HDM’de farklı türde malzemeye sahip olan DPC üyelerine sayısal koruma yetenekleriyle ilgili bir değerlendirme sunmak hedeflenmiştir. Bu üyeler arasında galeri, kütüphane, arşiv ve müze kurumları olabildiği gibi finans ve bilim kuruluşları da bulunmaktadır. Durum böyle olunca, teknolojik göç ya da öykünme gibi belli koruma stratejilerinden bağımsız, sektör ayırt etmeksizin her kurum için uygulanabilir nitelikte bir model hazırlanmıştır. Model hazırlanırken iyi uygulama örneklerinden de faydalanılmıştır. Ancak HDM, bir sertifika aracı olarak tasarlanmamıştır (DPC, 2022).

HDM, kurumların mevcut sayısal koruma yeteneklerini ölçüp, gelecekte varılmak istenen noktayı belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu geliştirme yapılırken politika ve strateji hazırlama, teknolojik altyapı, içeriğin korunması ve üstveri yönetimi gibi kurumsal ve hizmet düzeyinde yetenekler oluşturulmuştur. Kurumlar, HDM aracılığıyla bu yeteneklerini sayısal koruma olgunluğu açısından hızlı bir şekilde değerlendirebilmekte ve geleceğe yönelik planlama yapabilmektedir (DPC, 2022). Buradaki hızlı ifadesi ile kastedilen anlam, kısa sürede etkili bir değerlendirme sunmaktır. Böylece uzun dönemli korunacak arşiv malzemesine sahip kurumlar, bu değerlendirme sonuçlarını belgelerin güvenilirliğine ilişkin bir karine olarak ele alabilir.

HDM, 0-4 arasında bir olgunluk seviyesi sunmaktadır. 0, kurumun ilgili yetenek seviyesinde “düşük farkındalığı” olduğunu ifade etmektedir. 1 ise kurumun “farkındalık” sahibi olduğunu belirtmektedir. 2 seviyesi, kurumun o yetenekle ilgili temel faaliyetleri gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bir yetenek düzeyinde kurumun yönetilebilir eylemleri 3 ile temsil edilirken, optimum düzeydeki yetenekler 4 ile değerlendirilmektedir. Değerlendirilen yetenekler, kurumsal ve hizmet olmak üzere iki bölümde incelenmektedir. 0 ve 1 seviyelerinde kurumların herhangi bir faaliyeti bulunmazken, 2, 3 ve 4. seviyelerde kurumlara bir örnek teşkil etmesi açısından bazı faaliyetler açıklanmaktadır.

2.1. Kurumsal Yetenekler

HDM’de ele alınan kurumsal yetenekler, daha çok idari süreçlerle ilgili olup kurumsal uygulanabilirlik, politika ve strateji, yasal dayanak, bilgi işlem yeteneği, sürekli iyileştirmeler ve topluluk şeklindedir. Kurumsal uygulanabilirlik, belge ve arşiv yönetimi süreçlerinin yönetimi, kurumsal yapılanması, personel ve kaynağının sağlanması gibi faaliyetleri içerir. Temel seviyede belge ve arşiv yönetimi süreçleri kurum içerisinde desteklenmekte ve kaynak ayrılmaktadır. Örneğin, personelin sorumlulukları tanımlanmakta ve bir bütçe tahsis edilmektedir. Yönetilebilir seviyede ise

belge ve arşiv yönetimi süreçleri, kurum içerisinde yönetilmekte ve desteklenmektedir. Söz konusu süreçlerle ilgili analizler ve raporlar hazırlanmaktadır. Belge ve arşiv yönetimi, kurum için stratejik bir önceliktir. Optimum seviyede belge ve arşiv yönetimi faaliyetleri kurumda proaktif olarak yönetilmekte, iyileştirilmekte ve geliştirilmektedir. Uzman personel istihdamı yapılmakta, bilgi ve belge yönetimi daire başkanlığı gibi sayısal korumadan sorumlu bir birim oluşturulmakta ve raporlamalar geleceği öngörerek hazırlanmaktadır (DPC, 2022, s. 8-9).

HDM'de ele alınan kurumsal yeteneklerin ikincisi politika ve stratejidir. Bu yeteneğin konusu belge ve arşiv yönetimini yönlendiren politikalar, stratejiler ve prosedürlerdir. Temel yetenek seviyesindeki faaliyetlere kurumun temel bir sayısal koruma politikasının mevcut olması örnek verilebilir. Kurumlarda elektronik belgeleri yönetmek için prosedürler hazırlanmaktadır. Yönetilebilir seviyede kurumdaki belge ve arşiv yönetimi politika ve prosedürleri kapsamlıdır. Bu seviyede süreçlerle ilgili politikalar diğer kurumsal politikalarla uyumludur. Süreçler dokümanite edilmekte; prosedürler geliştirilmektedir. Optimum yetenek seviyesinde ise kurum, proaktif olarak politika ve prosedürleri değerlendirmektedir. Burada süreç iyileştirmeleri söz konusudur. Örneğin politika ve prosedürler proaktif olarak izlenir ve bunlar ihtiyaçların değişimine göre gözden geçirilir (DPC, 2022, s. 10).

Yasal dayanakla ilgili olan yeteneklerde belgelerin sağlanması, korunması ve erişimiyle ilgili yasal hak ve sorumlulukların ilgili mevzuata ve etik ilkelere uyumlu olarak yönetilip yönetilmediği değerlendirilmektedir. Temel yetenek seviyesinde elektronik belgelerle ilgili önemli yasal hak ve sorumlulukların etik ilkelere riayet edilerek kim tarafından gerçekleştirileceği belirlenmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Yönetilebilir seviyede gerçekleştirilen faaliyetlere belge ve arşiv yönetiminde yasal sorunlar ve risklerin yönetimiyle ilgili yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmesi örnek verilebilir. Bunlarla ilgili gerçekleştirilen işlemlerin dokümantasyonu yapılmaktadır. Optimum seviyede ise belge ve arşiv yönetimiyle ilgili yasal sorunlar ve riskler proaktif olarak izlenmekte ve gerektiğinde kanun yapımcılarla iletişime geçilmektedir (DPC, 2022, s. 11).

Bilgi işlem yeteneğinde kritik edilen husus bilgi teknolojileridir. Bu yeteneğin temel seviyesinde kurumların teknik altyapı ve destek gibi temel bilgi işlem faaliyetlerine ulaşım ulaşamadığı değerlendirilmektedir. Örneğin elektronik belge yönetim sistemleri (EBYS) ve elektronik arşiv (e-arşiv) için temel seviyede bilgi işlem desteği mevcuttur. Sistemler, temel düzeyde dokümanite edilmektedir. Yönetilebilir seviyede kurumlar kapsamlı bir şekilde yönetilen teknik altyapı ve destek gibi temel bilgi işlem faaliyetlerine ulaşabilmektedir. Bu seviyede belge ve arşiv yönetim sistemleri düzenli aralıklarla bakıma alınmakta ve güncellenmektedir. Sistemlerin dokümantasyonu kapsamlı bir şekilde yapılmaktadır. Optimum seviyede ise EBYS ve e-arşiv, proaktif bir biçimde sayısal koruma gereksinimleri dikkate alınarak geliştirilmektedir (DPC, 2022, s. 12).

HDM'de yer alan bir diğer kurumsal yetenek, sürekli iyileştirmelerdir. Burada mevcut belge ve arşiv yönetimi yetenekleri değerlendirilmekte, hedefler belirlenmekte ve ilerlemenin takip edilmesine yönelik süreçler kararlaştırılmaktadır. Temel seviyede kurumlar, mevcut yetenekleri ve geliştirilecek yönleri konusunda temel bir anlayışa sahiptir. Örneğin, belge ve arşiv yönetimi konusunda geliştirilmesi gereken hususlar belirlenmektedir. Yönetilebilir seviyede belirlenen hedefler üst yönetici tarafından onaylanmakta ve hedeflere ulaşmak için yol haritası oluşturulmaktadır. Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanan 13298'in kurumsal akreditasyon sertifikasının alınması gibi dış değerlendirme/tetkik yaptırılması ve iyileştirme önerilerinin dikkate alınıp uygulanması ise optimum seviyenin örneklerindedir (DPC, 2022, s. 13).

Kurumsal yeteneklerin sonuncusu ise topluluk yeteneğidir. Burada belge yönetimi ve arşivcilik camiasının katkısı söz konusudur. Örneğin temel seviyede kurumlar ilgili toplulukların etkinliklerine katılmaktadır. Yönetilebilir seviyede ise ilgili topluluklar kuruma davet edilmektedir. Gerektiğinde uzman görüşüne başvurulmakta, kazanımlar camiayla paylaşılmaktadır. Optimum seviyenin faaliyetlerine çalıştay, sempozyum ve toplantı gibi etkinlikler düzenlenmesi ile mevcut çalışma gruplarına katkıda bulunulması örnek verilebilir (DPC, 2022, s. 14).

2.2. Hizmet Yetenekleri

HDM'de yer alan hizmet yetenekleri daha çok teknik süreçlerle ilgili olup, sağlama, transfer ve sisteme dâhil etme, bit akışının korunması, içeriğin korunması, üstveri yönetimi ile keşif ve erişim

şeklinde. Sağlama, transfer ve sisteme dâhil etme yeteneğinde belgelerin sağlanması ve arşive transferiyle ilgili süreçler değerlendirilmektedir. Temel seviyede söz konusu süreçler dokümanite edilmekte ve kılavuzlar hazırlanmaktadır. Yönetilebilir seviyede ise belgelerin bütünlük kontrolleri yapılmaktadır. Standartlaştırılmış bir iş akışı bulunur. Optimum seviyede paydaşlarla işbirliği gerçekleştirilmektedir. Süreçler gelecek düşünülerek tasarlanmakta; otomatikleştirilme hedeflenmektedir (DPC, 2022, s. 15-16).

Hizmet yeteneklerinin ikincisi bit akışının korunmasıdır. Bit akışı, belgedeki içeriği, form özelliklerini ve kontekst bilgisini anlamlandırmayı sağlayan elektronik ortamdaki en küçük yapıtaşdır. Belgenin anlamlı olabilmesi için bu bit akışının korunması gerekir. Durum böyle olunca bu yetenekle ilgili faaliyetler, belgelerin depolanması ve bütünlüğün sağlanmasına yönelik süreçlerle ilişkilidir. Temel seviyede elektronik belgeler için hasredilmiş bir depo mevcuttur. Erişim yetkileri belirlenmekte; sağlama toplamları (checksum) oluşturulmaktadır. Yönetilebilir seviyede ise içeriğin korunmasına yönelik uygulamalar benimsenmektedir. Örneğin, bütünlük kontrollerinde karşılaşılan sorunlar giderilmekte; erişimler yapılandırılarak dokümanite edilmektedir. Optimum seviyede risk yönetimi uygulanmaktadır. Farklı konumlarda birden fazla kopya bulundurulmaktadır. Farklı teknolojiler kullanılmaktadır. Bununla birlikte, belgelere yapılan erişimler log kayıtlarına kaydedilmektedir (DPC, 2022, s. 17).

İçeriğin korunmasında ise belgelerin kontekstini ve işlevselliğini muhafaza etmek ve zaman içerisinde sürekli erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini sağlamaya yönelik süreçler değerlendirilmektedir. Örneğin, temel seviyede dosya formatları belirlenmektedir. Belgelere erişimde yaşanan sorunlar analiz edilmektedir. Yönetilebilir seviyede ise teknoloji izleme uygulamaları yapılmakta ve risk altındaki belgeler tespit edilmektedir. Belgelerdeki değişimler kayıt altına alınmakta; uzun vadeli koruma için ihtiyaç duyulan uygulamalar belirlenmektedir. İhtiyaç duyulan bu uygulamaların gerçekleştirilmesi ve koruma planları çerçevesinde süreçlerin yönetilmesi optimum seviyenin örnek faaliyetleri arasındadır (DPC, 2022, s. 18-19).

Hizmet yeteneklerinin bir diğeri üstveri yönetimidir. Burada koruma, keşif ve kullanıma ilişkin yeterli üstverinin üretilmesi ve muhafazasına yönelik süreçler değerlendirilmektedir. Temel seviyede malzemeler koleksiyon düzeyinde tanımlanmaktadır. İçerikle birlikte üstveriler de kayıt altına alınmaktadır. Yönetilebilir seviyede ise uygun üstveri standartları belirlenmektedir. Tanımlamada kurum içi kılavuzlar ve kontrollü sözlükler kullanılmaktadır. Belgeler ile üstveri dosyaları arasında yapısal bir ilişki kurulmaktadır. Bu ilişkiyi sürekli kılmak için ihtiyaç duyulan faaliyetler ise optimum seviyede gerçekleştirilmektedir. Bu seviyede üstveriler harmanlanabilir yapıdadır ve üstveri kullanımı uzun vadeli koruma stratejisiyle ilişkilendirilmektedir (DPC, 2022, s. 20).

Hizmet yeteneklerinin sonucusu keşif ve erişimdir. Bu yetenekte belgelerin keşfini ve kullanıcıların erişimini sağlamaya yönelik süreçler değerlendirilmektedir. Temel seviyede her belgede değil ancak gizlilik ve kişisel veri gibi nedenlerle bazı belgeler için keşif aracı mevcuttur. Bu duruma rağmen, kullanıcılar kurum içi ya da dışından belgelere erişebilmektedir ve bu erişimler kayıt altına alınmaktadır. Yönetilebilir seviyede her belge için keşif aracı söz konusudur. Bazı belgeler için tam metin arama imkânı bulunmaktadır. Erişim sistemleri kullanıcılardan gelen geri bildirimlere göre güncellenmektedir. Erişimin proaktif olarak iyileştirilip geliştirilmesi ise optimum seviyede gerçekleşmektedir. Bu seviyede veri görselleştirme gibi teknikler kullanıcıya sunulmakta; kullanıcılara erişim desteği sağlanmaktadır. Belgeler, erişilebilir formatlarda kullanıcılara takdim edilmektedir. Bunun için birlikte çalışabilirlik esasları benimsenmektedir (DPC, 2022, s. 21-22).

3. Güvenilirlik

Güvenilirlik, belgelerin taşıyıcı ortam, içerik, düzenleyen ve kontekst gibi özniteliklerin muhafaza edilmesi olarak bilinmektedir. Bu özniteliklerin korunup güvenilirliğin devamlılığıyla alakalı olarak doğrudan belgelerle çalışan hukuk, diplomatik ve tarih disiplinleri de farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Güvenilirliğin bu disiplinlerde farklı tanımlandığı dikkat çekmektedir. Mesela, hukuki güvenilirlikte bir belgenin mevzuatta yer alan özellikleri haiz olup olmadığı incelenmekte; belge üretmede yetki mekanizması ve belge yönetimi süreçlerinde prosedürlerin tesis edilip edilmediği kontrol edilmektedir (Sağlık, 2021, s. 58; Sağlık, 2021a, s. 37; Çiçek, 2009, s. 212; MacNeil, 2000, s.

53-56). Diplomatik güvenilirlikte ise belgenin karakteristiğini açıklayan form unsurlarının uygun şekilde bulunup bulunmadığı değerlendirilmektedir. Taşıyıcı ortam, içerik, form özellikleri, belgedeki işlem ve kişiler, arşivsel bağ, üstveriler, kontekst gibi özellikler kritik edilerek prosedürler analiz edilmektedir. Bunların yanı sıra, e-imza, mühür, kullanılan donanım ve yazılımların özellikleri, log kayıtları, denetim günlükleri ve veri tabanı kayıtları incelenmektedir (Sağlık, 2021, s. 58; Sağlık, 2021a, s. 37; MacNeil, 2000, 73-75, 91, 96-97, 100-102). Bir diğer güvenilirlik yaklaşımı da tarihi güvenilirliktir. Burada, belgenin içerdiği bilgilerin, yer ve olayların doğru olarak verilip verilmediği kontrol edilmektedir. Özellikle belgede geçen bilgilerin, açıklanan tarih, yer, kişi ve dönemle uyuşması gerekir (Sağlık, 2021, s. 59; Sağlık, 2021a, s. 37; Çiçek, 2009, s. 212).

Ancak, e-belgelerin güvenilirlik analizinde yukarıda bahsedilen yaklaşımlar tek başına yeterli olamayabilir. Çünkü, belgelerin oluşumuna kaynaklık eden mevzuat ve kullanılan bilgi teknolojileri meselenin daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmasını gündeme getirmiştir. Bu bakış açısı arşivsel güvenilirlik olarak adlandırılmaktadır (Sağlık, 2021, s. 59; INTERPARES, 2008; Bushey, 2016). Diğer güvenilirlik anlayışlarında olduğu gibi arşivsel güvenilirlikte de özgünlük, tamlık ve gerçeklik kritik edilmektedir (INTERPARES, 2008, s. 335, 816; Sağlık, 2021, s. 59). İşbu çalışma kapsamında arşivsel güvenilirlik anlayışı temel alınmıştır.

Belgenin özniteliklerinin üretildikten sonra işlem gördüğü ve dosyalanıp arşivlendiği dönem içerisinde değişmemesi olarak açıklanan özgünlük, tanımlanabilirlik ve bütünlük olmak üzere iki adımda incelenmektedir. Tanımlanabilirlik, belgeleri diğer belgelerden ayırt eden ve türüne göre oluşan karakteristik unsurların nitelenmesini ifade eder. Bunlara belgedeki kişiler, üretim ve iletim tarihi, konu, arşivsel bağ, dosya kodu ve belgenin ekleri örnek verilebilir. Özgünlüğün diğer bir adımı ise belgenin tüm bileşenleriyle birlikte bozulmamış ve değiştirilmemiş olmasını ifade eden bütünlüktür. Bütünlükte belgenin konteksti, form özellikleri ve içeriğinin korunması hedeflenir (Sağlık, 2021, s. 60; Sağlık, 2021a, s. 38; Rogers, 2015, s. 26; Çiçek ve Sağlık, 2019, s. 150-151).

Özgünlüğün yanı sıra bir diğer güvenilirlik unsuru tamlıktır. Tamlık arz eden bir belgede kesin, doğru, hakikate uygun ve tahrifattan uzak olmak özellikleri aranmaktadır. Bir diğer güvenilirlik unsuru olan gerçeklik ise belgenin üretim prosedürlerindeki kontrollerle belge formunun tamlığına dayanarak değerlendirilmektedir. Bu kontroller, belgenin üretimi ve alımı, dosyasına kaldırılması ve belgedeki kişilerin yetkileri olarak belirtilmektedir. Belge formunun tamlığı, belgeyi hukuki bir sonuç doğurmaya elverişli hâle getirecek entelektüel formun tüm elemanlarının mevcut olmasını ifade etmektedir (Sağlık, 2021, s. 61; Çiçek ve Sağlık, 2019, s. 152-153, Sağlık, 2021a, s. 38).

Güvenilirliğin korunması için bazı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yöntemler, belgenin üretildikten, alındıktan ve dosyasına kaldırıldıktan sonra değiştirilmediğini göstermelidir. Bunun için belgelerin arşivcilik standartlarına göre tanımlanması, arşivsel bağının açığa çıkarılıp provenansın tesis edilmesi, e-imza ve e-mühür eklenmesi ile log kayıtlarının kontrol edilmesi gibi yöntemlerden yararlanılmaktadır (Sağlık, 2021, s.61-62; Rogers, 2015, s. 28, 35; Meehan, 2006, s. 142; Cook, 2013, s. 99-100).

4. HDM'nin Güvenilirlik Açısından İncelenmesi

Güvenilirliğin analiz edilmesine yönelik hem akademik araştırmalar hem de bilimsel saha çalışmalarında çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Saha çalışmalarına ERPANET, CASPAR, PLANETS APARSEN, CoreTrustSeal, Go FAIR ve INTERPARES örnek verilebilir (ERPANET, 2022; CASPAR; 2022; PLANETS, 2022; APARSEN; 2022; CoreTrustSeal, 2022; Go FAIR, 2022; INTERPARES, 2022). Bunlardan INTERPARES'te daha çok kurumsal belgeler incelenmiştir. Hâliyle INTERPARES'in çıktılarında daha fazla yararlanmanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Akademik araştırmalar değerlendirildiğinde ise Basma Makhlof Shabou (2015), Devan Ray Donaldson (2015; 2016; 2019), Mpho Ngoebe ve Jonathan Mukwevho (2018) ile Özhan Sağlık'ın (2021) güvenilirlik üzerine çalışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir. Shabou, İsviçre özelinde; Ngoebe ve Mukwevho Güney Afrika çerçevesinde; Donaldson da ABD kapsamında güvenilirliği kritik etmiştir. Sağlık ise doktora tezinde Türkiye'de oluşan e-imzalı belgelerin delil değerini bakanlıklar örnekleminde arşivsel güvenilirlik açısından analiz etmiştir. Durum böyle olunca, HDM'de yer alan düzeylerin Sağlık tarafından geliştirilen güvenilirlik analiziyle

ilişkilendirilebileceği düşünülmüştür. Bu analizde belgelerin güvenilirliği, belge, teknolojik koşullar, kurum, mevzuat ve toplum düzeylerinde kritik edilmektedir (Sağlık, 2021, s. 64-66).

Şekil 1

Güvenilirlik Düzeyleri

(Kaynak:Sağlık, 2021, s. 64)

Belge düzeyinde kontekst, arşivsel bağ, üstveriler ve taşıyıcı özellikler gibi belgeyi oluşturan unsurlar değerlendirilmektedir. Burada hangi üstveriler kullanıldı, format değişimine ihtiyaç duyulup duyulmadığı kontrol ediliyor mu, form özellikleri kayıt altına alındı mı gibi sorular sorulmaktadır. Teknolojik koşullar düzeyinde belgelerin üretildiği, transfer edildiği ve saklandığı uygulama yazılımları ve kullanılan donanımlar incelenmektedir. Bütünlük kontrollerinin yapılması, saklama yöntemlerinin çeşitlendirilmesi, erişim yetkilerinin etkinleştirilmesi gibi hususlar analiz edilmektedir. Kurum düzeyinde ise belge yönetimi ve arşivcilikle ilgili politika ve prosedürler değerlendirilmektedir. Bunlar incelenirken belge yönetimi politikasının varlığı, çalışanların sürekli eğitimi gibi hususlar dikkate alınmaktadır (Sağlık, 2021, s. 64-66).

Kurumlar, belge yönetimi ve arşivcilikle ilgili politika ve prosedürleri hazırlayıp, teknolojik koşulları günün gereklerine uygun bir şekilde geliştirse ve belgelerle ilgili zengin üstveri tayin etse de fonksiyonlarını yürütürken ilgili mevzuata göre hareket eder. Mevzuatta belgelerin saklama süresi, form özellikleri, benimsenmesi gereken teknolojik koşullar gibi hususlar yer alabilir. Durum böyle olunca, söz konusu hususlar mevzuat düzeyinin kritik unsurlarını oluşturur. Bunların yanı sıra, ülkelerin milli arşivlerinin belge yönetimi ve arşivcilik uygulamaları da mevzuat düzeyinde değerlendirilmektedir. Burada milli arşivler belgelerin arşivleme kurallarını belirledi mi, teknolojik göç prosedürleri oluşturuldu mu, kullanılacak formatlar tayin edildi mi gibi sorular sorulabilmektedir (Sağlık, 2021, s. 65).

Güvenilirlik analizinin son düzeyinde vatandaşların e-belgelere güven duymak için hangi unsurları aradıkları incelenmektedir. Hâliyle bu aşama, toplum düzeyi olarak adlandırılmaktadır. Burada vatandaşlarda güveni tesis eden araçlar nelerdir, belgelere hangi oranda güven duyuluyor, duyulan bu güven nasıl artırılabilir gibi sorular araştırılmaktadır (Sağlık, 2021, s. 65-66).

Tüm bu analiz düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda kurumların belge, teknolojik koşullar ve kurum düzeylerinde daha etkin olduğu düşünülmektedir. Çünkü toplum ve mevzuat düzeylerinde kurumların kendi tasarrufları dışındaki faaliyetler söz konusudur. Örneğin toplum düzeyinde vatandaşların düşünceleri kritik edilmekte, mevzuat düzeyinde ise hükümetlerin çıkarmış olduğu kanun, yönetmelik ve genelgeler incelenmektedir. Durum böyle olunca hem vatandaşların düşünceleri hem de çıkarılan mevzuat, kurumların doğrudan kendi inisiyatifleriyle şekillenmemektedir. Belge, teknolojik koşullar ve kurum düzeyinde ise organizasyonlar daha dinamiktir (Sağlık, 2021, s. 66).

Bu değerlendirmeler neticesinde HDM’de belirtilen yeteneklerin güvenilirlik düzeyleriyle ilişkilendirilebileceği görülmüştür. Bu ilişkilendirme şöyle belirtilebilir:

Tablo 1

Sayısal Koruma Yetenekleri ve Güvenilirlik Düzeyleri

Yetenekler	Güvenilirlik Düzeyi
Kurumsal Uygulanabilirlik	Kurum
Politika ve Strateji	Kurum
Yasal Dayanak	Mevzuat
Bilgi İşlem Yeteneği	Teknolojik Koşullar
Sürekli İyileştirmeler	Kurum
Topluluk	Toplum
Sağlama, Transfer ve Sisteme Dâhil Etme	Kurum
Bit Akışının Korunması	Teknolojik Koşullar
İçeriğin Korunması	Belge
Üstveri Yönetimi	Belge
Keşif ve Erişim	Teknolojik Koşullar

Bu yetenekler, birden fazla güvenilirlik düzeyiyle de ilişkilendirilebilir. Örneğin bilgi işlem yeteneği, hem kurum hem de teknolojik koşullar düzeyiyle ilintilidir. Ancak tüm yetenekler, özü açısından değerlendirilerek bir güvenilirlik düzeyiyle bağlantılandırılmıştır.

HDM’nin ilk yeteneklerinden olan kurumsal uygulanabilirlik, belge ve arşiv yönetimi süreçlerinin yönetimi ve ilgili personelin gelişimi gibi konuları içerdiğinden (DPC, 2022, s. 8-9) kurum düzeyiyle ilişkilendirilmiştir. Politika ve strateji yeteneğinde ise belge yönetimi ve arşivcilik süreçleriyle ilgili politika ve prosedürler incelenir (DPC, 2022, s. 10). Hâliyle bu yetenek de kurum düzeyiyle ilgilidir. Yasal dayanak yeteneğinde, her ne kadar kurumun kendi geliştirdiği süreçlerle şekillenme söz konusu olsa da temelinde mevzuata uyumlu hareket etme gerekliliği yer almaktadır (DPC, 2022, s. 11). Durum böyle olunca bu yetenek, mevzuat düzeyiyle ilintilendirilmiştir.

Bilgi işlem yeteneğinde belge ve arşiv yönetimiyle ilgili bilgi teknolojileri değerlendirilmektedir (DPC, 2022, s. 12). Hâliyle bu yetenek, arşivsel güvenilirliğin teknolojik koşullar düzeyiyle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte, kurumların mevcut belge ve arşiv yönetimi yetkinliklerini değerlendirip, hedefler belirlediği yetenek, sürekli iyileştirmelerdir (DPC, 2022, s. 13). Bu yeteneğin kurum düzeyiyle ilgili olduğu düşünülmüştür.

Tüm bunlarla birlikte, kurumsal yeteneklerin sonucusu olan topluluk yeteneğinde belge yönetimi ve arşivcilik camiasıyla birlikte hareket etme durumu vardır. Örneğin; odak grup toplantıları yapılabilir, çalıştaylar düzenlenebilir. Bu yeteneğin gerçekleşmesi için konuyla ilgili bireylerin katılımına ihtiyaç vardır (DPC, 2022, s. 14). Söz konusu yetenek arşivsel güvenilirliğin toplum düzeyiyle ilişkilendirilmiştir.

HDM’nin kurumsal yeteneklerinin yanı sıra hizmet yetenekleri de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sağlama, transfer ve sisteme dâhil etmedir. Burada belgelerin transferi ve arşive devri gibi süreçlerin dokümantasyonuna odaklanılmaktadır (DPC, 2022, s. 15-16). Bu yetenek, belge ve teknolojik koşullarla ilgili olabilese de dokümantasyon yönetiminin daha çok arşivsel güvenilirliğin kurum düzeyiyle ilintili olabileceği düşünülmüştür.

Hizmet yeteneklerinin bir diğeri, bit akışının korunmasıdır. Burada belgelerin bütünlüğüne yönelik adımlar değerlendirilir. Teknolojik kaynaklar ön plandadır (DPC, 2022, s. 17). Hâliyle bu yetenek, teknolojik koşullarla ilişkilendirilmiştir. Bir başka hizmet yeteneği olan içeriğin korunmasında ise

belgelerin kontekstini ve işlevini muhafaza etmeye yönelik adımlar söz konusudur (DPC, 2022, s. 18-19). Bu adımlar, arşivsel güvenilirliğin belge düzeyiyle ilgilidir.

Üstveri yönetiminde arşivlenen belgelerle ilgili yeterli üstverilerin kullanılıp kullanılmadığı analiz edilmektedir (DPC, 2022, s. 20). Durum böyle olunca bu yetenek, belge düzeyiyle ilişkilendirilmiştir. HDM'deki son yetenek ise keşif ve erişimdir. Burada belgelere kullanıcıların erişimini sağlamaya yönelik süreçler incelenmektedir (DPC, 2022, s. 21-22). Erişim sistemleri, yazılımlarla ilişkili olduğundan bu yetenek arşivsel güvenilirliğin teknolojik koşullar düzeyiyle ilintilendirilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kurumlarda oluşan belgelerden arşivlik değere sahip olanların uzun dönemli korunması gerekir. Bu gerekliliği sağlamak için sayısal koruma yeteneklerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Söz konusu ihtiyacı gidermede başvurulan olgunluk modeli geliştirme, sertifika alma ve kurum içi değerlendirme yapma gibi yöntemlerden biri de DPC tarafından hazırlanan HDM'dir. Bu model, kurumların mevcut sayısal koruma yeteneklerini ölçüp, gelecekte varılmak istenen noktayı belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Model kapsamında politika ve strateji hazırlama, teknolojik altyapı, içeriğin korunması ve üstveri yönetimi gibi kurumsal ve hizmet düzeyinde yetenekler oluşturulmuştur. Kurumlar, HDM aracılığıyla bu yeteneklerini sayısal koruma olgunluğu açısından hızlı bir şekilde değerlendirebilmekte ve geleceğe yönelik planlama yapabilmektedir.

HDM'de yer alan kurumsal yetenekler, kurumsal uygulanabilirlik, politika ve strateji, yasal dayanak, bilgi işlem yeteneği, sürekli iyileştirmeler ve topluluk şeklindedir. Hizmet yetenekleri ise DPC tarafından sağlama, transfer ve sisteme dâhil etme, bit akışının korunması, içeriğin korunması, üstveri yönetimi ile keşif ve erişim olarak belirlenmiştir. Bu yetenekler, bir e-belgenin varlığını oluşturan özniteliklerin değerlendirilmesini sağladığından aynı zamanda güvenilirlikle de ilişkilidir.

Güvenilirlik, belgelerin taşıyıcı ortam, içerik, düzenleyen ve kontekst gibi özniteliklerin muhafaza edilmesi olarak bilinir. Bu özniteliklerin muhafazasında ise arşivcilik, bilgi teknolojileri ve hukuk gibi disiplinlerin geliştirdiği yöntemlerden yararlanılmaktadır. Bu yöntemlere belgelerin arşivcilik standartlarına göre tanımlanması, arşivsel bağının açığa çıkarılıp provenansın tesis edilmesi, e-imza ve e-mühür eklenmesi ile log kayıtlarının kontrol edilmesi gibi örnekler verilebilir. Söz konusu yöntemlerden yararlanarak belgelerin güvenilirliği analiz edilir.

Güvenilirliğin belge düzeyiyle ilişkilendirilen HDM yetenekleri, içeriğin korunması ve üstveri yönetimidir. Bilgi işlem yeteneği, bit akışının korunması ile keşif ve erişim teknolojik koşullar düzeyiyle ilişkilendirilmiştir. Kurum düzeyiyle ilintilendirilenler ise kurumsal uygulanabilirlik, politika ve strateji, sürekli iyileştirmeler, sağlama, transfer ve sisteme dâhil etmedir. Tüm bunlarla birlikte, yasal dayanak yeteneğinin mevzuat düzeyiyle; topluluk yeteneğinin de toplum düzeyiyle ilişkili olduğu görülmüştür. Bu ilişkilendirmeler neticesinde kurumlar sayısal koruma kapasitelerini ölçüp, planlama yapmak için HDM'yi kullanırken, analizler neticesinde belgelerin güvenilirliklerinin ne ölçüde korunduğuna dair bir karineye sahip olabileceklerdir.

HDM'nin kurumlara yönelik bu faydalarının yanı sıra, hedeflere ulaşmak için somut kriterlerin belirlenmesi açısından geliştirilmesi gereken yönleri bulunmaktadır. Örneğin temel seviyeden yönetilebilir seviyeye geçmek için hangi eylemlere ihtiyaç duyulmaktadır? Bu eylemler, güvenilirliğin hangi düzeyleriyle ilişkilidir? Söz konusu eylemler, bir kriter hâline getirilerek güvenilirlik analizlerinde nasıl kullanılabilir? Yapılacak yeni çalışmalarla bu gibi sorulara ışık tutulması, hem kurumların sayısal koruma kapasitelerini güçlendirmelerine yardımcı olacak hem de güvenilirlik analizlerinin zenginleşmesine katkıda bulunacaktır.

Teşekkür

Çalışmanın son okumasını yaparak görüşleriyle beni yönlendiren değerli meslektaşım Emine Pınar Gevheroğlu'na teşekkür ederim.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Addis, M. (2021). Scalable and Sustainable Long Term Digital Preservation of Scientific Datasets. 17. *International Conference on Digital Preservation*. <https://osf.io/uerq9>
- Aldemir, A. ve Oğuz, E. S. (2006). Sayısal (Dijital) Kültürün Korunması: Web Arşivleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 20(3), 283-312.
- Alır, G. ve Küçük, M. E. (2003). Dijital Koruma (Arşivleme) Stratejileri ve Bazı Uygulama Örnekleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(4), 340-356.
- Alliance Permanent Access to the Records of Science in Europe Network [APARSEN]. (2022). <http://www.alliancepermanentaccess.org>
- Aydın, C. ve Özdemirci, F. (2011). Elektronik Belgelerin Arşivlenmesinde Gerçekliğin ve Bütünlüğün Korunması. *Bilgi Dünyası*, 12(1), 105-127.
- Brown, A. (2013). *Practical Digital Preservation: A how-to Guide for Organizations of any Size*. Facet Publishing.
- Bushey, J. (2016). *The Archival Trustworthiness of Digital Photographs in Social Media Platforms*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of British Columbia.
- Cook, T. (2013). Evidence, Memory, Identity and Community: Four Shifting Archival Paradigms. *Archival Science*, 13(2-3), 95-120.
- CoreTrustSeal. (2022). <https://www.coretrustseal.org>
- Cultural, Artistic and Scientific Knowledge for Preservation, Access and Retrieval [CASPAR]. (2022). <http://casparpreserves.digitalpreserve.info>
- Çakmak, T. (2016). *Türkiye'de Kültürel Bellek Kurumlarında Dijitalleştirme ve Dijital Koruma Politikaları: Bir Model Önerisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Çiçek, N. (2009). *Modern Belgelerin Diplomatliği*. Derlem Yayınları.
- Çiçek, N. ve Sağlık, Ö. (2019). Blokzincir Teknolojisinin Elektronik Belgelerin Güvenilirliğinin Korunmasında Başarıya Katkısı. Yalçınkaya, B. vd. (Yay. haz.). *Bilgi Yönetimi ve Bilgi Güvenliği: eBelge-eArşiv-eDevlet-Bulut Bilişim-Büyük Veri-Yapay Zekâ* içinde (141-170). Ankara Üniversitesi.
- DigCurV. (2015). *DigCurV Curriculum Framework*. <https://digcurv.gla.ac.uk>
- Digital Preservation Capability Maturity Model [DPCMM]. <https://www.securelyrooted.com/dpcmm>
- Digital Preservation Coalition [DPC]. (2022). *Sayısal Koruma Koalisyonu Hızlı Değerlendirme Modeli (DPC RAM)*. <http://doi.org/10.7207/dpcram22-01>
- Donaldson, R. D. (2015). *Development of a Scale for Measuring Perceptions of Trustworthiness for Digitized Archival Documents*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Michigan.
- Donaldson, R. D. (2016). The Digitized Archival Document Trustworthiness Scale. *International Journal of Digital Curation*, 11(1), 252-270.
- Donaldson, R. D. (2019). Trust in Archives– Trust in Digital Archival Content Framework. *Archivaria*, 88, 50-83.
- Electronic Resource Preservation and Access Network [ERPANET]. (2022). <https://www.erpanet.org>

- Humbert, M., Roussel, S. ve Vasseur, E. (2019). Building the Future Digital Preservation in French Archival Services: Processes, Functions and Staffing for an Effective Digital Preservation. Ras, M., Sierman, B. ve Puggioni, A. (Yay. haz.). 16. *International Conference on Digital Preservation* içinde (46-52). Dutch Digital Heritage Network.
- International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems [INTERPARES]. (2022). <http://www.interpares.org>
- INTERPARES. (2008). *INTERPARES 2: Experiential, Interactive and Dynamic Records*. Ed. L. Duranti ve R. Preston. http://www.interpares.org/ip2/display_file.cfm?doc=ip2_book_complete.pdf
- Go FAIR. (2022). <https://www.go-fair.org>
- Lehtonen, J., Helin, H., Koivunen, K. ve Lehtonen, K. (2013). On Preparedness of Memory Organizations for Ingesting Data. Borbinha, J., Nelson, M. Knight, S. (Yay. haz.). 10. *International Conference on Digital Preservation* içinde (276-279). Portekiz Milli Kütüphanesi.
- Lucker, P., Veenendaal, R. v., Sierman, B. ve Ras, M. (2018). Preservation Watch at the National Archives of the Netherlands. 15. *International Conference on Digital Preservation* içinde.
- Katre, D. (2012). An Overview of Digital Preservation Considerations for Production of “Preservable” E-Records: An Indian E-Government Case Study. Moore, R., Ashley, K. ve Ross, S. (Yay. haz.). 9. *International Conference on Digital Preservation* içinde (134-141). Toronto Üniversitesi.
- Külcü, Ö. (2014). *INTERPARES 3 Kurumsal Bilgi Sistemleri İçerisinde Belge Yönetimi: Türkiye’deki Kamu Üniversitelerinde Gerçekleştirilen Uygulamalara Yönelik Bir Durum Analizi*. 1011 TÜBİTAK Projesi, Proje No: 109K518.
- MacNeil, H. (2000). *Trusting Records: Legal, Historical and Diplomatic Perspectives*. Springer.
- Massol, M., Rouchon, O. ve Bechard, L. (2011). Certification and Quality: A French Experience. Borbinha, J. vd. (Yay. haz.). 8. *International Conference on Digital Preservation* içinde (11-19). Singapur Milli Kütüphanesi ve Nanyang Teknoloji Üniversitesi.
- McMeekin, S. ve Currie, A. (2022). Ain’t No Mountain High Enough: Developing a New Competency Framework for Digital Preservation. 18. *International Conference on Digital Preservation* içinde (99-107). DPC.
- Meehan, J. (2006). Towards an Archival Concept of Evidence. *Archivaria*, 61, 127-146.
- Miller, L., Blake, M. ve Sorsby, M. (2012). Evaluation of the Assessing Institutional Digital Assets (AIDA) Toolkit. *Science & Technology Libraries*, 31(1), 92-99.
- Molinario, M. (2015). Long Term Preservation Strategies & Architecture: Views from Implementers. 12. *International Conference on Digital Preservation* içinde.
- National Digital Stewardship Alliance [NDSA]. (2020). *Sayısal Koruma Düzeylerinin Kullanımı: V2.0 için Genel Bir Bakış*. <https://osf.io/QGZ98>
- Van der Nat, J. ve Ras, M. (2017). A Dutch Approach in Constructing a Network of Nationwide Facilities for Digital Preservation Together. 14. *International Conference on Digital Preservation* içinde (99-107).
- Öztemiz, S. ve Özel, N. (2019). Dijital Küratörlük: Kavramsal Bir Değerlendirme. *DTCF Dergisi*, 59(2), 1208-1226.
- Pennock, M., Wheatley, P. ve May, P. (2014). Sustainability Assessments at the British Library: Formats, Frameworks, & Findings. Coates, S. vd. (Yay. haz.). 11. *International Conference on Digital Preservation* içinde (141-148). Victoria Eyalet Kütüphanesi.
- Preservation and Long-Term Access Through Networked Services [PLANETS]. (2022). <https://www.planets-project.eu>

- Popham, M. ve Mitcham, J. (2022). From Ray Cats to DPC RAM: How Best to Preserve a Digital Memory of the Nuclear Decommissioning Process. *18. International Conference on Digital Preservation* içinde 315-318. DPC.
- Rogers, C. (2015). *Virtual Authenticity: Authenticity of Digital Records from Theory to Practice*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of British Columbia.
- Sağlık, Ö. (2021). *Elektronik Belge Yönetimi Uygulamalarındaki Koşullar Işığında E-İmzalı Belgelerin Delil Değerinin Arşivsel Güvenilirlik Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Sağlık, Ö. (2021a). Arşivlenen Elektronik Belgelerin Güvenilirliğini Tehdit Eden Riskler: Teknolojik Koşullar Açısından Bir İnceleme. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 16, 29-47.
- Sağlık, Ö. (2022). Digital Preservation Capabilities of the Bursa Uludag University: Survey in the light of Digital Preservation Coalition Rapid Assessment Model. *18. International Conference on Digital Preservation* içinde (470-472). DPC.
- Shabou, B. M. (2015). Digital Diplomats and Measurement of Electronic Public Data Qualities What Lessons Should be Learned? *Records Management Journal*, 25(1), 56-77.
- Shiers, J. vd. (2016). CERN Services for Long Term Data Preservation. *13. International Conference on Digital Preservation*, 168-177.
- Sinclair, P. vd. (2009). Are you Ready? Assessing Whether Organizations are Prepared for Digital Preservation. *6. International Conference on Digital Preservation* içinde (174-181). İsviçre Milli Kütüphanesi.
- Şahin, L. Ö. ve Saydam, V. (2022). Digital Continuity Practices in Municipalities: A Study on Municipalities in Istanbul. *Bilgi Yönetimi*, 5(1), 131-146.
- Tonta, Y. (2020). Dijital Kültürel Kaydın Korunması. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(2), 229-248.
- Yalçınkaya, B. (2020). Geleceğin Arşivlerinin İnşası: Sosyal Medyanın Arşivlenmesi Hakkında Bir Değerlendirme. *Bilgi Yönetimi*, 3(1), 25-38.
- Zierau, E. ve Jensen, C. (2010). Preservation of Digitised Books in a Library Context. Rauber, A. vd. (Yay. haz.). *7. International Conference on Digital Preservation* içinde (61-70).

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

*Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 24.03.2022
Kabul tarihi: 03.08.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 24.03.2022
Date accepted: 03.08.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

*Belge Yönetimi, Belge Yönetimi
Politikası, Kurumsal Belgeler*

Keywords

*Records Management,
Records Management Policy,
Corporate Records*

DOI numarası

10.33721/by.1092587

ORCID

0000-0003-1104-2639 (1)
0000-0003-0474-3584 (2)

Türkiye'deki Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Belge Yönetimi Politikası Gerekliliği Üzerine Bir Çalışma

*A Study on the Necessity of Records Management Policies in
Turkish Public Sector Organisation*

Emine CENGİZ MATER

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge
Yönetimi Bölümü Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
emine.cengiz@marmara.edu.tr

Lale ÖZDEMİR ŞAHİN

Bartın Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
lsahin@bartin.edu.tr

Öz

Kamu kurum ve kuruluşları yasal olarak belgelerini arşive transfer edecekleri noktaya kadar olan süreçte yönetmek zorundadırlar. Etkili belge yönetimi, karar verme süreçlerinin ve kurumsal faaliyetlerin denetlenmesini ve gözden geçirilmesini sağlamakla birlikte kurumdaki bilgi yönetişim uygulamalarının da sağlam olmasını sağlar. Kamu sektörünün kararlarında şeffaf ve hesap verebilir olması gerektiğinden oldukça önemlidir ve karar alma süreçlerinde kullanılan bilgi varlıklarının yönetimi de aynı şekilde şeffaf ve hesap verebilir olmalıdır. Belge yönetimi, tüm çalışanların uygulamaları için kapsamlı bir belge yönetimi politikası ile desteklenmelidir. Bununla birlikte, Türkiye'de belge yönetimi politikalarının oluşturulması pek yaygın değildir. Bu çalışma, kurumsal belge yönetimi politikalarının gerekliliğini incelemekte ve uygulamanın sadece yasal uygunluğu sağlamak için değil, aynı zamanda kamu sektöründeki belge yönetimi profilini yükseltmek için de zorunlu olması gerektiğini savunmaktadır. Bu çalışmada betimleme, doküman incelemesi ve anket tekniği gibi araştırma yöntemleri kullanmıştır. Çalışmanın hipotezi, "Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşları belge yönetimi politikasına sahip olma bakımından yeterli/beklenen düzeyde değildir" olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında 120 kamu kurumunda anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda kamu kurumlarının çok büyük bir çoğunluğunun belge yönetimi politikalarının olmadığı ve yine çoğunluğunun belge yönetimi politikasına ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır.

Abstract

Public sector organisations are legally required to manage their records to the point of transfer to the archives. Effective recordkeeping ensures that decision-making processes and corporate activities can be audited and reviewed, and that information governance practices are also sound as a result. This is important because the public sector has a duty to be transparent and accountable in its decisions. This transparency and accountability should also extend to the information assets used in the decision-making process. Records management should be underpinned by a comprehensive records management policy for all employees to follow. However, the implementation of records management policies in Turkey is not at all widespread. This study examines the necessity of corporate records management policies and argues that implementation should be compulsory, not only to ensure legal compliance, but to raise the profile of records management across the public sector. The aim of this study is to determine the current situation in public sector organisations with regard to whether record management policies have been adopted, and indeed whether such a policy is thought to be necessary.

*Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Anabilim Dalında yürütülen doktora tezine dayanılarak hazırlanmıştır.

**Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

The research methods of description, document analysis and the survey technique are employed for the purpose of this study. The hypothesis of the research has been determined as follows; "Turkish public sector organisations are not at the sufficient/expected level in terms of having a record management policy." Within the scope of the study, 120 public sector organisations have been surveyed. The results of the study conclude that the vast majority of public sector organisations do not have records management policies in place, and that the majority of organisations surveyed believe that records management policies are indeed necessary.

1. Giriş

Tüm kamu kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirilen iş ve süreçlerde yol gösterici olan yasal metinler hayati önem taşımaktadır. Kurum ve kuruluşlarda yapılacak olan kurumsal iş ve işlemlerin sağlıklı ilerlemesi, yazılı bir temele dayanması birtakım politika, yasa, yönetmelik vb. unsurlara bağlıdır. Bu unsurlar kurumlarda hem personele yapacağı iş sürecinde yol gösterir, hem de hizmet verdiği kitleye ve kullanıcılara süreçlerin yasal adımlarla ilerlendiğini, önemsendiğini işaret eder. Bilimin ve teknolojinin ilerlemesini izleyen ve bu anlamda kendilerine kaynak ayıran ülkeler gelişmiş ülkeler olarak adlandırılırken, gelişmeleri izlemeyen/izleyemeyen ve bunun için kaynak ayırmayan/ayıramayan ülkeler ise gelişmekte olan veya geri kalmış ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bilim ve teknolojiye ilerlemenin ve gelişmiş ülkeler sınıfına girmenin adımlarından biri de politika belgelerinin oluşturulması ve uygulanmasıdır (Yılmaz ve Dalkıran, 2012, s.58). Örgütlerde kurumsal bilgi ve belgelerin yönetilmesi için kurulacak sistemler de önceden yazılı olarak hazırlanacak belge yönetimi politikaları kapsamında yönetilmelidir.

Politika, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde "Devletin etkinliklerini amaç, yöntem ve içerik olarak düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının bütünü, siyaset, siyasa" olarak belirtilmiştir (Politika, (t.y.)). Bir başka tanıma göre ise politika; "Bir alanda belirlenen amaca ulaşmak için izlenen yol, yöntemdir" (Yılmaz, 2004, s.19). Politika belgeleri ise bir kurumun, stratejik hedeflere ulaşma yolunda kararlılığını gösterirken aynı zamanda personel için de iş süreçlerinde uyulması gereken kuralları içermektedir. Bu kapsamda, politika belgeleri uygulama süreçlerinde hem yaptırım gerektiren düzenleyici belge niteliği taşıırken hem de uygulamanın kurumsal hayatta sürekliliği sağlamaya imkân veren sağlam bir zemin oluşturmaktadır (Çiçek, 2020, s.378-379). Aynı zamanda politika, alınacak eylemleri ve kararları kolaylaştırmak için bir kılavuz görevi görür (Asma' Mokhtar ve Mohammad Yusof, 2009, s. 231).

Belge yönetimi, genel bilgi yönetimi stratejisinin önemli bir parçasıdır. Kurumsal bilgi varlığı olarak belgelerin güvenilirliğini ve kullanılabilirliğini sağlamak, kamu kurum ve kuruluşlarının hedeflerine ulaşmalarına ve idari işlemlerin delili olan belgelerin korunmasına yardımcı olur. Belgelerin kontrol ve yönetimiyle ilgili süreçleri açıklayıp sorumlulukları ortaya koyduğu için belge yönetimi politika metinlerinin, kurulacak belge yönetimi sistemlerinin merkezinde yer aldığı söylenebilir. Bu politikalar, kuruluşların hangi doküman ve belgeleri saklaması gerektiğini, bu belgeleri yönetme prosedürlerini, saklama sürelerini ve bunların güvenli bir şekilde imha edilmesini sağlamaya yönelik prosedürleri tanımlar. Ayrıca, politikalar organizasyonun asıl hizmetlerinin yürütülmesi süreçlerinde bilgi hizmeti sağlarken, kurumun zamanla geliştireceği yeni politikalar bir kurumsal hafıza işlevi de görmektedirler. Bundan dolayı, örgüt düzeyinde olduğu gibi, yarının milli kültür mirası olacak kurumsal belgeler için de ülke düzeyinde daha kapsayıcı stratejiler geliştirilmelidir. Bu bağlamda bir örgüt için tasarlanan belge yönetimi politikasının ulusal çapta düşünülmesi ve buna ilişkin strateji metinlerinin olması önemlidir.

Belge yönetiminin en önemli bileşeni, bu süreçte görevlendirilmesi düşünülen çalışanların sorumluluklarının belirlenmesi ve bu kişilerin yetkilendirilmesidir. Kurumsal politikaya göre personele uzun vadede sorumluluk vermek oldukça önemlidir. Bir kurumda çalışan kişilerin işten ayrılma, birim değişikliği ve benzeri nedenlerle görevlerine devam edememeleri gibi durumlarda, politikaların sağlıklı uygulanması adına, oluşturulan politikalarda isimler değil roller belirlenmelidir. Kurumların bir politikayı uygulama şekli zamanla değişecektir; çünkü hem teknoloji hem de iş ihtiyaçları sürekli olarak gelişmekte ve değişmektedir ancak politikanın kendisi nispeten istikrarlıdır (Garland, 2019). Belge yönetimi politikası bir kurumda belgelerin etkin yönetilebilmesi için mihenk taşı olarak kabul edilir. Ayrıca belge yönetimi politikası belgelerin yönetilmesinde rol ve sorumlulukları belirler (Ipinge ve Nengomasha, 2018, s.384).

Çiçek (2020, s.394), kurumlarda yürütülen belge süreçlerine dair bir dokümanın, yönergenin bulunması ile bir belge yönetimi politikasının bulunmasının aynı anlama gelmediğini, belge yönetimi politikasının olmayışının aynı zamanda kurumda belgeler için etkili bir dokümanın bulunmaması anlamına geldiğini belirtmiştir. Bir kurumun belge yönetimi politikası olması ve bu politikanın uygulanması sadece belge süreçleri ile ilgili değildir. Kurumlarda etkin bir bilgi yönetimi olmasının sağlanması (information governance) bilgi varlıklarının şeffaflık, hesap verebilirlik ve risk yönetimi kapsamında yönetilmesi ile mümkündür. Bilgi varlıkları etkili bir şekilde yönetildiği takdirde kurumsal yönetim desteklenir ve böylece kurumsal hedeflere daha kolay ulaşılır (Özdemir, 2019, s.225). Bir kurumun belge yönetimi politikasına sahip olması, o kurumda bilgi yönetiminin ciddiye alındığını ve kurumsal bilgi varlıkları konusunda önceden tanımlanmış rol ve sorumlulukların belirlendiğinin göstergesidir.

Tüm kurum ve kuruluşlar, belge yönetimi için resmî olarak kabul edilmiş bir politikaya sahip olmalıdır. Politikanın amacı; gerekli olduğu sürece kurumsal işlevlerini ve faaliyetlerini destekleyebilen gerçek, güvenilir ve kullanılabilir belgelerin oluşturulması ve yönetimi olmalıdır. Politika, en yüksek karar alma düzeyinde benimsenmeli, onaylanmalı ve kuruluş genelinde ilan edilmelidir (Shepherd and Yeo, 2003). Politikalar kurum tarafından zorunlu olarak uygulanması ve personel tarafından da uyulması gereken yasal dayanaklardır. Bir kurumda politikanın eksik oluşu, süreçlerin standartlaşmadan uzak olarak yürütülmesi anlamına gelir. Bu da uygulamada işleyişin aksamasına sebep olacaktır. Ayrıca belge yönetimi politikası ile kurumsallaşma unsuru da sağlanır (Solhan, 2016, s. 51). TSE 13298'e (2015, s.42) göre; "Arşiv kurumları ve kurumsal arşivler öncelikle ne tür malzemeleri transfer edeceklerini ve hangi hizmet koşullarında kullanıma açacaklarını belirten bir kurum politikası geliştirmelidir. Bu politika dokümanı arşiv kurumlarının mevzuat ile kendilerine verilmiş olan yetkilerine atıfta bulunmalı ve arşiv malzemesi üreten kurumlarla olan ilişkilerini açık bir şekilde ifade etmelidir". Burada adı geçen kurum politikaları belge yönetim politikalarını da içermektedir. TS 15489 Belge Yönetimi Standardı'nda politikalar ve sorumluluklar adlı bir bölüm bulunmaktadır. Buna göre, belge yönetimine ilişkin politikalar geliştirilmeli, belgelenmeli ve uygulanmalıdır. Politikalar iş hedeflerinden türetilmeli ve belgelerin yönetimine yönelik iş kuralları veya prosedürleriyle desteklenmelidir. Belgelerin yönetimine ilişkin politikaların yayımlanması ve uygulanmasındaki amaç; bütünlüğe sahip, özgün, güvenilir ve kullanılabilir belgelerin oluşturulması, elde edilmesi ve yönetilmesi olmalıdır (TS 15489, 2016, s.8). Kurumsal örnek politikalar oluşturmada ülkedeki yetkili kuruma büyük sorumluluk düşmektedir. Bu kapsamda konu ile ilgili Türkiye'de belge yönetimi ve arşiv hizmetleri konusunda en yetkin kurum olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın belge yönetimi politikası kapsamında yapacağı çalışmalar da bu alanda süreçlerin daha sağlıklı yürütülmesinde yol gösterici olacaktır.

Kurumlarda belge yönetimi politikasının varlığı ve uygulanması elektronik belge yönetimi sistemini (EBYS) ve personelin iş süreçlerini olumlu yönde etkileyen unsurların başında gelmektedir (Yalçınkaya ve Saydam, 2018, s. 5-6). Kurumlarda belge yönetimi politikasının var olması, konuya ilişkin fonksiyonların sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için başlı başına yeterli bir unsur değildir. Bu unsurun tamamlanmasında personelin çok önemli bir rolü bulunduğu bir gerçektir. İlgili personelin, tüm süreçlere hâkim olan "belge yöneticisi" özelliklerini taşıması gerekmektedir. Belge uzmanları, belgelerin yönetilmeleri ilgili hususlardan sorumlu olmalıdır (TS 15489, 2016, s.9). Bu kapsamda belge yöneticilerinin görev ve sorumluluklarının açıklandığı bir yasal dayanak oldukça önemli bir yere sahiptir. Konu kapsamında 2020 yılında ulusal meslek standartları yayımlanmıştır. Yayımlanan ulusal meslek standardında meslek tanımlamaları ve meslek profilleri belirlenmiştir. Meslek profilleri içerisinde belge yöneticisinin tanımı, görevleri ve bu görevlere bağlı olarak başarı ölçütleri, mesleki bilgi ve uygulama becerileri titizlikle belirlenmiştir (Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ, 2020).

Belge yönetimi tarihi, mali, idarive hukuki değere sahip kurumsal belgelerin tanımlanmasını, saklanmasını ve korunmasını ve gerekli olmayan belgelerin belirlenen politikaya uygun olarak ayıklanmasını sağlar. Belge yönetimi politikası, kurum ve kuruluşlarda mevcut belgelerin daha etkin yönetimini gerçekleştirir. Aynı zamanda bir belge yönetimi politikasının olması kurumsal hesap verebilirlik ve bilgiye zamanında erişim sağlar. Politikanın varlığı, alınacak eylemleri ve kararları kolaylaştırmak için bir kılavuz işlevi görür. Bu bağlamda elektronik belge yönetimi faaliyetleri,

organizasyonu yönlendirmek ve uygulanan işlevlerin etkinliğini tespit etmek için açık, kapsamlı, anlaşılır bir politika ile yönlendirilmelidir.

2. Literatür İncelemesi

Ulusal literatür incelendiğinde “belge yönetimi politikası”nın durumunu tartışmadan önce ülkede politika kavramının tam olarak yer bulamadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalarda genel olarak farklı konulardaki politika eksikliğine vurgu yapılmıştır. Bilgi ve Belge Yönetimi kapsamında politika ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında; kitap makale, tez gibi farklı akademik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bilgi ve Belge Yönetimi alanında politika kapsamında; halk kütüphanesi (Keseroğlu, 1989), kataloglama (Keseroğlu ve Dursun, 1992), derme geliştirme (Dilek-Kayaoğlu, 1999; Cengiz, 2017, Cengiz, Külcü ve Yılmaz, 2009), okul kütüphanelerinde derme geliştirme (Önal, 2005), elektronik belge yönetimi (Çiçek, 2020) gibi konulara yönelik akademik yayınlar olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de belge yönetimi politikasına yönelik yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar arasında öne çıkanlara aşağıda yer verilmiştir. Buna göre;

2009 yılında Devlet Arşivleri Başkanlığı’nın düzenlediği bir “Elektronik Belge Yönetimi Bilgilendirme Toplantısı”nda kamu kurumlarının farklı birimlerinden 320 kişiye 13 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Çalışmada kamu kurumlarındaki elektronik belge yönetimi uygulamalarının durumunu ortaya çıkarmak ve farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Kurumlara ilk sorulan soru “Elektronik ortamda iş ve belge üretiminin kurumların üst yönetimleri tarafından bir kurumsal politika konusu olarak ele alınıp alınmadığının belirlenmesi amacıyla bu konuda yazılı bir politika ya da prosedürün mevcut olup olmadığı” sorgulanmıştır. Kurumlardaki katılımcıların 107’si politikanın olduğu ve uygulandığını, 101’i politikanın olduğunu fakat uygulama kısmında sıkıntıların yaşandığını, 85’i politikanın olmadığını, 3’ü politikanın olmadığını ve böyle bir şey düşünmediklerini belirtirken, 24’ü ise soruya cevap vermemiştir (Kandur, 2011, s.6-7). Çoğu katılımcı yazılı bir politika konusunda olumsuz bir tabloyu işaret etmiştir. 2009 yılı kamu kurumlarındaki belge yönetimi politikasının mevcut durumunu ortaya koyan bu araştırmaya farklı bir bakış açısı sunan bir çalışmada ise, kurumların yazılı bir politikadan anlamış oldukları şeyin “idarenin elektronik belge yönetimine geçiş kararı alıp bunu tebliğ etmiş olması yönünde olduğu” ve belirsiz bir durumu nitelediğinin altının çizilmesidir (Çiçek, 2020, s.380).

Konu ile ilgili yapılmış “Türkiye’de Elektronik Belge Yönetiminde Milli Arşiv Politikalarının Geliştirilmesi” başlıklı doktora tezinde 36 kamu kurum ve kuruluşuna istek gönderilmiş, 17’sinden geri dönüş alınarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kurumlara “e-Belgelerin arşivlenmesine yönelik yazılı bir strateji metni veya vizyon-misyon durumunun” olup olmadığı ile ilgili bir soru sorulmuştur. Kurumların 7’si elektronik belgelerin arşivlenmesine yönelik bir strateji metinlerinin olmadığını, 4’ü kısmen olduğunu ve 5’i ise olduğunu belirtmişlerdir. Çalışma kapsamında Türkiye’de elektronik belge yönetiminde milli arşiv politikalarının eksik olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu doğrultuda bir model önerisinde bulunulmuştur (Arısoy, 2018).

Konu ile ilgili güncel çalışmalardan birinde ise, kurum ve kuruluşlarda elektronik belge yönetimi sistemlerinin aksadığı ve bu duruma politika belirsizliğinin sebep olduğu savı ileri sürülmüştür. Araştırmada bazı kurumların web sayfaları incelenmiş ve bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. İncelemelere göre; kurumların politika yayınlamakla ilgili bir stratejilerinin olmadığı ve konuyu çok fazla önemsemedikleri görülmüştür. Çalışma sonucunda politika belgelerinin e-devlet stratejileri ile birlikte ele alınması gerekliliği üzerine öneride bulunulmuştur (Çiçek, 2020).

Uluslararası literatür incelendiğinde çalışmalardaki göze çarpan ortak sonuçlardan biri, belge yönetimi alanındaki sorunların temelinde belge yönetimi politikalarının eksikliği olduğudur. Malezya’da yapılan bir çalışmada, devlet kurumlarının elektronik belge yönetimi için bir politikaya sahip olup olmadığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışma 25 devlet kurumu üzerinde anket tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda bazı kurumların Malezya Ulusal Arşivi tarafından oluşturulan politikayı kendi ihtiyaçlarına uygun değişiklik yaparak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bazı kurumların ise elektronik belge yönetimini herhangi bir politika oluşturmadan gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir (Asma' Mokhtar ve Mohammad Yusof, 2009, s. 231). Diğer bir

araştırmanın ise iki amacı bulunmaktadır. İlk amaç, Kanada adli sicil belgeleri için mevcut belge yönetimi uygulamalarını açıklamaktır. İkinci amaç ise, belge yönetiminin uzun vadeli sürdürülebilir suçlu rehabilitasyonu sonuçlarında oynadığı rolü dikkate almaya yönelik olarak, bu uygulamaların daha geniş sosyal ve kültürel etkilerini detaylandırmaktır. Çalışma, suçluların rehabilitasyonunun adli sicil belgelerinin yönetimini belirleyen politikadan nasıl etkilendiğini ele almaktadır (Kilgour, 2013, s.136).

Belge yönetimi uygulamalarını inceleyen bir diğer çalışmada 25 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya göre, etkili belge yönetimini engelleyen sorunların başında belge yönetimi politikalarının var olmayışı yer almaktadır. Diğer engeller ise, yetersiz personel eğitimi ve insan gücü olmaması olarak belirtilmiştir. Çalışma sonunda belirtilen engellerin üstesinden gelinebilmesi için belge yönetimi ile ilgili yazılı bir politika oluşturulması ve personele eğitim verilmesi önerilerinde bulunulmuştur (Akuffo ve Adams, 2016, s.61). Farklı çalışmalardan biri, belgelerin değerlendirilmesi ve belge yönetimi politikası arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Çalışma, Güney Afrika'daki üniversitelerin belge değerlendirme durumlarını araştırmıştır. Çalışma sonucunda üniversitelerin belge değerlendirme konusunda başarısız oldukları kanısına ulaşılmış ve bu durumun ileride kurumsal hafızanın kaybına yol açacağı belirtilmiştir. Buradaki başarısızlığın, üniversitelerde uygun belge değerlendirme stratejilerinin ve belge yönetimi politikalarının olmayışından kaynaklandığı görülmektedir (Netshakhuma, 2020, s.489).

Genel olarak ulusal ve uluslararası arenada belge yönetimi alanında bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelebilmenin etkili yollarından birinin, yazılı bir belge yönetimi politikasına sahip olmaktan geçtiği görülmektedir.

3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne bağlı Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yapılan doktora tezine dayanılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın kapsamını Türkiye'de dijital belgelerin bilgi yönetim süreçlerine dair veri sağlayabilecek temel kurumlar olan, kamu kurum ve kuruluşları ve Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayınlanan 2020-2024 stratejik planında yer alan dış paydaşlar olarak iş birliği yapılan kurumlar oluşturmaktadır. Bu kurumları, 2021 yılında var olan Türkiye'deki bakanlıklar (17), e- belediye bilgi sistemine sahip olan büyükşehir belediyeleri (20) ve il belediyeleri (37), üniversiteler (131) ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları (25) oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında var olan belediyeler içerisinde e-belediye bilgi sistemi kullanan büyükşehir ve il belediyeleri araştırmaya dâhil edilmiş, ilçe ve belde belediyeleri bir anlamda büyükşehir ve il belediyelerini temsil edeceğinden ötürü araştırma dışında tutulmuştur. Çalışma evrenini 230 kurum oluşturmaktadır. 0,99 güven düzeyi, 0,5 hoşgörü miktarına göre 230 kurumdan oluşan bir evren 118 kurum ile örneklenebilmektedir (Raosoft, 2004). Araştırma kapsamında 120 kurumda anket çalışması gerçekleştirilmiş olup, bu bağlamda örneklem evreni temsil eder niteliktedir. Araştırma, kamu kurumları ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra bu makale, yukarıda bahsi geçen doktora tezinin belge yönetimi politikaları ile ilgili bulgular kapsamında sınırlandırılmıştır. Anketi her kurumdan alanla ilgili bir bilgi profesyoneli (kütüphaneci, arşivci, belge yöneticisi, EBYS sorumlusu vb.) yanıtlamıştır.

4. Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Problemi

Bu araştırmada, Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının belge yönetimi politikaları hakkında mevcut durumunu ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda otorite kabul edilen kurumların belge yönetim politikaları incelenerek örnek bir belge yönetimi politikasının içerik yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra, belge yönetimi politikalarının kurumsal şeffaflık ve etkili yönetim açısından önemi vurgulanmaya çalışılarak, İngiltere'deki kamu kurumlarının belge yönetimi politikaları örneğinde, Türkiye'de nasıl ve neden uygulanması gerektiği ele alınıp literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmada nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem (mixed method) yaklaşımı tercih edilmiştir. Karma yöntem, hem nicel hem de nitel veriler kullanılarak çalışmanın daha detaylı ve kapsamlı anlaşılmasını sağlamaya yarayan araştırma şeklidir (Mills ve Gay, 2016; aktaran Alkan, Şimşek ve Armağan Erbil, 2019, s.562.)

Kullanılan yöntemlerden biri belge analiz yöntemidir. Belge analizi, belgelerin içeriğinin titizlikle ve sistematik olarak analiz edilmesini sağlayan nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013, s.1). Aynı zamanda araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Anket “katılımcının daha önce belirlenmiş bir sıralamada ve yapıda oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme tekniği” olarak tanımlanmıştır (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019, s.99). Bununla birlikte araştırmada betimleme yöntemine de başvurulmuştur. Çalışmada soruların değerlendirilmesi için SPSS programından yararlanılmıştır. Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu'nun 8 Haziran 2020 tarihli toplantısında etik açıdan uygun bulunmuştur.

Çalışmanın hipotezi, “Türkiye’deki kamu kurum ve kuruluşları belge yönetimi politikasına sahip olma bakımından yeterli/beklenen düzeyde değildir” olarak belirlenmiştir.

Araştırma Soruları

- Kamu kurum ve kuruluşları bir belge yönetimi politikasına sahip midir? Eğer sahiplerse politika metni hangi başlıkları içermektedir?
- Kamu kurum ve kuruluşları bir belge yönetimi politikasına ihtiyaç duymakta mıdır?
- Kamu kurum ve kuruluşlarında belge yönetimi konusundaki aksaklıklar politika eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir mi?
- Kamu kurum ve kuruluşlarında bir belge yönetimi politikasında ihtiyaç duyulan unsurlar nelerdir?

5. Belge Yönetimi Politika Türleri

Bilimsel literatür incelemesinin ardından kamu kurum ve kuruluşlarının bir belge yönetimi politikasına sahip olup olmadığına dair inceleme yapılmıştır. Bu incelemede Türkiye’deki bakanlıklar, üniversiteler ve belediyelerin web sayfaları taranmış ve incelenmiştir. Aynı zamanda bir karşılaştırma yapmak amacıyla İngiltere’deki bakanlıkların web sayfaları incelenmiştir. Bulunan belge yönetimi politikaları içerik değerlendirmesine tabi tutulmuştur.

Öncelikle incelemeler sırasında Türkiye’de belge yönetimi politikasından ziyade kurumlarda bilgi yönetimi politikası ve bilgi güvenliği politikasının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuca erişilmesinin sebebinin kurumların ISO 27001 kapsamında bilgi güvenliği denetimlerine tabi tutulmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de üniversiteler içerisinde Ankara Üniversitesi'nin “Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi Politikası” isimli bir belge yönetimi politikasına sahip olduğu görülmektedir. Politika metni on bölümden ve üç sayfadan oluşmaktadır. Politika içeriğinde giriş, kapsam, belge yönetimi ve arşiv sisteminin amaçları, kurumsal sorumluluklar, personel, önemli belgeler, eğitim başlıklarından oluşmaktadır. Başlık içeriklerinde kısaca genel açıklamalar yapılmıştır. İnceleme sonunda politikanın ayrıntılı bir içerik bilgisine sahip olmadığı görülmüştür (Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi, 2009).

İncelenen bakanlıkların, belediyelerin ve üniversitelerin büyük çoğunluğunun bir belge yönetimi politikasına sahip olmadığı (sitelerinde yayımlanmadığı) sonucuna erişilmiştir. Çalışmada incelenen ve bulunan sonuçlar yayımlanan belge yönetimi politikalarına aittir. Kurumların yayımlanmayan, kendi içlerinde yürüttükleri politikaları olabileceğinin az da olsa göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu değerlendirme, anket sürecinde bilgi profesyonellerinden alınan cevaplardan elde edilmiştir. Bunun üzerine arşivcilik alanında öncü çalışmaları olan İngiliz Milli Arşivi'nin ve İngiltere'ye bağlı kamu kurum ve kuruluşlarının belge yönetimi politikaları incelenmiştir. İngiltere’de kamu belge yönetimi politikası uygulamalarının yaygın olması nedeniyle, çalışma kapsamında buradaki kamu kurum ve kuruluşlarına yer verilmiştir. Bu uygulamaların yaygın olma sebebi 1950’li yıllardan beri yürürlükte olan Arşivcilik Kanunu (Public Records Act) ve 2000’li yıllarda yasallaşan Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu'nun (Freedom of Information Act) kurumlara iyi belge yönetimi uygulamalarını zorunlu kılmasıdır. Bir kurumun bir belge yönetimi politikasına sahip olması, belge yönetimin etkin bir şekilde gerçekleştirildiğinin göstergesi olabilir.

Araştırma kapsamında İngiltere’de belge yönetimi politikasına sahip olan “İngiliz Milli Arşivi (The National Archives)¹, İngiltere Adalet Bakanlığı (Ministry of Justice)², İngiltere Galler Hükümeti (The Welsh Government)³, Metropolitan Polis Teşkilatı (Metropolitan Police Service)⁴, İngiltere Savunma Bakanlığı (Ministry of Defence)⁵, İngiltere Ulaştırma Bakanlığı (Department for Transport)⁶, İngiltere Çevre, Gıda ve Tarım Bakanlığı (Department for Environment, Food and Rural Affairs)⁷, İngiltere Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı (Department for Work and Pensions)⁸, İngiltere Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı (Department for Communities and Local Government)⁹, Sağlık ve Sosyal Bakım Bakanlığı (Department of Health and Social Care)¹⁰, Başsavcılık Ofisi (Attorney General's Office)¹¹, Ulusal Ölçüm ve Düzenleme Ofisi (National Measurement and Regulation Office)¹², Şirketler Sicil Ofisi (Companies House)¹³” adlı kurumların politikaları incelenmiştir.

Belge yönetimi politikaları içerik incelemeleri sonucu türlerine göre, temel içeriğe sahip belge yönetimi politikaları ve ayrıntılı içeriğe sahip belge yönetimi politikaları olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Aşağıda belge yönetimi politikalarının türlerine göre başlıkları ve açıklamaları tablo ile gösterilmiştir.

Şekil 1

Temel İçeriğe Sahip Belge Yönetimi Politika Başlıkları

Temel İçeriğe Sahip Belge Yönetimi Politika Başlıkları

1. Politika başlığı
2. Giriş
3. Kapsam
4. Belge yönetimi politikasının amacı
5. Saklama
6. İmha
7. Koruma
8. Denetim ve uygunluk

İncelenen politikalardan temel içeriğe sahip belge yönetimi politikalarının başlıkları düzenlenip, derlenerek Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’de belirtilen temel içeriğe sahip belge yönetimi politikası başlık içerikleri şu şekildedir: Politika başlığı kurumun oluşturduğu politikaya verilen ismi, giriş kısmı politikanın içeriği hakkında bilgiyi, kapsam kısmı politikanın kimleri ve neleri kapsadığını, belge yönetimi politikasının amacı başlığı kurum genelinde politikanın neleri amaçladığı, saklama başlığı hangi belgelerin nasıl, nerede, ne kadar vb. saklanacağı bilgisini, imha başlığı hangi belgelerin neden,

¹ Records management policy, İngiliz Milli Arşivi (The National Archives), <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/rm-code-guide3.pdf>

² Records information management policy, İngiltere Adalet Bakanlığı (Ministry of Justice), <https://www.gov.uk/government/publications/records-information-management-policy-psi-042018-pi-022018>

³ Welsh Government Information Management and Governance Policy, İngiltere Galler Hükümeti (The Welsh Government), <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-10/information-management-and-governance-policy.pdf>

⁴ Records management policy, Metropolitan Polis Teşkilatı (Metropolitan Police Service), <https://www.met.police.uk/SysSiteAssets/foi-media/metropolitan-police/policies/strategy--governance---mps-records-management-policy---compliance--guidance>

⁵ Defence Records Management Policy and Procedures, İngiltere Savunma Bakanlığı (Ministry of Defence), https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2014-1256/JSP_441_Version_4.3-FINAL-U%5B1%5D.pdf

⁶ Records Management Policy, İngiltere Ulaştırma Bakanlığı (Department for Transport), <https://www.transportation.gov/digitalstrategy/policyarchive/Records-Management>

⁷ Information Management Assessment, İngiltere Çevre, Gıda ve Tarım Bakanlığı (Department for Environment, Food and Rural Affairs), <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/defra-ima-report.pdf>

⁸ Information Management Policy, İngiltere Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı (Department for Work and Pensions), <https://www.gov.uk/government/publications/dwp-information-management-policies/dwp-information-management-policy>

⁹ MHCLG: records and information management policy, İngiltere Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı (Department for Communities and Local Government), <https://www.gov.uk/government/publications/mhclg-records-and-information-management-policy>

¹⁰ Records management: code of practice for health and social care, Sağlık ve Sosyal Bakım Bakanlığı (Department of Health and Social Care), <https://www.gov.uk/government/publications/records-management-code-of-practice-for-health-and-social-care>

¹¹ Records Management Policy, Başsavcılık Ofisi (Attorney General's Office), <https://www.gov.uk/government/publications/records-management-policy>

¹² Electronic records management policy, Ulusal Ölçüm ve Düzenleme Ofisi (National Measurement and Regulation Office), <https://www.gov.uk/government/publications/electronic-records-management-policy>

¹³ Records Management Policy, Şirketler Sicil Ofisi (Companies House), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/317573/Companies_House_Records_Management_Policy_-_Online_version.pdf

nasıl ve ne zaman imha edilmesi gerektiği bilgisini, koruma başlığı belgelerin hangi ortamda, nasıl, hangi yöntemlerle korunması gerektiği bilgisini, denetim ve uygunluk başlığı ise politikanın yasal mevzuatlara uygunluk ve denetim durum bilgilerini ifade etmektedir. Şekil 1'deki belge yönetimi politika başlıkları, Şekil 2 ile kıyaslandığında daha yüzeysel kalmaktadır. Belge yönetim politikasında olması gereken bir çok unsurun (roller ve sorumluluklar, elektronik belge yönetim sistemi ve süreç, dijital belgeler için saklama, ayıklama, üstveri standardına uygunluk, koruma, hassas belgelerin süreçleri, eğitim vb.) Şekil 1 içerisinde yer almadığı görülmektedir. Temel içeriğe sahip belge yönetim politikalarının genel anlamda dijital belgeler yerine fiziksel belgeler için yapılandırılmış olduğu görülmektedir.

Şekil 2

Ayrıntılı İçeriğe Sahip Belge Yönetimi Politika Başlıkları

Ayrıntılı İçeriğe Sahip Belge Yönetimi Politika Başlıkları

1. Politika başlığı
2. Giriş
3. Kapsam
4. Belge yönetimi politikasının amacı ve kapsamı
5. Temel mevzuat
6. Terimler ve tanımlar
7. Belge yönetimi nedir?
8. Belge yönetimi neden gereklidir?
9. Roller ve sorumluluklar
10. Kamu belgelerinin tanımlanması
11. Arşive uygun materyal türünün belirlenmesi
12. Dosya planı
13. Elektronik belgeye erişim
14. Elektronik belge yönetim sistemi ve süreç
15. Fiziksel ve dijital belgeler için saklama politikası
16. Ayıklama politikası
17. İmha politikası
18. Fiziksel ve dijital belgelerin milli arşive transferi
19. Üstveri standardına uygunluk
20. Hesap verebilirlik ve şeffaflık
21. Bütünlük
22. Kullanılabilirlik
23. Koruma
24. Hassas belgelerin süreçleri
25. Eğitim ve farkındalık
26. Yönetim ve gözden geçirme
27. Ortak oluşumlar, birimler ve sorumluluklar

Şekil 2'de incelenen ayrıntılı içeriğe sahip belge yönetimi politikalarının başlıkları derlenip bir tabloda toplanmıştır. Şekil 2'deki ayrıntılı içeriğe sahip belge yönetimi politikasının başlıklarının içerik değerlendirmesi aşağıda yer almaktadır.

Öncelikle ayrıntılı bir belge yönetimi politikası politika ismi ile başlamaktadır. Belge yönetimi politikasına bir giriş yapıldıktan sonra kapsam kısmında politikanın hangi belge türlerini, formatlarını içerdiği, belge yönetimi politikasının amacı ve kapsamı belirtilmektedir. Belge yönetiminin neyi ifade ettiği ve neden gerekli olduğu ve kurumlarda belirlenen ekibin rol ve sorumluluklarının neler olduğuna dair kısımlar bulunmaktadır. Kurumlarda belgelerin tanımlanması, arşive uygun materyalin değerlendirme süreçleri, dosya planlarının oluşturulması, fiziksel ve dijital belgelere erişim süreçleri, elektronik belge yönetim sistemi ve süreçleri belge yönetimi politikasının içerdiği diğer kısımlardandır. Bunların yanında tüm belgeler için saklama, ayıklama, imha kurallarının belirlenmesi, belgelerin transfer süreçleri, yapılacak işlemler, gerekli üstveri standartlarının belirlenmesi ve bunlara

uygunluk, süreç içerisinde belgelerde hesap verebilirlik, şeffaflık, bütünlük, kullanılabilirlik ve koruma ilkelerine uygunluk ile ilgili kısımların belirlenmesi ayrıntılı içeriğe sahip belge yönetimi politikasında var olan unsurlardır. Hassas içeriğe sahip belgelerin nasıl yönetileceği, kurum arşivine transferi ve tüm belgelerin milli arşive transfer süreçleri diğer unsurlardandır. Politikada, belge yönetimi ve politika kapsamında personele eğitim ve farkındalık çalışmaları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Son olarak kurum içi ve dışı birimlerin konu kapsamında sorumlulukları ve politikanın sürekliliğinin sağlanabilmesi adına yönetim ve gözden geçirme süreçleri politika belgesinde yer alan unsurlardır. Ayrıntılı içeriğe sahip belge yönetim politika başlıkları incelendiğinde, Şekil 1’de temel içeriğe sahip politika başlıklarına göre, personele daha yol gösterici özellikleri bulunan politikalar olarak görülmektedir. Bu politikaların bir belgenin doğuşundan milli arşive transferine kadar olan süreçte ait bilgileri daha ayrıntılı bir biçimde içerisinde barındırması sebebiyle, hem personele hem de kuruma büyük katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

6. Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmada belge inceleme yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlardan derlenen unsurlar anket aracılığıyla kullanıcılara soru olarak yöneltilmiştir. Bu çalışmada tezin yalnızca belge yönetimi politikası ile ilgili verileri sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcıların Çalıştıkları Kurum Türü

Kurum Türü	N	%
Üniversite	67	55,8
Bakanlık	10	8,3
Belediye	32	26,7
Diğer kamu kurumları	11	9,2
Toplam	120	100

Tablo 1’e göre anketi yanıtlayan katılımcıların %55,8’i üniversite, %26,7’si belediye, %9,2’si diğer kamu kurumları ve %8,3’ü bakanlıklardır.

Tablo 2

Kurumların Belge Yönetimi Politikasına Sahip Olma Durumu

Belge Yönetimi Politikası	Üniversite		Bakanlık		Belediye		Diğer kamu kurum ve kuruluşları		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet	10	8,3	0	0	4	3,3	1	0,8	15	12,5
%		14,9		0		12,5		9,1		
Hayır	57	47,5	10	8,3	28	23,3	10	8,3	105	87,5
%		85,1		100		87,5		90,9	120	100

Katılımcıların kurumlarında bir belge yönetimi politikasına sahip olup olmadığına ilişkin soruya çok büyük bir oranda (%87,5, n=105) hayır yanıtını verdiği görülmektedir. Katılımcıların % 12,5’i ise kurumlarında bir belge yönetimi politikası olduğu yönünde yanıt vermişlerdir. Bu sonuç oransal olarak

düşük olsa da daha önceki kurumların web sitelerinin incelemeleri sonucu elde edilen sonuç ile kesin olarak uyuşmamaktadır. Bu durumun sebebi, katılımcıların bir belge yönetim politikasından anladıkları şeyin ne olduğu ile ilgilidir. Kurumun oluşturduğu bir genelge ya da dokümanı da belge yönetimi politikası olarak kabul ettikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda çalışmanın başında kurum içinde var olup uygulanan fakat kurumun web sitesinde yayımlanmayan belge yönetim politikalarının varlığına da değinilmiştir. Sonuç olarak çalışmaya katılanların tamamına yakını kurumlarda bir belge yönetim politikası olmadığını belirtmişlerdir (Bkz. Tablo 2.) ve bu bağlamda çalışmanın hipotezi de büyük oranda doğrulanmıştır.

Tablo 3

Kapsamlı Bir Belge Yönetimi Politikasında Olması Gereken Unsurların Durumları

		1	2	3	4	5	\bar{x}	σ
Belge yönetimi politikasının amacı ve kapsamı	Sayı	0	0	0	62	58		
	%	0,0	0,0	0,0	51,7	48,3	4,48	0,502
Roller ve sorumluluklar	Sayı	0	0	6	51	63		
	%	0,0	0,0	5,0	42,5	52,5	4,48	0,594
Arşive uygun materyal türünün belirlenmesi	Sayı	0	0	14	56	50		
	%	0,0	0,0	11,7	46,7	41,7	4,30	0,669
Dosya planı	Sayı	0	0	9	46	65		
	%	0,0	0,0	7,5	38,5	54,2	4,47	0,634
Elektronik belgelere erişim	Sayı	0	0	4	52	64		
	%	0,0	0,0	3,3	43,3	53,3	4,50	0,565
Fiziksel ve dijital belgeler için saklama politikası	Sayı	0	3	19	55	43		
	%	0,0	2,5	15,8	45,8	35,8	4,15	0,774
Ayıklama politikası	Sayı	0	0	9	62	49		
	%	0,0	0,0	7,5	51,7	40,8	4,33	0,613
İmha politikası	Sayı	0	1	7	65	47		
	%	0,0	0,8	5,8	54,2	39,2	4,32	0,622
Dijital belgelerin transferi	Sayı	0	0	7	66	47		
	%	0,0	0,0	5,8	55,0	39,2	4,33	0,585
Üstveri standardına uygunluk	Sayı	0	2	8	62	48		
	%	0,0	1,7	6,7	51,7	40,0	4,30	0,669
Hesap verebilirlik ve şeffaflık	Sayı	0	1	14	54	51		
	%	0,0	0,8	11,7	45,0	42,5	4,29	0,703
Koruma	Sayı	0	1	8	61	50		
	%	0,0	0,8	6,7	50,8	41,7	4,33	0,640
Hassas belgelerin süreçleri	Sayı	0	6	4	66	44		
	%	0,0	5,0	3,3	55,0	36,7	4,23	0,420
Eğitim ve farkındalık	Sayı	0	0	4	74	42		
	%	0,0	0,0	3,3	61,7	35,0	4,28	0,638

1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Katılımcılara kapsamlı bir belge yönetimi politikasında olması gereken unsurlarla ilgili 5'li likert ölçeği kullanılan ifadeler soru olarak yöneltilmiştir. Yanıtlar 5'li likert ölçeğine göre verilen değerlerin ortalamaları alınarak analiz edilmiş ve genel bir bakış açısı sağlamak amacıyla değerlendirmeler ortalamalar üzerinden yapılmıştır. Tablo 3'te unsurların ortalama değerlerine bakıldığında katılımcıların sırasıyla elektronik belgelere erişim (4,50), belge yönetimi politikasının amacı ve kapsamı (4,48), roller ve sorumluluklar (4,48), dosya planı (4,47), ayıklama politikası (4,33), dijital belgelerin transferi (4,33), koruma (4,33), imha politikası (4,32), arşive uygun materyal türünün belirlenmesi

(4,30), üstveri standardında uygunluk (4,30), hesap verebilirlik ve şeffaflık (4,29), eğitim ve farkındalık (4,28), hassas belgelerin süreçleri (4,28) unsurlarının bir belge yönetimi politikasında kesinlikle olması gerektiğini düşünmektedirler. Ek olarak katılımcılar fiziksel ve dijital belgeler için saklama politikası (4,15) unsurunun ise bir belge yönetimi politikasında olması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4

Kurumların Belge Yönetimi Politikasına İhtiyaç Duyuma Durumları

	1	2	3	4	5	\bar{x}	σ
Kurumumuzun bir belge yönetimi politikasına ihtiyacı vardır.	Sayı 3	4	11	41	61		
	% 2,5	3,3	9,2	34,2	50,8	4,28	0,943

1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Katılımcılara kurumlarında belge yönetimi politikasına ihtiyaçları olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan gelen cevaplara bakıldığında; ankete katılanlardan yarısından fazlası (%50,8, n=61) kesinlikle katılıyorum seçeneğini işaretlerken yine katılanlardan yarıya yakını (%34,2, n=41) katılıyorum seçeneğini işaretlemişlerdir. Kararsızım seçeneğini işaretleyenler %9,2 iken, katılmıyorum (%3,3) ve kesinlikle katılmıyorum (%2,5) seçenekleri birbirine yakın orandadır. Sonuç olarak; kamu kurumlarında çalışan personel, çok yüksek bir oranda (%85) belge yönetimi politikasına ihtiyaç duymaktadırlar.

7. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarının belge yönetim politikalarının var olup olmadığı, varsa yazılı olarak belge politikalarının yazıya geçirilip geçirilmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma verilerinden elde edilen bulgular ışığında "Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşları belge yönetimi politikasına sahip olma bakımından yeterli/beklenen düzeyde değildir" hipotezi büyük oranda doğrulanmıştır. Elde edilen verilere göre, çalışmaya katılan kurumların bir belge yönetimi politikasına sahip olması bir istisna olarak değerlendirilebilir ancak verilere göre kurumların bir belge yönetimi politikasının olmaması o kurumda çalışan bilgi profesyonellerinin bu konuda farkındalığa sahip olmadıkları anlamına gelmediği görülmüştür. Zira, kamu kurumlarında çalışan bilgi profesyonelleri çok yüksek bir oranda (%85) belge yönetimi politikasına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bilgi profesyonellerinin elektronik belge yönetiminin en kritik unsurlarından biri olan elektronik belgelere erişim ($\bar{x}= 4,50$) unsuruna belge yönetimi politikası içerisinde yer verilmesi gerektiğini belirtmeleri bu konuda farkındalık sahibi olduklarını göstermektedir. Elektronik belgelere erişim, bir belgenin yaşam döngüsü süresi boyunca ve sonrasında kullanıcı tarafından erişilebilir ve kullanılabilir olmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte, bilgi profesyonellerinin bir belge yönetimi politikasında; amaç, kapsam, roller ve sorumluluklar unsurlarının en çok ihtiyaç duydukları alanlar olarak belirtmeleri, belge yönetimi konusunda kurumsal rol ve sorumluluk almak istedikleri anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada İngiltere'deki bazı kamu kurumlarının belge yönetimi politikaları da ele alınıp incelenmiştir, bunun nedenleri ise İngiltere'deki kamu kurumlarında belge yönetimi politikalarının yaygın olması ve çoğunlukla politikaların kurumların web sayfalarında yayımlanmış olmasından kaynaklıdır. Bu durumun İngiltere'de belge yönetimi ve arşivcilik konusunda güçlü bir gelenek ve yasal çerçeve olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. İngiltere'de 1958 yılından beri arşivcilik kanunu (Public Records Act) yürürlüktedir. Aynı zamanda İngiltere'de 2005'de yürürlüğe giren Bilgi Edinme Hakkı Yasası doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşları, bilgi ve belge yönetimi konularında İngiliz Milli Arşivi tarafından denetlenmektedir ve bu denetim raporları yayınlanmaktadır. İngiltere'deki kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi varlıkları konusunda rol ve sorumlulukların net bir şekilde belirtildiği belge yönetimi politikalarının kullanılması aynı zamanda ülkede şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine önem verilmesine de olanak sağlamaktadır. Başka önemli bir husus ise belge yönetimi konusundaki rol ve sorumlulukların şahıslar değil kadro ve unvanlar üzerinden verilmesidir. Böylece o kadrodaki personel kim olursa olsun sorumluluklar devam etmektedir. İngiltere'deki kamu

kurumları İngiliz Milli Arşivi tarafından bilgi varlıklarının yönetimi konusunda eğitim almaktadırlar. Kurumlar, aldıkları eğitimler sonucu etkili bilgi yönetişimine sahip duruma gelmektedirler.

Türkiye'de kurumsal Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü alanındaki özellikle elektronik belge yönetimi konusundaki yönetmelik ve standartların önemi inkâr edilemez. Standartlar, kurumlardaki süreçler için asgari şartları sağlayarak iş süreçlerinde yönlendiricidir fakat politikalar gibi bir yaptırımları yoktur. Bu iki husus birbirinden ayrı olmakla beraber aynı amaca hizmet ederler. Standartlar, rehberler vb. politikaları destekleyici usnurlardır. Politikalar ise daha geniş ve yaptırımı olan bir şemsiyeyi işaret eder. Kamuda belge yönetimi politikalarının olmamasının gerekçeleri altyapısal, kültürel ve mevzuat ile ilgili etkenlerle ilişkilendirilebilir ve buna göre öneriler sunulabilir:

- Türkiye'de Bilgi ve Belge Yönetimi alanında yasal çerçeve olmasına rağmen halihazırda arşivcilik kanunun yürürlüğe girmemiş olması sebebiyle, bilgi ve belge uygulamalarını etkin bir şekilde yürütmeyen kamu kurumlarına yaptırım gücü sınırlıdır. Etkin bir şekilde bilgi ve belge uygulamalarını yürütmeyen kamu kurumlarına daha kapsamlı yaptırımların olması gerekmektedir.
- Türkiye'de dijital ortamda üretilen belgelerin Devlet Arşivleri Başkanlığı'na transfer uygulaması başlayacağı zaman kamu kurum ve kuruluşlarına ait dijital belgelerin değerlendirilmesi, hassasiyet denetimi ve arşive devir gibi konularındaki rol ve sorumlulukları, kurumsal belge yönetimi politikasında yer almalıdır.
- Kamuda belge yönetimi politikaları zorunlu olmalı ve bu uygulama Devlet Arşivleri tarafından denetlenmelidir.
- Kamuda arşivcilik ve belge yöneticiliği gibi bilgi profesyonellerini tanımlayan meslek profilini yükseltme çalışmaları yapılmalı ve bu durum ulusal mesleki tanımlara yansıtılmalıdır.
- Devlet Arşivleri kamu kurumlarına belge yönetimi politikası oluşturulma sürecinde öncü olmalı ve bu konuda eğitimler vermelidir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu'nun 08 Haziran 2020 tarihli toplantısında etik açıdan uygun bulunmuştur ve 2020/09 sayılı yazıda gerekli etik kurul izni verildiği belirtilmiştir.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makale için eşit oranda katkıda bulduklarını beyan ederler.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 559-582. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1
- Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi. (2009). Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi Politikası. (Doküman No: BEYAS-DK-01). http://beyas.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/beyas/dosyalar/Politika_strateji/politika_metni.pdf
- Akuffo, M. N. ve Adams, M. (2016). Records Management Practices in Ecumenical Tertiary Institutions: The Trinity Theological Seminary in Focus. *Archives and Manuscripts*, 44(2), 61–72. doi: 10.1080/01576895.2016.1191035
- Arısoy, Y. E. (2018). Türkiye'de Elektronik Belge Yönetiminde Milli Arşiv Politikalarının Geliştirilmesi (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Asma' Mokhtar, U. and Mohammad Yusof, Z. (2009). Electronic Records Management in the Malaysian Public Sector: The Existence of Policy. *Records Management Journal*, 19(3), 231-244. <https://doi.org/10.1108/09565690910999201>

- Cengiz, E. (2017). Halk Kütüphanelerinde Derme Geliştirme Politikaları: Türkiye’de Halk Kütüphaneleri Üzerine Bir Değerlendirme (Yüksek lisans tezi). [http://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/EmineCengizYL_Tez_04.06.2017\(1\).pdf](http://bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/EmineCengizYL_Tez_04.06.2017(1).pdf)
- Cengiz, E., Külücü, Özgür ve Yılmaz, B. (2019). Türkiye’deki Halk Kütüphanelerinin Derme Geliştirme Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 20(1), 1-24. <https://doi.org/10.15612/BD.2019.709>
- Coşkun, R., Altunışık, R. Ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Spss Uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Çiçek, N. (2020). E-Devlet Stratejisi Bağlamında Elektronik Belge Yönetimi İçin “Yazılı Politika” Gerekisini: Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir İnceleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(3), 377-405. doi:10.24146/tk.739591
- Dilek-Kayaoğlu, H. (1999). Derme Geliştirme Politikası Nedir? İstanbul’daki Üniversite Kütüphanelerinde Durum. E. Bilar (Yay. haz.). 21. Yüzyılda Üniversite Kütüphanelerimiz Sempozyumu Bildirileri, 22–24 Ekim 1998, Edirne içinde (s. 72–83). Trakya Üniversitesi Rektörlüğü.
- Garland, M. (2019). The Importance of Records Management Policy. <https://blog.netwrix.com/2019/09/26/the-importance-of-records-management-policy/#:~:text=At%20the%20center%20of%20your,for%20ensuring%20their%20secure%20destruction>
- İpinge, A. ve Nengomasha, C.T. (2018). An Investigation into the Records Management Profession in the Public Service of Namibia. *Information and Learning Science*, 119(7/8), 377-388. doi: 10.1108/ILS-11-2017-0123
- İngiliz Milli Arşivi (The National Archives) (2010). Belge yönetimi politikası. <https://www.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/rm-code-guide3.pdf>
- İngiltere Adalet Bakanlığı (Ministry of Justice). (2018). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/records-information-management-policy-psi-042018-pi-022018>
- İngiltere Başsavcılık Ofisi (Attorney General's Office). (2015). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/records-management-policy>
- İngiltere Çalışma ve Emeklilik Bakanlığı (Department for Work and Pensions). (2021). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/dwp-information-management-policies/dwp-information-management-policy>
- İngiltere Çevre, Gıda ve Tarım Bakanlığı (Department for Environment, Food and Rural Affairs). (2012). Belge yönetimi politikası. <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/defra-ima-report.pdf>
- İngiltere Galler Hükümeti (The Welsh Government). (2018). Belge yönetimi politikası. <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-10/information-management-and-governance-policy.pdf>
- İngiltere Sağlık ve Sosyal Bakım Bakanlığı (Department of Health and Social Care). (2021). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/records-management-code-of-practice-for-health-and-social-care>
- İngiltere Savunma Bakanlığı (Ministry of Defence). (2014). Belge yönetimi politikası. https://data.parliament.uk/DepositedPapers/Files/DEP2014-1256/JSP_441_Version_4.3-FINAL-U%5B1%5D.pdf
- İngiltere Şirketler Sicil Ofisi (Companies House). (2021). Belge yönetimi politikası. <https://assets.publishing.service.gov.uk/government>

- İngiltere Topluluklar ve Yerel Yönetimler Bakanlığı (Department for Communities and Local Government). (2021). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/mhclg-records-and-information-management-policy>
- İngiltere Ulaştırma Bakanlığı (Department for Transport). (2020). Belge yönetimi politikası. <https://www.transportation.gov/digitalstrategy/policyarchive/Records-Management>
- İngiltere Ulusal Ölçüm ve Düzenleme Ofisi (National Measurement and Regulation Office). (2011). Belge yönetimi politikası. <https://www.gov.uk/government/publications/electronic-records-management-policy>
- Kandur, H. (2011). Türkiye'de Kamu Kurumlarında Elektronik Belge Yönetimi: Mevcut Durum Analizi ve Farkındalığın Artırılması Çalışmaları. *Bilgi Dünyası*, 12(1), 2-12. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/218>
- Keseroğlu, H. (1989). *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*. TKD İstanbul Şubesi.
- Keseroğlu, H. ve Dursun, A. (1992). Kataloglama Politikası. *Kütüphanecilik Dergisi: Belge Bilgi Kütüphane Araştırmaları*, 3, 135-174.
- Kilgour, L. (2013). Tracing the Lifecycle of Canadian Criminal Records: A Critical Examination in Relation to Public Policy and User Access and Comprehension. *Records Management*, 23(2), 136-148. <https://doi.org/10.1108/RMJ-01-2013-0001>
- Metropolitan Polis Teşkilatı (Metropolitan Police Service). (2018). Belge yönetimi politikası. <https://www.met.police.uk/SysSiteAssets/foi-media/metropolitan-police/policies/strategy--governance---mps-records-management-policy---compliance--guidance>
- Mills, G. E. ve Gay, L. R. (2016). Educational research: competencies for analysis and applications. (11. Baskı) USA: Pearson Education.
- Netshakhuma, N.S. (2020). Assessment of the Appraisal of Records: Case of the University of Witwatersrand and the University of Venda. *Aslib Journal of Information Management*, 72(4), 489-508. <https://doi.org/10.1108/AJIM-02-2020-0043>
- Önal, H. İ. (2005). Okul Kütüphanelerinde Derme Geliştirme: Politikalar ve Dermelerin Betimlenmesi. *Bilgi Dünyası*, 6(2), 193-218. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/435/431>
- Özdemir, L. (2019). "The inevitability of digital transfer: How prepared are UK public bodies for the transfer of born-digital records to the archives?", *Records Management Journal*, 29(½), 224-239, <https://doi.org/10.1108/RMJ-09-2018-0040>
- Politika. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. <https://sozluk.gov.tr/>
- Raosoft. (2004). Sample size calculator. <http://www.raosoft.com/samplesize.html>
- Shepherd, E. And Yeo, G. (2003). Implementing Records Management: Practical and Managerial Issues. Elizabeth S. and Geoffrey Y. (Ed.), *Managing Records: A Handbook of Principles and Practice*. (s.246-269) içinde. Facet.
- Solhan, S. (2015). Fizikselden Elektronığe; Belge Yönetim ve Arşivleme Sürecinin Sürdürülebilirliği. F. Özdemirci ve diğerleri (Ed.), e-BEYAS 2015 Sempozyumu: Kurumsal Belleklerin Geleceği: Dijitalleştirme-Elektronik Arşiv-Elektronik Belge Yönetimi Sempozyumu, 21-22 Ekim 2015, Ankara, Türkiye, Bildiriler içinde (s. 49-63). Ankara Üniversitesi BEYAS Koordinatörlüğü.
- TS 13298. (2015). Elektronik Belge Yönetimi. Bilgi Teknolojileri ve İletişim İhtisas Grubu Türk Standartları Enstitüsü.
- TS 15489. (2016). TS ISO 15489-1. Bilgi ve dokümantasyon - Belge yönetimi Bölüm 1: Genel. Bilgi Teknolojileri ve İletişim İhtisas Grubu Türk Standartları Enstitüsü.
- Ulusal Meslek Standartlarına Dair Tebliğ (2021, 9 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 31046 (Mükerrer)). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/02/20200221M1-2.htm>

- Wach, E. (2013). Learning About Qualitative Document Analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 13. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.solhanpdf?sequence=4>
- Yalçinkaya, B. ve Saydam, V. (2018). Elektronik Belge Yönetiminde Personel Farkındalığının Uygulama Sürecine Etkisi: Bağcılar Belediyesi ile Marmara Üniversitesinin Karşılaştırmalı Analizi. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/588349>
- Yılmaz, B. (2004). *Türkiye’de Eğitim Politikası ve Kütüphane*. Türk Kütüphanecileri Derneği Ankara Şubesi.
- Yılmaz, B. ve Dalkıran, Ö. (2012). Türkiye’nin Bilim-Teknoloji Politikalarında Kütüphane Kurumuna Yaklaşım. *Bilgi Dünyası*, 13(1). <https://doi.org/10.15612/BD.2012.168>

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl:2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 25.01.2022
Kabul tarihi: 24.10.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 25.01.2022
Date accepted: 24.10.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

Örgütsel Öğrenme Kapasitesi,
Keşifsel Yenilik, Düzeltici Yenilik

Keywords

Organizational Learning
Capacity, Exploratory
Innovation, Exploitative
Innovation

DOI numarası

10.33721/by.1062770

ORCID

0000-0003-3319-8829 (1)
0000-0001-6378-7240 (2)
0000-0002-7787-1221 (3)

Örgütsel Öğrenme Kapasitesi, Çift Yeteneklilik, Çevre Dinamizmi ve Yenilik Performansı İlişkisi

*The Relationship between Organizational Learning
Capacity, Ambidexterity, Environmental Dynamism and
Innovation Performance*

Vural ÇELİK

Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,
vuralcelik@outlook.com

Hakan KİTAPÇI

Gebze Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi,
kitapci@gtu.edu.tr

Burçin ÇETİN KARABAT

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Bölümü Öğretim
Üyesi,
burcin@sakarya.edu.tr

Öz

Bu çalışma bilgi teknolojileri (BT) sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin örgütsel öğrenme kapasitelerinin, gelecek dönemlerde işletmede yapılacak yenilikleri ve çevresel dinamizmi nasıl etkileyeceğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada çift yetenekliliğin örgütsel öğrenme kapasitesi üzerindeki etkisinin yanı sıra çevresel dinamizmin işletmelerin yenilik yapma performansını nasıl etkilediği incelenmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen araştırma modelindeki ilişkileri ölçmek amacı ile BT sektöründe çalışan 311 orta ve üst düzey yöneticiden elde edilen veriler Smart PLS 2.0 ve SPSS programları aracılığı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde faktör analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli kullanılarak test edilen araştırma hipotezlerinin tamamı kabul edilmiştir. Farklı sektörlerdeki işletmelerin katılımı ile elde edilecek genişletilmiş veri setine rekabet ortamı, pazar dalgalanmaları gibi faktörlerin dahil edilmesi ile araştırma sonuçlarının genellenebilirliği artıracaktır.

Abstract

This study aims to determine how the organizational learning capacities of businesses operating in the information technology (IT) sector will affect the innovations and environmental dynamism of an enterprise in the future. The study examines the effect of ambidexterity on organizational learning capacity, as well as the effect of environmental dynamism on the innovation performance of businesses. In order to measure the relationships in the research model developed in this direction, the data obtained from 311 middle and senior managers working in the IT sector were analyzed through Smart PLS 2.0 and SPSS programs. Factor analysis and correlation analysis were used in the analysis of the data. All of the research hypotheses tested using the structural equation model were accepted. The generalization of the research results will be increased by including factors such as competitive environment and market fluctuations in the expanded data set to be obtained with the participation of businesses in different sectors.

1. Giriş

Hızlı değişen işletme çevresindeki yenilikleri yakından takip etmek ve bu yeniliklere ayak uydurmak, uzun dönemli başarının vazgeçilmez koşulunu oluşturur. Örgütsel yenilik başarısı günümüzde birçok işletmenin temel odak noktasını haline gelmiştir. Örgütsel öğrenme ve yeni yetenekler geliştirme

*Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

**Bu çalışma "Örgütsel Öğrenme Kapasitesi, Yenilik ve Finansal Performans İlişkisi: Dönüşümcü Liderliğin İllüstratıcı Etkisi" başlıklı doktora tezine dayandırılarak hazırlanmıştır.

yeteneği ile yakından ilişkili olan ve teknolojik alanlardaki yenilikleri kapsayan BT, rekabet edebilirliğin ve büyümenin birincil kaynağı olarak kabul görmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile yeni teknolojilerin gelişimi ve işletmelerin değişime cevap verme isteği BT'ye verilen önemin artmasına neden olmaktadır. Chege vd. (2020)'e göre BT, yenilikler aracılığı ile insanların etkileşim kurmalarına olanak sağlayan ağ siteleri ile modern anlamda istihdam yaratmak için kullanılan yeni bir yoldur.

Çift yeteneklilik olarak tanımlanan keşifsel ve düzeltici yeniliğin BT sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde dengeli bir şekilde uygulandığı varsayımı, bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Levinthal ve March (1993) keşifsel ve düzeltici yeniliğin ayrı ayrı uygulanmasından ziyade bir harmoni içinde ve dengeli olarak kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu denge, özellikle uzun dönemli stratejilerde ve değişkenlik gösteren çevresel şartlarda daha fazla önem kazanır. Araştırmacılar (1993), keşifsel yenilik ile düzeltici yenilik arasında bir denge kurulduktan sonra uzun dönemde başarı sağlanacağı ve örgütsel performansın artacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Çift yeteneklilik ile ilişkili örgütsel öğrenme, günümüz şartlarında uzun dönemli sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için örgütlerin yararlanması gereken önemli bir faktördür (Barney, 1991). Sanz-Valle vd. (2011) çift yeteneklilik ve örgütsel öğrenme kavramlarını incelemiş ve değişkenler arasında yakın bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Buna ilaveten, örgütsel öğrenmenin çift yetenekliliğe benzer olarak, uzun dönemde ve değişen çevresel şartlarda firmalara rekabet avantajı ve sürdürülebilir örgütsel performans sağladığı tespit edilmiştir (Auh ve Menguc, 2004; Nevis vd., 1995). Örgütsel öğrenmenin çift yetenekliliği, firmaların keşifsel ve düzeltici öğrenme süreçlerine eş zamanlı olarak katılma yeteneklerini temsil eder (O'Reilly ve Tushman, 2008).

İşletme çevresine etkili ve verimli yaklaşımlar sunan örgütsel öğrenme, son yıllarda hızlı gelişen endüstriye esnek uyum yolu ile müşteri değeri sunmanın yanı sıra işletme performansının artmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Literatürde örgütsel öğrenme kapasitesinin, keşifsel ve düzeltici yenilik ile örgütsel performans üzerindeki etkilerini açıklayan birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat ilgili çalışmalarda, sadece örgütsel öğrenme ile keşifsel ve düzeltici yeniliğe odaklanıldığından, çift yeteneklilik ve çevresel faktörler hesaba katılmamıştır. Bu çalışma ile keşifsel ve düzeltici yenilik arasındaki dengeli durumun, örgütsel öğrenme kapasitesi ile ilişkisi incelenmiş olacaktır. Bunun yanında, çift yeteneklilik ile çevresel dinamizm ve yenilik yapma performansı arasındaki ilişkiyi test etmiş olacağız.

2. Çift Yeteneklilik

Birden fazla yeteneği bir arada kullanabilme becerisi olarak tanımlanan çift yeteneklilik kavramı, en genel anlamı ile çok yönlülük olarak değerlendirilmektedir. İşletme ortamına aktarıldığında kurumsal bir bakış açısı ile "örgütsel çift yeteneklilik" olarak ifade edilir. Bu kavram mevcut iş gerekliliklerini etkin bir şekilde yöneten bir işletmenin eş zamanlı olarak içsel ve dışsal çevrede meydana gelen değişimlere adapte olabilme yeteneği olarak tanımlanabilir.

Örgütsel çift yeteneklilik, Duncan (1976)'ın çalışması ile işletme literatürüne kazandırılmıştır. Araştırma modeli durumsallık yaklaşımı çerçevesinde çevresel koşullara adapte olmayı işletmeler için bir "yenilik" durumu olarak ele alır. Çalışma, çevresel koşullara uyum sağlamayı amaçlayan işletmelere talepler ve kaynaklar arasında öncelikleri tespit etme ve sıralama ile ilgili faaliyetleri kapsayan çift yapı bir model önermektedir. Bu durum kendi yapısı içinde keşifsel ve faydacı (bu kavram çalışmamızda "düzeltici" olarak ele alınır) yenilik faaliyetleri uygulayan işletmeler için geçerlidir (Fang vd., 2010). Örgüt teorisi araştırmacıları örgütsel çift yeteneklilik kavramına, bir firmanın farklılaşması ve düşük maliyetli stratejik konumlandırması (Porter, 1980; 1996) gibi iki zıt hedefi eş zamanlı olacak şekilde takip etme yeteneği olarak atıfta bulunur. Duncan (1976)'ın çalışmasına benzer bir bakış açısı ile Tushman ve O'Reilly (1996) çift yetenekliliği, keşifme ve geçmiş deneyimlerden yararlanma faaliyetleri arasında uygun bir dengesiz yapı oluşturma becerisi olarak tanımlamıştır. Bu tanımdaki keşifme kavramı, yeni uygulamalara vurgu yapar. İşletmelerin yeni ürün ve hizmet geliştirmeleri, pazarda yeni fırsatlar aramaları ve çeşitlendirme ile ilgili faaliyetlerini içerir. Geçmiş deneyimlerden yararlanma işletmede önceki yıllarda gerçekleştirilen faaliyetler ile ilgili üretim ve verimlilik gibi uygulamaları kapsar.

Rekabet edebilirlik ve büyüme açısından yenilikçi faaliyetler, firmalar için kritik öneme sahiptir. Pazardaki rekabet gücünü artırmak ve faaliyetlerini çeşitlendirmek amacı ile daha yüksek katma değerli faaliyetlere odaklanan firmalar yenilikçi faaliyetlerden etkin olarak yararlanmaktadır. Yenilik, mevcut bilginin kullanılmasını ve yeni bilgi kaynaklarının keşfedilmesini gerektirir. Örgütlerin geleceğini belirleyen yenilik kavramı, çevresel bilgiye ve çalışan deneyiminden kaynaklanan dinamik ve karmaşık bilgi birikimine dayanır. Çalışanların bilgi paylaşımı sonucunda yeni içgörülerin oluşması, yeniliğin ortaya çıkmasındaki temel unsurdur (Sheng, 2017; Farzaneh vd. 2021:660). Abdallah vd. (2019) yenilik performansını; firmanın yenilikçi ürünler geliştirme yeteneği, geliştirme sürecinin hızı ve ilgili ürünü piyasaya zamanında sunabilme yeteneği açısından tanımlar. Örgütler yeni bilgi, tecrübe ve öğrenim kazanmaları aşamasında çeşitli yollardan yararlanır. Bir örgüt öğrenim ve tecrübeyi, hafızasındaki bilgiyi farklı açılardan değerlendirerek ya da daha öncesinde var olmayan bilgiyi örgütsel hafızasına ekleyerek elde edebilir (Cherly, 1997).

Çift yetenekli firmalar mevcut yetkinliklerden yararlanmayı ve radikal yeniliği teşvik etmeyi sağlayacak şekilde yeni fırsatları keşfetmede ve yenilik sağlamada oldukça başarılıdır. Bu hususlardan ilki mevcut üründen farklı olacak şekilde yeni ürün ve anlayışa geçişi kolaylaştıran temel değişiklikleri gerektirirken, ikincisi ise mevcut iş düzeninde ve ürün tasarımında yapılması olası olan nispeten küçük düzenlemeleri temsil etmektedir. Örgütsel çift yeteneklilik kavramı -bazı kaynaklarda örgütsel çift yönlülük olarak da geçer- bu bilgiler ışığında işletmelerde iki farklı yenilik anlayışı ile ortaya çıkmıştır: Keşifsel Yenilik ve Düzeltici Yenilik. Düzeltici yenilik, örgütlerde mevcut verilerden hareket ile yeni bilgilerin oluşturulması olarak tanımlanmaktadır. Bunlar örgütlerin mevcut süreçlerinde yapılan küçük iyileştirmeler olarak açıklanabilir. Keşifsel yenilik ise örgütün hafızasında olmayan ve yeni bilgilerin öğrenilmesi ile ortaya çıkan sonuçları ifade eder. Keşifsel yenilik, firmanın getirisi belirsiz ve uzak olan yeni alternatifler ile deneyim kazanmasını içerir, düzeltici yenilik ise daha yakın zamanlı ve öngörülebilir nitelikteki getiriler ile mevcut paradigmalardan iyileştirilmesi ve geliştirilmesi esasına dayanır (March, 1991). Keşifsel yenilik kavramı, örgütte var olan bütün bilgi, tecrübe ve süreçlerden farklı olarak yeni yapılan çalışmaları içerir. Keşif amaçlı yenilik ile ilgilenen birimler yeni bilgilerin peşine düşer ve gelişmekte olan pazarlar için yeni ürünler ve hizmetler geliştirir. Bocanet ve Ponsiglione (2012), örgütlerin düzenli aralıklarla yeni bilgiler edinerek yenilikleri keşfetmeleri ve buna ilaveten mevcut bilgi ve süreçleri de sürekli iyileştirerek yenilik yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu durum işletmelerde keşifsel yenilik ile düzeltici yenilik değişkenleri arasında bir denge oluşturulması gerekliliğini ortaya koyar. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, keşifsel ve düzeltici yenilik arasındaki bu denge Çift Yeteneklilik olarak tanımlanmıştır (Cherly, 1997; Henrich, 2007). Bu bağlamda çift yetenekli bir firma, hem mevcut pazarın fırsatlarından yararlanmak için sahip olduğu yetkinlikleri kullanan, hem de gelişmekte olan pazarın zorlukları karşısında yeni fırsatlar keşfetme yeteneğine sahip olan firma olarak tanımlanabilir.

Çift yetenekliliği konu alan araştırmalarda kavramın farklı açılardan ele alınarak incelendiği görülmektedir. Gibson ve Birkinshaw (2004) ile He ve Wong (2004)'a göre çift yeteneklilik, firmanın başarısında doğrusal bir belirleyicidir. Gibson ve Birkinshaw, 2004 çift yeteneklilik literatüründe baskın olan bir yaklaşım çerçevesinde firmaların eş zamanlı olarak her iki faaliyette (keşifsel ve düzeltici) de bulunmayı tercih edeceğini belirtmektedir. Böylece keşifsel ve düzeltici yenilikler farklı ve ayırt edilebilir faaliyetler olarak kavramsallaştırılır. Goh ve Richards (1997) çift yetenekliliği öğrenme kapasitesini sağlayan bir dizi eylemin birleşimi olarak tanımlar. Bu eylemler deneyimleme, problem çözme, takım halinde çalışma ve karar verme gibi eylemlerin uygulanması sonucu etkili fikir üretme ile sonuçlanır. Fang vd. (2010) çalışması da, örgütsel öğrenme ile çift yeteneklilik arasındaki ilişkiyi desteklemektedir. Bu kavrama ilişkin öncül çalışmalarda, çift yetenekliliğin bir yenilik stratejisi ve öğrenme mekanizması olduğu ifade edilir (Argyris ve Schon, 1978; Senge, 1990; March, 1991). Keşifsel ve düzeltici yeniliğin birlikte kullanılmasının önemine değinen Levinthal ve March (1993) örgütlerin düzeltici yeniliği göz ardı ederek yalnızca keşifsel yeniliğe odaklanmalarının, sürdürülebilir bir yapıya geçmelerine engel oluşturduğu görüşündedir. Çalışmada bu durum şu şekilde özetlenmiştir: Örgütler, başarı ile sonuçlanan bir keşifsel yeniliğin ardından, benzer bir yenilik arayışı içine girer. Buna benzer şekilde başarısız olan yeniliklerin olumsuz sonuçları, yine keşifsel yenilik yapılarak giderilmeye çalışılmaktadır. Örgütlerin sürekli olarak keşifsel yenilik arayışı içinde olmaları, örgütsel sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engeldir. Bu yeniliklerin, yüksek maliyetli ve düşük başarı şansına sahip olduğu düşünüldüğünde örgütlerin yaşamlarını devam ettirmesi daha zor hale

gelir. Bu döngü “başarısızlık tuzağı” olarak adlandırılmaktadır. Düzeltici yenilik ise daha az maliyetle yapılan ve yüksek başarı oranına sahip yenilik türüdür. Örgütlerin yaptıkları düzeltici yenilikler hem kurumlara kolaylıkla uyum sağlamakta, hem de sürdürülebilir bir yapı sunmaktadır.

Levinthal ve March (1993), sürekli yapılan düzeltici faaliyetlerin belirli bir sürenin ardından örgütlerde bağımlılık oluşturduğunu ve keşifsel yenilik yapmak zorunda kaldıkları durumda bile örgütlerin düzeltici yenilik yapma eğilimlerinin arttığını ifade etmiştir. Mevcut düzene ve stratejilere gereğinden fazla bağımlı olan örgütlerde, mevcut koşulları koruyamama korkusu beraberinde değişime karşı direnci ortaya çıkarır. Bu durum çevresel koşullara karşı tepkisiz kalan bir işletmenin değişime uyum sağlama becerisini yitirmesine neden olabilir. Buna bağlı olarak yeni fırsatları fark edememe ve tehdit oluşturabilecek unsurları algılayamama durumu anlamına gelen işletme körlüğü yaşanabilir. Sonuç olarak da yapılan düzeltici faaliyetler, sonuçsuz kalmakta ve örgütsel kaynakların israf edilmesine neden olmaktadır. Bu döngü ise “başarı tuzağı” olarak ifade edilir. Uzun dönemli başarı sağlamış işletmelerde karşılaşılan bu sorun ile baş edebilmek için çözüm olarak örgütsel çift yeteneklilik uygulamaları önerilir (Tushman ve O'Reilly, 1996).

Cao vd. (2009) örgütsel çift yetenekliliği iki boyut çerçevesinde değerlendirmektedir: Bu boyutlar çift yetenekliliğin dengeli boyutu ve birleşik boyutudur. Dengeli boyut, her iki tarafa da aşırı bağlılık durumunun yüksek performans risklerine neden olacağı görüşü çerçevesinde keşifsel ve düzenleyici yeniliğin göreceli büyüklüğünü vurgular. Örgüt kültürüne dayanan birleşik boyut ise örgütsel çeşitlilik ve paylaşılan vizyon alt boyutlarını içerir. Keşifsel ve düzeltici yeniliklerin sahip oldukları bu özellikler dengeli olarak kullanımlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Başarılı bir keşifsel yeniliğin ardından düzeltici yenilik uygulaması yeniliğin devamlılığını sağlar. Yeni süreç tasarımı uygulamalarında ise düzeltici yenilik yerine keşifsel yeniliğe yönelme yeni bir dengenin kurulmasını sağlayacaktır (March, 1991; He ve Wong, 2004; Bocanet ve Ponsiglione, 2012).

3. Örgütsel Öğrenme Kapasitesi

Örgütsel öğrenme en genel tanımı ile bir kuruluşun öğrenmesini sağlayan ve kolaylaştıran örgütsel ve yönetsel özelliklerin toplamıdır (Guinot vd., 2013). Örgütsel öğrenme bilginin edinilmesi, yorumlanması, farklı kanallar aracılığı ile iletilmesi ve sonrasında yeniden kullanılmak ve değerlendirilmek amacı ile örgütsel hafızada depolanması olarak bölümlere ayrılacak bir enformasyon işleme sürecidir. Örgütsel öğrenme kapasitesi ise çeşitli öğrenme kaynaklarından elde edilen farklı nitelikteki bilgilerin toplanması ile başlayan ve bu bilginin faydalı hale getirilerek örgüt içinde pozitif etki yaratacak şekilde kullanılması ile sonuçlanan bir süreç olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifade ile örgütsel öğrenme kapasitesi kavramı, örgütsel öğrenme dinamiklerinin belirli bir süreçten geçtikten sonra örgütsel hafızaya alınan kısmıdır (Hult vd., 1997). Bu tanıma bağlı olarak kavram, yeni bilgi elde etme ve var olan bilgiyi geliştirme yeteneğini ifade eder (Sanz-Valle vd., 2011). Örgütsel öğrenmede başarı, büyük ölçüde çalışanların bilgi yaratma süreçlerine ve bireysel bilgilerin gelişmiş uygulamalara dönüştürülme becerisine bağlıdır.

Bir kuruluşun öğrenme yeteneği, sürdürülebilir rekabet için önemli bir bileşendir. Kuruluşlar öğrenme kapasitesi sayesinde, nihai olarak performansa yol açan sürekli yenilikler geliştirilebilir hale gelirler. Robbins ve Judge (2016), örgütsel başarının sağlanmasında yönetsel becerilere ek olarak teknolojik yeniliğin gerekli olduğunu savunmaktadır. Öğrenme temel olarak zihinsel modellerde dönüşümü gerektiren bir süreci oluştururken, aynı zamanda müşteriler tarafından değer verilen çok-yönlü potansiyel geliştirme yöntemi olarak kullanılır (Crossan ve Bedrow, 2003; Mohammad, 2019).

Guinot vd.. (2013) örgütsel öğrenmenin: deneyimleme, risk alma, dış çevre ile etkileşim, diyalog ve katılıma odaklanarak geliştirilebileceğini ifade etmektedir. Benzer bir bakış açısı ile Teo ve Wang (2006)'a göre örgütsel öğrenme kapasitesi sistem yönelimi, örgüt iklimi, etkin bilgi kullanımı ve bilgi paylaşımı olmak üzere dört temel boyutun bir araya gelmesi ile oluşur.

3.1. Sistem Yönelimi

Sistem düşüncesi, son yıllarda kavramsal bir çerçevede, bir bilgi bütünü ve bu bütünü oluşturan araçların dikkate alınması ile geliştirilmiştir. Gestalt psikolojisi açısından sistem yönelimi anlayışı, “geneli görebilme” disiplini olarak tanımlanır. Bu görüşe göre bir sistemi, parçalarını ayrı ayrı analiz

ederek anlamak mümkün değildir. Sistemin parça bazında değerlendirilmesi yerine tamamını ele alarak bir bütünü oluşturduğu varsayımı ile incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle sistem yönelimi, işletmedeki bir sistemi ya da işi büyük resim metaforu ile ele alır ve daha küçük parçalara ayrıştırarak bireysel görevler ile işin daha kolay anlaşılacağını ve gerçekleşeceğini varsayar (Ojha vd., 2018). Senge (1990), bu durumu şu şekilde özetlemiştir: İşletmenin herhangi bir bölümünde gerçekleşen olumsuz bir olay veya durum, yalnızca o bölüm ile ilişkili olmayabilir. Bu durumun işletmedeki diğer bölümler, işletmenin faaliyet gösterdiği sektör ve makro ve mikro açıdan ele alınan sosyo-ekonomik koşullar ile ilişkili olma olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle olayların, bir bütün içinde ele alınarak bütüncül bir bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmesi daha sağlıklı sonuçlar vermektedir.

Bütüncül yaklaşım ile ele alınan sistem yönelimi, en ufak bir farklılaşmanın sistemde büyük değişikliklere yol açabileceğini savunmaktadır. Bu düşünce değişikliğin yaşanması durumunda bütün sistemin analiz edilmesi veya sistemin dinamik bir biçimde takip edilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarır. Bu yapıya bağlı olarak örgütlerde sürekli öğrenme kültürü oluşmaya başlamaktadır. Sonuç olarak da öğrenme olgusu bireyin uyum sağlanmasını gerektiren bir faktör olmaktan çıkar ve örgütün karakteristik özelliklerinden biri haline gelir (Senge, 1990; Nevis vd., 1995; Hult vd., 1997).

Sistem yöneliminde önemli bir faktör olan sistem bağlantısı, bir kuruluşun iç ve dış iş ortamını birbirine bağlamak için kapsamlı düşünce ve faaliyetlerin bir araya getirilmesini ifade eder (Dekoulou ve Trivellas, 2014). Sistem oryantasyonu ise, çalışanların yapmış olduğu faaliyetlerin genel sisteme katkısı ve bunun çalışanlar tarafından algılanması ile ilgilidir. Çalışanların, birey ve takım hedeflerinin birbirine uyumunu göz önünde bulundurarak operasyonel ve tedarik zinciri faaliyetleri arasındaki ilişkiyi anlaması buna örnek verilebilir (Hult vd., 1997). Bir çalışanın sistemi anlaması, bütünü oluşturan bireysel unsurların ve faaliyetlerin entegrasyonu sonucunda ortaya çıkar. Bu durum takım üyeleri arasındaki sosyal ağları geliştirir. Bireysel hedefler ve takım hedefleri arasındaki uyumu iyileştirmek amacı ile sistem genelinde operasyonel ilişkiler ve tedarik zinciri ile ilgili bilgi paylaşımı kuruluşların devamlılığı açısından hayati önem taşır (Argote ve Ophir, 2002). Böylece çalışanlar sahip oldukları bilginin genel sistem içinde nereye uyduğunu daha iyi anladıklarında kişiler arası bilgi transferini kolaylaşacak ve birbirleriyle daha sık etkileşime girmeleri ve iletişim kurmaları muhtemel olacaktır (Reagans ve McEvily, 2003).

3.2. Örgüt İklimi

Örgütlerde istenen çalışan davranışlarının ortaya çıkmasında kişisel özelliklerin yanı sıra faaliyet gösterilen çevrenin durumu da etkili olmaktadır. Çalışanların işe yönelik tutumları, çalışma ortamını oluşturan çok çeşitli örgütsel özelliklerden ve sosyal ilişkilerden etkilenir. Çalışan davranışlarını ve eylemlerini etkileyen kritik faktörlerden biri de örgüt iklimidir (Hsu ve Chen, 2017; Berberoglu, 2018; Kim ve Park; 2020). Çalışma ortamına ilişkin algılara atıfta bulunulan çalışmalarda örgüt iklimi, örgüt kültürü, psikolojik iklim gibi terimlere rastlamak mümkündür (Berberoglu, 2018). Çalışan davranışları ile doğrudan ilişkili örgütsel çevre için önemli konulardan biri olan örgüt iklimi, örgüt içerisinde yer alan öğrenme faaliyetlerini teşvik eden ve öğrenimlerden fayda sağlayan bir faktördür (Marquardt, 1996). Schein (1992)'a göre örgüt iklimi, sürekli öğrenmeyi hedef alan öğrenme kültürü olarak da tanımlanabilir.

Kim ve Park (2020), örgütsel iklimin ve bilgi paylaşımının örgütsel öğrenmeyi teşvik edeceği görüşündedir. Bir işletmenin örgütsel iklimi bilginin değerini vurguladığında ve bilgi alışverişi ve erişilebilirlik için uygun ortamı oluşturduğunda, çalışanlar bilgi paylaşımı davranışına aktif olarak katılmaktadır (Peralta ve Saldanha, 2014). Buna göre bilgi paylaşımını destekleyen örgütsel iklim, düşüncelerin tartışıldığı ve kolektif ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı örgütsel öğrenme ortamını teşvik edecektir.

Örgüt iklimi ve örgüt kültürü kavramları birbirleri ile yakından ilişkilidir. Mullins (2010)'e göre, örgüt kültürü bir kuruluşta işlerin nasıl yapıldığını tanımlarken, örgüt iklimi o kuruluşta çalışmanın bireyler üzerinde oluşturduğu duygu ve hisleri ifade eder (Berberoglu, 2018). Örgüt iklimi, bireysel düzeyde yapılan uygulamaların yanı sıra grup düzeyinde gerçekleştirilen öğrenimleri de etkilemektedir. Örgüt iklimi ile kurum içinde gerçekleştirilen her düzeydeki öğrenim, ödüllendirilerek teşvik edilir. Hult vd. (1997), örgüt ikliminin uygulanmasındaki en önemli faktörleri sürekli iyileştirme ve eğitim olarak ele alır. Garvin (1993) öğrenmeyi yüksek düzeyde teşvik eden örgütlerde

örgüt ikliminin oluşma ihtimalinin artacağını ifade eder. Teo ve Wang (2006) ise örgüt iklimi kavramını örgütlerin öğrenimi kolaylaştıran uygun bir kültürel yapı oluşturmaya, bireylerin ve takımların birlikte karar almalarına, örgütü geliştirmeye ve örgütsel ve/veya bireysel yetenekleri artırmaya imkan sağlayan bir faktör olarak ele almaktadır.

3.3. Etkin Bilgi Kullanımı

Örgütsel öğrenme kapasitesinin temel rolü, bireysel farklılaşmaya imkan sağlayan yeni yetenekler ve başarılar geliştirerek kuruluşun çevresel değişikliklere uyum sağlamasına yardımcı olmaktır. Bu nedenle örgütsel öğrenme, değişime hızlı bir şekilde uyum sağlamayı kolaylaştıran yeni davranış ve becerileri ortaya çıkaran aktif bir süreç olarak kabul edilir. Örgütsel öğrenme bilgiyi yönetmenin ve örgütsel performansı artırmanın birincil yöntemidir (Alsabbagh ve Khalil, 2016). Bilgi yönetimi örgüte ve çalışanlara bilgi, beceri ve tutum kazandırma ve bunları yönetme sürecini ifade eder. Kurumsal bilgi yönetiminin amacı, doğru zamanda ve doğru yerde uygun bilgi sağlamak ve öğrenen bir organizasyon oluşturmaktır. Etkin bilgi yönetimi çalışmaları, içselleştirilmiş olan örtük bilgiyi, sistematik ya da teknik olacak şekilde paylaşımaya hazır olan açık kodlanmış bilgiye dönüştürme ile birey ve takımlara kişisel olarak anlamlı bilgiyi içselleştirip kodlama olanağı sağlar (Nonaka ve Takeuchi, 1995; Djamaludin vd., 2022). Diğer bir ifade ile bilgiyi elde etme, tanımlama, organize etme ve sistematik olarak paylaşma -yararlı, uyarlanabilir ve yeniden kullanılabilir hale getirme-sürecidir (Shaher ve Ali, 2020).

Örgütsel öğrenme kapasitesinin ve bilgi yönetiminin bir boyutu olarak ele aldığımız etkin bilgi kullanımı kavram olarak yenilik, teknoloji, sürekli gelişim ve değişimi sağlayacak olan gereksinim duyulan bilgiye ulaşılması, bu bilginin elde edilmesi ve çeşitli aktörler tarafından benimsenmesi yeteneği şeklinde ifade edilebilir. Bu tanım doğrultusunda etkin bilgi kullanımını sağlamak için bilgiyi elde etmenin yanı sıra bu bilgiyi örgüt içinde yarar sağlayacak şekilde doğru kullanmak gerekmektedir (Marquardt, 1996; Nevis vd., 1995; Teo ve Wang, 2006). Bir örgütte etkin bilgi kullanımı faaliyeti, eksikliği hissedilen ve gereksinim duyulan bilginin tanımlanması ile başlar. Bu süreci bilginin elde edilmesi süreci izler. Gereksinim duyulan bilginin belirlenmesi ve elde edilmesi süreci bir devamlılık içermelidir. Süreklilik arz etmeyen döngüler, örgütlere uzun dönemde fayda sağlamayacaktır. Örgütün etkin bilgi kullanımından faydalanabilmesi için bu süreci sürekli hale getirmesi gerekmektedir. Huber (1991) örgütlerde bu sürecin sürekli olmasının önemini şu ifadeler ile açıklamıştır: Örgütlerin kaynak sağlama aşamasında en önemli noktalardan biri, bilginin süreklilik gösterecek şekilde artırılması ve genişletilmesidir. Etkin bilgi kullanımı sonucunda bir örgütün ulaştığı her yeni bilgi, örgütsel bilgi birikiminin artmasına katkıda bulunur. Bu artış, yeni bilgilerin elde edilmesini kolaylaştırır. Etkin bilgi kullanımına olanak tanınması durumu, elde edilen yeni bilgilerin sayısal olarak artırılması ve ilgili sürecin örgüt tarafından kabul edilmesi ile mümkün olmaktadır (Huber, 1991; Nonaka ve Takeuchi, 1995; Argote, 1999).

3.4. Bilginin Paylaşılması

Bilgi paylaşımı, örgüt içinde olan bilgiye erişilebilirlik düzeyi olarak tanımlanır (Hult vd., 1997). Sinkula (1994), örgütlerdeki iç iletişimin, yeni bilgilerin edinilmesinde önemli bir aracı değişken olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre bilginin paylaşımı örgütlerin gerçekleştirdiği en önemli öğrenim kaynaklarından biridir. Huber (1991) çalışmasında farklı kaynaklardan sağlanan ve paylaşılan bilgi faktörünün örgütsel öğrenmeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Bilgi, örgüt içinde ve örgütün etkileşimde olduğu çevre ve diğer örgütler ile paylaşılması sonucunda daha kullanışlı hale gelir. Nonaka ve Takeuchi (1995) tarafından geliştirilen bilgi dönüştürme süreci, yeni bir bilgi biçimini ortaya çıkarır. Bu süreç örtük ile açık bilgi arasında dinamik bir etkileşimli sosyal süreç aracılığıyla dört etkileşim modeli şeklinde gerçekleşir: sosyalleştirme, dışsallaştırma, birleştirme ve içselleştirme.

Bilginin paylaşıldığı her özne, bilgiyi farklı açılardan ele aldığından aynı bilginin her seferinde farklı şekillerde yorumlanması örgütler açısından avantaj sağlayan bir durumdur. Buna ilaveten, bilginin paylaşımı ve farklı yorumlar ile tekrardan harmanlanarak yeni bir boyuta dönüşmesi süreci, örgüt yapılarının öğrenmeye olan yatkınlıklarını artırır. Bir kuruluştaki hakim olan örgüt kültürü teknolojik değişimleri benimseme, örgüt içinde yeni öğrenimler gerçekleştirme, çevresel değişimlere tepki verme

ve uyum sağlama gibi süreçlerin gerçekleştirilmesine kolaylık sağlar (Huber, 1991; Nevis vd., 1995; Hult vd., 1997; Teo ve Wang, 2006).

Bilgi dönüştürme sürecinin temelinde çalışanların etkileşimli değişime dahil edilmesi sonucunda bilgi paylaşımının bireysel, takım ve kurumsal düzeyde etki durumları ortaya çıkmaktadır. Ahmad ve Karim (2019) bilgi paylaşımının etkilerini inceledikleri çalışmada, benzer şekilde bu üç düzey etkiyi genel bir bakış açısı ile değerlendirmektedir. Bireysel düzeyde bilgi paylaşımı bireysel performansı, öğrenme ve yaratıcılığı ve psikolojik sonuçları etkiler. Bu konuyu ele alan çalışmalar, genel olarak bilgi paylaşımının çalışan performansı üzerinde olumlu bir etki oluşturduğunu göstermektedir (Masa'deh vd., 2016; Zhu, 2016). Yenilikçi iş davranışı ile gelişen bilgi paylaşımı, yeni bilgilerin ortaya çıkmasının yanı sıra yaratıcı özgünlüğü ve etkili öğrenmeyi beraberinde getirir. Öğrenme ve yaratıcılık ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişkide karşılıklı tartışma ve bireysel çeşitlilik deneysel olarak incelenen faktörlerdir (Ahmad ve Karim, 2019). Bilgi paylaşımı ve psikolojik sonuçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Zhu (2016)'ya göre aktif olarak bilgi paylaşımında bulunan çalışanların iş memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu gözlenir. Bununla birlikte kişisel mesleki gelişimi destekleyen bilgi paylaşımının özerkliği, çalışan becerilerinin etkin kullanımını ve kendini gerçekleştirme durumunu geliştirdiği belirtilmiştir (Ahmad ve Karim, 2019).

Ahmad ve Karim (2019) takım düzeyinde bilgi paylaşımının takım performansını, yaratıcılığı ve iklimi etkilediğini ifade etmektedir. Takımı oluşturan sinerjik etkide temel belirleyicilerden olan bilgi paylaşımı, Liu ve Zhong (2011) çalışmasına göre takım üyeleri arasında iş verimliliğini artıran bir geçişli bellek sistemi yapısı geliştirmektedir. Buna göre düzenli aralıklarla bilgi paylaşımında bulunan takımlar proje çalışmalarında yaşanan zorluklar ve engeller ile başa çıkmada daha donanımlıdır ve daha yüksek performans gösterirler. Takım üyelerinin görevleri ile ilgili bilgi ve tavsiyelerinin paylaştığı etkileşimli süreçler olarak tanımlanan takımlarda bilgi paylaşımı, takımın yaratıcılığını ortaya çıkarmak, artırmak ve yeniliği teşvik etmek açısından kritik öneme sahiptir (Zhang vd., 2019). Takım iklimi ve bilgi paylaşımı ilişkisini inceleyen çalışmaların konuyu iki farklı açıdan ele alındıkları görülmektedir. Rahmi ve Indarti (2019) meslektaşlarına göre daha yüksek bilgi düzeyine sahip olan bireylerin hem konum hem de bilgi zenginliği açısından çeşitli avantajlara sahip olacağı görüşündedir. Bu durum, konumlarını kaybetmek endişesi taşıyan çalışanların sahip oldukları bilgileri paylaşmak istememelerine neden olabilir. Ahmad ve Karim (2019) ise bilgi paylaşımının etkileşimi teşvik ettiği, takım üyelerinin sosyalleşmesi için uygun ortamı oluşturduğu ve üyeler arasında güveni desteklediği düşüncesini savunur.

Kurumsal bilgi paylaşımı örgütsel düzeyde örgütsel performans, örgütsel öğrenme, yenilik ve iş süreci verimliliğini etkilemektedir. Bilgi paylaşımı kârlılık, yatırım getirisi ve satışları artırarak örgütsel performansın iyileşmesini sağlar (Collins ve Smith, 2006). Bilgi paylaşımı kurumda dahili öğrenme süreçlerini geliştirir ve çalışanlar için iyi bir öğrenme ortamının oluşturulmasına yardımcı olur. Konu ile ilişkili çalışmalar, çalışanlar arasında bilgi paylaşımının örgütsel yenilik ve düşünme yeteneğini, özümleme kapasitesini ve girişimci yönelimi desteklediğini göstermektedir (Rao vd., 2018; Ahmad ve Karim, 2019). İşletmeler bilgi paylaşımının bir sonucu olarak varlıklarını uzun dönem devam ettirecek şekilde kurum içi örgütsel uygulamaların ve süreçlerin iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Ahmad ve Karim (2019), bu konuda yapılacak çalışmaların bilgi paylaşımının stratejik uyumu, proje yönetimi yeteneği ve süreç geliştirmeye yönelik gerçekleştirildiğini ifade eder. Bununla birlikte Crossan vd.(1999) gibi araştırmacılar, iş süreçlerinin başarısı için kritik olabilecek faktörlerin ve bilgi paylaşım sistemi entegrasyonunun, üst yönetim desteği ve yeni iş süreçleri hakkında eğitim dahil olmak üzere kritik başarı faktörlerini keşfetmeyi amaçladığı görüşündedir.

4. Çevre Dinamizmi

Bir örgütün çevresi, “örgütün karar verme aşamasında dikkate aldığı sosyal ve fiziksel faktörlerin bir araya gelmesi ile oluşan topluluk” şeklinde tanımlanır (Duncan, 1972). Duncan'ın yapmış olduğu bu geniş tanım, konu ile ilişkili olan çok sayıda çalışmada değinilen çevresel boyutlar değişkenini temel alır. Dinamizm ise, örgüt dışındaki faktörlerin tahmin edilemez ve kestirilemez davranışlarının yanı sıra yaşanan değişiklik ve yeniliklerin oranı olarak tanımlanır. Çevre ve dinamizm tanımlarının ardından çevre dinamizmi kavramı, sektöre giren yeni veya mevcut rakiplerin farklı davranması ve müşteri taleplerinin değişmesi sonucunda yaşanan teknolojik değişimlere bağlı olan iş standartlarında meydana gelen tahmin edilemeyen değişiklikler ve değişim oranları olarak ifade edilebilir (Dess ve Beard, 1984).

Literatürde çevre dinamizmi genel olarak durağan ve değişken olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. Çevre dinamizminin durağan olduğu durumlarda, teknolojik faktörler ve müşteri tercihleri gibi konularda değişikliğin yaşanma ihtimali oldukça düşüktür. Durağanlığın yaşandığı çevrelerde bir örgütün sektöre girmesi çok zor, hatta neredeyse imkânsızdır (Davis vd., 2009). Durağan çevrelerde, geleneksel yönetim tarzları örgütlerin başarıya ulaşmasını sağlamaktadır. Fakat bu ortamda başarılı olan firmalar bile karşılına çıkan belirsiz bir durumda ne yapacaklarını bilemez veya çok kısıtlı bir şekilde tepki gösterebilir. Bu nedenle örgütlerin esnek bir yapıda olması değişikliklere uyum sağlamayı kolaylaştıran öncül bir faktördür. Çevresel dinamizmin yoğun olduğu durumlarda devamlı olarak teknolojik değişiklikler yaşanmaktadır ve sürekli bir rekabet hali söz konusudur. Bu ortam, örgütleri sürekli olarak karmaşık yapıda değişiklikler yapmaya zorlar. Yoğun ortamlarda örgütlerin sahip olması gereken çevreye ayak uydurabilme yeteneği, örgütlerin esnekliğiyle doğrudan ilişkilidir. Örgütsel esneklik, değişken çevrelerde ve durağan bir çevrenin aniden değişmesi sonucunda örgütün hayatta kalabilmesine olanak tanımaktadır. Esnek yapıda olan örgütler, tahmin edilemeyen değişikliklerden daha az etkilenir ve yeni oluşan şartlara göre daha iyi bir pozisyon alır (Roberts ve Stockport, 2009).

Literatürde örgütsel öğrenme kapasitesinin ve yeniliklerin, örgütlerin esnekliğini etkilediğine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalar çevre dinamizminin yüksek olduğu ortamlarda, örgütlerin esnek oldukları ve değişime uyum sağladıkları sürece yaşamlarını sürdürdükleri göstermektedir. Ayrıca araştırma sonuçları sürekli iyileştirmenin çevresel dinamizmin yüksek olduğu ortamlarda sürdürülebilir rekabette anahtar rol oynadığını da ortaya koymuştur (Lawrence ve Lorch, 1967; Davis vd., 2009).

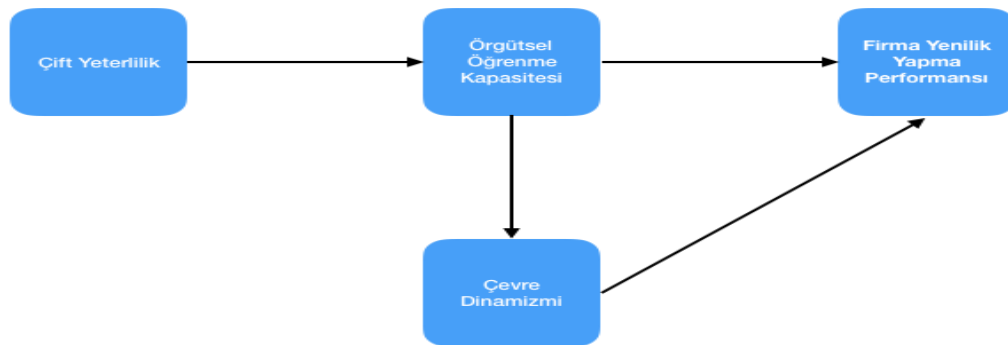
5. Metodoloji

Çalışmanın ana kütesini, Türkiye’de bilgi teknolojisi sektöründe faaliyet gösteren ve ürün ve hizmet sağlayan işletmeler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan işletmelerin yurt içinde ve/veya dışında faaliyet göstermesi durumu göz ardı edilmiştir. Çalışmada yararlanılan anket soruları Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Anketin içeriğinde Hult vd. (1997), Teo ve Wang (2006) ve Jansen vd. (2006) tarafından geliştirilen ve araştırma konusu ile ilişkilendirilen ölçeklendirmeler kullanılmıştır. Anket çalışmasında veri toplama yöntemi olarak yüz yüze görüşme ve katılımcılar ile internet üzerinden iletişim kurulması yollarından yararlanılmıştır. Çalışma, işletmelerin orta ve üst düzey yönetim kademelerinde yer alan yöneticiler ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçların güvenilirliğini artırmak amacı ile her işletmeden en az iki yöneticiden görüş alınmıştır. Anket soruları 1000 işletme ile paylaşılmış ve bunların 169’unun çalışmaya katılımı sağlanmıştır. Bu işletmelerin 33’ü güvenilir bilgi sağlamadıkları ve eksik ya da yetersiz veri sundukları gerekçesi ile araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Bu verilere dayalı olarak 136 işletmeden katılan 311 orta ve üst düzey yöneticiden elde edilen bilgiler ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Ankette çift yeteneklilik ile ilgili 13 ifade, örgütsel öğrenme kapasitesi ile ilgili 20 ifade, çevre dinamizmi ile ilgili 8 ifade ve firmanın yenilik yapma performansı ile ilgili 5 ifade bulunmaktadır. Kurulan model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1

Çift Yeteneklilik, Örgütsel Öğrenme Kapasitesi, Çevre Dinamizmi ve Firma Yenilik Yapma Performansı İlişki Modeli

Çalışmadaki model çerçevesinde şu hipotezler oluşturulmuştur;

H₁: Çift yeteneklilik, örgütsel öğrenme kapasitesini olumlu olarak etkiler.

H₂: Örgütsel öğrenme kapasitesi, çevre dinamizmini olumlu olarak etkiler.

H₃: Örgütsel öğrenme kapasitesi, firma yenilik yapma performansını olumlu olarak etkiler.

H₄: Çevre dinamizmi, firma yenilik yapma performansını olumlu olarak etkiler.

5.1. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışma, hem teorik hem de uygulamalı olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın teorik bölümü için gerekli olan bilgiler, konu ile ilişkili olan yabancı ve yerli literatür çalışmaları incelenerek derlenmiştir. Literatür taramasında doğrudan birincil kaynaklara ulaşmaya özen gösterilmiştir. Uygulama bölümü ise araştırmada belirlenen değişkenler ile ilgili öncül çalışmalar incelenerek geliştirilmiştir. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler, Smart PLS 2.0 ve SPSS ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarının yorumlanması öncesinde, konu ile ilgili gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların karşılaştırmalı sonuçlarından yararlanılmıştır.

Anket formunun yapı geçerliliğini sınamak için açıklanan ortalama varyans, güvenilirliği için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ve Bileşik Güvenilirlik analizlerinden yararlanılmıştır. PLS modelleme yaklaşımında her bir önermeye ilişkin Cronbach Alpha ve Bileşik Güvenilirlik (Composite Reliability) değerleri 0,7 veya üzerinde olduğunda araştırmanın yüksek güvenilirliğe sahip olduğu kabul edilmektedir (Nunnally, 1967). Test edilen modelin güvenilirlik sonuçları Tablo 1'dedir. Analiz sonucunda anket sorularını oluşturan dört farklı ölçeğe ilişkin değerler genel kabul görmüş değerin (0,70) üzerinde çıkmıştır. Ayrıca ölçeğin geçerli olabilmesi için maddelerin faktör yüklerinin ve ölçekte yer alan boyutların açıkladığı ortalama varyansın (AVE) 0,5'ten büyük olması gerekmektedir (Nunnally, 1967; Costello ve Osborne, 2005). Her bir faktör için bu değer 0,5'lik düzeyin üstündedir.

Tablo 1

Araştırma Modelinin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	AVE ¹	CR ²	Alpha
Çift Yeteneklilik	0,52	0,93	0,92
Çevre Dinamizmi	0,67	0,94	0,93
Firma Yenilik Yapma Performansı	0,79	0,94	0,93
Örgütsel Öğrenme Kapasitesi	0,50	0,95	0,94

5.2. Faktör Analizi

Anket çalışmalarından elde edilen veriler için en uygun yöntem olan Varimax rotasyonu ile faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonucunda çift yeteneklilik, örgütsel öğrenme kapasitesi, çevre dinamizmi ve firma yenilik yapma performansı olmak üzere dört farklı faktör ortaya çıkmıştır. Faktörlerin yükleri ve bu bilgiler ışığında oluşturulan yapı Tablo 2'de yer almaktadır.

¹ Average Variance Extracted (Ortalama Açıklanan Varyans)

² Composite Reliability (Bileşik Güvenilirlik)

Tablo 2*Faktör Analizi Sonucundan Oluşan Faktör Yükleri*

	ÇY ³	ÇD ⁴	FYYD ⁵	ÖÖK ⁶
İşsel süreçlerimizde maliyetlerin düşürülmesi önemli hedeflerimizden biridir	0,612			
Mevcut pazarlarımızda ölçek ekonomisini yakalamaya çalışırız	0,629			
Mevcut ürün ve hizmetlerimizin niteliklerinde yapılan iyileştirmeler müşterilerin beklentilerini tam olarak karşılar	0,665			
Ürün ve hizmetlerimizde düzenli aralıklar ile küçük değişiklikler yaparız	0,692			
Birimimiz kendi içinde mevcut ürün ve hizmetleri geliştirip iyileştirebilir	0,700			
Yeni pazarda müşteri bulmak için düzenli olarak araştırma yaparız	0,728			
Mevcut ürün ve hizmetlerimizi müşteri istekleri doğrultusunda sık sık iyileştiririz	0,733			
Yeni ürün ve hizmetlerimizi öncelikle kendi pazarımızda deneriz	0,738			
İşletmemiz düzenli olarak yeni ve güncel dağıtım kanallarından yararlanır	0,740			
Yeni pazarlarda karşılaştığımız yeni fırsatlardan sıklıkla yararlanıriz	0,742			
Mevcut ürün ve hizmetlerimizi iyileştirerek pazarlara sunarız	0,774			
İşletmemiz için yeni olarak değerlendirilen ürün ve hizmetleri ticari hale getiririz	0,791			
Yeni ürün ve hizmetler üretiriz	0,798			
İşletmedeki her süreç işletmenin değer zincirinin bir parçasını oluşturur		0,648		
Süreçlerde yer alan tüm faaliyetlerimiz açık bir biçimde tanımlanmıştır		0,669		
Pazara düzenli aralıklar ile yeni rakipler girmektedir		0,736		
Çalışanlar işletmedeki süreçlerin birbirleri ile bir bütün olarak bağlantılı olduğunu bilir		0,750		
Müşterilerimiz düzenli olarak değişmektedir		0,763		
Çevresel güçlerin neler olduğunu değerlendiririz		0,816		
Gelecekteki rekabet durumu ve çevresi ile ilgili doğru tahminler yapıyoruz		0,834		
Rakiplerde yaşanan değişikliklere karşı örgüt hazırlıklı durumdadır		0,837		
Müşterilerimizin tercihleri sürekli olarak değişir		0,839		
Gelecekteki müşterilerimizi kaybetmemek için nelerin yapılması gerektiğinin bilincindeyiz		0,853		
Müşterilerimizin gelecekteki beklentilerini karşılamak için tahminler yaparız		0,868		

³ Çift Yeteneklilik⁴ Çevre Dinamizmi⁵ Firma Yenilik Yapma Performansı⁶ Örgütsel Öğrenme Kapasitesi

Yenilenen süreç sayısı miktarı yeterlidir	0,843
Yeni ürün veya hizmet sayısı miktarı yeterlidir	0,875
Patentli yeni ürünlerin sayısının miktarı yeterlidir	0,876
İşletme pazara ürün ya da hizmet sunmada öncül durumdadır	0,924
İşletmenin pazara yeni ürün ya da hizmet sunmadaki hızı yüksektir	0,924
Öğrenme, işletmenin varlığını sürdürmesi için hayati bir konudur	0,603
Gelişme ve iyileşme faaliyetleri öğrenme yeteneğimize bağlıdır	0,611
Çalışanlar üretim teknolojisi ile ilgili yeni gelişmeleri keşfettiğinde bunu diğer arkadaşları ile paylaşır	0,655
Çalışanlar üretim teknolojisi ile ilgili yeni gelişmeler bulduğunda yöneticilerini bilgilendirir	0,668
Öğrenmeye bağlı değişimin, süreçleri iyileştirmesi hedeflenir	0,689
Çalışanlar üretim teknolojisi ile ilgili yeni gelişmeler yaşandığında diğer arkadaşları ile paylaşır ve işletme yararına olacak şekilde kullanır	0,689
Üretim teknolojisine ilişkin konular diğer çalışanlar ile paylaşılarak deneyim kazanılır	0,694
Çalışanların öğrenimine yönelik yapılan harcamalar yatırım olarak görülür	0,721
Üretim teknolojisi ile ilgili konuların işletmede paylaşılması için gerekli ortam yaratılır	0,729
İşletmede çalışanların sürekli eğitimini teşvik eden bir yapı vardır	0,736
Yeni üretim teknolojilerini takip etmek bazı çalışanların temel sorumlulukları arasındadır	0,740
İşletmedeki faaliyetlere ilişkin teknolojiler, sürekli olarak takip edilir	0,742
İşletmemiz, teknolojik değişiklikler ve yeni yöntemlerden kolayca etkilenir	0,742
Çalışanlardan işletme süreçleri ile ilgili yeni yöntemler geliştirmeleri beklenir	0,745
Yeni yöntem ve teknolojilerin uygulanmasında vakit kaybetmeden harekete geçilir	0,754
İşletme süreçlerinde yeni bilişim teknolojileri yakından takip edilir	0,772
Yeni üretim teknolojilerinin işletme faaliyetlerine olan potansiyel etkileri düzenli aralıklar ile değerlendirilir	0,786

5.3. Korelasyon Analizi

Faktör analizi sonuçlarından hareketle korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre örgütsel öğrenme kapasitesi, çift yeteneklilik, çevre dinamizmi ve firma yenilik yapma performansı arasında $p < 0,01$ düzeyinde pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Analize ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Korelasyon Analizi Sonuçları

		ÇY	ÇD	FYYP	Soru
1	ÇY				13
2	ÇD	0,677*			8
3	FYYP	0,660*	0,510*		5
4	ÖÖK	0,774*	0,585*	0,654*	20

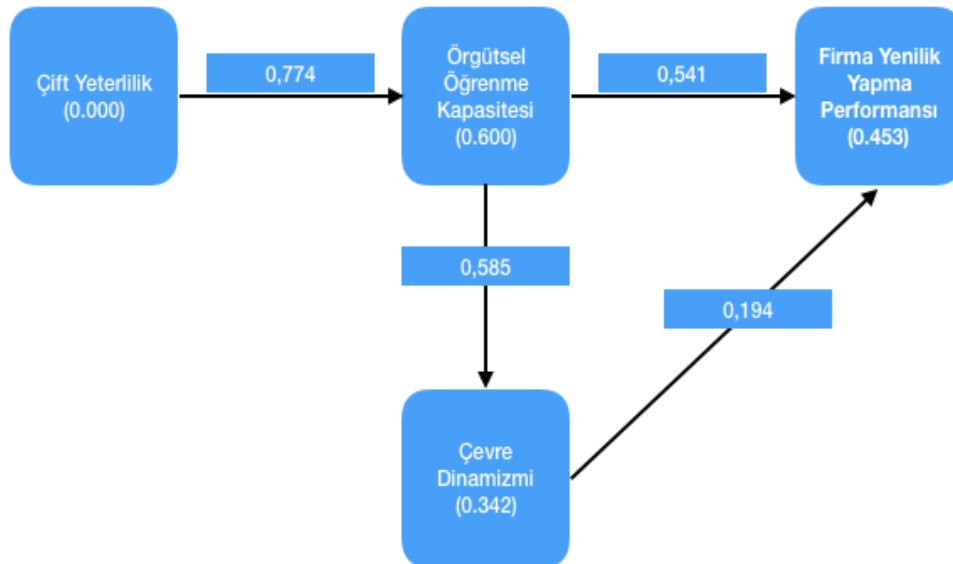
* $p < 0,01$; ÇY: Çift Yeteneklilik, ÇD: Çevre Dinamizmi, FYYP: Firma Yenilik Yapma Performansı, ÖÖK: Örgütsel Öğrenme Kapasitesi,

5.4. Yapısal Model Sonucu

Kurulan modelin test edilmesi için Smart PLS ile yol analizi yapılmıştır. Testin sonucunda ortaya çıkan yapısal model Şekil 2’de gösterilmektedir. Şekilde değişkenler arasındaki bağlantılara ilişkin Beta (β) katsayılarına yer verilmiştir. Yapısal model sonuçlarına göre çift yeteneklilik ile örgütsel öğrenme kapasitesi ($\beta = 0,77$; $p < 0,01$), örgütsel öğrenme kapasitesi ile çevre dinamizmi ($\beta = 0,58$; $p < 0,01$), çevre dinamizmi ile firma yenilik yapma performansı ($\beta = 0,19$; $p < 0,01$) ve örgütsel öğrenme kapasitesi ile firma yenilik yapma performansı ($\beta = 0,54$; $p < 0,01$) boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H_1 , H_2 , H_3 ve H_4 hipotezleri kabul edilmiştir. Araştırma hipotezlerinin kabul ya da ret kararının verilmesinde ölçüt olarak kabul edilen test sonuçları ile ilgili özet bilgiler Tablo 4’de yer almaktadır.

Şekil 2

Yapısal Model Sonucu

Tablo 4*Ortalama, Standart Sapma ve t Değeri Sonuçları*

	Ortalama (M)	Standart Sapma (STDEV)	Standart Hata (STERR)	t Değeri (O/STERR)
ÇY-> ÖÖK	0,77	0,044	0,044	17,22
ÇD -> FYYP	0,18	0,091	0,091	2,12
ÖÖK -> ÇD	0,58	0,064	0,064	9,04
ÖÖK -> FYYP	0,54	0,088	0,088	6,10

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, örgütsel öğrenme kapasitesinin çevre dinamizmini ve işletmede yapılacak yenilikleri nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmada çift yetenekliliğin örgütsel öğrenme kapasitesine etkisi ile çevresel dinamizmin işletmelerin yenilik yapma performansına etkisi tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları keşifsel ve düzeltici yeniliğin dengeli bir biçimde kullanımı olarak ele alınan çift yeteneklilik boyutunun örgütsel öğrenme kapasitesini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Örgütsel bilgiyi farklı yer ve koşullarda kullanım amacı ile hafızasında saklayan firmalar için “yenilik” hayati önem arz etmektedir. Bu sonuca benzer şekilde Bocanet ve Ponsiglione (2012) örgütsel öğrenme kapasitesini artırmak isteyen firmaların, işletme politikaları ve müşteri talepleri doğrultusunda mevcut ürün ve hizmetlerde sürekli iyileştirmeler ve yenilikler yapmaları gerektiği görüşündedir. Bu durum değişim ve yeniliğin merkeze alındığı teknoloji firmaları için de yüksek önem taşır. Bu firmalarda yeni pazar ve müşteriler keşfedildikten sonra istek ve beklentilere uygun sunulan ürün ve hizmetler arasında yeterli başarı düzeyine ulaşanlar nihai ürün ve hizmet haline getirilmektedir. Fang vd. (2010)’a göre bu faaliyetler bir döngü halinde sürekli olarak yapılmalıdır. Döngünün sürekliliğinin sağlanması, firmaların örgütsel öğrenme kapasitesinden en üst düzeyde fayda sağlaması ile mümkün olmaktadır.

Örgütsel öğrenme kapasitesinin çevre dinamizmi ve firmaların yenilik yapma performansını olumlu etkilediği çalışmada ortaya konmuştur. Çevresel dinamizmin etkisi ile bilginin yayılması, yeni fırsatların öğrenilmesi için firmalara uygun ortam sağlar. Bu da yeniliği beraberinde getirir. Yenilik performansını artırmayı amaçlayan firmaların ilgi alanlarını, örgütsel öğrenmenin sonucu olarak ortaya çıkan örgütsel yeteneklere çevirdiği gözlenmektedir. Bilgiyi üretme, bütünleştirme, paylaşma ve kullanma yeteneğini şekillendiren çevresel dinamizm yetenekleri; örgütsel kaynakların yeniden yapılandırılması ve yeniliğin temel itici güçlerinden olan bilgi değişimine yardımcı olur. Örgütsel hedeflere ulaşmada ve yenilik performansını artırmada çevresel dinamizmin rolü görecelidir. Dinamik yeteneklerin getirdiği kurumsal başarının düzeyi işletmeden işletmeye değişiklik gösterir. Öğrenmenin merkezi bir öneme sahip olduğunun ve uygun şekilde gerçekleştiğinde rekabet avantajına dönüşeceğinin bilincinde olan firmalar, gerekli faaliyetler ile çalışanlarını da öğrenmeye yönlendirir. Araştırma sonuçlarına bağlı olarak çevresel şartlara uyum sağlamak ve yenilik stratejisi ile başarıya ulaşmak isteyen firmaların, örgütsel öğrenme kapasitesini artıracak şekilde sistem yönelimi, örgüt iklimi, etkin bilgi kullanımı ve bilginin paylaşımı ile ilgili düzenleyeceği faaliyetlere özen göstermesi önerilmektedir. Örgütlerde bilgi paylaşımının temel koşulu üretim teknolojisinde yaşanan değişimleri takip eden ve yeniliklerden haberdar olan çalışanların istihdam edilmesidir. BT firmalarında ise yenilik ve değişimin takibi çok daha önemlidir. Bunun için gerekli ortamın yaratılması ve çalışanı motive edici bir etki oluşturan uygun teşvik programlarının yapılandırılması gerekir. Bu faaliyetler sonucunda elde edilen bilgilerin yarar sağlayacak şekilde uygulamaya aktarılması, gelecekte bu faaliyetlerin işletme politikalarına dönüştürülmesi sağlayabilir.

Son olarak çevresel dinamizmin, BT sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yenilik yapma performanslarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Değişimin hızı ve öngörülemez özelliği,

firmaların çevresel dinamizmini şekillendirmektedir. Bahsi geçen dinamik ortamlar teknolojiadaki değişim, müşteri tercihlerindeki farklılaşma ve ürün talebinde veya hammadde arzındaki dalgalanmalar ile karakterize edilebilir. İşletmelerdeki bu dinamik ortamlar mevcut ürün ve hizmetleri geçersiz kılmakta ve yenilerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmektedir (Jansen vd., 2006). Örgütsel birimlerin mevcut ürün, hizmet ve pazarlardan farklılaşan keşifsel yeniliklere odaklanması gerekir. Bir işletmenin hedeflediği uzun dönemli örgütsel performans, finansal tablolara ilaveten keşifsel yetenekler üzerinde güçlü bir etki oluşturan gelişmekte olan teknolojiye bağlı durumdadır.

Araştırmanın örneklem kütlesi bu çalışma için yeterli olmakla birlikte daha büyük bir veri seti ile daha doğru sonuçlara ulaşılabilir. Çalışmanın genişletilmiş veri seti ile tekrar yapılması yararlı olacaktır. Ayrıca çalışma modeline rekabet ortamı, pazar dalgalanmaları gibi faktörlerin eklenmesi ile alandaki eksikliklerin giderilerek daha detaylı bir çalışmanın ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Çalışmada kullanılan anket verileri 2018 yılında toplanmıştır. Bu nedenle çalışmada etik kurul kararı aranmamıştır.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar eşit oranda katkı sağladıklarını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Abdallah, A. B., Dahiyat, S. E. ve Matsui, Y. (2019). Lean Management and Innovation Performance: Evidence from International Manufacturing Companies. *Management Research Review*, 42 (2), 239-262.
- Ahmad, F. ve Karim, M. (2019). Impacts of Knowledge Sharing: A Review and Directions for Future Research. *Journal of Workplace Learning*, 31, 207-230.
- Alsabbagh, M. ve Khalil, A. H. A. (2016). The Impact of Leadership Styles on Organizational Learning: An Empirical Study on the Education Sector in Damascus City. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6 (5), 197-216.
- Argote, L. (1999). *Organizational Learning: Creating, Retaining, and Transferring Knowledge*. Kluwer Academic.
- Argote, L. ve Ophir, R. (2002). Intraorganizational Learning. In J. A. C. Baum (Eds.), *Companion to Organizations*, (193-234). Blackwell
- Argyris, C. ve Schon, D. (1978). *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective*. Reading, Addison Wesley Publishing Co.
- Auh, S. ve Menguc, B. (2004). Balancing Exploration and Exploitation: the Moderating Role of Competitive Intensity. *Journal of Business Research*. 58 (12), 1652-1661. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2004.11.007>
- Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17 (1), 99-120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Berberoglu, A. (2018). Impact of Organizational Climate on Organizational Commitment and Perceived Organizational Performance: Empirical Evidence from Public Hospitals. *BMC Health Services Research*, 18 (1), 399-408.
- Bocanet, A. ve Ponsiglione, C. (2012). Balancing Exploration and Exploitation Complex Environments. *The Journal of Information Knowledge Management Systems*, 42 (1), 15-35. <https://doi.org/10.1108/03055721211207743>
- Cao, Q., Gedajlovic, E. ve Zhang, H. (2009). Unpacking Organizational Ambidexterity: Dimensions, Contingencies, and Synergistic Effects. *Organization Science*, 20 (4), 781-796.

- Chege, S. M., Wang, D. ve Suntu, S. L. (2020) Impact of Information Technology Innovation on Firm Performance in Kenya, *Information Technology for Development*, 26 (2), 316-345. <https://doi.org/10.1080/02681102.2019.1573717>
- Cheryl, A. V. D. (1997). Organizational Learning in Acquisitions Within The Hospitality Industry: Developing The Constructs of Exploration and Exploitation. University of South Carolina
- Collins, C. J., ve Smith, K. G. (2006). Knowledge Exchange and Combination: The Role of Human Resource Practices in the Performance of High-technology Firms, *Academy of Management Journal*,. 49 (3), 544-560.
- Costello, A. B. ve Osborne, J. W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from your Analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10 (7), 1-9.
- Crossan, M. M. ve Bedrow, I. (2003). Organizational Learning and Strategic Renewal, *Strategic Management Journal*, 24 (11), 1087-1105.
- Crossan, M., Lane, H. W. ve White, R. E. (1999). An Organizational Learning Framework: From Intuition to Institution. *The Academy of Management Review*, 24 (3), 522–537.
- Davis, J. P., Eisenhardt, K. M. ve Bingham, C. B. (2009). Optimal Structure, Market Dynamism, and the Strategy of Simple Rules, *Administrative Science Quarterly*, 54 (3), 413-452. <https://doi.org/10.2189/asqu.2009.54.3.413>
- Dekoulou, P. ve Trivellas, P. (2014). Learning Organization in Greek Advertising and Media Industry: A Way to Face Crisis and Gain Sustainable Competitive Advantage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, 338–347
- Dess G. G. ve Beard D. W. (1984). Dimensions of Organizational Task Environment. *Administrative Science Quarterly*, 29 (1), 52-73. <https://doi.org/10.2307/2393080>
- Djameludin, A.; Madhakomala, R. ve Tunas, B. (2022). Generating Employee Competitive Advantage in the Port and Maritime Industry: Knowledge Management and Learning Organization Role. *International Journal of Social Science Reseach and Review*, 5, 188–199
- Duncan R.B. (1972). Characteristics of Organizational Environments and Perceived Environmental Uncertainty, *Administrative Science Quarterly*. 17 (3), 313-327. <https://doi.org/10.2307/2392145>
- Duncan, B. L. (1976). Differential Social Perception and Attribution of Intergroup Violence: Testing the Lower Limits of Stereotyping of Blacks. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34 (4), 590-598
- Fang C., Chang S. ve Chen G. (2010). Organizational Learning Capability and Organizational Innovation: The Moderating Role of Knowledge Inertia. *African Journal of Business Management*, 5 (5), 1864-1870.
- Farzaneh, M., Ghasemzadeh, P., Nazari, J. A. ve Mehralian, G. (2021). Contributory Role of Dynamic Capabilities in the Relationship Between Organizational Learning and Innovation Performance. *European Journal of Innovation Management*. 24 (3), 655-676
- Garvin, D. A. (1993). Building A Learning Organization. *Harvard Business Review*, 71 (4), 78-91.
- Gibson, C.B., ve J. Birkinshaw. (2004). The Antecedents, Consequences, and Mediating Role of Organizational Ambidexterity. *Academy of Management Journal*. 47 (2), 209-226. <https://doi.org/10.5465/20159573>
- Goh, S. ve Richards, G. (1997). Benchmarking the Learning Capability of Organizations. *European Management Journal*, 15 (5), 575-583. [https://doi.org/10.1016/S0263-2373\(97\)00036-4](https://doi.org/10.1016/S0263-2373(97)00036-4)
- Guinot, J., Chiva, R. ve Mallén, F. (2013). Organizational Trust and Performance: Is Organizational Learning Capability a Missing Link? *Journal of Management and Organization*, 19 (5), 559–582. <https://doi.org/10.1017/jmo.2014.3>

- Jansen J. J. P., Bosch V. D., Frans, A. J. ve Volberda H. W. (2006). Exploratory Innovation, Exploitative Innovation, and Performance: Effects of Organizational Antecedents and Environmental Moderators. *Management Science*. 52 (11), 1661-1674
- He, Z. L. ve P. K. Wong (2004), Exploration vs. Exploitation: an Empirical Test of the Ambidexterity Hypothesis, *Organization Science*, 15 (4), 481-494. <https://doi.org/10.1287/orsc.1040.0078>
- Henrich, R. G. (2007). Exploration and Exploitation in Product Innovation. *Advance Access Published*, 6 (5), 945-975. <https://doi.org/10.1093/icc/dtm013>
- Holmqvist, M. (2004), Experimental Learning Processes of Exploitation and Exploration: An Empirical Study of Product Development. *Organization Science*, 15 (1), 70-81. <https://doi.org/10.1287/orsc.1030.0056>
- Hsu, M. L. A. ve Chen, F. H. (2017). The Cross-level Mediating Effect of Psychological Capital on the Organizational Innovation Climate - Employee Innovative Behavior Relationship. *Journal of Creative Behavior*, 51 (2), 128-139.
- Huber, G. P. (1991). Organizational Learning: The Contributing Processes and the Literatures. *Organization Science*, 2 (1), 88-115. <https://doi.org/10.1287/orsc.2.1.88>
- Hult, G., Tomas M. ve Ferrel, O. C. (1997). Global Organizational Learning Capacity in Purchasing: Construct and Measurement. *Journal of Business Research*. 40 (2), 97-111. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(96\)00232-9](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(96)00232-9)
- Jansen, J. J. P., Van Den B., Frans A. J. ve Volberda, H. W. (2006). Exploratory Innovation, Exploitative Innovation, and Performance: Effects of Organizational Antecedents and Environmental Moderators. *Management Science*, 52 (11), 1661-1674. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1060.0576>
- Kim, E. J. ve Park, S. (2020). Transformational Leadership, Knowledge Sharing, Organizational Climate and Learning: An Empirical Study. *Leadership & Organization Development Journal*. 41 (6), 761-775.
- Lawrence, P. ve Lorch, J. W. (1967). *Organization and Environment: Managing Differentiation and Integration*. Harvard Business School.
- Levinthal, D. A. ve March, J. G. (1993). The Myopia of Learning. *Strategic Management Journal*, 14 (52), 95-112. <https://doi.org/10.1002/smj.4250141009>
- Liu, Y. ve Zhong, R. (2011). Research on Transactive Memory System, Knowledge Reuse and Team Efficacy in Professional Service Teams. *International Conference on Management and Service Science*, 1-4.
- March, J. G. (1991). Exploration and Exploitation in Organizational Learning. *Organization Science*, 2 (1), 71-87. <https://doi.org/10.1287/orsc.2.1.71>
- Marquardt, M. J. (1996). *Building the Learning Organization: A Systems Approach to Quantum Improvement and Global Success*. McGraw-Hill.
- Masa'deh, R.E., Obeidat, B.Y. ve Tarhini, A. (2016). A Jordanian Empirical Study of the Associations Among Transformational Leadership, Transactional Leadership, Knowledge Sharing, Job Performance, and Firm Performance: A Structural Equation Modelling Approach. *Journal of Management Development*, 35 (5), 681-705.
- Mohammad, H. I. (2019). Mediating Effect of Organizational Learning and Moderating Role of Environmental Dynamism on the Relationship Between Strategic Change and Firm Performance. *Journal of Strategy and Management*, 12 (2), 275-297.
- Mullins L. (2010). *Management and Organizational Behavior*. 9th Edition. Pearson Education
- Nevis, E.C., DiBella, A.J. ve Gould, J.M. (1995). Understanding Organizations as Learning Systems. *Sloan Management Review*. 36 (2), 73-80

- Nonaka, I. ve Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create The Dynamics of Innovation?* University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship.
- Nonaka, I.ve Takeuchi, H. (1995a). *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation.* Oxford University Press
- Nunnally, J. C. (1967). *Psychometric Theory.* McGraw Hill.
- Ojha, D., Struckell, E., Acharya, C. ve Patel, P. C. (2018). Supply Chain Organizational Learning, Exploration, Exploitation, and Firm Performance: A Creation-dispersion Perspective. *International Journal of Production Economics*, 204, 70-82
- O'Reilly, C. A. ve Tushman, M. (2008) Ambidexterity as a Dynamic Capability: Resolving the Innovator's Dilemma. *Research in Organizational Behavior*, 28, 185-206. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2008.06.002>
- Pan, X., Song, M. L., Zhang, J.ve Zhou, G. (2019). Innovation Network, Technological Learning and Innovation Performance of High-Tech Cluster Enterprises. *Journal of Knowledge Management*, 23 (9), 1729-1746.
- Peralta, C. F. ve Saldanha, M. F. (2014). Knowledge-centered Culture and Knowledge Sharing: the Moderator Role of Trust Propensity. *Journal of Knowledge Management*, 18 (3), 538-550.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy.* Free Press.
- Porter, M. E. (1996). What is a Strategy?. *Harvard Business Review*, 74 (6): 61-78
- Rahmi, D.Y. ve Indarti, N. (2019). Examining the Relationships Among Cognitive Diversity, Knowledge Sharing and Team Climate in Team Innovation, *Team Performance Management: An International Journal*, 25 (5/6), 299-317. <https://doi.org/10.1108/TPM-11-2018-0070>
- Rao, Y., Yang, M. ve Yang, Y. (2018). Knowledge Sharing, Organizational Learning and Service Innovation in Tourism, *Journal of Service Science and Management*, 11 (5), 510-526
- Reagans, R. ve McEvily, B. (2003). Network Structure and Knowledge Transfer: The Effects of Cohesion and Range. *Administrative Sciences*, 48, 240-267
- Roberts, N. ve Stockport, G. J. (2009). Defining Strategic Flexibility. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 10 (1), 27-32. <https://doi.org/10.1007/BF03396553>
- Robbins, S. P. ve Judge, T.A. (2016). *Organizational Behavior.* 17th Edition, Pearson Education Limited.
- Sanz-Valle, R., Naranjo-Valencia, J. ve Jiménez-Jiménez, D. P. C. L. (2011). Linking Organizational Learning with Technical Innovation and Organizational Culture. *Journal of Knowledge Management*, 15 (6), 997-1015. <https://doi.org/10.1108/13673271111179334>
- Schein, E. H. (1992). *Organizational Culture and Leadership.* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization.* Doubleday.
- Shaher, A.ve Ali, K., (2020). The Effect of Entrepreneurial Orientation and Knowledge Management on Innovation Performance: The Mediation Role of Market Orientation. *Management Science Letters*. 10 (15), 3723–3734.
- Sheng, M. L. (2017). A Dynamic Capabilities-based Framework of Organizational Sensemaking through Combinative Capabilities Towards Exploratory and Exploitative Product Innovation in Turbulent Environments. *Industrial Marketing Management*, 65 (2), 28-38.
- Sinkula, J. M. (1994). Market Information Processing and Organizational Learning. *Journal of Marketing*, 58 (1), 35-45. <https://doi.org/10.1177/002224299405800103>

- Teo, H. H. ve Wang X. (2006). Organizational Learning Capacity and Attitude toward Complex Technological Innovations: An Empirical Study. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57 (2), 264-279. <https://doi.org/10.1002/asi.20275>
- Tushman, M. L. ve O'Reilly, C.A. (1996). The Ambidextrous Organization: Managing Evolutionary and Revolutionary Change. *California Management Review*, 38 (4), 1-23. <https://doi.org/10.2307/41165852>
- Van Deusen. C. A. (1997). Organizational Learning in Acquisitions within The Hospitality Industry: Developing The Constructs of Exploration and Exploitation. (Master of Science Appalachian State University).
- Zhang, W., Sun, S. L., Jiang, Y. ve Zhang, W. (2019). Openness to Experience and Team Creativity: Effects of Knowledge Sharing and Transformational Leadership, *Creativity Research Journal*, 31:1, 62-73. <https://doi.org/10.1080/10400419.2019.1577649>
- Zhu, Y.Q. (2016). Why and How Knowledge Sharing Matters for R&D Engineers. *R&D Management*, 47 (2), 212-222

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 07.05.2022
Kabul tarihi: 09.08.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 07.05.2022
Date accepted: 09.08.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

Güven Çerçevesi, Dijital Kimlik,
Elektronik Ticaret

Keywords

Trust Framework, Digital
Identity, ElectronicCommerce

DOI Numarası

10.33721/by.1113558

ORCID

0000-0003-1874-4190 (1)
0000-0001-6788-008X (2)

Türkiye'deki e-Ticarete Özgü Blokzincir Tabanlı Dijital Kimlik Güven Çerçevesi Önerisi

*Blockchain Based Digital Identity Trust Framework
Proposal for e-Commerce in Turkey*

Ömer DOĞAN

Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü Doktora Öğrencisi,
doganomer@gmail.com

Hacer KARACAN

Gazi Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi,
hkaracan@gazi.edu.tr

Öz

E-ticaret işlemlerinde satıcı firmaların sunduğu ticari kimlik, sertifika, ruhsat, akreditasyon belgesi, kalite belgesi gibi belgelerin doğruluğunun kanıtlanmasındaki zorluklar, e-ticaret ile yapılan alışverişlerde güven sorununa yol açmaktadır. Dijital ortamda sunulan bu belgeler, genellikle kâğıt ortamda alınmış olan fiziksel belgelerin görsellerinden ibaret olduklarından ve bu görsellerin dijital ortamda kolaylıkla taklit edilebilmesi nedeniyle bu belgelerin gerçekliğinden emin olunamamaktadır. Bu nedenle, yetkili kuruluşların kâğıt ortamında muhatabına fiziksel belge sunmalarına ve belgedeki imza, mühür, filigran gibi fiziksel doğrulama yöntemlerine benzer şekilde, dijital ortamda da belgelerin güvenli bir şekilde sunulabilmesini ve gerektiğinde bu belgelerin dijital olarak güvenli bir şekilde doğrulanmasını sağlayan bir yapıya ihtiyaç vardır. Yetkili kuruluşların belgeleri dijital olarak sunabilmesi ve bu belgelerin dijital olarak güvenilir bir şekilde doğrulanabilmesi, bahsedilen güven sorununu büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır. Bu çalışma ile literatürde dijital kimlik olarak adlandırılan bu bağlamdaki dijital belgelerin yetkili kuruluşlar tarafından güvenli bir şekilde verilmesi ve alıcılar tarafından doğrulanması için blokzincir tabanlı bir dijital kimlik güven çerçevesi önerisi getirilmektedir. Dijital kimlik güven çerçevesinin teknik gerçekleştirimine yönelik detaylara girilmeden kavramsal seviyede bir model sunulmaktadır. Önerilen dijital kimlik güven çerçevesi, dijital kimliklerin yönetimi ve paylaşımı için uluslararası standartları temel alan ve güven çerçevesi kapsamındaki rolleri ve süreçleri tanımlayan bir kurallar bütünüdür. Güven çerçevesinin tesis edilmesi ve paydaşların güven çerçevesindeki kurallara uymasının sağlanması ile e-ticaret işlemlerinin güvenilirliğinin artacağı öngörülmektedir. Önerilen güven çerçevesinin blokzincir tabanlı olması, güven çerçevesinin teknik olarak güvenli bir alt yapıya sahip olmasını sağlamaktadır.

Abstract

The difficulties in the validation of the records, such as commercial identity, licenses, accreditation certificates, quality certificates and other kinds presented by the sellers cause issue of trust in e-commerce activities. Since the digitally presented records are usually the images of their simply physical counterparts in paper and the images are not tamper-proof, buyers cannot be sure about the validity of these digital records. Therefore, a mechanism is needed in the digital environment that allows organizations to issue digital records and buyers to validate them digitally in a trusted way; similar to how authorized organizations issue paper records with some physical validation means such as signature, seal and watermark.

Mentioned issue of trust is expected to be mostly overcome when authorized organizations can digitally issue these records in a trusted way. This study proposes a blockchain based digital identity trust framework at the conceptual level without detailing the technical implementation of the trust framework. Using the proposed trust framework, authorized organizations can issue digital identities and buyers can validate these issued digital identities in a trusted way. Proposed digital identity trust framework is a set of rules which defines the roles and processes in the framework based on international standards for management and sharing of digital identities. It is anticipated that the trust in the e-commerce activities will increase with the establishment of the digital identity trust framework and ensuring that the stakeholders comply with the rules of the trust framework. Having blockchain as part of the technical implementation of the trust framework ensures that it has a secure infrastructure.

1. Giriş

E-ticaret hacmi hem Türkiye’de hem tüm dünyada ivmelenen bir artış göstermektedir. Dünya çapında son beş yılda perakende e-ticaret satışları 107% artış göstermiştir (Statista, 2022). Fakat e-ticaret işlemlerindeki sunulan bilgilerin doğrulanmasıyla ilgili birçok etken, kullanıcıların bu yöntemle yapılan alışverişlerde güven kaygısı yaşamasına sebep olmaktadır. Pek çok çevrim içi işlemde olduğu gibi, e-ticaret işlemlerinde de kullanıcılar karşı tarafın kimliğini bilmemekte veya karşı tarafın beyan ettiği kimlik bilgilerinin doğruluğundan emin olamamaktadır. E-ticaretin bir tarafı olan satıcı firmaların hem ticari kimlikleriyle ilgili hem de sertifika, akreditasyon belgesi, izin belgesi, kalite belgesi gibi diğer belgeleriyle ilgili internet ortamında sundukları bilgiler genellikle fiziksel belgelerin elektronik ortama aktarılmış görüntüsü şeklinde olduğundan doğruluğunun kanıtlanması ve yetkili kuruluş tarafından onaylandığının gösterilmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, satıcı firmaların bu bilgi ve belgeleri dijital olarak yetkili kurumlardan alabildiği, ispat etmesi gerektiğinde dijital olarak sunabildiği ve alıcılara bu bilgi ve belgelerin doğruluğunu kanıtlayabildiği bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

Blockchain Türkiye Platformu’nun (BCTR) yayınladığı Dijital Kimlik Raporu’nda kimlik, “kişiye ait biyografik ve biyolojik özellikler de dâhil olmak üzere, bir kişiyi tekil olarak betimleyen özellikler ve karakteristik davranışlar” olarak tanımlanmaktadır (BCTR, 2019). Bu çalışma bağlamında ise kimlik, kişi ile sınırlandırılmamakta ve herhangi bir varlığa ait olabileceği kabul edilmektedir. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’nin (International Telecommunication Union - ITU) “varlıkların bağlam içinde yeterli seviyede ayırt edilmesini sağlayan bir veya daha fazla öznitelik biçimindeki temsili” şeklindeki kimlik tanımı, şirketlerin de kimliklerini kapsayan geniş çerçeveli bir tanımdır (ITU, 2018). Varlığın ayırt edilmesini sağlayan öznitelikler, varlığın çeşidine göre farklılık gösterir. Kişileri ayırt eden öznitelikler kimlik numarası, adı, soyadı, biyometrik verileri, doğum tarihi gibi bilgiler olabilirken şirketleri ayırt eden bilgiler ticari sicil numarası, vergi numarası, MERSİS numarası, unvanı, adresi, kuruluş tarihi, sahip olduğu kanıtlayıcı belgeler gibi bilgiler olabilmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak dijital kimlik, varlıkların ayırt edilmesini sağlayan ve özniteliklerden oluşan varlığın öznitelikleriyle birlikte dijital temsili olarak tanımlanabilir. Her tür ortam için geçerli olan kimlik kaydının oluşturulması, kimlik sahibine verilmesi, doğrulanması ve yetkilendirilmesi süreçleri dijital kimlikler için de geçerli olup bu işlemlerin çevrim içi hizmetler kapsamında çevrim içi ortamda gerçekleştirilmesi esastır. Bu çalışma kapsamında dijital kimlikler, e-ticaret firmaları tarafından kullanımları çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylece, e-ticaret firmalarının ticari kimlikleri ile diğer bilgi ve belgelerini çevrim içi olarak sunabilmeleri hedeflenmektedir. Bu bilgi ve belgelerin bunları sağlayan yetkili kuruluşların da dâhil olduğu bir yöntemle doğruluk ispatlarının çevrim içi olarak yapılabilmesine yönelik bir öneri sunulmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, alıcıların e-ticaret işlemlerini daha güvenle yapmasını sağlayan bir sistem gündeme gelebilir. Fakat alıcıların bu süreçlere güven duyabilmesi için, süreçlerin belli kurallar çerçevesinde şeffaf olarak işletilmesi, süreçlerde yer alan aktörlerin daha önceden tanımlanan kurallara uygun davranması ve teknik alt yapının siber saldırılara ve istismarlara karşı yeterli düzeyde güvenlik sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla oluşturulan dijital kimlik güven çerçevesi, dijital kimlik oluşturulması, yönetimi ve kullanılması ile ilgili süreçlerin güvenilirliğini sağlamaya yönelik tanımların, prensiplerin, uyum kıstaslarının, değerlendirme yaklaşımının, standartların ve şartların yer aldığı bir yapıdır (DIACC, Pan-Canadian Trust Framework Glossary, 2020). Bu çalışmada, e-ticaret ekosistemi irdelenerek bu alan özelinde kullanılacak bir dijital kimlik güven çerçevesi önerisi sunulmaktadır. Dijital kimlik güven çerçevesinin blokzincir tabanlı, e-ticaret işlemleri kapsamında ve sadece firmaların dijital kimlik kullanımını karşılayan bir

yapıda oluşturulması hedeflenmektedir. Dijital kimlik güven çerçevesinin teknik gerçekleştirimine yönelik detaylara girilmeden kavramsal seviyede bir model sunulmuştur. E-ticaret işlemlerindeki alıcıların dijital kimlik kullanımı bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

2. Literatürdeki Çalışmalar

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, dijital kimlik güven çerçevesi konusunda yapılan çalışmaların önemli bir kısmının ulusal dijital kimlik sistemleri oluşturulması kapsamında olduğu görülmektedir. Bu alanda akademik çalışmalarla birlikte ulusal ve uluslararası kuruluşların araştırmaları ön plana çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Güney Doğu Asya ülkelerindeki ulusal dijital kimlik stratejilerini incelediği raporunda, ülkelerin dijital kimlik kullanımına geçişi için tavsiyelerde bulunmuştur (BM, 2020). Dünya Bankası (DB), Group of 20 (G20) ülkeleri için finansal kuruluşlar açısından dijital kimliğin rolünü ve finansal kuruluşlardaki uygulamalarını inceleyerek ülkelerin bu konudaki politikaları belirleyen yetkililerine önerilerde bulunmuştur (DB, 2018). AccessNow organizasyonu ise dijital kimlik uygulamalarına insan hakları perspektifinden yaklaşmış ve yetkililere bu çerçevede yönetim, veri güvenliği, mahremiyet ve siber güvenlik alanlarında politika tavsiyelerinde bulunmuştur (AccessNow, 2018). Dünya Ekonomik Forumu (DEF) dijital kimliğin tedarik zinciri uygulamalarında kullanımı ile ilgili yaptığı bir çalışmada, dijital kimlik güven çerçevesinin temel bileşenlerini içeren bir rehber hazırlamıştır (DEF, 2019). ITU ise ülkelerde dijital kimlik ile ilgili politikaları belirleyen yetkililere rehberlik etmesi amacıyla çok detaylı bir Dijital Kimlik Yol Haritası Rehberi hazırlamıştır (ITU, 2018). Benzer bir amaç ve yaklaşımla DB'nin Gelişim için Kimlik Girişimi (Identification for Development – ID4D) de dijital kimlik uygulama rehberi yayınlamıştır (DB, Practitioner's Guide, 2019). Dijital kimliklerin geniş kitlelere belli prensipler çerçevesinde ulaşmasını amaç edinen ID2020 organizasyonu, yayınladığı manifesto ile bu prensipleri ortaya koymuştur (ID2020, Manifesto, 2018). Ayrıca bu organizasyon, dijital kimlik alanında teknik çözüm sunan şirketlerin ID2020 prensiplerine uygunluğunun sertifikasyonu için teknik gereksinimler paylaşmıştır (ID2020, ID2020 Technical Requirements, 2019).

Uluslararası kuruluşların rehber ve tavsiye niteliğinde yaptığı çalışmaların yanı sıra bazı ülkelerin de kendi dijital kimlik uygulamalarına yönelik rehberleri ve yayınları bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2018 yılında kurulan Better Identity Coalition, ülkede güvenli bir dijital kimlik altyapısı kurulması için yol haritası hazırlamıştır (The Better Identity Coalition, 2019). ABD'nin yanı sıra Yeni Zelanda da bir dijital kimlik güven çerçevesi oluşturmuş, güven çerçevesinin bileşenlerini ve prensiplerini belirleyerek yayınlamıştır (Yeni Zelanda Hükümeti, 2020). Bununla birlikte, Birleşik Krallık, dijital kimlik uygulamalarına yönelik olarak birçok iyi uygulama rehberleri (Good Practice Guide – GPG) duyurmuştur. Bu rehberler, halka açık çevrim içi hizmetlerin güvenli bir şekilde sağlanması için gereksinimleri (CESG - National Technical Authority for Information Assurance, 2012), çevrim içi servisleri korumak için kimlik doğrulama kullanımını (CESG - National Technical Authority for Information Assurance, 2013) ve bir kişinin kimliğinin ispatı ve doğrulanmasının nasıl yapılması gerektiği bilgilerini (CESG - National Technical Authority for Information Assurance, 2014) içermektedir. Birleşik Krallık'ın iyi uygulama rehberlerinden biri de organizasyonların dijital kimliklerinin olmasına yöneliktir (CESG - National Technical Authority for Information Assurance, 2013). Bu rehber, dijital kimliğin kişiler dışında da uygulanmasına yönelik nadir çalışmalardan biridir. Organizasyonlara dijital kimlik verilmesi ile ilgili çalışma yapan bir diğer ülke de Kanada'dır. Kanada, dijital kimlik güven çerçevesi alanında en detaylı çalışma yapan ve en çok yol kat eden ülkelerden biridir. Kanada'da dijital kimlik konusunda çalışma yapması için kurulan The Digital Identification and Authentication Council of Canada (DIACC), Kanada'ya özgü bir dijital kimlik güven çerçevesi oluşturmuştur (DIACC, Pan-Canadian Trust Framework Model, 2020). Pan-Canadian Trust Framework (PCTF) adı verilen bu güven çerçevesi, hem kişilere hem de organizasyonlara güvenilir bir şekilde dijital kimlik verilebilmesi için gerekli olan süreçleri ve uyulması gereken kıstasları tanımlar. Kimlik kanıtlama, doğrulama, mahremiyetin korunması ve açık rıza konularının nasıl sağlanacağını ayrı bileşenler hâlinde açıklar.

Ülkelerden bağımsız olarak dijital kimlik güven çerçevesini üst seviye bir bakış açısıyla ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Open Identity Exchange adlı topluluk, ilk olarak 2010 yılında açık kimlik güven çerçevesi modelini ortaya koymuştur (Maler, Nadalin, Reed, Rundle ve Thibeau, 2010). Bu modelde dijital kimlik ile ilgili rollerin kimlik sağlayıcı, kullanıcı ve hizmet sağlayıcı olmasının ötesinde politikaları belirleyen yetkililer, açık kimlik güven çerçevesi sağlayıcıları, sertifikasyon için değerlendirme kuruluşları, denetim için denetleme kuruluşları ve anlaşmazlıkları çözmek için ara buluculara yönelik gerekli roller de tanımlanmıştır. Open Identity Exchange topluluğu bunun devamında dijital kimlik ve güven çerçevesi ile ilgili birçok yayın yapmıştır. Topluluk 2020 yılında dijital kimlik güven çerçeveleri ile ilgili bir rehber hazırlayarak güven çerçevelerinin bileşenlerinin nasıl ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur (Mothershaw, 2020). Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST) tarafından federe kimlik sistemleri için dijital kimlik güven çerçevesi oluşturulmasına yönelik kapsamlı yayınlar yapılmıştır (Temoshok & Abruzzi, 2018; Grassi, Fenton, Newton, Perlner, & Regenscheid, 2017; Grassi, Garcia, & Fenton, Digital Identity Guidelines, 2017; Grassi, ve diğerleri, 2017; Grassi, Richer, Squire, Fenton, & Nadeau, 2017).

Bu alandaki akademik çalışmalar ağırlıklı olarak blokzincirin kullanıldığı dijital kimlik modellerine yöneliktir. Dijital kimlik kullanımı için güven çerçevesi oluşturulmasına yönelik çalışmalar az sayıdadır. Bu çalışmalardan biri, Lim (2020) tarafından yapılan ve kullanıcı egemen kimlik kullanımı için güven çerçevesi oluşturulması gerektiğini ortaya koyan çalışmadır. Lim güven çerçevesinin oluşturulabilmesi için güven çerçevesinin yönetimi ve yasal yönleri konusunda mutabakata varılmasının şart olduğunu ortaya koymuştur. Lim bu mutabakatın sağlanabilmesi için Trust Over IP (TOIP) yaklaşımının tüm taraflar tarafından kılavuz olarak alınmasını önermiştir. Goodell ve Aste (2019) dağıtık kayıt defterlerini kullanan merkezi olmayan bir dijital kimlik mimarisi önerisi getirmiştir. Bu öneri ile öncelikle kullanıcıların mahremiyetini korumaya yönelik kısıtları ortaya koymuşlar ve bu kısıtlara uygun olarak dağıtık kayıt defteri teknolojisini kullanan teknik bir çözüm önerisi sunmuşlardır. Jamal vd. (2019) ise blokzinciri dijital kimliklerin saklanabileceği ve kimlik doğrulama için kullanılabilmesi bir çözüm olarak önermişlerdir. Fakat bu çalışmada dijital kimliklere erişim ile ilgili mahremiyet ihlallerinin nasıl ele alınacağına değinilmemiştir. Dijital kimliklerin blokzincir üzerinde tutulduğu fakat dijital kimliklerin kullanıcı egemen olarak yönetildiği bir başka kimlik yönetim ve erişim kontrolü çalışması da Liao vd. (2022) tarafından yapılmıştır. Liao vd. Ethereum blokzinciri üzerinde bir çözüm önerisi getirerek blokzincir tabanlı kimlik yönetim ve erişim kontrolü yaklaşımını açık bankacılık alanındaki kullanım durumlarına uygulamıştır. Dissanayake vd. (2021) "Trust Pass" adını verdikleri blokzincir tabanlı dijital kimlik platformu ile kimlik kanıtlama ve dijital kimlik alma sürecini yapay sinir ağları kullanarak yüksek doğrulukta doküman ve biyometrik veri doğrulama ile gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. "Trust Pass" için blokzincir, hassas kullanıcı verilerinin saklandığı bir güvenlik mekanizması olarak kullanılmıştır. Argento vd. (2020) ise farklı kuruluşlar arasında blokzincir üzerinden gerçekleştirilen süreçlere, Avrupa Birliği'nin "electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market" (eIDAS) düzenlemesine uyumlu ulusal dijital kimlik sistemlerinin entegre edilmesini sağlayan bir çözüm önerisi sunmuşlardır. Bu çözüm önerisi, blokzincir üzerinde işlem yapan tarafların kimliklerinin gerçek kimliklerle eşleştirilmesini, işlemlerin inkar edilemezliğini, denetim kayıtlarının tutulmasını ve izlenmesini sağlamıştır. Gada vd. (2021) ise blokzincir tabanlı dijital kimlik yönetim sistemini Ethereum üzerinde bir kitle fonlama sistemi geliştirmek için kullanmıştır.

Blokzincir tabanlı dijital kimlik çözümü ortaya koyan çalışmaların yanı sıra dijital kimlik yönetimi ve doğrulanmasına ilişkin yöntemleri inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Pöhn ve Hommel (2020) kimlik yönetimi çözümlerinin sağlaması gereken gereksinimleri belirleyerek mevcut çözümlerin eksiklerini ve yeni yaklaşımlara olan ihtiyacı ortaya koymuşlardır. Rasouli vd. (2021) 10 alan uzmanının katıldığı bir araştırma ile dijital kimlik yönetimi için etkili olduğunu tespit ettikleri altı ana unsurun ve 31 alt unsurun önem derecesini incelemişlerdir. Bu çalışmada en etkili ana unsurun stratejik planlama olduğunu ortaya koymuşlardır. Akram ve Sen (2022) ise sıfır bilgi ispatı kullanan blokzincir tabanlı dijital kimlik çözümleri için bankacılık, finans ve sigortacılık sektöründe farklı

vakalar için vaka incelemesi çalışması gerçekleştirmiştir. Lim vd. (2018) 2014 ve 2018 yılları arasında ortaya çıkan blokzincir tabanlı kimlik yönetim ve doğrulama çözümlerini inceleyen bir araştırma yayınlamak için incelenen çözümlerin eksiklerini ve geliştirilmesi gereken yönlerini ortaya koymuşlardır. Liu vd. (2020) ikili haritalama ile dijital kimlik yönetim sistemlerinin ne derece kullanıcı egemen sistemler olduğunu incelemiştir. Liu vd. bu araştırmaları ile blokzincir gibi dağıtık kayıt defteri kullanan dijital kimlik çözümlerinin kullanıcı egemen kimlik modeli için daha umut verici olduğunu ortaya koymuşlardır. Gruner vd. (2018) blokzincir tabanlı dijital kimlik sistemlerinin güven seviyesini nicel olarak ortaya koyan bir güven modeli önermişlerdir. Gruner vd. nicel güven seviyesinden yola çıkarak nitel güvence seviyeleri de tanımlamışlardır.

3. e-Ticaret Dijital Kimlik Güven Çerçevesi

Dijital kimlik güven çerçevesi, geçerli olduğu ekosistemde bulunan aktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmesini temin etmeye yönelik ve katılımcılara güven sağlayan düzenlemelerden oluşur (Mothershaw, 2020). E-ticaret için oluşturulacak dijital kimlik güven çerçevesi işleyişine ilişkin kurallar tüm paydaşlar tarafından açık bir biçimde bilinmeli ve tüm paydaşlar bu kurallara uygun davranmalıdır. Güven çerçevesi dokuz ana başlıktan oluşmaktadır:

1. Güven Çerçevesi Prensipleri
2. Dijital Kimlik Yönetim Modeli
3. Dijital Kimlik Paylaşım Standardı
4. Roller
5. Dijital Kimlik Türleri
6. Kimlik Kanıtlama ve Dijital Kimlik Alma Süreci
7. Dijital Kimlik Sunma ve Doğrulama
8. Güven İşareti
9. Güven Çerçevesi Paydaşları ve Yönetişimi

3.1. Prensipler

Güven çerçevesinin bileşenlerinin detaylı olarak belirlenebilmesi için öncelikle bunlara temel teşkil edecek prensiplerin belirlenmesi gerekmektedir. Literatürde dijital kimlik güven çerçevesi ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda öncelikle belli prensipler ortaya koyulmuştur. Open Identity Trust Framework (OITF) Model (Maler, Nadalin, Reed, Rundle, & Thibeau, 2010), OIX Guide to Trust Frameworks (Mothershaw, 2020) ve Pan-Canadian Trust Framework Model (DIACC, Pan-Canadian Trust Framework Model, 2020) güven çerçevelerinde yer alan prensipler incelenerek, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesine uygun aşağıdaki prensipler belirlenmiştir.

1. Güven çerçevesi, uluslararası standartlara dayanmalı ve başka kimlik sistemleriyle birlikte çalışabilirliği göz önünde bulundurmalıdır.
2. Güven çerçevesi, kimliklerin kanıtlanması ve doğrulanması ile ilgili yöntemlerin güvence seviyelerini belirlemeli ve şeffaf olarak paydaşlarla paylaşmalıdır. Sahip olunan bir dijital kimliğin alınması için kullanılan kimlik kanıtlama yöntemleri güven çerçevesi kullanıcıları tarafından bilinmelidir.
3. Şirketler dijital kimliklerini veya dijital kimliklerinde yer alan bilgileri tamamen veya kısmen paylaşıp paylaşmama hakkına sahip olmalıdır. Şirketler sahip oldukları dijital kimlikler üzerinde tam kontrole sahip olmalıdır.
4. Şirketlerin dijital kimlikler ile paylaştıkları bilgiler sadece paylaşım amacı doğrultusunda kullanılmalı, başka amaçlarla kullanılmamalı ve başkalarıyla paylaşılmamalıdır.
5. Şirketler, sahip oldukları bir dijital kimliği birçok yerde kullanabilmelidir. Dijital kimliklerin kullanımı, e-ticaret işlemlerinin yapıldığı platformlardan bağımsız olmalıdır.
6. Güven çerçevesinde tanımlanan süreçler, dijital kimliklerin ve kimliklerde yer alan verilerin siber güvenlik saldırılarına ve dolandırıcılıklara karşı güvenliğini sağlamaya yönelik yöntemler içermelidir.
7. Güven çerçevesinin kuralları, süreçleri ve yönetişimi şeffaf olmalıdır.

8. Paydaşlar, güven çerçevesi kurallarına uygunluk kontrollerine ve denetimlere açık olmalıdır. Güven çerçevesi, paydaşların kurallara uyduğuna dair değerlendirme sonuçlarını gösterecek işaretlere yer vermelidir.
9. Şirketler, farklı kimlik sağlayıcılardan alınmış aynı amacı karşılayan birden fazla dijital kimliğe sahip olabilmelidir.

3.2. Dijital Kimlik Yönetim Modeli

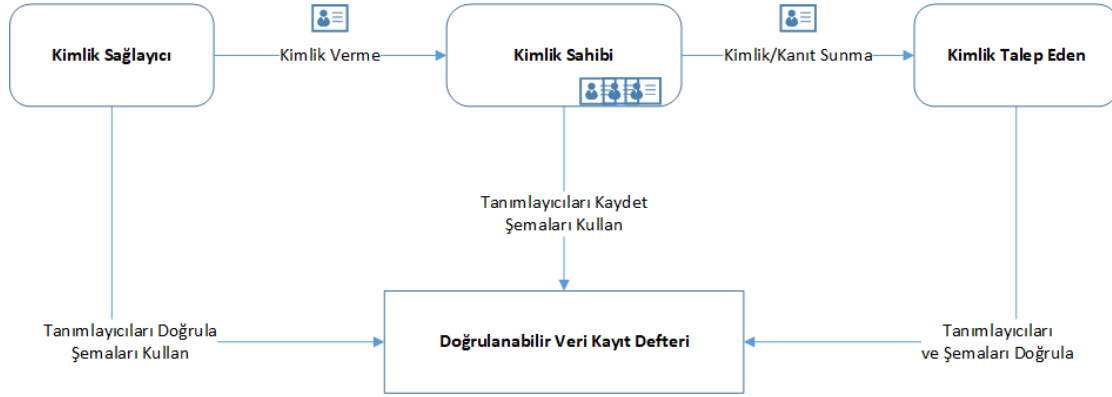
Dijital kimlik yönetimi, merkezi, federe ve dağıtık olmak üzere üç farklı yönetim modelinde gerçekleştirilebilir (DEF, 2018).

- Merkezi kimlik yönetim modelinde dijital kimlik verileri tek bir merkezi kuruluştaki saklanır ve o kuruluş tarafından yönetilir. Örneğin Türkiye’de tüm vatandaşların kimlik verileri Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğünde (NVİGM) saklanır ve NVİGM tarafından yönetilir. NVİGM, e-devlet sistemi üzerinden hizmet sağlayan başka kuruluşların hizmetlerine erişmek için kimlik doğrulama hizmeti sağlar. Bu gibi merkezi sistemler çok büyük bir kitlenin kimlik verilerini sakladığından, siber saldırılar için çekici hedefler hâline gelmektedir. Ayrıca kimlik verilerinin yönetiminde ve paylaşılmasında kimlik sahibi kullanıcının kontrolü az olduğundan mahremiyet ve veri kontrolü konusunda zayıftır.
- Federe kimlik yönetim modelinde ise, birden fazla merkezi kuruluş belli yöntemlerle aralarında güven tesis ederek birbirlerinin kimlik yönetimlerine dayalı çalışırlar. Örneğin Avrupa Birliği’nde yer alan devletler “electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market” (eIDAS) adı verilen bir düzenlemeyle, ülkelerin kendi milli kimlik sistemleriyle yapılan kimlik doğrulamalarının diğer Avrupa Birliği ülkelerinde de geçerli olması sağlanmaktadır (Avrupa Birliği, 2014). Federe kimlik yönetim modelinde de kimlik sahibi kullanıcının veriler üzerindeki kontrolü azdır. Ayrıca kimlik yönetimi yapan kuruluşlar arasında güven ilişkilerinin kurulması, standartların ve yöntemlerin belirlenerek oturtulması genellikle zor ve zaman alıcı faaliyetlerdir.
- Dağıtık (Kullanıcı egemen) kimlik yönetim modelinde dijital kimlik verileri kimlik sahibi kullanıcının sahip olduğu dijital cihazlar üzerinde yer alan dijital kimlik cüzdanlarında saklanır. Geleneksel kimlik sağlayıcı kuruluşlar tarafından sağlanan dijital kimlikler bu cüzdanlarda saklanarak yönetimi ve paylaşılması kimlik sahibi tarafından gerçekleştirilir.

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi prensipleri dikkate alındığında, en uygun kimlik yönetim modelinin dağıtık model olduğu değerlendirilmektedir. Şirketlerin dijital kimlikleri üzerinde tam kontrole sahip olmaları ile ilgili prensibi sağlayan model, dağıtık kimlik yönetimidir. Bu nedenle çalışmada önerilen e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin yönetim modeli, dağıtık (kullanıcı egemen) kimlik yönetim modeli olarak belirlenmiştir.

3.3. Dijital Kimlik Paylaşım Standardı

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi prensiplerinden ilki, uluslararası standartları kullanması ve diğer kimlik sistemleriyle birlikte çalışabilirliği bu yolla desteklemesidir. Bu prensibe uygun olarak güven çerçevesi kapsamındaki dijital kimlikler için dijital kimliklerin çevrim içi ortamda saklanması ve paylaşılması ile ilgili olarak World Wide Web Consortium (W3C) tarafından yayınlanan “Doğrulanabilir Kimlik Veri Modeli” (Verifiable Credentials Data Model) kullanılmaktadır (W3C, 2019). Bu standart, kimliklerin çevrim içi ortamda kriptografik olarak güvenli, mahremiyete önem veren ve başka sistemler tarafından doğrulanabilen bir yöntemle ifade edilmesini sağlar. Temel olarak aşağıda gösterilen “Güven Üçgeni” mekanizmasına dayanır.

Şekil 1*Doğrulanabilir Kimlik Roller ve Veri Akışı (W3C, 2019)*

Doğrulanabilir Kimlik Veri Modelinde kimlik sağlayıcı rolü ile kimlik talep eden rolü arasında doğrudan bir bağımlılık bulunmaz. Kimlik sağlayıcı kimlik sahibine dijital kimlik verirken o dijital kimliğin kime kanıt olarak sunulacağı ile ilgilenmez. Kimlik sahibi herhangi bir kimlik sağlayıcıdan aldığı dijital kimliği istediği kimlik talep edene kanıt olarak sunabilir. Doğrulanabilir Kimlik Veri Modelindeki bu esneklik ile güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 5 gerçekleştirilmiş olur.

Önerilen e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde, bu standardın ortaya koyduğu Doğrulanabilir Veri Kayıt Defteri olarak blokzincir kullanılmaktadır. Blokzincir, dijital kimlik ekosisteminde yer alan aktörlerin erişebildiği güvenilir bir dağıtık kayıt defteri olarak kullanılır (W3C, 2019). Bu defterde dijital kimlikleri doğrulamak için gerekli olan açık anahtarlar ve dijital kimliklerin geçerliliğini kanıtlayan bazı kriptografik bilgiler yer alır. Dijital kimlikler ise kimlik sahibine ait cihazlar üzerindeki dijital cüzdan yazılımlarında tutulur. Blokzincir, yapısı gereği sadece yazmaya izin veren, daha sonradan değiştirilemeyen ve dağıtık olarak tutulan kayıtlardan oluşur. Bu nedenle blokzincirdeki verilerin sadece izin verilen kullanıcılar tarafından yazıldığı ve daha sonra değiştirilmediği garanti edilmiş olur. Böylelikle güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 6 gerçekleştirilmiş olur.

3.4. Roller

Temel bir kimlik kullanımı senaryosunun merkezinde kimlik sahibi yer alır. İlk adım olarak yetkili bir kimlik sağlayıcı kuruluş tarafından kimlik sahibine kimlik verilir. Kimlik sahibi, kim olduğunu veya nelere ehil olduğunu ispat etmek istediğinde, kimlik kanıtını talep eden kişi veya kuruluşlara sahip olduğu kimliği ibraz ederek kanıt sunmuş olur. Kimlik kanıtını talep eden ise, ibraz edilen kimliğin o kimliği vermeye yetkili bir kuruluş tarafından verildiğine ve kimliğin geçerli olduğuna karar verdiğinde, kimlik ibrazına sebep olan işlemi gerçekleştirir.

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi kapsamında da temel kimlik kullanımında yer alan rollerin özelleşmiş biçimleri bulunmaktadır:

- **Müşteriler:** E-ticaret işlemi mal veya hizmeti satın alan kullanıcılarıdır. Müşteri, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde Kimlik Kanıtı Talep Eden rolüne sahiptir. E-ticaret firmalarının müşterilere kimlik ispatlarını sunmaları ve müşterilerin sunulan kimlik ispatlarını blokzincir üzerinden doğrulamaları için, kullanıcının bilgisayarlarında veya mobil cihazlarında e-ticaret dijital kimlik doğrulamasını yapabilecek bir uygulama bulunması gerekmektedir.
- **E-ticaret Firmaları:** E-ticaret işlemi mal veya hizmeti müşteriye sunan e-ticaret firmasıdır. E-ticaret firması, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde Kimlik Sahibi rolüne sahiptir. Dijital Kimlik Sağlayıcılardan e-ticaret firmasına verilmiş olan dijital kimliklere ait ispat bilgisini, ispatı talep eden müşterilere göndererek blokzincir üzerinden doğrulanmasını sağlar.
- **Üretici Firmalar:** E-ticaret işlemi e-ticaret firması tarafından sunulan mal veya hizmeti üreten firmalardır. E-ticaret firması tarafından satılan ürünün asıl üreticisi olan Üretici Firmalar, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde Kimlik Sahibi rolüne sahiptir. Üretici Firmaların Dijital Kimlik

Sağlayıcılardan aldıkları dijital kimlikler, satışını yapan e-ticaret firmasından bağımsız olarak ürüne veya üretici firmaya verilen kimliklerdir.

- **Dijital Kimlik Sağlayıcılar:** E-ticaret ve üretici firmalara dijital kimlik vermeye yetkili kuruluşlardır. E-ticaret firmalarına temel ticari kimlik sağlayabilecek olan T.C. Ticaret Bakanlığı, ticaret odaları, vergi daireleri gibi kuruluşların yanı sıra firmalara sertifika, akreditasyon belgesi, izin belgesi, kalite belgesi gibi diğer kanıtlayıcı belgeleri sunan kuruluşlar da e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde Kimlik Sağlayıcı rolüne sahiptir.

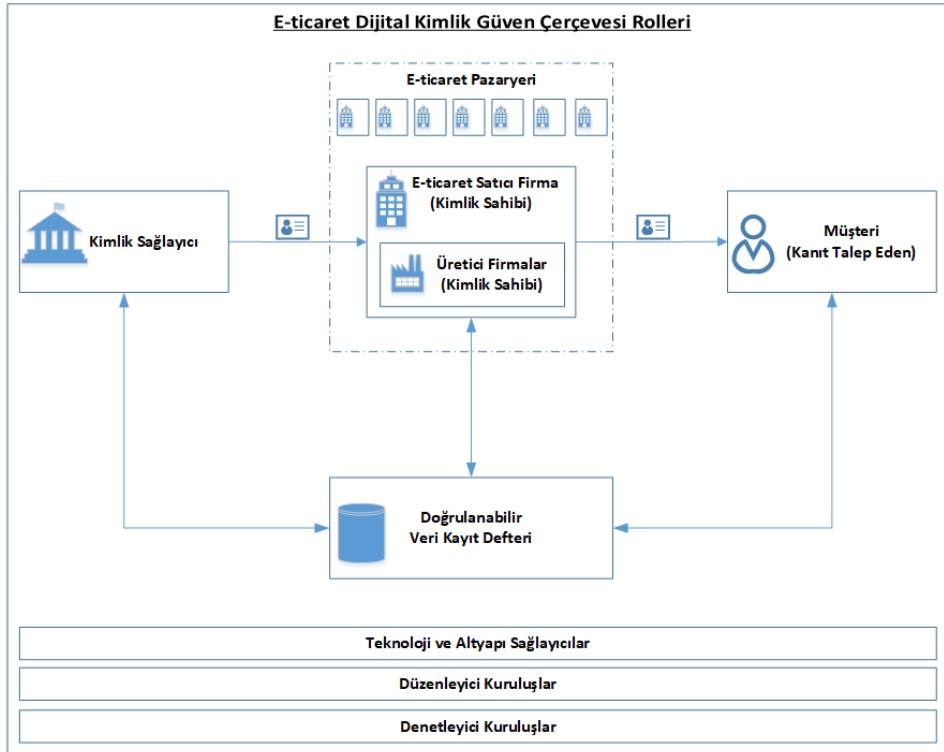
Temel rollerin yanı sıra, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesini destekleyici başka roller de bulunmaktadır:

- **Teknoloji ve Altyapı Sağlayıcılar:** Dijital kimlik işlemleri için gerekli teknoloji ve altyapıları sağlayan roldür. Dijital kimlikleri saklamak için dijital cüzdan sağlayıcıları, aktörler arası dijital kimlik ve kanıt aktarımı için altyapı sağlayıcıları gibi aktörler bu rolü temsil ederler.
- **E-ticaret Pazaryerleri:** E-ticaret firmalarının mal ve hizmetlerini sunabilmeleri ve satış işlemlerini gerçekleştirebilmeleri için çevrim içi platform sağlayan, e-ticaret firmalarına dijital mağaza hizmeti sunan roldür.
- **Düzenleyici Kuruluşlar:** E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi kapsamındaki rolleri ve işlemleri etkileyebilecek her türlü yasal düzenlemeyi yapan ulusal veya uluslararası kuruluşlardır.
- **Denetleyici Kuruluşlar:** Güven çerçevesi paydaşlarının güven çerçevesi kurallarına uygun davrandığını denetleyen ve Güven İşareti vermeye yetkili kuruluşlardır.

Aşağıdaki şekil, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinde yer alan rolleri ve bu roller arasındaki temel kimlik akışını göstermektedir.

Şekil 2

e-ticaret Dijital Kimlik Güven Çerçevesi Roller

3.5. Dijital Kimlik Türleri

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi kapsamında e-ticaret firmalarına verilebilecek iki farklı dijital kimlik türü bulunmaktadır. Bunlardan biri, bundan sonra temel dijital kimlik olarak ifade edilecek olan

e-ticaret firmasının kuruluşuna ve var olmasına ilişkin temel bilgilerin yer aldığı dijital kimliktir. Diğeri ise, e-ticaret firmasının ticari faaliyetlerine ilişkin izinleri, sertifikaları, akreditasyonları veya yetkinlikleri gibi özelliklerini gösteren ve bundan sonra bağlamsal dijital kimlikler olarak ifade edilecek olan kimliklerdir. Bağlamsal kimliklerin alınabilmesi için öncelikle en az bir temel kimliğin alınması gerekmektedir. E-ticaret firmaları, bağlamsal kimlik sağlayıcılarına öncelikle temel kimliklerini ispat olarak sunarlar ve temel kimliğin doğrulanması şartıyla bağlamsal kimliklerini alabilirler.

3.5.1. Temel Dijital Kimlikler

E-ticaret firmalarının alabileceği temel dijital kimlik türleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1

Temel Dijital Kimlikler

Dijital Kimlik Türü	Kimlik Sağlayıcı Kuruluş
Ticari Sicil Kimliği	Ticaret Bakanlığı Ticaret Odaları
Vergi Kimliği	Maliye Bakanlığı Vergi Daireleri
Esnaf/Sanatkâr Sicil Kimliği	Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkâr Odaları

Bu temel kimlikler bir firmanın yasal olarak var olduğunu kanıtlayan türde kimlikler olup ayırt edici bir numara ile birlikte en az firmanın unvanı ve adresi bilgilerini içerir. Temel dijital kimliklerin farklı kimlik sağlayıcı kuruluşlardan alınsa bile ayırt edici olabilmesi için ortak bir ayırt edici numara belirlenmelidir. Her bir temel kimlik türüne has ayırt edici numaralar incelendiğinde, ortak ayırt edici bilginin Vergi Kimlik Numarası olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, tüm temel kimliklerde olması gereken ortak alanlar da belirlenerek asgari dijital temel kimlik bilgileri bulunmalıdır. E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin dijital kimlik paylaşım standardı "Doğrulanabilir Kimlikler" (Verifiable Credentials) olarak belirlenmiştir. Bu standarda uygun olarak asgari dijital temel kimliğin aşağıdaki şekilde olabileceği değerlendirilmektedir.

```
{
  "@context": [
    "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
    "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/v1",
    "https://w3id.org/security/suites/ed25519-2020/v1"
  ],
  "type": ["VerifiableCredential", "TemelKimlik"],
  "issuer": "...",
  "issuanceDate": "...",
  "expirationDate": "...",
  "credentialSubject": {
    "id": "...",
    "kimlik": {
      "turu": "TemelKimlik",
      "unvan": "...",
      "vergiKimlikNo": "...",
      "vergiDairesi": "...",
      "kurulusTarihi": "...",
      "adres": "...",
      "sehir": "..."
    }
  }
},
"proof": {
```

```

    "type": "Ed25519Signature2020",
    "created": "...",
    "verificationMethod": "...",
    "proofPurpose": "...",
    "proofValue": "...",
  }
}

```

Yukarıda gösterilen asgari temel dijital kimlikte yer alan bilgilere ek olarak, her temel kimlik sağlayıcının eklemeye yaparak kimliği zenginleştirebileceği başka alanlar bulunmaktadır. Doğrulanabilir Kimlikler standardının genişleyebilir özelliği kullanılarak asgari temel dijital kimliği esas alan başka temel kimlikler tanımlanabilmektedir. Örneğin Ticaret Bakanlığı ve Ticaret Odaları tarafından verilebilecek olan Ticari Sicil Kimliği, asgari temel dijital kimliği esas alan yeni bir temel dijital kimlik olarak tanımlanabilir. Bu amaçla, sadece asgari temel kimlikte olmayan alanların yer aldığı yeni bir JSON-LD bağlamı oluşturularak yayımlanmalıdır. Ticaret Bakanlığı'nın aşağıdaki JSON-LD bağlamını <https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/contexts/ticarisicil.jsonld> gibi bir adreste yayınladığını varsayalım.

Ticaret Bakanlığı'nın asgari temel dijital kimliği genişleterek oluşturduğu yeni bir temel dijital kimlik olan Ticari Sicil Kimliği, asgari kimliğe yeni bağlam bilgisi eklenerek aşağıdaki şekilde tanımlanabilir.

```

{
  "@context": {
    "mersisNo": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#mersisNo",
    "firmaTuru": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#firmaTuru",
    "sicilMudurlugu": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#sicilMudurlugu",
    "firmaDurumu": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#firmaDurumu",
    "sicilNo": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#sicilNo",
    "eTebliğatAdresi": "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/ticariSicil#eTebliğatAdresi",
  }
}

{
  "@context": [
    "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
    "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/v1",
    "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/contexts/ticarisicil.jsonld"
  ],
  "type": ["VerifiableCredential", "TemelKimlik", "TicariSicilKimligi"],
  "issuer": "...",
  "issuanceDate": "...",
  "expirationDate": "...",
  "credentialSubject": {
    "id": "...",
    "kimlik": {
      "turu": "TemelKimlik",
      "unvan": "...",
      "vergiKimlikNo": "...",
      "vergiDairesi": "...",
      "kurulusTarihi": "...",
      "adres": "...",
      "sehir": "...",
      "mersisNo": "...",
      "firmaTuru": "...",
      "sicilMudurlugu": "...",
      "firmaDurumu": "...",
      "sicilNo": "...",
      "eTebliğatAdresi": "..."
    }
  },
  "proof": {

```

```

"type": "Ed25519Signature2020",
"created": "...",
"verificationMethod": "...",
"proofPurpose": "...",
"proofValue": "...",
}
}

```

Benzer şekilde, Vergi Kimliği ve Esnaf/Sanatkâr Sicil Kimliği de asgari temel dijital kimliğin uygun şekilde genişletilmesiyle oluşturulabilir.

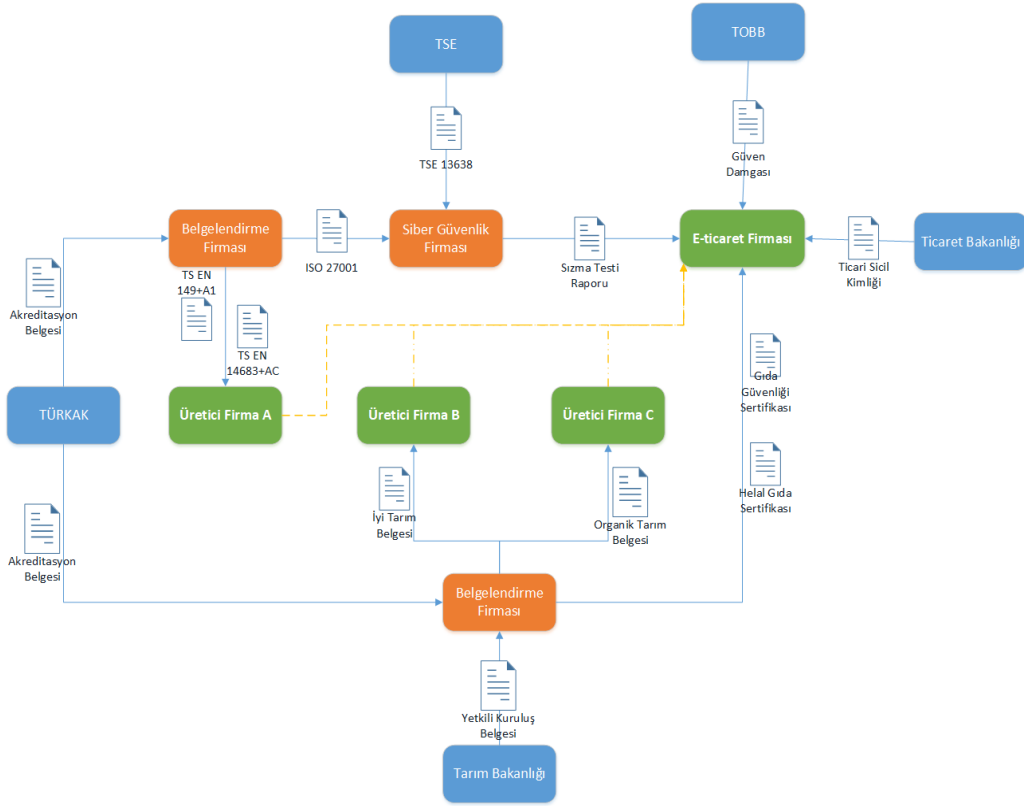
Bir kimlik sahibinin temel kimlik olarak hem Ticaret Bakanlığından Ticari Sicil Kimliği hem de Maliye Bakanlığından Vergi Kimliği alması mümkündür. Kimlik sahibi, her iki temel kimliği de kanıt talep edenlere temel dijital kimlik ispatı olarak sunabilir. Kimlik sahibinin farklı kimlik sağlayıcılardan alınan aynı amacı karşılayan kimliklere sahip olabilmesi ve bunlardan istediğini kanıt talep edenlere kanıt olarak sunabilmesi ile güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 9 gerçekleştirilmiş olur.

3.5.2. Bağlamsal Dijital Kimlikler

Bağlamsal dijital kimlikler, temel dijital kimliğini almış e-ticaret firmalarının, üretici firmaların ve ekosistemde yer alan diğer firmaların alabileceği, firmaların sektörlerine ve satışı yaptığı ürün çeşitlerine göre çok farklılık gösterebilen kimliklerdir. Türkiye'deki e-ticaret ekosisteminde yer alan tüm firmaların alabileceği tüm bağlamsal dijital kimliklerin tam listesini oluşturmak ve güncelliğini korumak mümkün olmadığından, bu bölümde örnek bir senaryo üzerinden bağlamsal dijital kimlikler verilmiştir. Aşağıdaki akış şeması, farklı üretici firmaların sağlık ve tarım ürünlerinin satışı yapan örnek bir e-ticaret firmasının, müşterilerin doğrulayabilmesi için satış platformu üzerinde sunabileceği dijital kimliklerin akışı ve bağımlılıklarını göstermektedir.

şekil 3

e-ticaret İşlemlerine İlişkin Örnek Bağlamsal Dijital Kimlikler

AkıŖta gösterilen örnek belge gereksinimleri, Türkiye’deki mevcut yasal düzenlemelere göre gerekli olan belgelerdir. E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin amacı, aynı yasal çerçeveye uygun olarak gerekli olan belgelerin dijital kimliklerle temsil edilmesini ve çevrim içi ortamda güvenli bir şekilde doğrulanabilmesini sağlamaktır.

Güven Damgası, sektörenden bağımsız olarak her e-ticaret firmasının alması beklenen ve sadece Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin vermeye yetkili olduğu bir belgedir. Güven Damgası, bir e-ticaret firmasının 06/06/2017 tarihinde yayınlanan tebliğde öngörülen asgari güvenlik ve hizmet kalitesi standartlarına uyduğunu gösteren bir elektronik iŖarettir (Elektronik Ticarete Güven Damgası Hakkında Tebliğ, 2017). Bir e-ticaret firmasının Güven Damgası alabilmesi için, öncelikle Ticaret Bakanlığından Ticari Sicil Kimliğini alması gerekir. Ayrıca bu firmanın Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından Onaylı Sızma Testi Firması olarak yetkilendirilmiŖ ve TSE 13638 belgesi verilmiŖ olan bir Siber Güvenlik Firmasına sızma testi yaptırarak Sızma Testi Raporu alması gerekir. Siber Güvenlik Firması ise TSE’den bu belgeyi alabilmek için, öncelikle yetkili bir belgelendirme kuruluşundan ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi belgesi edinmeye hak kazanmalıdır. Belgelendirme kuruluşu da ISO 27001 belgesini verebilmek için TÜRKAK’a akredite olmalıdır.

Organik Tarım ve İyi Tarım belgeleri, Tarım Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiŖ Belgelendirme Kuruluşları tarafından, tarım ürünleri üreticilerinin denetimleri sonrasında verilen belgelerdir. Benzer Ŗekilde, TÜRKAK’tan akredite edilmiŖ Belgelendirme Kuruluşları tarafından, N95 ve Cerrahi maske üreticilerinin CE Belgesi için uyumlu olması gereken TS EN 149+A1 ve TS EN 14683+AC standartlarına uyumluluk testleri yapılabilmektedir. Ayrıca, yine TÜRKAK’tan akredite edilmiŖ Belgelendirme Kuruluşları tarafından Gıda Güvenliği Sertifikası ve Helal Gıda Sertifikası verilebilmektedir.

Ŗekil 3’te gösterilen örnek bağlamsal dijital kimlikler için dijital kimlik türü, kimliği alan ve kimlik sağlayıcı **Tablo 2**’de verilmiŖtir.

Tablo 2

e-ticaret İşlemlerine İliŖkin Örnek Bağlamsal Dijital Kimlikler

Dijital Kimlik Türü	Kimliği Alan	Kimlik Sağlayıcı
Güven Damgası	E-ticaret Firması	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Sızma Testi Raporu	E-ticaret Firması	Siber Güvenlik Firması
TSE 13638 - Sızma testi yapan personel ve firmalar için Ŗartlar	Siber Güvenlik Firması	TSE
ISO 27001 - Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi	Siber Güvenlik Firması	Belgelendirme Kuruluşu
TÜRKAK Akreditasyon Belgesi	Belgelendirme Kuruluşu	TÜRKAK
Tarım Bakanlığı Yetkili Kuruluş Belgesi	Belgelendirme Kuruluşu	Tarım Bakanlığı
Organik Tarım Sertifikası	Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu
İyi Tarım Uygulamaları Sertifikası	Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu
TS EN 149+A1 - Parçacıklara karşı koruma amaçlı filtreli yarım maskeler - Özellikler, deneyler ve iŖaretleme	Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu
TS EN 14683+AC - Tıbbi yüz maskeleri – Gereklilikler ve deney yöntemleri	Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu

ISO 22000 - Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi	E-ticaret Firması/ Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu
TS OIC/SMIIC 1: 2011 Helal Gıda Genel Kılavuzu Standardı	E-ticaret Firması/ Üretici Firma	Belgelendirme Kuruluşu

Bağlamsal dijital kimlikler de güven çerçevesinin dijital kimlik paylaşım standardı olan Doğrulanabilir Kimlikler standardına uygun olarak JSON biçiminde gösterilebilir. Örneğin Güven Damgası dijital kimliğinde yer alan bilgiler dikkate alındığında aşağıdaki gibi bir gösterimin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

```
{
  "@context": [
    "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
    "https://www.tobb.org.tr/digital-identity/schemas/v1",
    "https://w3id.org/security/suites/ed25519-2020/v1"
  ],
  "type": ["VerifiableCredential", "BağlamsalKimlik", "GüvenDamgası"],
  "issuer": "...",
  "issuanceDate": "...",
  "expirationDate": "...",
  "credentialSubject": {
    "id": "...",
    "kimlik": {
      "turu": "GüvenDamgası",
      "unvan": "...",
      "sektor": "...",
      "mersisNo": "...",
      "güvenDamgasıSicilNo": "...",
    }
  },
  "proof": {
    "type": "Ed25519Signature2020",
    "created": "...",
    "verificationMethod": "...",
    "proofPurpose": "...",
    "proofValue": "...",
  }
}
```

3.6 Kimlik Kanıtlama ve Dijital Kimlik Alma

Kimlik kanıtlama ve dijital kimlik alma süreci, potansiyel dijital kimlik sahibinin yetkili kimlik sağlayıcıya kendini ve/veya sahip olduğu yetkiyi ispatlayarak dijital kimliğini alması sürecidir. Firmalar için kimlik kanıtlama ve dijital kimlik alma sürecinde, hem başvuruyu yapan firma yetkilisinin doğrulanması hem de firmanın bilgilerinin doğrulanması yer almaktadır. Bu süreçte dijital kimliği sağlayan kuruluşun kimlik kanıtlama ve dijital kimlik sağlama sürecinde uyguladığı yöntemlere göre farklı güvence seviyeleri ortaya çıkmaktadır. Kimlik sağlayıcı kuruluşun ilgili kimlik için sorumlu yetkili kuruluş olup olmaması da güvence seviyesini etkilemektedir. Bir kimlik türü için sorumlu yetkili kuruluş, ilgili mevzuat ile o kimlik veya kimlikteki bilgilerin kayıt altına alınması ve idame edilmesi için yetkilendirilmiş kuruluştur. Örneğin, bir firmanın ticari sicilinin kayıt ve idamesi ilgili mevzuat gereği bağlı olduğu ticaret odasının sorumluluğunda olduğundan, ticaret odası ticari sicil kimliği için sorumlu yetkili kuruluş olarak kabul edilir. Bir firmanın temel dijital kimliği olarak verilebilecek ticari sicil kimliği, ilgili ticaret odası yerine banka tarafından da sağlanabilir. Fakat dijital kimliğin ticaret odası tarafından sağlanmış olması güvence seviyesinin daha yüksek olmasını sağlayacaktır. Bu çalışma kapsamında e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi için yüksek güvence seviyesi sağlayacak bir kimlik kanıtlama yöntemi belirlenmiştir. Bu yöntem, e-ticaret firması yetkilisinin Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi (EKDS) ile belirlenmesini ve kimlik sağlayıcı kuruluşun sorumlu yetkili kuruluş olmasını gerektirmektedir. Güven çerçevesinin kimlik kanıtlama

için kullanılacak güvence seviyesinin belirlenmesiyle güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 2 gerçekleştirilmiş olur. EKDS, T.C. Kimlik Kartının elektronik uygulamalarda kullanımını sağlayacak altyapı olarak TÜBİTAK BİLGEM tarafından geliştirilmiştir. EKDS ile yapılan doğrulamada (UEKAE, 2015):

- Kimlik kartının NVİGM tarafından verildiğini,
- Hizmet alan kişinin kimlik kartının sahibi olduğunu ve hizmet verilen yerde bulunduğu,
- Kimlik doğrulama işleminin ne zaman, nerede ve niçin gerçekleştirildiğini garanti eder.

EKDS ile kimlik doğrulamayı düzenleyen Yönetmelik 22/10/2020 tarihinde yayınlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Kartı Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi Yönetmeliği, 2020). Bu Yönetmelik'te kullanılan güvenlik mekanizmalarına ve kart okuyucu tiplerine göre belirlenmiş 11 farklı kimlik doğrulama yöntemi (Y1-Y11) tanımlanmıştır. Bu yöntemler özet olarak EKDS web sitesinde de sunulmuştur (UEKAE, 2015).

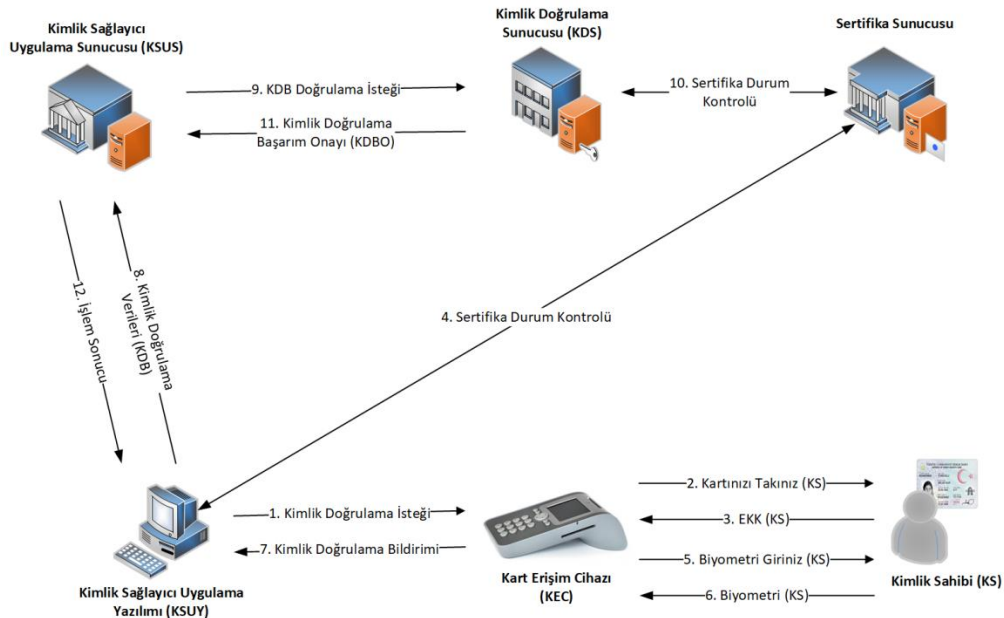
Bu çalışma kapsamında önerilen güven çerçevesinde kabul edilen kimlik kanıtlama yöntemi, EKDS kimlik doğrulama yöntemlerinden en güvenlisi olan ve aşağıdaki güvenlik mekanizmalarının hepsini zorunlu kılan Y11 yöntemidir:

- Güvenli mesajlaşma (Kart okuyucu ile kartın birbirini doğrulaması)
- Kimlik doğrulama sertifikasını doğrulama
- PIN ile kart sahibini doğrulama
- Biyometri ile kart sahibini doğrulama
- Fotoğrafla kart sahibini doğrulama

EKDS ile kimlik doğrulama süreci, bahsedilen kimlik doğrulama yöntemlerinin yanı sıra kullanılan Kart Erişim Cihazı (KEC) türüne, Kimlik Doğrulama Politika Sunucusu (KDPS) kullanılıp kullanılmayacağına ve kimlik tespiti yapan kişinin kimlik kartının doğrulama sürecine katılıp katılmayacağına göre farklı süreçlerle yapılmaktadır. Bu süreçler TSE'nin yayınladığı EKDS ile ilgili standartlarda tanımlanmaktadır (TSE, 2017). Her bir süreci burada değerlendirmek mümkün olmayacağından, Y11 kimlik doğrulama yöntemini destekleyebilecek en basit süreç seçilerek aşağıda gösterilmiştir. Bu süreç, güvenli mesajlaşma sağlayan, kimlik ve biyometri doğrulama özelliği olan Universal Serial Bus (USB) arabirim kullanan bir KEC cihazı ile gerçekleştirilen, KDPS kullanmayan ve kimlik tespiti yapan kişinin kimlik kartının sürece katılmadığı bir süreçtir.

Şekil 4

EKDS Kimlik Doğrulama Örnek Süreci (TSE, 2017)

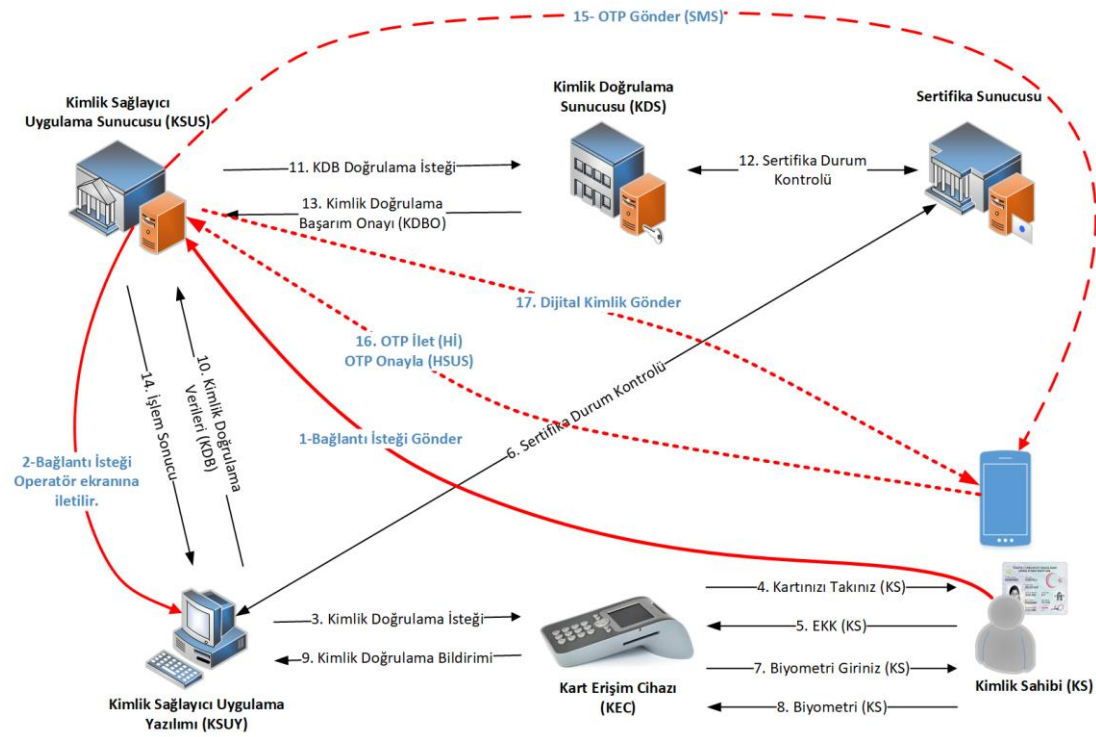
Yukarıda gösterilen EKDS ile kimlik doğrulama sürecindeki Kimlik Sahibi, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi kapsamında e-ticaret firma yetkiline karşılık gelmektedir. Bu süreç;

- Kimlik Sahibinin sunduğu kimlik belgesinin NVİGM tarafından verilmiş olan geçerli bir kimlik olduğunu (KEC ile kimlik kartı doğrulama)
- Kimlik belgesinin Kimlik Sahibine ait olduğunu (Biyometri doğrulama)
- Kimlik Sahibinin hizmet verilen yerde bulunduğunu (KEC ile kimlik kartı doğrulama ve Biyometri doğrulama) garanti eder.

Bu süreç sonunda dijital kimlik sağlayıcı kuruluş, e-ticaret şirketi yetkilisinin kimliğini doğrulamış olur. Bundan sonraki işlem, e-ticaret şirketi için talep edilen dijital kimliğe ilişkin bilgi ve belgelerin kontrol edilerek doğrulanması sonrasında dijital kimliğin şirket yetkilisine verilmesi işlemidir. EKDS doğrulaması ile dijital kimlik alma süreci aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 5

EKDS Doğrulaması ile Dijital Kimlik Alma

3.6. Dijital Kimlik Sunma ve Doğrulama

E-ticaret işlemlerindeki müşterilerin talep etmesi durumunda dijital kimlik sahibi olan e-ticaret firmalarının ve üretici firmaların kendi dijital kimliklerini sunabilmesi ve geçerliliğini ispatlayabilmesi gerekir. E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin kimlik yönetim modeli olarak kullanıcı egemen kimlik belirlendiğinden, e-ticaret firmaları ve üretici firmalar dijital kimliklerini kendileri saklıyor ve yönetiyor olmalıdır. Bu firmalar, dijital kimliklerini saklamak ve gerektiğinde sunmak için bir dijital cüzdana sahip olmalıdır. Dijital cüzdanlar, elektronik olarak imzalanmış olan doğrulanabilir kimlikleri saklayabilen yapılar (Nitin & Jenkins, 2020).

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin dijital kimlik paylaşım standardı "Doğrulanabilir Kimlikler" (Verifiable Credentials) olarak belirlenmiştir. Buna göre dijital kimliklerin doğrulanması için kimlik ispatı olarak sunulan veriyi doğrulayacak tarafın doğrulanabilir veri kayıt defteri olarak kullanılan blokzincire erişimi olmalı ve oradan alacağı imza bilgileri ile dijital kimliği doğrulayabilmelidir. Doğrulanabilir Kimlikler Veri Modeli, kimlik sağlayıcıdan kimlik sahibinin aldığı dijital kimlik ile

kimlik sahibinin kanıt talep edene sunduğu kanıtı ayırmaktadır. Kimlik sahibinin kanıt talep edene sunduğu dijital veri Doğrulanabilir İbraz (Verifiable Presentation) olarak tanımlanmıştır. Doğrulanabilir İbraz, bir veya birden fazla Doğrulanabilir Kimlikten kimlik sahibinin istediği bilgileri seçerek paketleyebildiği bir yapıdır. Örneğin kimlik sahibi ticari sicil kimliğinden sadece unvan ve kuruluşTarihi bilgileri ile güven damgası kimliğinden guvenDamgasiSicilNo bilgisini seçerek yeni bir Doğrulanabilir İbraz oluşturup kanıt talep edene sunabilir. Bu şekilde oluşturulan bir Doğrulanabilir İbraz JSON biçiminde aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

```
{
  "@context": [
    "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
    "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/v1",
    "https://www.tobb.org.tr/digital-identity/schemas/v1"
  ],
  "type": "VerifiablePresentation",
  "verifiableCredential": [
    {
      "@context": [
        "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
        "https://www.ticaret.gov.tr/digital-identity/schemas/v1"
      ],
      "type": ["VerifiableCredential", "TemelKimlik", "TicariSicilKimligi"],
      "credentialSchema": {
        "id": "...",
        "type": "..."
      },
      "issuer": "...",
      "credentialSubject": {
        "unvan": "...",
        "kurulusTarihi": "..."
      },
      "proof": {
        "type": "AnonCredDerivedCredentialv1",
        "primaryProof": "...",
        "nonRevocationProof": "..."
      }
    },
    {
      "@context": [
        "https://www.w3.org/2018/credentials/v1",
        "https://www.tobb.org.tr/digital-identity/schemas/v1"
      ],
      "type": ["VerifiableCredential", "BaglamsalKimlik", "GuyenDamgasi"],
      "credentialSchema": {
        "id": "...",
        "type": "..."
      },
      "issuer": "...",
      "credentialSubject": {
        "guvenDamgasiSicilNo": "..."
      },
      "proof": {
        "type": "AnonCredDerivedCredentialv1",
        "primaryProof": "...",
        "nonRevocationProof": "..."
      }
    }
  ],
  "proof": {
    "type": "AnonCredPresentationProofv1",
    "proofValue": "..."
  }
}
```

Kimlik sahibinin bir veya birden fazla doğrulanabilir kimlikten istediği alanları birleştirerek doğrulanabilir ibraz oluşturabilmesi ve sadece istediği bilgileri ifşa etmesi ile güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 3 gerçekleştirilmiş olur. Doğrulanabilir ibraz yapısı, kimlik sahibinin dijital kimlikleri üzerinde tam kontrole sahip olmasını sağlar.

Sunulan kimlik ispatını alabilmek, saklayabilmek, blokzincire erişebilmek ve sonunda kimlik ispatı verisini doğrulayabilmek için dijital kimliklere özel dijital cüzdan yazılımlarının kullanılması gerekir. E-ticarette firmaların dijital kimliklerini kimlik talep eden rolündeki müşteriler doğrulamak isteyecektir. Dijital kimlik cüzdan yazılımına sahip müşteriler, e-ticaret firmasının çevrim içi olarak sunacağı dijital kimlik ispatlarını doğrulayabileceklerdir. Dijital kimlik doğrulama işleminin etkin kullanılabilirliğini artırmak için e-ticaret firmalarının kare kod gibi mobil cihazlardaki dijital cüzdan yazılımlarından kolayca erişilebilen yöntemler kullanmaları önerilmektedir.

3.7. Güven İşareti

Güven İşareti, e-ticaret firmalarının e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesine uyumlu olarak faaliyette bulunduğu gösteren bir işarettir. E-ticaret firmasının güven çerçevesi kapsamındaki kurallara uyma taahhüdü ve güven çerçevesi yönetişimi kapsamında belirlenecek yetkili kuruluşların düzenli denetimleri yoluyla e-ticaret firmasının Güven İşareti taşımasına izin verilir. Bu kurallara uymayan e-ticaret firmaları Güven İşareti taşıma hakkını elde edemezler. Bir e-ticaret firmasının Güven İşareti taşıması, diğer paydaşların e-ticaret firmasına duyacağı güveni artıran bir unsur olacaktır. Güven işareti, e-ticaret firmasının güven çerçevesi kapsamındaki kurallara uygun davrandığının denetlendiğini göstermektedir. Böylelikle güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 8 gerçekleştirilmiş olur.

Türkiye'de Güven İşaretine benzer bir uygulama Güven Damgası adıyla yer almaktadır. Fakat Güven Damgası, e-ticaret sitesinin sadece belli güvenlik ve hizmet kuralları çerçevesinde faaliyette bulunduğunu göstermektedir. 06/06/2017 tarihinde yayınlanan tebliğ (Elektronik Ticarete Güven Damgası Hakkında Tebliğ, 2017) ile düzenlenen Güven Damgası, "asgari güvenlik ve hizmet kalitesi standardının" varlığına işarettir (TOBB, 2018). Türkiye'de Güven Damgası vermeye yetkili tek kuruluş Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğidir. Güven Damgasının görseli aşağıdaki gibidir.

Şekil 6

Güven Damgası

Güven İşareti ise, e-ticaret firmasının sunduğu dijital kimliklerle ilgili olarak güven çerçevesi kapsamında belirlenen kurallara uyduğunu gösterecektir. Dolayısıyla TOBB tarafından verilen Güven Damgası, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesine dâhil edilebilecek bir dijital kimlik türü olabilir. Bu durumda dijital kimlik Güven İşareti, Güven Damgasının TOBB tarafından güven çerçevesi kurallarına uygun olarak, belli bir güvence seviyesinde verildiğini ve Güven Damgasının dijital kimlik olarak doğrulanabilmesini sağlayan mekanizmaların varlığını ifade eder.

3.8. Güven Çerçevesi Paydaşları ve Yönetişimi

Önerilen blokzincir tabanlı dijital kimlik sisteminde iki ana katman yer almaktadır:

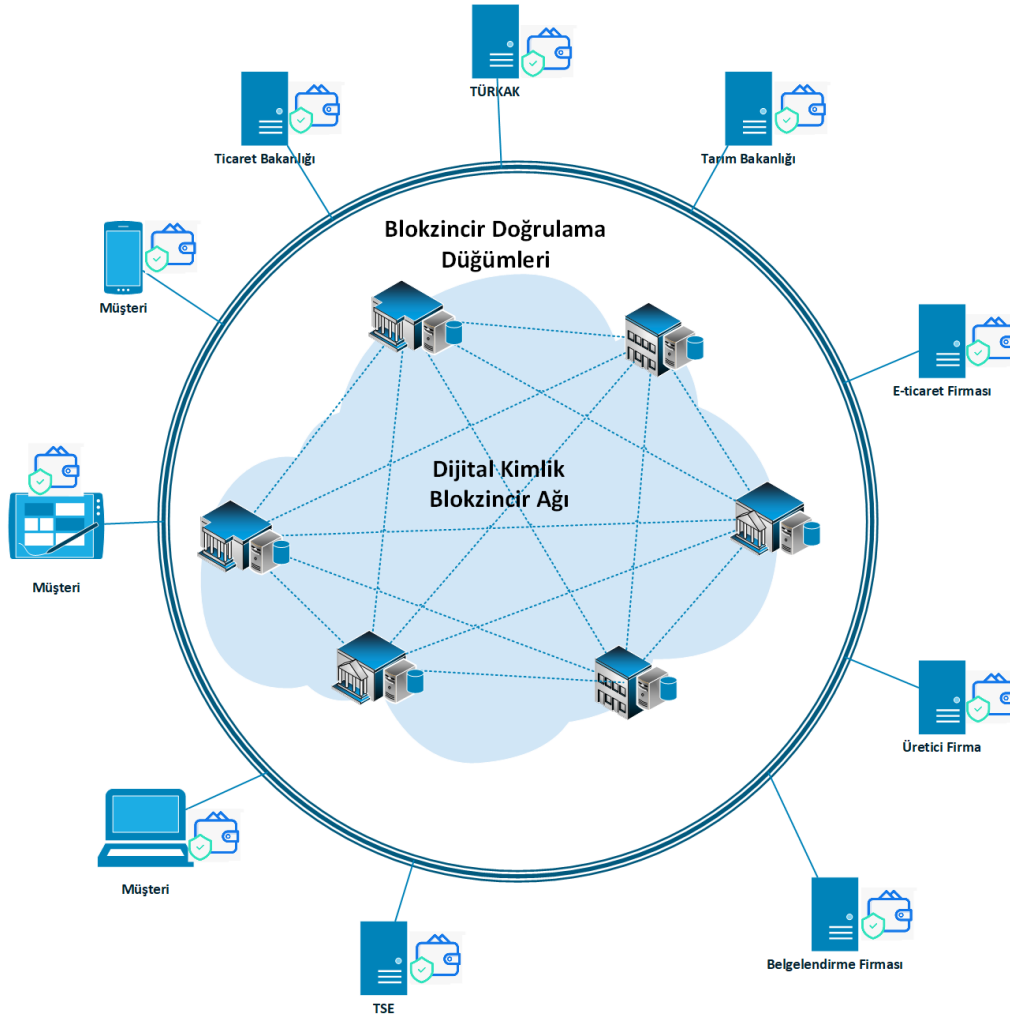
1. Dijital Kimlik Blokzincir Ağı
2. Dijital Cüzdan Sahibi İstemciler

Aşağıdaki şekilde ilk katmanda görüldüğü üzere, birden fazla blokzincir doğrulama düğümü bir araya gelerek Dijital Kimlik Blokzincir Ağını oluştururlar. Blokzincirde tutulan verilerin güvenilirliği ve tutarlılığı, bu düğümlerin hepsinde tutulan ve değiştirilemez olan blokzincir kayıt defterleri aracılığıyla sağlanır. Düğümleri oluşturan paydaşların dijital kimlik sağlayıcı kuruluşlar, dijital kimlik sahipleri veya kanıt talep eden kullanıcılar olması gibi bir zorunluluk yoktur. Düğümler dijital kimlik veren veya alan kuruluşlardan tamamen farklı kuruluşlar tarafından oluşturulabilir. E-ticaret Dijital Kimlik Güven Çerçevesinde belirlenmiş olan Dağıtık Kimlik Yönetim Modeli nedeniyle Blokzincir Ağında dijital kimlikler tutulmaz. Blokzincir Ağında dijital kimlikleri doğrulamak için gerekli olan açık anahtarlar ve dijital kimliklerin geçerliliğini kanıtlayan bazı kriptografik bilgiler yer alır. Bu bilgilere kimlik sağlayıcı kuruluşların, kimlik sahiplerinin ve kanıt talep eden kullanıcıların erişmesi gerektiğinden blokzincirde tutulan verileri okumak için izin alınması gerekmez. Diğer taraftan, kimlik sağlayıcı kuruluşların açık anahtar gibi bilgilerini blokzincire yazmaları gerektiğinden bu kuruluşların sisteme dahil olabilmeleri izne tabidir. Bu nedenle önerilen dijital kimlik güven çerçevesinde yer alacak blokzincir “Kısmen İzin Gerektirmeyen Blokzincir Ağı” olmalıdır (Usta & Doğanekin, 2019).

Dijital Kimlik Blokzincir Ağının dışındaki katmanda ise, bu ağ ile güvenli bir şekilde haberleşen ve dijital kimlikleri saklamak için dijital cüzdanları olan istemciler yer alır. Güven çerçevesinde yer alan dijital kimlik sağlayıcı kuruluşlar, dijital kimlik sahibi firmalar ve dijital kimlik kanıtı talep eden müşteriler bu katmanı oluştururlar.

Şekil 7

Blokzincir Tabanlı Dijital Kimlik Mimarisi

Dijital cüzdan sahibi istemciler, blokzincir ağı ile haberleşen, ağa veri yazan ve ağdan veri okuyan kullanıcı katmanını oluştururlar. Kullanıcı katmanı, güven çerçevesinde yer alan kimlik sağlayıcı, kimlik sahibi ve kanıt talep eden rollerine sahip kullanıcılardan oluşur. Bu kullanıcılar, blokzincir ağının yapısından ve paydaşlarından bağımsız olarak zaman içinde artabilir veya azalabilirler. Blokzincir ağı ise, sistemin teknolojik omurgasını oluşturan, istemci sayısına göre belli miktarda yükü karşılayabilmesi gereken ve sistemin sağlıklı işlemesi için idame edilmesi gereken katmandır. Bu nedenle, blokzincir ağını oluşturan paydaşların bu ağın kurulması ve idame edilmesi için kaynak ayırması ve yatırım yapması gerekmektedir.

Dijital kimlik blokzincir ağını oluşturan paydaşlar, dijital kimlik güven çerçevesinin yönetişimi için de ana unsurlar olacaktır. Bu paydaşlardan oluşturulacak bir koordinasyon kurulu, dijital kimlik blokzincir ağının nasıl yönetileceği, ağa yeni üyelerin katılma koşulları, dijital kimlik güven çerçevesine ilişkin kuralların nasıl belirleneceği gibi hususlarda karar verici organizasyon olarak görev yapacaktır. Bu ağı oluşturan paydaşların e-ticaret ekosisteminde farklı rollerle yer alan, yeterli paydaş çeşitliliğini sağlayacak kuruluşlar olmasına özen gösterilmelidir. E-ticaretin ana düzenleyici kuruluşlarından olan Ticaret Bakanlığı, e-ticarette yetkili kuruluşlardan olan TOBB, belge sağlayıcı ana kuruluşlardan olan TSE ve TÜRKAK, belgelendirme kuruluşlarından temsilci kuruluşlar, e-ticaret pazaryerleri ve satıcı firmalarından temsilci kuruluşlar, e-ticaret dernekleri gibi paydaşların bu ağda nihai olarak yer alması hedeflenmelidir. E-ticaret ekosisteminde farklı rolleri temsil eden kuruluşların yer alması, e-ticaret dijital kimlik güven çerçevesinin tüm taraflarının temsil edilmesini ve görüşlerinin dikkate alınmasını mümkün kılacaktır. Güven çerçevesinin yönetişiminin farklı rollerdeki paydaşlardan ortak oluşturulmuş bir kurul tarafından sağlanması, güven çerçevesinin kurallarının ve süreçlerinin de şeffaf bir şekilde ilgili tüm paydaşlara açık olmasını sağlayacaktır. Bu şeffaflık ile güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 7 gerçekleştirilmiş olur.

E-ticaret dijital kimlik güven çerçevesi koordinasyon kurulu, blokzincir ağının idame edilmesi için gerekli kaynakları sağlayacağından hem ağa katılacak üyelerin katılma koşullarını hem de bu ağdan hizmet alacak istemci kuruluşların hizmet alma koşullarını düzenleme yetkisine sahip olacaktır. Bu düzenlemeler kapsamında en az aşağıdaki hususların yer alması önerilmektedir:

- Blokzincir ağına katılacak üyelerin katılım için izlemesi gereken yol ve yöntemler,
- Blokzincir ağına katılacak üyelerin sağlaması gereken kaynaklar ve hizmet seviyesi taahhütleri,
- Blokzincir ağından hizmet alacak olan dijital kimlik sağlayıcı yetkili kuruluşların yetkili kuruluş olduklarının doğrulanması için izlenmesi gereken adımlar,
- Dijital kimlik sağlayıcı yetkili kuruluşların uyması gereken şartlar,
- Blokzincir ağından hizmet alacak olan istemcilerden özellikle ağa veri yazacak olan dijital kimlik sağlayıcı kuruluşlara sunulan bu hizmetin ücretlendirilmesi,
- Aynı amaca yönelik farklı yetkili kuruluşlar tarafından verilen dijital kimliklerin ortaklanması amacıyla asgari dijital kimlik yapısının oluşturulması.

Güven çerçevesinde yer alan kuruluşların yanı sıra kanıt talep eden rolündeki e-ticaret müşterileri de güven çerçevesinin kurallarına uymalıdır. E-ticaret firmalarından kanıt talep eden müşteriler, firmalara ilişkin doğrulanabilir ibraz yoluyla aldıkları bilgileri sadece dijital cüzdan aracılığıyla doğrularak firmaların güvenilirliği hakkında fikir edinebilmek için kullanmalıdırlar. Firmalara ilişkin bilgileri başka bir amaçla kullanmamalıdır. Güven çerçevesi hizmetlerinden faydalanacak olan müşterilerin öncelikle güven çerçevesi kurallarını kabul ettiklerine dair elektronik rıza alınmalıdır. Böylelikle güven çerçevesi prensiplerinden Prensip 4 gerçekleştirilmiş olur.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma ile e-ticaret işlemlerinde güveni artırmak amacıyla, e-ticarete özgü bir dijital kimlik güven çerçevesi önerisi getirilmiştir. Dijital kimlik güven çerçevesine ilişkin yapılmış olan literatürdeki çalışmalar daha çok dijital kimliklerin ülke çapında vatandaşlar tarafından kullanımına ve kamu kurumları tarafından sağlanan hizmetlerin çevrim içi olarak dijital kimlik alt yapısı üzerinden sunulmasına odaklanmıştır. Bu çalışma ile önerilen dijital kimlik güven çerçevesi ise e-ticaret işlemlerinde alıcıların güvenle işlem yapabilmesini ve satıcı ve üretici firmalara güven duymalarını sağlama amacına uygun olarak tasarlanmıştır. Araştırmalarımızda dijital kimlik güven çerçevesinin e-

ticaret işlemlerinde, bu çalışmadaki bağlamda kullanımına yönelik Türkiye’de ve yurt dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada önerilen dijital kimlik güven çerçevesi, e-ticaret ekosisteminin paydaşlarını içine alan, güven çerçevesinin prensiplerini, yönetim modelini, standartlarını, kurallarını, işleyişini ve yönetişimini tartışmak yolunda atılan mütevazı bir adım olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada önerilen dijital kimlik güven çerçevesi modeli, çalışmada belirtilen prensipler üzerine inşa edilmiştir. Bu prensiplerden biri, kuruluşların dijital kimliklerinde yer alan bilgileri tamamen veya kısmen paylaşıp paylaşmama hakkına sahip olmalarıdır. Bu nedenle güven çerçevesinin dijital kimlik yönetim modeli dağıtık veya diğer bir ifadeyle kullanıcı egemen kimlik yönetim modeli belirlenmiştir. Bu kimlik yönetim modeliyle kuruluşların temel ve bağlamsal dijital kimlikleri kendilerinde saklanmakta ve kimliklerde yer alan bilgilerin ne kadarını nasıl paylaşabilecekleri konusunda tam kontrole sahip olmaları sağlanmaktadır. Kuruluşun bir belgesinin varlığını ispat edebilmesi için o belgenin tamamını paylaşma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu sayede belgede yer alan ve kişisel veri kapsamına girebilecek verilerin ifşasının önüne geçilebilmektedir. Bu nedenle, önerilen dijital kimlik güven çerçevesi modelinin Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) ile çelişen bir yönü bulunmamaktadır.

Bu çalışmada önerilen dijital kimlik güven çerçevesi amacı bakımından, Türkiye’de uygulamada olan Güven Damgası ile benzerlik göstermektedir. Güven Damgası da e-ticaret ekosisteminde faaliyet gösteren firmalara müşteriler tarafından duyulan güvenin artırılmasını amaçlayan bir uygulamadır. Güven Damgası uygulaması, firmaların sadece mevzuatta öngörülen asgari güvenlik ve hizmet kalitesi standartlarına sahip olduğuna yönelik bir işaret iken bu çalışmada önerilen dijital kimlik güven çerçevesi ise güven konusunu çok daha geniş bir perspektiften ele almaktadır. E-ticaret firmalarının ve üreticilerin sahip oldukları kuruluş kimliği, sertifika, yetki belgesi, akreditasyon, uygunluk belgesi, güven damgası gibi tüm belgelerin geçerli olduğunu ve yetkili kuruluşlar tarafından verildiğini ispatlayan blokzincir tabanlı dijital kimliklerin kullanımına ilişkin bir model sunulmaktadır. Bu güven çerçevesine katılan ve kurallarına uygun hareket eden kuruluşlara da Güven Damgasına benzer şekilde Dijital Kimlik Güven Çerçevesi Güven İşareti verilmesi önerilmektedir. Bu Güven İşareti, kuruluşun güven çerçevesine uygun davrandığını ve sunduğu dijital kimliklerin güven çerçevesi işleyişine uygun olarak doğrulandığını göstermektedir.

Dijital kimlik güven çerçevesi model olarak bütünsel bir yaklaşım gösterse de uygulanabilmesi için bazı ön şartlar bulunmaktadır. Bunların başında, güven çerçevesinin işletilmesine olanak sağlayacak yasal düzenlemelerin çıkarılması gelmektedir. Blokzincir tabanlı dijital kimlik alt yapısı teknolojik olarak yüksek seviyede güvenilirlik sağlamaktadır. Bu yöntemle sağlanan dijital kimliklerin yasal olarak geçerli sayılabilmesi için mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılması zorunluluğu vardır. 2004 yılında çıkarılan 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu ve bu kapsamdaki düzenlemeler ile elektronik imzanın yasal olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. Bu Kanun mevcut hâliyle elektronik sertifika hizmet sağlayıcılarından alınan sertifikalara ve zaman damgasına dayalı olduğundan bu modelde önerilen dijital kimliklerin yasal olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Ayrıca, önerilen model birçok kamu kurumunun bu güven çerçevesi içerisinde dijital kimlik sağlayıcı rolüyle yer almasını öngörmektedir. Kamu kurumlarının bu hizmetleri sunmaları için de gerekli düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Güven Damgasında denetleyici ve belge sağlayıcı kuruluş olarak TOBB’un yetkilendirilmesine benzer olarak, dijital kimlik güven çerçevesinde yer alacak denetleyici ve Güven İşareti sağlayıcı kuruluşlar da belirlenmeli ve yetkilendirilmelidirler.

Önerilen dijital kimlik güven çerçevesi Türkiye’ye ve e-ticaret ekosistemine özgü olarak şekillendirilmiş olsa da hem yurt dışında hem de farklı sektörlerde uygulanabilecek bir çok yönü bulunmaktadır. Güven çerçevesinin prensipleri, dijital kimlik yönetim modeli, dijital kimlik paylaşım standardı, dijital kimlik sunma ve doğrulama ile güven işareti küçük uyarlamalarla istenilen sektöre ve ülkeye uygun hale getirilebilir. Bu çalışmada önerilen güven çerçevesinin kimlik kanıtlama ve dijital kimlik alma yöntemi EKDS’ye dayalı olduğundan Türkiye’ye özgü bir yöntemdir. Farklı ülkelerde uygulanması için o ülkeye özgü kimlik kanıtlama yöntemlerinin kullanılması gerekecektir. Önerilen güven çerçevesinde yer alan paydaşlar ise e-ticaret ekosisteminde yer alan paydaşlar olup farklı sektörler için uygun paydaşların belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada önerilen Türkiye'deki e-ticarete özgü dijital kimlik güven çerçevesi, e-ticarette güvenin artırılmasına yönelik olarak öngörülebilir yönleriyle bütünsel bir güven çerçevesi modeli ortaya koymaya çalışmaktadır. Dijital kimlik güven çerçevesinin teknik gerçekleştirimine yönelik detaylara girilmeden kavramsal seviyede bir model sunulmuştur. Fakat model için gereken yasal düzenlemeler, kamu kurumlarının bu modele uyum sağlamasında yaşanabilecek zorluklar ve modelin e-ticaret ekosistemindeki birçok paydaşın birlikte çalışmasını içermesi gibi yönleri, modelin hayata geçirilmesinin önündeki zorluklar olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan günümüz dijital dönüşüm çağındaki yeniliklere kamu ve özel sektör kuruluşlarının daha hızlı uyum sağlama reflekslerinin gelişmesi; elektronik imza, e-ticaret ve uzaktan kimlik tespiti gibi konularda hali hazırda yasal düzenlemelerin bulunması, bu zorlukların aşılması için umut vericidir. Bu çalışmanın söz konusu zorluklar hakkında yapılacak tartışmalara katkı sunması temenni edilmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar eşit oranda katkı sağladığı beyan etmektedir.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

AccessNow. (2018). *National Digital Identity Programmes: What's Next?* Access Now.

Akram, M., & Sen, A. (2022). A case study Evaluation of Blockchain for digital identity verification and management in BFSI using Zero-Knowledge Proof. *2022 International Conference on Decision Aid Sciences and Applications (DASA)*, (s. 1295-1299).

Argento, L., Buccafurri, F., Furfaro, A., Graziano, S., Guzzo, A., Lax, G., . . . Saccà, D. (2020). ID-Service: A Blockchain-Based Platform to Support Digital-Identity-Aware Service Accountability. *Applied Sciences*.

BCTR. (2019). *Dijital Kimlik Raporu*. Blockchain Türkiye Platformu.

BM. (2020). Digital Identity for Trade and Development: TrainForTrade case studies in South-East Asia. *TrainForTrade Programme of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*. Birleşmiş Milletler.

CESG. (2012). *GPG 43: Requirements for Secure Delivery of Online Public Services*. CESG - National Technical Authority for Information Assurance.

CESG. (2013). *GPG 44: Using authenticators to protect an online service*. CESG - National Technical Authority for Information Assurance.

CESG. (2013). *GPG 46: Organisation Identity*. CESG - National Technical Authority for Information Assurance.

CESG. (2014). *GPG 45: How to prove and verify someone's identity*. CESG - National Technical Authority for Information Assurance.

DIACC. (2020). *Pan-Canadian Trust Framework Glossary*. The Digital Identification and Authentication Council of Canada.

DIACC. (2020). *Pan-Canadian Trust Framework Model*. The Digital Identification and Authentication Council of Canada.

Dissanayake, K., Somarathne, P., Fernando, U., Pathmasiri, D., Liyanapathirana, C., & Rupasinghe, D. L. (2021). "Trust Pass" - Blockchain-Based Trusted Digital Identity Platform Towards Digital Transformation. *2021 2nd International Informatics and Software Engineering Conference (IISEC)*, (s. 1-6).

- European Union. (2014, 08 28). Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. *Official Journal of the European Union*.
- Gada, S., Dhuri, A., Jain, D., Bansod, S., & Toradmalle, D. (2021). Blockchain-Based Crowdfunding: A Trust Building Model. *2021 International Conference on Artificial Intelligence and Machine Vision (AIMV)*.
- Goodell, G., & Aste, T. (2019). Decentralized Digital Identity Architecture. *Front. Blockchain*, 2-17.
- Gruner, A., Muhle, A., Gayvoronskaya, T., & Meinel, C. (2018). A Quantifiable Trust Model for Blockchain-Based Identity Management. *2018 IEEE International Conference on Internet of Things (iThings) and IEEE Green Computing and Communications (GreenCom) and IEEE Cyber, Physical and Social Computing (CPSCom) and IEEE Smart Data (SmartData)*, 1475–1482.
- ID2020. (2018). Manifesto. <https://id2020.org/manifesto>.
- ID2020. (2019, 01). ID2020 Technical Requirements. ID2020.
- ITU. (2018). *Digital Identity Roadmap Guide*. The International Telecommunication Union.
- Jamal, A., Helmi, R. A., Syahirah, A. S., & Fatima, M.-A. (2019). Blockchain-Based Identity Verification System. *2019 IEEE 9th International Conference on System Engineering and Technology (ICSET)*, (s. 253-257).
- Liao, C.-H., Guan, X.-Q., Cheng, J.-H., & Yuan, S.-M. (2022). Blockchain-based identity management and access control framework for open banking ecosystem. *Future Generation Computer Systems*, 450-466.
- Lim, J. (2020). Self-Sovereign Identity: The Harmonising Of Digital Identity Solutions Through Distributed Ledger Technology. *Australian National University Journal of Law and Technology*.
- Lim, S. Y., Fotsing, P. T., Almasri, A., Musa, O., Kiah, M. L., Ang, T. F., & Ismail, R. (2018). Blockchain Technology the Identity Management and Authentication Service Disruptor: A Survey. *International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology*.
- Liu, J., Hodges, A., Clay, L., & Monarch, J. (2020). An analysis of digital identity management systems - a two-mapping view. *2020 2nd Conference on Blockchain Research & Applications for Innovative Networks and Services (BRAINS)*, (s. 92-96).
- Maler, E., Nadalin, A., Reed, D., Rundle, M., & Thibeau, D. (2010). *Open Identity Trust Framework (OITF) Model*. Open Identity Exchange.
- Mothershaw, N. (2020). *OIX Guide to Trust Frameworks*. Open Identity Exchange.
- Nitin, N., & Jenkins, P. (2020). *Self-Sovereign Identity Specifications: Govern Your Identity Through Your Digital Wallet using Blockchain Technology*. 2020 8th IEEE International Conference on Mobile Cloud Computing, Services, and Engineering (MobileCloud), (s. 90-95)
- NZ Digital government. (2020, 07). *Digital Identity Trust Framework | NZ Digital government*. <https://www.digital.govt.nz/digital-government/programmes-and-projects/digital-identity-programme/digital-identity-trust-framework/>
- Pöhn, D., & Hommel, W. (2020). An overview of limitations and approaches in identity management. *Proceedings of the 15th International Conference on Availability, Reliability and Security*.
- Rasouli, H., Valmohammadi, C., Azad, N., & Esfeden, G. A. (2021). Proposing a digital identity management framework: A mixed-method approach. *Concurrency and Computation: Practice and Experience*.
- Resmi Gazete. (2017, 06 06). Elektronik Ticarete Güven Damgası Hakkında Tebliğ.
- Resmi Gazete. (2020, 10 22). Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Kartı Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi Yönetmeliği.

- Resmi Gazete. (2021, 04 01). Bankalarca Kullanılacak Uzaktan Kimlik Tespiti Yöntemlerine ve Elektronik Ortamda Sözleşme İlişkisinin Kurulmasına İlişkin Yönetmelik.
- Statista. *Global retail e-commerce market size 2014-2023*. <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>
- Temoshok, D., & Abruzzi, C. (2018). *Developing Trust Frameworks to Support Identity Federations*. National Institute of Standards and Technology.
- The Better Identity Coalition. (2019). *Better Identity in America: A Blueprint for Policymakers*.
- TOBB. (2018). Güven Damgası. <https://www.guvendamgasi.org.tr/>
- TSE. (2017, 04 24). Elektronik kimlik doğrulama sistemi - Bölüm 1: Genel bakış.
- UEKAE. (2015). *Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi*. EKDS. <https://www.ekds.gov.tr/ekds/elektronik-kimlik-dogrulama-sistemi>
- UEKAE. (2015). *Kimlik Doğrulama Yöntemleri*. <https://www.ekds.gov.tr/ekds/kimlik-dogrulama-yontemleri>
- Usta, A., & Doğantekin, S. (2019). *Blockchain 101*. Bankalararası Kart Merkezi.
- W3C. (2019, 11 19). *Verifiable Credentials Data Model 1.0*. <https://www.w3.org/TR/vc-data-model/>
- WBG. (2018). *G20 Digital Identity Onboarding*. The World Bank Group.
- WBG. (2019). *Practitioner's Guide*. The World Bank Group.
- WEF. (2018). *Identity in a Digital World*. World Economic Forum.
- WEF. (2019). *Digital Identity*. World Economic Forum.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

*Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22.03.2022
Kabul tarihi: 23.05.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 22.03.2022
Date accepted: 23.05.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

*Düşünce Özgürlüğü, Sansür,
Bilgi Hizmetleri*

Keywords

*Intellectual Freedom,
Censorship, Information
Services*

DOI Numarası

10.33721/by.1091886

ORCID

0000-0002-7968-485X (1)
0000-0003-4040-3966 (2)

Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusundaki Basılı Kaynakların Nicelik ve İçerik Analizi: 1928-2020

*Quantitative and Content Analysis of Printed Publications
on Intellectual Freedom in Turkey: 1928-2020*

Ela ANKARALI

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi,
ela.ankarali@hacettepe.edu.tr

Bülent YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
byilmaz963@gmail.com

Öz

Bilgi merkezlerinin işlevlerini yerine getirebilmesi için düşünce özgürlüğü kritik öneme sahiptir. Bilgi merkezleri sundukları kaynaklarla düşünce özgürlüğünü besler, düşünce özgürlüğü ise bilgi merkezlerinin her görüşe ait bilgi kaynağını hizmete sunmasına olanak sağlar. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında, düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynakların (kitap, makale ve tez) nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada, “Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların türlerine göre dağılımı nasıl olmuştur, dönemlere göre sayısal dağılımı ve değişimi nasıl olmuştur ve dönemlere göre içerik değişimi nasıl olmuştur?” soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Veri tabanlarından kapsamlı bir şekilde yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan kaynaklar kitap, makale ve tez olarak türlerine ayrılarak, kaynakların on yıllık dönemler için sayısal dağılım ve içerikleri değerlendirilmiştir. İçerik değerlendirmesi, başlıklarda kullanılan terimler üzerinden yapılmıştır. Çalışma kapsamında, 433’ü kitap, 638’i makale ve 232’si tez olmak üzere toplam 1303 kaynağa ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, düşünce özgürlüğü ve sansür ile ilgili yayın sayısının hızla yükselmekte olduğu, özellikle 2011-2020 döneminde yayımlanan kaynak sayısının önceki dönemlere göre büyük ölçüde arttığı ve başlıklarda kullanılan terimlerin değiştiği görülmüştür.

Abstract

Intellectual freedom is critical for information centers to function properly. Information centers nurture intellectual freedom with the resources they provide, while intellectual freedom enables information centers to provide information resources for all perspectives. There are many sources published on intellectual freedom in Turkey. Within the scope of this study, the quantitative and qualitative analyses of the published sources (books, articles, and thesis) on intellectual freedom and censorship between 1928-2020 in Turkey were performed. In the study, "How is the distribution of the published sources on intellectual freedom and censorship in Turkey according to their types, how does the number of publications differ by the periods, and how does the content change according to the periods?" questions have been addressed. As a result of a comprehensive literature survey from databases, the sources reached are divided into books, articles, and thesis, and the numerical distribution and contents of the sources for ten-year periods have been evaluated. The content evaluation was performed for the terms used in the titles. Within the scope of the study, a total of 1303 sources were reached, of which 433 were books, 638 articles, and 232 theses. As a result of the study, it has been observed that the number of publications on intellectual freedom and censorship is increasing rapidly, the number of publications, especially in the 2011-2020 period, has increased significantly compared to previous periods, and the terms used in the titles have changed.

1. Giriş

Düşünce özgürlüğü, bireylerin ve toplumların gelişmeleri için zorunlu sayılan temel insan hakları arasında yer alır. Çünkü bireyler ve toplumlar ancak hiçbir kısıtlama olmadan, istedikleri bilgiye ulaşabildiklerinde bir konu hakkında “düşünme” yetisi elde edebilirler. Bunun sağlanması için öncelikle temel bilgi merkezleri olan kütüphanelerin her bilgi kaynağını kullanıcılarına erişilebilir kılması önemlidir. Düşünce özgürlüğünün diğer adımı ise bir konu hakkında edindiği bilgileri zihninde olgunlaştıran, düşünebilen bireylerin, fikirlerini hiçbir baskı hissetmeden özgürce ifade edebilmeleridir. Özgür düşüncenin ürünü olarak oluşan basılı kaynakları topluma ulaştıracak kurumlar ise yine kütüphaneler olmaktadır. Yani, düşünce özgürlüğü ve bilgi merkezleri birbirlerini besleyen ve iç içe geçmiş kavramlardır. Bunlardan biri olmadan diğerinin varlığından bahsetmek olanaklı olmayacaktır. Toplumlar farklı düşüncelere ulaşabildiklerinde gelişebilirler, bu ise düşüncelerini özgürce ifade edebilen bireylerin düşünce ürünlerinin hiçbir kısıtlama olmadan topluma sunulmasıyla sağlanabilir.

Bu çalışmada öncelikle konuya ilişkin kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü ve sansür kavramları açıklanarak, bilgi hizmetleri ile ilişkisi irdelenmiştir. Konuyla ilgili literatüre kısaca yer verildikten sonra çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemi açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynakların başlıklarında kullanılan kelimeler üzerinden yapılan sayısal analiz ve içerik analizinin bulguları yorumlanarak, sonuçlar sunulmuştur.

1.1. Düşünce Özgürlüğü ve Sansür

“Düşünce; çevreden edinilen algıların zihinde işlenmesi, özgürlük; bağımsız olma, kısıtlama ve kısıtlanmalardan uzak olma anlamına gelmektedir” (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 4). Kısaca düşünce ve özgürlük kavramlarından oluşan “düşünce özgürlüğü”, algıların zihinde işlenmesi ve açıklanması sürecinde bağımsız olma, kısıtlama ve kısıtlanmalardan uzak olma, bir başka deyişle, özgürce düşünebilme ve ifade etme anlamı taşımaktadır.

Düşüncenin oluşması için önce bilgi sahibi olmak gerekmektedir. “Özgürlüğün ön koşulu doğru, çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır” (Çelik ve Tonta, 1996, s. 1). Ancak bir konu hakkında bilgiye erişebilenler özgür düşünebilirler. Düşünceyi ifade etme özgürlüğünden söz etmek içinse önce düşüncenin var olması, sonra düşüncenin paylaşılması gerekir (Soysal, 1999, s. 145). Düşünce özgürlüğü; bilgiye kısıtlama olmadan erişip, özgür düşünebilmeyi ve bu düşünceleri herhangi bir endişe duymadan açıklayabilmeyi ifade eder.

Amerikan Kütüphane Derneği (The American Library Association - ALA) düşünce özgürlüğünü, her bireyin kısıtlama olmaksızın tüm bakış açılarından bilgi arama ve alma hakkı olarak tanımlamaktadır. Düşünce özgürlüğü, bir soru, gerekçe veya hareketin tüm yönlerinin araştırılabileceği tüm fikir ifadelerine serbest erişim sağlar ("Intellectual Freedom and", 2007). Düşünce özgürlüğü tüm özgürlüklerin temelidir (Sağlamtuç, 1991, s.93). “Yeniliğin, yaratıcılığın ve gelişmişliğin temelinde de düşünce özgürlüğü yatar.” Düşünce özgürlüğü, bireylerin istediğine inanması, istediğini düşünebilmesi, düşüncelerini ifade edebilmesi ve diğer bireylere eriştirebilmesi, farklı fikir ve düşüncelere erişebilmesi, bu fikirlere saygı duyması, düşüncelerini açıklamaya zorlanmaması ve düşünceleri nedeniyle kınanmamasıdır (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 2-5). Alaca ve Yılmaz’ın düşünce özgürlüğü tanımında yer verdikleri “bireylerin düşüncelerini açıklamaya zorlanmaması” ilkesi düşünce özgürlüğünün farklı bir boyutunu yansıtmaktadır. Nitekim, düşünce özgürlüğü kavramının uygulanmasında herhangi bir zorlamadan bahsetmek bu kavramın temeline aykırı olacaktır. Bireyler özgürce düşüncelerini açıklama hakkına sahip oldukları gibi, konuşmama haklarını da özgürce kullanabilmelidirler.

Amerikan Kütüphane Derneği Düşünce Özgürlüğü Kılavuzunda (2010), düşünce özgürlüğünün ancak iki temel koşul karşılandığında var olabileceği belirtilmiştir. Bu koşullardan ilki, tüm bireylerin herhangi bir konuda herhangi bir inanca sahip olması ve uygun gördükleri herhangi bir biçimde fikirlerini ifade etme hakkına sahip olması, ikincisi ise kullanılan ortam, çalışmanın içeriği ve hem yazarın hem de bilgiyi alan kişinin bakış açılarından bağımsız olarak toplumun bilgi ve fikirlere

sınırsız erişim hakkı taahhüdüne sahip olmasıdır. Bu yaklaşıma göre, bir toplumda, bu iki koşul birlikte sağlanamıyorsa düşünce özgürlüğü var olamayacaktır.

ALA, sansür kavramını da belirli kişilerin (birey, grup veya hükümet yetkililerinin) sakıncalı ya da tehlikeli bulduğu fikirlerin ve bilgilerin bastırılması olarak tanımlamaktadır. Aynı kaynakta, sansürcülerin neyin doğru ve uygun, neyin saldırgan ve sakıncalı olduğu hakkındaki görüşlerini herkese dayatmak için devletin gücünü kullanmaya çalıştıkları belirtilmektedir. Sansürcüler, kütüphaneler gibi kamu kurumlarına, uygunsuz veya tehlikeli olduğunu düşündükleri kamuya açık bilgileri gizlemeleri için baskı yapar, böylece diğer kişilerin materyali okuma veya görüntüleme ve bu konuda karar verme şansına sahip olması engellenir ("Intellectual Freedom and", 2007). Tarihte kamu güvenliği, devletin veya kişilerin korunması, kutsal değerler, pornografi vb. sebeplerle bilgi edinme özgürlüğünün kısıtlanmasına örnekler bulunmaktadır (Molz, 1990'dan aktaran Çelik ve Tonta, 1996, s. 3). Günümüzde hâlâ belirli konularda sansür gerekli görülmekte ve uygulamalarına rastlanmaktadır. Sansürün hangi durumlarda "gerekli" kabul edileceğinin belirlenmesi önemlidir, zira "gerekli" durumların kapsamının geniş tutularak amacı dışında kullanılması, düşünce özgürlüğünün önündeki en büyük engeli oluşturacaktır.

Kızılkın (1988, s. 161), sansürün hükümetlerin uyguladığı sansür, bireylerin kendilerine uyguladığı otosansür ve birey veya grupların farklı düşüncelere uyguladıkları sansür vb. türleri olduğunu belirtmektedir. "... hükümetler, resmi bilgilere erişimin kısıtlanması, ulusal savunma, kamu düzeni, gizli bilgileri açıklama yasağı gibi düzenlemelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir" (Gboyega, 1995'ten aktaran Çelik ve Tonta, 1996, s. 4). Bu konuda araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar bu gibi durumlar için yapılan erişim kısıtlamalarını sansür olarak nitelendirirken, kimi araştırmacılar ise bunun bir gereklilik olduğunu, bu nedenle sansür kapsamında değerlendirilmeyeceğini belirtmektedir.

Sağlamtuğ, sansürü destekleyenlerin, tüm bireyler için neyin iyi olduğunu sadece kendilerinin bildiğine inanan kişiler ya da gruplar olduğunu belirtmektedir. Bu kişilerin, topluma zarar verecek şiddet içerikli kaynaklar yerine dini veya politik görüşler, cinsellik, azınlık hakları gibi konularda sansür için ısrarcı davrandıklarını dile getirmektedir (1991, s. 95). Sansür, bireylerin faydalı-zararlı ayırımını yapabilecek yetkinliğe sahip olmadıklarını vurgulamakta, bu nedenle bireylerde özgüven sorununa da neden olmaktadır (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 8).

Kısaca, sansürün bireylerde yarattığı özgüven sorunu nedeniyle, önce bireylerin düşüncelerini açıklamalarına engel olduğu, daha sonra ise sorunun ilerleyerek kişilerin düşünmesine engel olduğu söylenebilir. Bu nedenle farklı gerekçelerle savunulan sansürün "gereklilik" durumları dikkatlice ve nesnel olarak belirlenmeli, sansürün belirli grupların fikirlerini öne çıkarmaya yönelik olarak uygulanmadığından emin olunmalıdır.

1.2. Bilgi Hizmetlerinde Düşünce Özgürlüğü ve Sansür

Bilgi hizmetleri, düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin en önemli dayanağı, bilgi merkezlerinin temel işlevi olan "bilgiye erişim"dır. Düşünce özgürlüğünün kullanılmasında ve hayata geçirilmesinde bilgi merkezleri kritik öneme sahiptir. Bilgi merkezleri, temel işlevlerini ancak düşünce özgürlüğü sağlandığında gerçekleştirebilirler. Yani düşünce özgürlüğü yoksa, bilgi merkezleri de işlevlerini yerine getiremezler. Bilgi merkezleri işlevlerini yerine getiremediğinde ise düşünce özgürlüğünün gerçekleşme olasılığı azalır. Kısaca, düşünce özgürlüğü ve bilgi merkezleri birbirlerini besler, güçlendirir. Bunlardan biri olmadan diğerinin işlevinin tam olarak gerçekleşmesi olanağı olmayacaktır.

"Düşünce özgürlüğünün "olmazsa olmaz"ı bilgi edinme özgürlüğüdür. Yeterli ve doğru bilgi elde edemeyen birey ve toplumların özgür davranamadıkları konusunda yeterince örnek vardır" (Çelik ve Tonta, 1996, s. 2). Kütüphaneciliğin temeli, toplumun bütün bireyelerine düşünce özgürlüğü ortamı için bir zemin hazırlamaktır. Kütüphaneler, sahip oldukları bütün bilgi kaynaklarını, ihtiyaç duyan bütün bireyler için dil, din, ırk, köken, düşünce vb. konularda ayırım yapmadan sunar. Talep ettiği bilgiye herhangi bir kısıtlama olmadan, farklı bakış açılarıyla ulaşabilen bireyler özgür bir toplumun temelini oluştururlar. Dünyada barışın temeli de düşünce özgürlüğüdür. Ancak istediğini okuma özgürlüğüne sahip olan ve okuyan bireyler bilinçli olarak kendilerini yönetecek kişileri seçebilirler (Sağlamtuğ,

1991, s. 93). Bu bağlamda düşünce özgürlüğünün toplumun bütün fertlerini etkileyen kritik bir kavram olduğu, toplumsal kalkınmanın temelini oluşturduğu açıktır.

Düşünce özgürlüğü için bilgiye ulaşmak ön koşuldur. “... insan düşündükçe bilir, bildikçe daha fazla düşünür” (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 12). Düşünce özgürlüğünün yerleşmesinde bilgi merkezleri ve diğer kütüphanelere göre halka daha yakın olan halk kütüphaneleri büyük öneme sahiptir (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 2). Halk kütüphaneleri bilginin özgürce dağıtılmasını ve kullanılmasını sağlayacak zemini hazırlamakla sorumlu olan demokratik oluşumlardan biridir. Uluslararası literatür başta olmak üzere, halk kütüphaneleri hakkında yapılan birçok tanım da bu ifadeyi desteklemektedir (Gülle, 1997). Bu nedenle halk kütüphanelerinin sayı ve işlevinin artırılması düşünce özgürlüğünün yerleşmesine büyük katkı sağlayacaktır. Sorunlara demokratik çözümler bulunabilmesi için düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi zorunludur. Bu ortamın sağlanması için bireylerin bilgiye ulaşmasını sağlayan halk kütüphaneleri, bu nedenle önemli kurumlardır. Kütüphane personeli kullanıcılara sunduğu bütün hizmetlerde düşünce özgürlüğü çerçevesinde hareket etmelidir (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 13-14). Bilgiye erişim sağlayan temel kurumlardan olan halk kütüphanelerinin düşünce özgürlüğü kavramını göz ardı etmesi, toplumun düşünce özgürlüğü temelini sarsacak güce sahiptir.

Kütüphaneler, topluma bilgi sağlayan tarafsız kuruluşlardır. Bir yayınevi sadece belirli görüşteki yazarların yayımlarını basabilir, bir öğretmen kendi görüşlerini öğrencilerine dayatmaya çalışabilir, bir haber kanalı sadece uygun gördüğü haberleri yayımlayabilir. Ancak, toplumun farklı konulardaki farklı görüşlere ulaşması kütüphanelerle mümkün olabilir. Bu açıdan kütüphanelerin ve kütüphanecilerin sorumluluğu büyüktür. Kütüphaneler için sansür ise, yayımları yıpratma, yayımların sayfalarını koparma, kullanıcıları kütüphane hizmetlerinden alıkoyma, yasaklama, gizleme, sınırlama, etiketleme, ortadan kaldırma vb. çabalarının tümü olarak tanımlanabilir. Yayınların ortadan kaldırılması veya tercih edilme fırsatının engellenmesi aslında özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır (Kızılkın, 1988, s. 160-161). Kütüphanelerin temel işlevlerini yerine getirmesi ancak sansürün olmadığı, özgür düşünmenin temel alındığı bir ortamın sağlanmasıyla mümkün olur. Kütüphaneciler farklı görüşlerdeki kaynakları hizmete sunarken baskı görmemeli, “belirli” kaynakların öne çıkmasına engel olunmalıdır.

Kütüphaneler için düşünce özgürlüğü ve sansür; kütüphane dermesinin özgür kullanımını, kütüphanecinin ifade özgürlüğünü ve kütüphanelerin tarafsızlığını kapsamaktadır (Kızılkın, 1988, s. 160). Kütüphane dermesinin kullanıcılar tarafından özgürce kullanımı kütüphanelerdeki iyi hizmet ilkesinin hem gereği hem de ürünü olacaktır. Kütüphanecinin ifade özgürlüğü, kütüphanecinin mesleğini icra ederken suçlanma korkusu yaşamaması gerektiğini, kütüphanelerde düşünce özgürlüğünün temelini kütüphaneciler olduğunu ifade eder (Kızılkın, 1988, s. 164). Kütüphanecilerin kütüphanelerde düşünce özgürlüğü kapsamında davranabilmeleri için öncelikle bu konuda bilgi sahibi olmaları gerekir. Kütüphanecileri ve ilgili diğer kişileri düşünce özgürlüğü konusunda eğitmek için 1967 yılında ALA tarafından Düşünce Özgürlüğü Ofisi kurulmuştur (ALA, 2013). Kütüphanelerin tarafsızlığı ise kütüphanelerin sunduğu kaynakları seçmede tarafsız davranması gerektiğini ifade etmektedir (Kızılkın, 1988, s. 164). Ancak kütüphane dermesinin özgürce kullanımı, kütüphanecilerin ifade özgürlüğü ve kütüphanelerin tarafsızlığı bir arada sağlandığında kütüphaneler düşünce özgürlüğüne hizmet edebilirler.

Kütüphaneciliğin geliştiği ülkeler kütüphanecilik dernekleri ile düşünce özgürlüğünü savunmuş, kısıtlayanlara karşı çıkmışlardır. Amerikan Kütüphane Derneği tarafından ilk olarak 1939 yılında yayımlanan *Kütüphane Hakları Bildirgesi*, farklı tarihlerde güncellenerek şimdiki halini almıştır ve “dünyada modern kütüphaneciliğin temelini” oluşturmuştur (Sağlamtuç, 1991, s. 94). *Amerikan Kütüphane Derneği Kütüphane Hakları Bildirgesi* (2006), bütün kütüphanelerin bilgi ve fikirler için bir forum olduğunu ve belirlenen ana politikaların kütüphanelerin hizmetlerine yol göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu ana politikalar, bütün kütüphane kaynaklarının tüm insanlar için sağlanması, yazarın köken veya geçmişi nedeniyle kaynakların elenmemesi, tüm bakış açılarını sunan materyal ve bilgi sunulması, sansüre meydan okunması, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına direnilmesi ve bunu destekleyen kişi ve gruplarla iş birliği yapması, kökeni veya görüşü nedeniyle hiç kimsenin kütüphane kullanımının engellenmemesi, sergileme alanları ve toplantı odalarının bütün halka adil bir şekilde sağlanması, bütün kütüphane kullanıcılarının mahremiyet ve gizliliklerinin korunmasıdır

("Library Bill of Rights", 2006). *Kütüphane Hakları Bildirgesi*, düşünce özgürlüğünü destekleyen ve sansüre karşı çıkan, kütüphanelerin hedefleri doğrultusunda bütün bireylerin bilgiye erişimini sağlama amacına hizmet eden önemli bir adımdır. 1999 yılında Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (The International Federation of Library Associations and Institutions - IFLA) yönetim kurulu tarafından kabul edilen "Kütüphaneler ve düşünce özgürlüğü konulu IFLA bildirisi" (1999), bu konudaki önemli adımlardan bir diğeridir. Bu bildiri, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi'nde belirtildiği biçimiyle düşünce özgürlüğünü destekler, savunur ve onu geliştirmek için çalışır" ifadesiyle başlamaktadır ve düşünce özgürlüğünün kütüphanelerle ilgili ilkelerini içermektedir. Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) tarafından 22 Şubat 2008 tarihinde kabul edilen "*Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi*" (2008) ise Türkiye'de bu konuda atılan önemli bir adım olmuştur. Bu bildirmede, TKD'nin uluslararası ve ulusal bazı sözleşme ve bildirimlerdeki ilkeler çerçevesinde düşünce özgürlüğünü savunduğu, desteklediği ve geliştirmek için "TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi" ilkelerini benimsediği belirtilmiştir. Bu ilkeler arasında bilgi merkezi çalışanlarının bu bildirgenin ilkeleri doğrultusunda hizmet vermeleri gerektiği ve bu bildirmeye uygun davranmaları nedeniyle haksız uygulamalara maruz bırakılmayacakları ilkesi bulunmaktadır (TKD, 2008). Kütüphaneciler ancak kütüphanelerinde hizmete sundukları kaynaklardan sorumlu tutulmamaları sağlandığında düşünce özgürlüğünün bilgi hizmetlerindeki gerekliliklerini layıkıyla yerine getirebilirler. Bildirme'de genel olarak, kütüphanelerde bilgi kaynaklarının seçimi ile başlayan işlemler ve bunlara dayalı olarak gerçekleşen hizmet süreçlerinin tümünde düşünce özgürlüğü temelli yaklaşımla davranmak gerektiği vurgulanır.

2. Literatür Özeti

Bilgi hizmetleri ile düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının ilişkisi açıktır.* Alaca ve Yılmaz'ın (2015) bu kavramların halk kütüphanesi kullanıcıları tarafından ne şekilde algılandıklarını inceleyen çalışması, bu konuda önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Yazarlar, çalışmalarında düşünce özgürlüğü ve sansür kapsamında halk kütüphanelerinin görev ve sorumluluklarını açıklamış ayrıca halk kütüphanesi kullanıcılarının bu kavramlardan ne algıladıklarını incelemek amacıyla Ankara'daki üç ilçe halk kütüphanesinin kayıtlı kullanıcılarına anket uygulamış, cinsiyete, yaşa ve öğrenim durumuna göre düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının algılanışını incelemiş, bu konulardaki farklılıkları ve benzerlikleri irdelemişlerdir. Çalışmada, katılımcıların bir kısmının kütüphanelerde sansürle karşılaştıkları sonucuna ulaşılmış, bu bağlamda kütüphane kullanıcılarının daha sorgulayıcı ve kütüphane kaynaklarının kullanımında daha aktif olmaları, kütüphanelerin mesleki eğitim almış kütüphanecilerce ve "daha demokratik bir anlayışla" yönetilmesi, halk kütüphanelerinin hizmet sunarken kaynak kullanımını sınırlayıcı tutumlardan uzak olmaları, bu konularda seminer, konferans vb. düzenlenerek kütüphane kullanıcılarının algılarının artırılması, derneklerin kütüphane ve kütüphanecilerin düşünce özgürlüğüne aykırı davranışlarını uyarabilmesi ve yaptırımlar uygulayabilmesi gibi çözüm önerileri sunulmuştur.

Türkiye'de düşünce özgürlüğünün halk kütüphanelerine yansması konusunda önemli bir diğer çalışma ise Güllü (1997) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma (tezin yayımlandığı yıllarda) düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik kavramlarının Türkiye genelinde bir bütünün parçası olarak düşünülmediği ve bu nedenle bu eksik bakış açısının Türkiye'nin demokratikleşme sürecine olumsuz etkiler yarattığı görüşünden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'deki halk kütüphanelerinde özellikle yönetici kadrosundaki bireylerin halk kütüphanelerinin düşünce özgürlüğü ile olan ilişkisi ve demokratikleşme sürecindeki sorumlulukları konularına bakış açısını öğrenmenin, düşünce özgürlüğü düzeyine ve algısına ne gibi katkılar sunabileceğini kurgulamak için kritik olduğu vurgulanmıştır. Araştırma bünyesinde il halk kütüphanelerinde çalışan yöneticilere anket uygulanmıştır. Ankette katılımcıların düşünce özgürlüğü kavramından ne anladıklarına yönelik olarak sunulan "Düşüncelerin ülkenin genel asayiş ve düzeninin bozmadan açıklanmasıdır" ifadesi düşünce özgürlüğünün doğasına aykırı bir yorum olmasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde katılımcıların yarısından fazlası bu ifadeyi doğru bulmuştur. Yine anket sonucunda kütüphane yöneticilerinin çoğunluğunun,

* Çalışma Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi ve ağırlıklı kütüphanecilik/bilgi yönetimi ile sınırlı olduğu için sadece bu konudaki Türkçe literatür değerlendirilmiştir.

kütüphanecinin sunduğu kitaplarda bir takım kısıtlamanın (sansürün) gerekli olduğunu savundukları görülmüştür. Araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi de Kütüphanecilik Bölümü mezunu olan yöneticilerin %40'ının sansürün gereksiz olduğunu düşünmesine karşın, diğer yöneticilerde bu oranın %60 seviyesinde olmasıdır. Araştırmacıya göre bu sonuç kütüphanecilik bölümlerindeki düşünce özgürlüğü eğitiminin eksikliğinin önemli bir göstergesidir.

Kütüphanelerin düşünce özgürlüğü çerçevesinde hizmet sunabilmeleri için kütüphanecilerin eğitimleri aşamasında bu konuda bilinçlendirilmeleri ön koşuldur. Kızılkın (1994) çalışmasında, kütüphanelerin düşünce özgürlüğü gereklerine uygun ortamlar olarak düzenlenmesinde kütüphanecilik eğitiminin önemini ortaya koymuştur. Bu amaçla Ankara’daki üniversite kütüphaneleri yöneticileri ile görüşmüş, kütüphanecilere ise anket uygulamıştır. Anket sonucunda, kütüphanecilik bölümü mezunlarının çoğunluğunun düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda bağımsız bir dersi gerekli gördükleri sonucuna ulaşmıştır (s. 59). Dişli ve Yılmaz (2020) ise çalışmalarında, Türkiye’deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri ders programlarını düşünce özgürlüğü eğitimi bakımından değerlendirmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında, Türkiye’deki 10 Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü bünyesindeki lisans ve lisansüstü ders içeriklerini incelemiş ve 9 bölümün programında düşünce özgürlüğüne yönelik ders bulunduğunu görmüşlerdir. Ayrıca belirledikleri dersler üzerinden içerik analizi yapmış ve ilgili öğretim üyeleri ile görüşmüşlerdir. Farklı üniversitelerde, politikalara bağlı olarak, düşünce özgürlüğü ile ilgili eğitimlerde farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kütüphaneler açısından düşünce özgürlüğü ve sansür uygulamalarına yönelik önemli belirlemelerde bulunan bir diğer çalışma ise Sağlamtuğ’a (1991) aittir. Kütüphaneciliğin düşünce özgürlüğünü topluma yaymak ve düşünce özgürlüğünün destekçisi olmak gibi önemli bir temeli olmasına karşın, kütüphanecilerin kendilerinin başını ağrıtaçağını düşünerek kütüphanelerine belirli kaynakları almamaları veya belirli kaynakların kullanılmasını engellemeleri, bir başka deyişle kütüphanecilerin kendi kendilerine uyguladıkları otosansür, kütüphanecilerin mesleki saygınlıklarını olumsuz etkilemektedir. Doğru olan kütüphanecileri kütüphanelerinde bulunan kaynakların içeriğinden sorumlu tutmamaktır. Ancak bu sağlanabildiğinde belirli yayınlardan toplumun yararlanması olanaklı olabilir.

Sağlamtuğ’a (1991, s. 94-97) göre, kütüphanecilerin kendi kişisel görüşlerine ve inançlarına uygun yayınlar yerine, toplumu düşünerek kaynak seçmeleri önemlidir. Kütüphanecilerin bütün bireylere eşit ve tarafsız hizmet sunmak yerine politika, cinsellik vb. konularda belirli kitaplara erişmek isteyenlere olumsuz tavır takınmaları kabul edilemez. Resmi olarak kütüphanelere materyal seçiminde kütüphanecilere inisiyatif verilmek istenmiş olsa da kütüphanecilerin kendi kendilerine uyguladıkları otosansür nedeniyle bu inisiyatif uygulamada pek mümkün olamamaktadır. İlgili yönetmelik kütüphanelere seçilecek materyalleri belirlemede dikkate alınması gereken esasları belirlemiş olmasına karşın, bu esasların yoruma açık olduğu ve kütüphaneciler için yeterince yol gösterici olmadıkları söylenebilir. Yasal olarak yasaklanmaları nedeniyle kütüphane raflarından indirilen kitapların, çoğu kez kitaplar aklandıktan sonra dahi, aklanmaları takip edilmediği için, kütüphane raflarında yer alamadığı bilinmektedir. Yine iktidar değişikliği nedeniyle raflardan belirli kitaplar indirilmektedir. Sakıncalı görülen kitapların dahi resmi yazı karşılığında araştırmacılara verilmesi gerekirken, kitaba ulaşılamıyor, kitap başkasına verilmiş vb. gerekçeler üretilerek kullanıcılara verilmediği görülmektedir. Tüm bu etmenler, toplumun okuma özgürlüğüne engel oluşturmaktadır. Sansürü engellemek için sansür gelmeden önce alınması gereken önlemler bulunmaktadır. Bu önlemler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Kütüphanenin materyal seçiminin nasıl yapılacağını, bu konuda kütüphanecinin yetki ve sorumluluklarını belirten bir “materyal seçim politikası”nın hazırlanarak ilgili makamlara onaylatılması.
- Kütüphane koleksiyonuna gelebilecek itiraza karşı uygulanacak sürecin belirlenmesi.
- Kütüphane hizmetlerinin tanıtılması için “halkla ilişkiler programı” hazırlanması ve bu amaçla kitle iletişim araçlarının kullanılması (ALA, 1989).

Bütün kütüphanelerde benzer önlemlerin alınması, kütüphanecilerin sansürle karşılaştıklarında daha hızlı ve bilinçli hareket edebilmelerini sağlayacaktır.

“Düşünceyi anlatım özgürlüğünün önemini toplumca kavranmasında ilk adım, yazılı kültüre dayalı düşünme pratiğinin kazanılması, bunun için de okuma eyleminin bir doğal davranış niteliği almasıdır”

(Soysal, 1999). “Okuma eylemi”nin gerçekleşebilmesi ise bilgi kaynaklarının varlığına bağlıdır. Kütüphaneler bilgiye ulaşır, bilgiyi derler, düzenler ve kullanıcılarına sunar. Bu bağlamda kütüphanelerin düşünce özgürlüğü ile beslenen ve düşünce özgürlüğünü besleyen bir kurum oldukları söylenebilir (Besimoğlu ve Korkut, 2011, s. 206-213).

Ergül Özışık (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yine literatürden örneklerle kütüphanelerin ve kütüphanecilerin düşünce özgürlüğü bağlamında hareket etmelerinin ve sansüre direnmelerinin, toplumun eleştirel düşünce, yaratıcılık ve bunlara ek olarak yaşam boyu öğrenme kabiliyetlerini kazanmasına yönelik önemi ortaya konmuştur.

Kısaca açıklanan bütün çalışmalar, düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının bilgi merkezleri ve kütüphaneler için önemini vurgulamaktadır. Bu kavramları ve kütüphane hizmetlerinde düşünce özgürlüğünün gereklerini nasıl uygulayacağını bilen kütüphaneciler yetiştirmek, bu konuda atılacak ilk ve en önemli adımdır. Ancak istediği bilgi kaynağına hiçbir kısıtlama olmadan erişebilen ve ulaştığı bilgiyi anlayabilen bireyler özgürce düşünebilir ve demokratik toplumun temelini oluşturabilirler.

3. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

3.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanmış* kitap, makale ve tez türündeki kaynakların dönemlere göre nicelik ve içerik analizini yapmaktır.

Bu bağlamda **araştırma problemi**, “Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanan kitap, makale ve tez çalışmalarının nicelik ve içerik değişimleri nasıl olmuştur?” biçiminde oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında ilgili dönem itibarıyla aşağıdaki **araştırma sorularına** yanıt aranmıştır:

1. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların türlerine (kitap, makale ve tez) göre sayısal dağılımı nasıl olmuştur?
2. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların dönemlere göre sayısal dağılımı ve değişimi nasıl olmuştur?
3. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların dönemlere göre içerik değişimi nasıl olmuştur?

Belirtilen amaç, problem ve araştırma soruları bağlamında **araştırmanın hipotezi**, “Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanan kitap, makale ve tez çalışmaları nicelik ve içerik açısından dönemsel değişiklikler göstermiştir” biçiminde oluşturulmuştur.

3.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 arasında yayımlanmış kaynakları kapsamaktadır. Bilindiği üzere 1928, Türkiye’de Latin harflerine geçiş (Harf Devrimi) yılıdır. 1928 yılı bu nedenle başlangıç yılı olarak alınmıştır. Çalışmaya genelde en çok yapılan kaynak türleri olarak makale, kitap ve tezler dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamına Türkçe kaynaklar alınmış ancak Türkiye’deki üniversitelerde Türkçe’den farklı bir dilde yayımlanan tezlere de yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında aşağıda verilen kurum, kuruluş ve kütüphane veri tabanları taranmıştır:

- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, KOHA Katalog Erişim Sistemi
- YÖK Tez Merkezi
- Milli Kütüphane
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası
- Google Akademik
- Ebscohost (search.ebscohost.com)

* Çalışmaya dâhil edilen tez türü kaynaklar “yayımlanmış” değil “yapılmış” çalışmalardır. İfade bütünlüğünü sağlamak için öyle kullanılmıştır.

- Üniversite Kütüphaneleri (İstanbul Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi)
- ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) – TR Dizin
- Dergipark

3.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak, Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusu üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanmış kaynakların yayın yıllarına, türlerine ve içeriklerine göre dağılımını incelemek amacıyla betimleme ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimleme, araştırmaya konu olan olay, grup veya varlığı tanımlayan ve açıklayan bir araştırma yöntemidir. Mevcut olayları, geçmişteki olay ve koşullarla ilişkilerini de inceleyerek, aradaki etkileşimiyle açıklamayı amaçlar (Kaptan, 1995’ten aktaran Erbaş, 2018, s. 14). İçerik analizi yöntemi ise, belirli kavramlar temelinde birbirine benzeyen verileri bir araya getirmek, bu verileri düzenleyerek ve yorumlayarak, anlaşılabilir bir şekilde açıklamaya katkı sağlayacak kavram ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008 ve Neuman, 2012’den aktaran Karataş, 2015, s. 74).

Çalışma kapsamında değerlendirilen veriler, literatür taraması tekniğiyle elde edilmiştir. Literatür taraması ile düşünce özgürlüğü ve sansür konusundaki basılı kaynakların, tür (makale, kitap, tez), başlık, yazar, yıl verileri; ayrıca türü makale olan kaynakların yayımlandığı dergi, kitapların yayınevi, tezlerin ise veri tabanı bilgileri elde edilmiştir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusu üzerine yayımlanan kaynakları belirlemek amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama için “düşünce özgürlüğü”, “ifade özgürlüğü”, “düşünce hürriyeti”, “ifade hürriyeti”, “vicdan özgürlüğü”, “özgür düşünme”, “düşünceyi açıklama özgürlüğü”, “düşünceleri açıklama özgürlüğü”, “sansür”, “basın özgürlüğü”, “iletişim özgürlüğü”, “internet özgürlüğü”, “haberleşme özgürlüğü”, “inanç özgürlüğü” ve “fikir özgürlüğü” anahtar sözcükleri (terimleri) belirlenmiştir.

Çalışmada, yayın sayısı az olduğu için 1928-1960 arası bir dönem olarak ele alınmış, 1960-2020 yılları arası onar yıllık dönemlere ayrılarak incelenmiştir.* Veri tabanlarından literatür taraması ile elde edilen veriler *Microsoft Excel* ve *Rapidminer* yazılımları kullanılarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan bütün basılı kaynaklar için ayrıca kitap, makale ve tez olarak türlerine göre ayrılarak 10 yıllık dönemler için yayınların sayısal dağılımları grafiklerle incelenmiştir. Birden fazla baskısına ulaşılan kitaplar için, sayısal analizlerde ilk baskının yayın yılı dikkate alınmıştır. Çalışmada ulaşılan bütün kaynaklar için toplu bir içerik değerlendirmesi yapılmış, daha sonra kitap, makale ve tez olarak türlere göre ayrı ayrı içerik değerlendirmesine alınmıştır. Yayınlar ait başlıklar üzerinden bir içerik değerlendirmesi yapmak amacıyla başlıklarda en fazla kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir. Bu işlem için öncelikle başlıklardan oluşan veri temizlenmiştir; başlıklarda kullanılan “ve”, “ile”, “için”, “ışığında”, “üzerine” vb. bir kavram ifade etmeyen kelimeler veriden çıkarılmış ve başlıklarda kullanılan terimlerden ek alanların ekleri kaldırılmıştır. Örneğin başlıkta kullanılan “sansürü”, “sansürün” ve “sansürleme” kelimeleri “sansür” terimi olarak sayılacak şekilde düzenlenmiştir. Kitap, makale ve tez yayınları için “2000 yılı ve öncesi” ve “2001 yılı ve sonrası” başlıklarda en fazla kullanılan kelimeler belirlenerek kıyaslanmıştır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada tercih edilen araştırma yöntem ve teknikleri ile araştırmanın sınırlılıkları bağlamında elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılandırılmıştır. Bu çalışmada, önce tüm kaynaklar sonra da kitap, makale ve tez türlerindeki yayınlar için ayrı ayrı olmak üzere 10 yıllık dönemler çerçevesinde sayısal dağılımlar grafiklerle incelenmiş ve başlıklarda en fazla kullanılan terimler belirlenmiştir. Ayrıca 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynaklarla 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan kaynakların başlıklarında en fazla kullanılan terimler üzerinden içerik değerlendirmesi yapılmıştır.

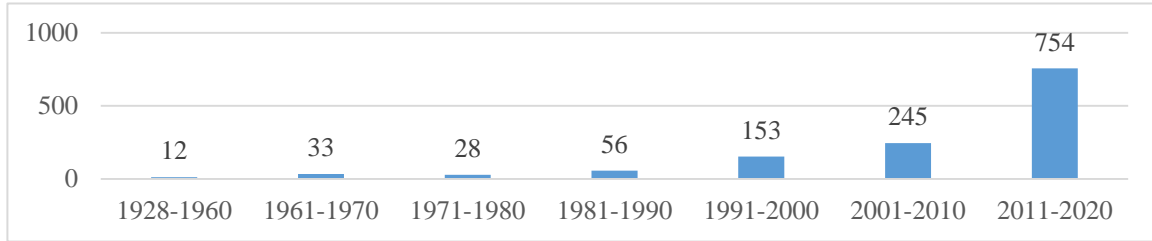
* 1928-1990 döneminde yayımlanan toplam tez sayısı 7 olduğu için tezlere ilişkin analizlerde bu tarih aralığı tek dönem olarak değerlendirilmiştir.

4.1. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Kitap, Makale ve Tezlerin Tümüne İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında kitap, makale ve tez olarak yapılan toplam 1303 çalışmaya ulaşılmıştır. Şekil 1’de Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan ve çalışma kapsamına alınan kaynakların toplamına yönelik 10 yıllık dönemler için sayısal dağılımı verilmiştir.

Şekil 1

*Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı *-1928-2020*

1928-1960 yılları arasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yalnızca 12 kaynak yayımlandığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle grafikte 1928-1960 yılları tek bir dönem olarak verilmiştir. 1980 yılından sonraki her 10 yıllık dönemde kaynak sayısının hızla artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde ise 754 kaynak yayımlandığı, bu dönemde yayımlanan kaynak sayısının bir önceki dönem yayımlanan kaynak sayısının yaklaşık 3 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de, veri temizleme işlemi sonrasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitap, makale ve tez türlerindeki bütün yayınların başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 1

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	702	Suç	44	Devlet	19
İfade	278	Değerlendirme	43	Güvenlik	19
Basın	238	Gazete	42	Kitle	19
Düşünce	225	Sözleşme	42	Uluslararası	19
Sansür	218	İlişki	42	Nefret	18
Hak	212	Yasak	37	Ceza	17
Türkiye	172	İnternet	37	Laiklik	17
İnsan	146	Yargı	34	Osmanlı	17
Din	138	Film	32	Propaganda	17
Avrupa	119	Sanat	31	İnceleme	17
Hukuk	101	Kanun	29	Toplum	17
Türk	101	Sinema	28	Açıklama	15
Anayasa	98	Koru(n)ma	26	Kişilik	15
Karar	89	İslam	26	İstanbul	15
Mahkeme	89	Bilgi	24	Birlik	14
Hürriyet	85	Temel	24	Kamu	14
Sınır(lama)	77	Kütüphane	22	Kitap	14

* Ulaşılan kaynaklardan 22 tanesinin (2 kitap, 20 makale) yayın yılı bilgisi bulunmadığı için bu kaynaklar “Bulgular ve Değerlendirme” bölümündeki ilgili tablo ve grafiklere dâhil edilmemiştir.

Medya	61	AİHM	21	Sorun	14
Vicdan	55	Demokrasi	21	Haberleşme	13
İletişim	45	Sosyal	21	Rapor	13
İnanç	45	Söylem	20		

Bütün yayımların başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı görülmektedir. “İfade”, “basın”, “düşünce”, “sansür”, “hak”, “Türkiye” “insan” ve “din” terimleri ise sırasıyla konu başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir. “Avrupa”, “hukuk”, “Türk”, “anayasa”, “karar” ve “mahkeme” terimlerinin de oldukça fazla kullanılan terimler arasında olduğu görülmektedir.

Şekil 2’de bütün kaynakların başlıklarında en fazla kullanılan terim sayılarının kelime bulutuyla ifade edilmiş hali görülmektedir.

Şekil 2

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimler İçin Kelime Bulutu-1928-2020

Başlıklarda diğer terimlere göre oransal olarak çok fazla sayıda kullanılması ve bu nedenle kelime bulutunda verilen diğer terimlerin çok küçük kalıp okunamaması nedeniyle “özgürlük” terimine ve bu terimle eş anlamlı olarak kullanılan “hürriyet” terimine kelime bulutunda yer verilmemiştir. Kelime bulutunda “ifade”, “basın”, “düşünce”, “sansür” ve “hak” terimlerinin diğer terimlere oranla daha büyük olduğu, yani başlıklarda diğer terimlerden daha fazla kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan bütün kaynakların konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amaçlanmıştır. Bu çerçevede kaynaklar “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 2) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 3) olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır ve makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam kaynak sayısı 282, 2001 ve sonrasında yayımlanan toplam kaynak sayısı ise 999’dur.

Tablo 2

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	117	Yasak	13	Kanun	8
Sansür	88	Din	12	Mahkeme	8
Düşünce	86	Hak	12	Medya	7
Basın	60	Karar	11	Vicdan	7
Türkiye	30	Kütüphane	11	Haberleşme	6
Türk	23	Sorun	11	Sanat	6
Anayasa	21	Hukuk	10	Suç	6

Hürriyet	19	Demokrasi	9	İnanç	5
Film	17	İletişim	9	İslam	5
İfade	17	İnsan	9	Toplum	5
Sinema	14	Gazete	8		

Çalışmaların başlıklarında, 2000 yılı ve öncesinde “özgürlük”, “sansür”, “düşünce” ve “basın” terimlerinin diğer terimlere göre oldukça fazla kullanıldığı, yine “Türkiye”, “Türk” ve “Anayasa” terimlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

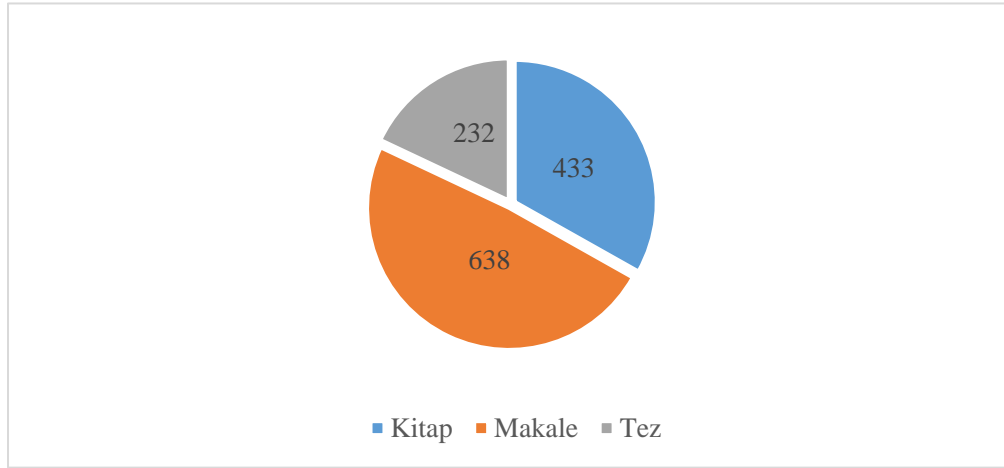
Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	566	Sözleşme	39	Ceza	15
İfade	256	Sorun	36	Propaganda	15
Hak	197	İletişim	36	Birlik	14
Basın	174	Suç	35	Kamu	14
Türkiye	139	Gazete	34	Kişilik	14
İnsan	134	İnternet	33	İnceleme	14
Düşünce	126	Yargı	32	İstanbul	14
Sansür	123	Koru(n)ma	23	Laiklik	13
Din	122	Temel	23	Rapor	13
Avrupa	113	Bilgi	22	Yasak	13
Hukuk	89	Sanat	22	Cumhuriyet	12
Mahkeme	79	AİHM	21	Sinema	12
Karar	76	Sosyal	21	Toplum	12
Türk	76	Kanun	20	Demokrasi	11
Anayasa	74	Söylem	20	Kütüphane	11
Sınır(lama)	68	İslam	20	Uygulama	11
Hürriyet	65	Güvenlik	18	Açıklama	10
Medya	54	Kitle	18	Kavram	10
Vicdan	45	Nefret	18	Kitap	10
Değerlendirme	42	Devlet	17	Ulusal	10
İlişki	40	Uluslararası	17	Çözüm	10
İnanç	40	Osmanlı	16		

2001 yılı ve sonrasında ise “özgürlük”, “ifade”, “hak” ve “basın” terimlerinin diğer terimlere göre oldukça fazla kullanıldığı, “Türkiye”, “insan”, “düşünce”, “sansür”, “din” ve “Avrupa” terimlerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. İki dönemde de “özgürlük” teriminin başlıklarda en fazla kullanılan terim olduğu görülmektedir. Yine “sansür”, “düşünce”, “basın” ve “Türkiye” terimleri iki dönemde de çalışma başlıklarında yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, 2000 yılı ve öncesinde “sansür” terimi başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terim iken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan sekizinci terim olmuştur. 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda “Avrupa” ve “mahkeme” kelimelerinin oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. Buna karşın, bu sözcüklerin 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynaklarda en fazla kullanılan ilk 20 terim arasında yer almadığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “kütüphane” terimi başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında 16. sırada yer alırken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan ilk 50 terim arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Yine “film” ve “sinema” terimleri 2000 yılı ve öncesinde başlıklarda en fazla kullanılan ilk 11 terim arasında bulunurken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan ilk 50 terim arasında bulunmamaktadır. “Hak” teriminin ise 2001 yılı ve

sonrasında önceki dönemlere göre oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynakların başlıklarında “düşünce” terimi “ifade” teriminden oldukça fazla kullanılırken (yaklaşık 5 katı), 2001 yılı ve sonrasında “ifade” teriminin “düşünce” teriminden daha fazla (yaklaşık 2 katı) kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 3’te, araştırma kapsamında değerlendirilen çalışmaların türlerine göre dağılımını gösteren grafik verilmiştir.

Şekil 3

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı-1928-2020

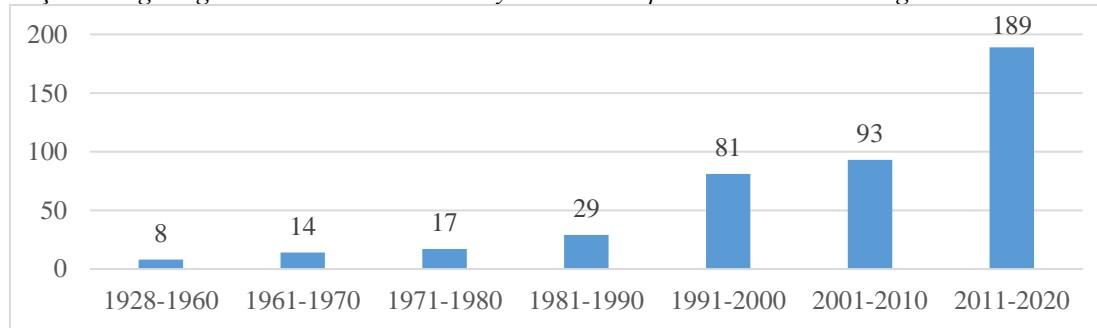
Çalışma kapsamında, Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan toplam 433 kitap, 638 makale ve 232 teze ulaşılmıştır. Kaynakların %33’ü kitap, %49’u makale ve %18’i tezdir. Düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine en fazla makale, en az ise tez yayımlandığı görülmektedir.

4.2. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Kitaplara İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanan kitaplara ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada belirtilen tarih aralığında toplam 433 kitap yayımlanmıştır. Şekil 4’te, dönemlere göre yayımlanan kitap sayılarını gösteren grafik verilmiştir. Yayın yılına ulaşılamayan 2 kitaba grafikte yer verilmemiştir.

Şekil 4

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yayımlanan Kitapların Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1960 döneminde düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda 8 kitap yayımlandığı, daha sonra kitap sayısının artmaya başladığı, özellikle 1991-2000 döneminde yayımlanan kitap sayısının bir önceki 1981-1990 döneminin 2,8 katı olduğu görülmektedir. Dönemsel olarak en fazla kitabın 2011-2020

döneminde yayımlandığı ve bu dönem yayımlanan kitap sayısının 189’a ulaşarak, bir önceki 2001-2010 döneminin yaklaşık 2 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 4’te Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitapların başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 4

Kitap Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	192	Yasak	24	Sınır(lama)	11
Basın	98	Karar	22	İletişim	11
İfade	87	Mahkeme	22	İslam	10
Düşünce	76	Gazete	20	Kanun	9
Türkiye	60	Hukuk	20	Film	8
Hak	48	İnanç	18	Laiklik	8
Sansür	47	Sorun	16	Temel	8
Hürriyet	38	Anayasa	15	İnternet	8
İnsan	35	Vicdan	15	Sanat	8
Din	31	Kitap	13	Ceza	7
Avrupa	27	Rapor	13	Demokrasi	7
Medya	27	Yargı	13	Suç	7
Türk	24	Sözleşme	12		

1928-2020 yılları arasında, kitap başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı, “basın”, “ifade” ve “düşünce” terimlerinin ise yine oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. “Türkiye”, “hak”, “sansür”, “hürriyet”, “insan”, “din”, “Avrupa”, “medya”, “Türk” ve “yasak” terimlerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitapların konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amacıyla ulaşılan bütün kitaplar “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 5) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 6) olmak üzere 2 gruba ayrılarak kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam kitap sayısı 149, 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan toplam kitap sayısı ise 282’dir (Yayın yılına ulaşamayan 2 kitap dâhil edilmemiştir).

Tablo 5

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Kitapların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal

Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	54	Türk	8	Anayasa	4
Düşünce	46	Film	7	Laiklik	4
Basın	38	Kanun	7	Medya	4
Sansür	21	Karar	6	Saygı	4
Hürriyet	17	Demokrasi	5	İnanç	4
Türkiye	15	Hak	5	İnsan	4
Yasak	11	Hukuk	5	İslam	4
İfade	11	Sorun	5	Mahkeme	4
Din	8	Sinema	5		
Gazete	8	Vicdan	5		

Kitap başlıklarında 2000 yılı ve öncesinde en fazla “özgürlük”, “düşünce”, “basın” ve “sansür” terimlerinin kullanıldığı, “hürriyet”, “Türkiye”, “yasak” ve “ifade” terimlerinin yine yaygın olarak kullanılan terimler olduğu görülmektedir.

Tablo 6

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Kitapların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	139	Karar	16	İletişim	8
İfade	76	Türk	16	İnternet	8
Basın	60	Hukuk	15	Ceza	7
Türkiye	45	İnanç	14	İstanbul	7
Hak	43	Rapor	13	Koru(n)ma	6
Düşünce	32	Gazete	12	Kitap	6
İnsan	31	Yargı	12	Sempozyum	6
Avrupa	26	Anayasa	11	Çözüm	6
Sansür	26	Sorun	11	İlişki	6
Din	23	Sözleşme	11	İslam	6
Hürriyet	21	Yasak	11	Sanat	6
Medya	21	Sınır(lama)	10		
Mahkeme	18	Vicdan	10		

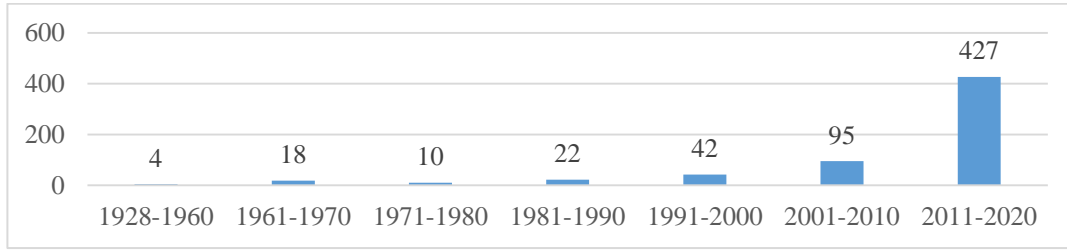
Kitap başlıklarında 2001 yılı ve sonrasında ise en fazla “özgürlük”, “ifade”, “basın”, “Türkiye” ve “hak” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Her iki dönemde de en fazla kullanılan terimin “özgürlük”, en fazla kullanılan üçüncü terimin ise “basın” olduğu görülmektedir. “Sansür”, “hürriyet”, “Türkiye” ve “din” terimlerinin de yine her iki dönemde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “yasak” ve “ifade”, 2001 yılı ve sonrasında ise “hak”, “insan”, “Avrupa” ve “medya” terimlerinin fazlaca kullanılan diğer terimler olduğu görülmektedir. İki dönemde de “özgürlük” teriminin başlıklarda en fazla kullanılan terim olduğu görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” terimi başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terimken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terim “ifade” olmuştur. Yazarların artık “düşünce özgürlüğü” yerine “ifade özgürlüğü” kavramını daha fazla kullandıkları söylenebilir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “kanun” ve “laiklik” terimleri yer alırken bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. “Hak” teriminin 2000 yılı ve öncesine göre sonraki dönemde oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. “Film” terimi ise 2000 yılı ve öncesinde en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde yer almamaktadır.

4.3. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Makalelere İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanan makalelere ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Belirtilen yıllar arasında ilgili konuda Türkiye’de yayımlanan toplam 638 makaleye ulaşılmıştır. Şekil 5’te yayımlanan makale sayılarını dönemlere göre gösteren grafik verilmiştir. Yayın yılına ulaşamayan 20 makaleye grafikte yer verilmemiştir.

Şekil 5

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yayımlanan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1960 döneminde yayımlanan yalnızca 4 makaleye ulaşıldığı için bu yıllar arası grafikte tek bir dönem olarak verilmiştir. Dönemlere göre yayımlanan makale sayısının genel olarak arttığı görülmektedir. Ancak 1971-1980 döneminde bir önceki 1961-1970 dönemine göre yayımlanan makale sayısının azaldığı anlaşılmaktadır. 2011-2021 döneminde yayımlanan makale sayısının ise önceki dönemlere göre oldukça fazla olduğu, bu dönemde bir önceki 2001-2010 döneminde yayımlanan makale sayısının yaklaşık 4,5 katı makale yayımlandığı görülmektedir.

Tablo 7’de Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan makalelerin başlıklarında en fazla kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 7

Makale Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	337	Suç	27	Uluslararası	13
Sansür	130	İlişki	27	İletişim	13
Düşünce	122	Sorun	20	Kamu	12
Hak	112	İnternet	20	Yargı	12
İfade	109	Bilgi	19	Demokrasi	11
Basın	82	Kanun	19	Osmanlı	11
Din	82	Temel	19	Yasak	11
İnsan	71	İnanç	19	İslam	11
Türkiye	64	Aihm	17	Sosyal	10
Hukuk	57	Koru(n)ma	17	Toplum	10
Anayasa	55	Kütüphane	16	Açıklama	9
Avrupa	50	Sanat	16	Ceza	9
Karar	46	Devlet	15	Cumhuriyet	9
Mahkeme	45	Güvenlik	15	Nefret	9
Türk	45	Sözleşme	15	Propaganda	9
Sınır(lama)	43	Medya	14	Söylem	9
Değerlendirme	36	Sinema	14	Siyasal	9
Hürriyet	31	Film	13	İrade	9
Vicdan	30	Gazete	13	İnceleme	8

Makale başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı, en fazla kullanılan ikinci terimin ise “sansür” olduğu görülmektedir. “Düşünce”, “hak” ve “ifade” terimleri de diğer terimlere göre oldukça fazla kullanılmıştır. “Basın”, “din”, “insan”, “Türkiye”, “hukuk”, “Anayasa” ve “Avrupa” terimleri makale başlıklarında yaygın olarak kullanılan diğer terimlerdir. “Sansür” terimi kitap başlıklarında en fazla kullanılan ilk 5 terim arasında bulunmazken, makale başlıklarında daha sık kullanılan bir terim olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan makalelerin konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemek amacıyla ulaşılan bütün makaleler “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 8) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 9) olmak üzere 2 gruba ayrılarak, makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam makale sayısı 96, 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan toplam makale sayısı ise 522’dir.

Tablo 8

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Makalelerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Sansür	62	Kütüphane	7	Karar	4
Özgürlük	33	Sinema	7	Sanat	4
Düşünce	26	Türk	7	Toplum	4
Basın	9	Türkiye	7	İnsan	4
Film	7	Anayasa	6		

2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında “sansür”, “özgürlük” ve “düşünce” terimlerinin en fazla kullanılan terimler olduğu görülmektedir. “Basın”, “film”, “kütüphane”, “sinema”, “Türk” ve “Türkiye” terimlerinin de bu dönemde, makale başlıklarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 9

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Makalelerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	284	İnternet	20	Cumhuriyet	9
Hak	105	Medya	19	Kütüphane	9
İfade	102	Sorun	19	Nefret	9
Düşünce	83	İnanç	19	Sanat	9
Din	76	Temel	18	Söylem	9
Basın	71	AİHM	17	İrade	9
İnsan	64	Bilgi	17	Açıklama	8
Sansür	61	Kanun	17	Propaganda	8
Türkiye	54	Koru(n)ma	15	Siyasal	8
Hukuk	53	Devlet	14	Uygulama	8
Anayasa	46	Güvenlik	14	İnceleme	8
Avrupa	46	Gazete	13	Birlik	7
Karar	40	Sözleşme	13	Ceza	7
Mahkeme	40	İletişim	13	Demokrasi	7
Sınır(lama)	38	Kamu	12	Kişilik	7
Türk	37	Sosyal	12	Laiklik	7
Değerlendirme	36	Uluslararası	12	Toplantı	7
Hürriyet	30	Osmanlı	11	Ulusal	7
Vicdan	26	Yargı	11	Özgür	7
İlişki	26	Yasak	10		
Suç	23	İslam	10		

2001 yılı ve sonrasında yayımlanan makale başlıklarında “özgürlük”, “hak” ve “ifade” terimlerinin diğer terimlere göre daha fazla kullanıldığı, buna karşın “hak” ve “ifade” terimlerinin 2000 yılı öncesi dönemde başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. “Düşünce”, “din”, “basın”, “insan”, “sansür”, “Türkiye” ve “hukuk” terimlerinin 2001 yılı ve sonrasında makale başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimler olduğu görülmektedir.

2001 yılı ve sonrasında yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terim “özgürlük” iken, 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimin, diğer bütün türlerden farklı olarak, “sansür” olduğu görülmektedir. 2001 yılı ve sonrasında makale başlıklarında “hak”, “Avrupa” ve “mahkeme” terimleri oldukça fazla kullanılırken 2000 yılı ve öncesinde bu terimlerin en fazla kullanılan terimler arasında yer almadığı görülmektedir. “İnternet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimlerinin yine 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasına girdiği görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “sinema” ve “film” terimleri yer alırken bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Yine “toplum” terimi 2000 yılı ve öncesinde başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde yer almamaktadır.

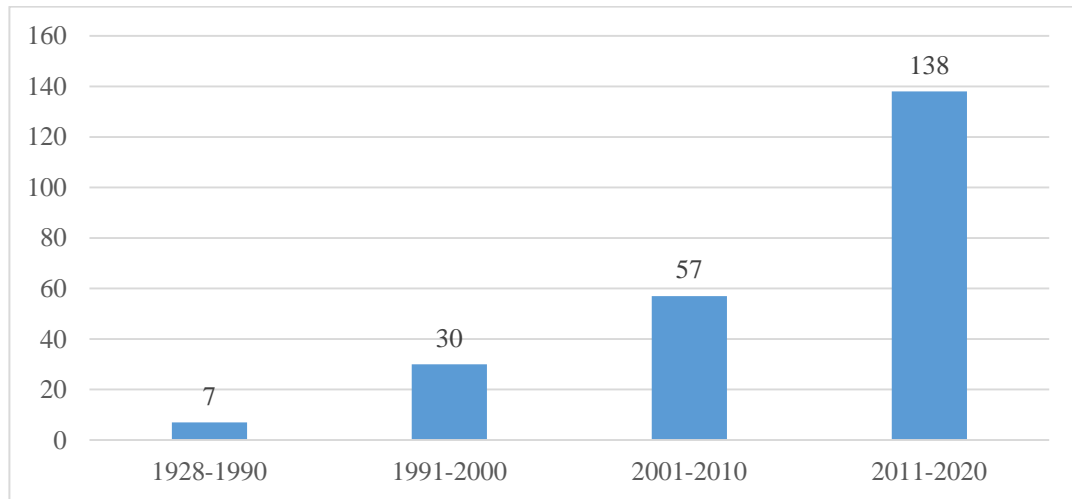
4. 4. 1928-2020 Yılları Arasında Yapılan Tezlere İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yapılan tezlere ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye’de yapılan toplam 232 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerin 211’i Türkçe, 21’i ise çoğunluğu İngilizce olmak üzere farklı dillerde yazılmıştır. Bu çalışma kapsamında yer verilen tezlere Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi web sayfasından (“Ulusal Tez Merkezi”, t.y.) erişilmiştir. Ulusal Tez Merkezine ek olarak kütüphane kataloglarında yapılan arama sonucu ulaşılan 4 tez de bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Şekil 6’da dönemlere göre düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin sayıları gösteren grafik verilmiştir.

Şekil 6

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1990 dönemindeki toplam tez sayısı 7 olduğu için, bu tarih aralığı tek dönem olarak değerlendirilmiştir. 1991 yılından itibaren tez sayısının artmaya başladığı, 2011-2020 dönemindeki tez sayısının ise bir önceki 2001-2010 dönemine göre yaklaşık 2,4 katına çıktığı görülmektedir.

Tablo 10’da Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan Türkçe tezlerin başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 10*Tez Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	174	Din	25	Kitle	10
İfade	82	Hukuk	24	Suç	10
Basın	58	Sınır(lama)	23	Vicdan	10
Hak	53	Mahkeme	22	Gazete	9
Türkiye	48	Karar	21	Sinema	9
Sansür	45	İletişim	21	Yargı	9
Avrupa	42	Hürriyet	16	İlişki	9
İnsan	40	Sözleşme	15	İnternet	9
Türk	32	Medya	13	İnanç	8
Anayasa	28	Film	11	Sanat	7
Düşünce	27	Sorun	11	Sosyal	7

Tez başlıklarında da kitap ve makale başlıklarında olduğu gibi en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı görülmektedir. Başlıklarda en fazla kullanılan diğer terimler, sırasıyla, “ifade”, “basın” ve “hak”tır. “Türkiye”, “sansür”, “Avrupa” ve “insan” terimlerinin de tez başlıklarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Kitap başlıklarında ve tez başlıklarında en fazla kullanılan 3 terimin, sıralaması farklı olmakla birlikte, aynı olduğu görülmektedir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan tezlerin konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amacıyla, ulaşılan bütün tezler “2000 yılı ve öncesinde yapılanlar” (Tablo 11) ve “2001 yılı ve sonrasında yapılanlar” (Tablo 12) olmak üzere 2 gruba ayrılmış ve tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yapılan toplam tez sayısı 37, 2001 yılı ve sonrasında yapılan toplam tez sayısı ise 195’tir. 2000 yılı ve öncesinde yapılan Türkçe tez sayısı 36, 2001 yılı ve sonrasında yapılan Türkçe tez sayısı ise 175’tir.

Tablo 11*2000 Yılı ve Öncesinde Yapılan Tezlerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	30	Türk	8	Hak	4
Düşünce	14	Türkiye	8	İfade	4
Basın	13	İletişim	6	Film	3
Anayasa	11	Sorun	5	Hukuk	3
Sansür	9	Haberleşme	4	Sınır(lama)	3

2000 yılı ve öncesinde yapılan tezlerin başlıklarında en fazla “özgürlük”, “düşünce”, “basın” ve “anayasa” terimleri kullanılmıştır. “Sansür”, “Türk”, “Türkiye” ve “iletişim” terimleri yine yaygın olarak kullanılan terimler arasındadır.

Tablo 12’de 2001 yılı ve sonrasında yapılan tezlerin başlıklarında en fazla kullanılan terim sayıları verilmiştir.

Tablo 12*2001 Yılı ve Sonrasında Yapılan Tezlerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	144	Karar	20	İnternet	9
İfade	78	Sınır	20	Film	8
Hak	49	Anayasa	17	Sosyal	8
Basın	45	Sözleşme	15	Suç	8
Avrupa	41	İletişim	15	İlişki	8
Türkiye	40	Hürriyet	14	Sanat	7
İnsan	39	Medya	14	Söylem	7
Sansür	36	Düşünce	13	Sinema	7
Türk	24	Gazete	9	İnanç	7
Din	23	Kitle	9	Nefret	6
Hukuk	21	Vicdan	9	Sorun	6
Mahkeme	21	Yargı	9		

2001 yılı ve sonrası dönemde yapılan tez başlıklarında en fazla “özgürlük”, “ifade”, “hak”, “basın”, “Avrupa”, “Türkiye”, “insan” ve “sansür” terimleri kullanılmıştır. Her iki dönemde de tez başlıklarında en fazla kullanılan terimin “özgürlük” olduğu görülmektedir. Kitap başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” kelimesi “ifade” kelimesinden daha fazla kullanılırken 2001 yılı ve sonrasında “ifade” kelimesinin “düşünce” kelimesinden daha fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “Anayasa” terimi tez başlıklarında en fazla kullanılan dördüncü terimken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan on beşinci terim olduğu görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “haberleşme” terimi yer alırken bu terimin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Makale başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da 2001 yılı ve sonrasında “Avrupa” ve “mahkeme” terimleri oldukça fazla kullanılırken 2000 yılı ve öncesinde bu terimlerin en fazla kullanılan terimler arasında yer almadığı görülmektedir. “Hak” teriminin ise önceki döneme göre 2001 yılı ve sonrasında çok daha fazla kullanılarak en fazla kullanılan üçüncü terim olması dikkat çekmektedir. Yine makale başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da “internet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimleri, 2001 yılı ve sonrasında en fazla kullanılan terimler arasına girmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında öncelikle “düşünce özgürlüğü” ve “sansür” kavramları ile “bilgi hizmetlerinde düşünce özgürlüğü ve sansür” konusu, literatürden örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kaynakları belirlemek amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, ulaşılan kaynaklar yayın yıllarına ve türlerine göre incelenmiştir. 10 yıllık dönemler için yayımlanan kaynakların sayısal dağılımı grafiklerle incelenmiş, ayrıca konu başlıkları üzerinden bir içerik değerlendirmesi yapmak amacıyla, başlıklarda en fazla kullanılan terimler belirlenmiştir.

Çalışmada aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan 433’ü kitap, 638’i makale ve 232’si tez olmak üzere toplam 1303 kaynağa ulaşılmıştır. Düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine en fazla makale, en az ise tez yayımlandığı görülmüştür.
- 1928-1960 yılları arasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan yalnızca 12 kaynağa ulaşılmıştır.

- 1980 yılından sonraki her 10 yıllık dönemde düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kaynak sayısının hızla artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde yayımlanan kaynak sayısının bir önceki dönem yayımlanan kaynak sayısının yaklaşık 3 katı olduğu görülmüştür.
- Yayın türü gözetilmeksizin ulaşılan bütün yayınlar incelendiğinde başlıklarında en fazla kullanılan terimin “özgürlük” olduğu görülmüştür. “İfade”, “basın”, “düşünce”, “sansür” ve “hak” terimleri ise sırasıyla kaynak başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir.
- Dönemsel olarak en fazla kitabın 2011-2020 döneminde yayımlandığı ve bu dönem yayımlanan kitap sayısının bir önceki döneminin yaklaşık 2 katı olduğu görülmüştür.
- Kitap başlıklarında en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. “Basın” ve “ifade” terimleri ise kitap başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “kanun” ve “laiklik” terimleri yer alırken, bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasındaki başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı görülmüştür. Kitap başlıklarında “hak” teriminin 2001 yılı ve sonrasında oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmüştür. “Film” terimi ise 2000 yılı ve öncesinde en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- 2011-2021 döneminde yayımlanan makale sayısının 2001-2010 döneminde yayımlanan makale sayısının yaklaşık 4,5 katı olduğu anlaşılmıştır.
- Makale başlıklarında en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. İkinci en fazla kullanılan terim ise “sansür”dür. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimin, diğer bütün türlerden farklı olarak, “sansür” olduğu görülmüştür. “İnternet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimlerinin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasına girdiği anlaşılmıştır. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “sinema”, “film” ve “toplum” terimleri yer alırken bu terimler 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- 1991 yılından itibaren düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan tez sayısının artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde ise bir önceki 2001-2010 dönemine göre 2,4 katına çıktığı görülmüştür.
- Tez başlıklarında da kitap ve makale başlıklarında olduğu gibi en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. Tez başlıklarda en fazla kullanılan diğer terimler sırasıyla “ifade”, “basın” ve “hak”tır. 2000 yılı ve öncesinde “Anayasa” terimi tez başlıklarında en fazla kullanılan ilk beş terim arasında yer alırken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan on beşinci terim olduğu görülmüştür. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “haberleşme” terimi yer alırken, bu terim 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- Kitap ve tez başlıklarında 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” kelimesi “ifade” kelimesinden daha fazla kullanılırken, 2001 yılı ve sonrasında “ifade” kelimesi “düşünce” kelimesinden daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.
- 2001 yılı ve sonrasında makale ve tez başlıklarında “Avrupa”, “mahkeme”, “internet”, “medya”, “din”, “vicdan” ve “inanç” terimleri oldukça fazla kullanılırken, 2000 yılı ve öncesinde bu terimler en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- “Özgürlük”, “ifade” ve “basın” terimlerinin sıralaması farklı olmakla birlikte, kitap ve tez başlıklarında en fazla kullanılan üç terim olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynak sayısının hızla arttığı görülmektedir.

Düşünce özgürlüğü ve sansür konuları hukuk, siyaset başta olmak üzere toplumsal yapı ve değişim ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla bu konularda yayımlanan çalışmalar söz konusu alanlarda yaşanan değişimlere bağlı olarak artar ya da azalır. Örneğin, yayın sayılarının askeri darbe dönemlerinde azalacağı, insan hak ve özgürlükleri alanının genişlediği dönemlerde artacağı söylenebilir. Bu, bir başka çalışmanın konusu olabilir.

Bu çalışmada irdelenen değişim, başka alanlarda yayımlanan basılı kaynak sayıları ışığında da ele alınabilir. Gelecekte benzer bir çalışma farklı bir konu çerçevesinde tekrarlanıp karşılaştırmalı bir

analiz yapılabilir. Böylece düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan basılı kaynak sayısındaki artış hızı diğer alanlarla kıyaslanabilir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makale için eşit oranda katkıda bulduklarını beyan ederler.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Alaca, E. ve Yılmaz, B. (2015). Halk kütüphaneciliğinde sansür ve düşünce özgürlüğü konusunda kullanıcı algısı üzerine bir araştırma. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/11772>
- American Library Association. (1989). *Intellectual freedom manual*. (3rd. ed). A.L.A.
- American Library Association. (2010). *Intellectual freedom manual*. (8th ed.). Office for Intellectual Freedom of the American Library Association.
- American Library Association. (2013). 1967. Amerikan Kütüphane Derneği. <http://www.ala.org/aboutala/1967>
- Besimoğlu, C. ve Korkut, Ş. (2011). Kamu yönetimi ve siyaset bilimi öğrencilerinin düşünce özgürlüğü konusundaki görüşleri üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(2), 205-237.
- Çelik, A. ve Tonta, Y. (1996). Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri. Bilgi Edinme Özgürlüğü içinde (1-13). Türk Kütüphaneciler Derneği. <http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/beozgur.html>
- Dişli, M. ve Yılmaz, B. (2020). Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri ders programlarının düşünce özgürlüğü eğitimi açısından değerlendirmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(4), 638-662.
- Erbaş, E. P. (2018). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Bakü Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ergül Özışık, M. (2019). *Bilginin toplumsal iletişiminde düşünce özgürlüğü açısından kütüphanelerin rolü* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gboyega, B. (1995). Freedom of information in Nigeria. *Emerging*, 135-143.
- Gülle, M. T. (1997). *Türkiye'de düşünce özgürlüğü sorunu ve halk kütüphanelerine yansımaları* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- "Intellectual Freedom and Censorship Q & A", American Library Association, May 29, 2007. (2007) Amerikan Kütüphane Derneği. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorship/faq>
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Gazi Üniversitesi.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kızıllıkan, Z. (1988). Düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik. *Türk Kütüphaneciliği*, 2(4), 159-165.
- Kızıllıkan, Z. (1994). *Düşünce özgürlüğü ve Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- "Kütüphaneler ve düşünce özgürlüğü konulu IFLA bildirisi". (t.y.). International Federation of Library Associations and Institutions, 1999. https://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/iflastat_tr.pdf

- "Library Bill of Rights", June 30, 2006. (2006). American Library Association. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill>
- Molz, R. K. (1990). Censorship: Current issues in American libraries. *Library Trends*, 39(1-2): 18-35.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5. Basım)*. Yayın Odası.
- Sağlamtunç, T. (1991). Kütüphanecilik açısından düşünce özgürlüğü ve sansür. *Türk Kütüphaneciliği*, 5(3), 93-99.
- Soysal, Ö. (1999). Düşünce özgürlüğü için bir toplumsal kaynak: Kütüphane kurumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(2), 145-148.
- Türk Kütüphaneciler Derneği. (2008). TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi. <http://kutuphaneci.org.tr/bildirgeler/dusunce-ozgurlugu-bildirgesi/>
- Ulusal Tez Merkezi. (t.y.). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 09.05.2022
Kabul tarihi: 18.08.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 09.05.2022
Date accepted: 18.08.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

Bibliyoterapi, Okuma, Katarsis

Keywords

*Bibliotherapy, Reading,
Catharsis*

DOI Numarası

10.33721/by.1114397

ORCID

0000-0002-3934-1596

Tarihsel Süreçte Bibliyoterapi ve Kütüphanelerin Bu Süreçteki Yeri

Bibliotherapy in the Historical Process and the Place of Libraries in This Process

Güler DEMİR

Kastamonu Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
gulerdemir@kastamonu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı, okumanın oldukça önemli bir yönüne işaret eden ve kökleri yüzyıllar öncesine dayanan bibliyoterapinin işlevlerine ilişkin farkındalığı geliştirmektir. Bu amaca koşut olarak, bibliyoterapinin kavramsal irdelemesi ile beraber tarihsel gelişimi ve bu süreçte kütüphaneler ile kütüphanecilerin rolü hakkında bilgiler verilmesi hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında, öncelikle, bibliyoterapi kavramına ilişkin açıklamalar ile çeşitli bibliyoterapi türleri ve yaklaşımları tartışılmaktadır. Daha sonra, bibliyoterapinin hangi süreçleri/aşamaları içerdiği ve yararları ele alınarak bu çerçevede kütüphaneler ve kütüphanecilerin rolüne değinilmektedir. Çalışmada, tarihsel yönü ile “Birinci ve İkinci Dünya savaşı dönemlerinde sağaltım işlevi gören kütüphaneler” başlığına özel olarak yer verilmiştir çünkü savaş dönemleri bu konuda farkındalık ve çalışmaların en yoğun olduğu dönemlerdir. Kütüphanelerde bibliyoterapi kullanımına ilişkin dünyadan bir takım örnekler sunulmakta, Türkiye’de ise bu çerçevede yapılan sınırlı çalışmalara yer verilmektedir. Çalışma, elde edilen bilgilere dayanarak, gelecekteki uygulamalara ilişkin önerilerin de sunulduğu sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır. Çalışmada, literatüre dayalı betimleme yöntemi uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, köklü tarihsel geçmişine ve önemine karşın bibliyoterapinin hak ettiği yeri yeterince bulmadığını ve kütüphane bilimi ile uygulama alanında da konumunun muğlak kaldığını göstermektedir. Bibliyoterapinin arınma/katarsis etkisi ile pek çok sorun ve travmanın üstünden gelinmesi; kişilerde oluşturacağı özgüven ve daha güçlü kişilik yapısıyla olası sorunlara karşı mücadele edebilmeyi sağlaması gibi nedenlerle çok büyük öneme sahip olduğu ve bu bağlamda daha fazla çalışma ve uygulamalara gereksinim olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle kütüphane bilimine ilişkin yerli literatürde bu konunun sınırlı olarak ele alınmış olması nedeni ile bibliyoterapi kavramını tarihsel ve bütüncül bir perspektiften irdeleyen bu çalışmanın özgün yapıda olduğu düşünülmektedir.

Abstract

The purpose of this study is to raise awareness about the functions of bibliotherapy, which refers to a very important aspect of reading and which rooted for centuries. In addition to this purpose, it is aimed to provide information about the historical development of bibliotherapy and the role of libraries and librarians in this process, along with the conceptual analysis of bibliotherapy. Within the scope of the study, first, the definitions of the bibliotherapy concept and its various types and approaches are presented. Then, the role of libraries and librarians is mentioned by discussing which processes/stages bibliotherapy includes and what benefits it creates. In the study, with its historical aspect, the title of "Libraries which served as healing agents during the World War I and II periods" was given a special place because the war periods are the periods when awareness and studies on this issue are most intense.

By presenting some worldwide examples of the use of bibliotherapy in libraries, limited number of studies conducted in Turkey, in this context, are also included. The study is completed with the conclusion part in which the findings, along with suggestions for future applications are presented. Literature based descriptive method is used in the study. The findings obtained from the study are that bibliotherapy has not found the place it deserves, despite its deep-rooted historical background and its cruciality, and its position in the field of library science and practices remains ambiguous. It is concluded that bibliotherapy, along with its catharsis effect has great importance for reasons such as creating self-confidence in people and helping them to overcome many problems and trauma, and creating stronger personality traits enabling individuals to cope with potential challenging situations, and it is also concluded that more studies and practices are needed in this context. It is estimated that this study, which examines the concept of bibliotherapy from a historical and holistic perspective, within the framework of library science, has a unique structure, especially since this subject has been investigated with in a limited manner in the domestic literature.

1. Giriş

Bibliyoterapi, tarihsel kökleri oldukça derin olan, doktor, psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı gibi çeşitli uzmanlık alanlarından gelen kişiler kadar kütüphanecilerin de ilgilendiği önemli bir kavrama işaret etmektedir. Gündelik yaşamdan kaynaklanan sorunların yanısıra çeşitli düzeylerde zihinsel ve/ya da ruhsal rahatsızlıklar yaşayan kişilere ve gruplara da uygulanan bibliyoterapinin temel amacı, okuma yoluyla sağaltım sağlamaktır.

Bibliyoterapinin tarihsel gelişimi ile birlikte kavramsal açıklamalarının; tür, süreç ve yararlılıklarının; kütüphane ve kütüphanecilerin bu çerçevedeki rol ve işlevlerinin irdelendiği bu çalışmada, konum ve uygulama alanlarının tam bir netlik kazanmadığı anlaşılan bibliyoterapinin önemi konusunda farkındalık geliştirmek amaçlanmaktadır. Çalışmayı temellendiren araştırma soruları, bibliyoterapinin tam anlamı ile ne olduğu; neden, hangi gereksinimlerle ortaya çıktığı; nasıl bir tarihsel geçmişe sahip olduğu; türleri; hangi yaklaşımlara konu olduğu; bu çerçevede kütüphane ve kütüphanecilerin nasıl bir konum elde ettiği ve benzerleridir. Bu sorulara koşturarak somut çalışmaları inceleme gereksinimi doğmuş ve literatürden elde edilen bir takım uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Tarih, temel amacı katarsis¹ ya da bir diğer deyişle zihinsel ve duygusal arınma için okumanın araçsallaştırılması olan bibliyoterapinin olumlu sonuçlarını kanıtlayan örneklerle doludur. Çalışmanın içeriğinde de görüleceği gibi bibliyoterapi, kişisel gelişimi destekleyerek kişide oluşturduğu içgörü kazanma, kendini tanıma ve özgüven ile beraber, kişiyi karşılaşılabileceği olası sorunlara karşı daha güçlü duruma getirmektedir. Bibliyoterapinin bu önleyici mekanizmasının yanında çeşitli zihinsel ve duygusal travmalar ile rahatsızlıklar boyutunda da sağaltıcı etkisi bulunmaktadır. Bibliyoterapinin somut biçimi en çok da savaş dönemlerinde savaşın yıkıcı etkilerinin hafifletilmesi için verilen uğraşların sonuçlarında görülmektedir. Kuşkusuz teknolojinin ulaştırdığı günümüz koşullarında basılı metinlerin okunması dışında pek çok alternatifin ve söz konusu alternatifler aracılığı ile geliştirilebilecek olası yeni yöntem ve uygulamaların da varlığı söz konusudur. Ancak bu çalışmada daha çok bibliyoterapinin köklerine nüfuz ederek anlam ve değerini ortaya çıkarmak amaçlandığından, çalışmanın ağırlıklı kısmını kavramın tarihsel çerçevesi belirlemiştir. Çalışma sürecinde elde edilen literatür bulguları, bibliyoterapi konusunda farkındalığın uyanışının oldukça geçmiş dönemlere, Antik Yunan'da Aristo ve Platon'a kadar dayandığını göstermektedir. Ancak bu olgunun daha da içselleştirilerek yaygınlaşması daha çok 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Kütüphane bilimi alanında köklü bir bilimsel dergi olan *Library Trends*'in 1962 Ekim 11. Cilt, 2. sayısını (Tews, 1962, s. 97), bu temaya ayırması bunun bir kanıtıdır.

Çalışmada varılan sonuç, bibliyoterapinin olumlu etkilerine karşın, kütüphanelerde tam anlamı ile bir konum elde edememiş olduğu ve bu bağlamda çok daha derin araştırma ve uygulamalara gereksinim duyulduğu biçimindedir. Öte yandan, özellikle 21. yüzyılın kütüphaneleri daha sosyal, etkileşimli ve aktif duruma taşınmış olması nedeniyle doğrudan olmasa da dolaylı olarak bir çok kütüphane uygulamasının (hikaye saatleri, kitap tartışmaları, çeşitli kurs ve etkinlikler vb.) sağaltıcı etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Söz konusu uygulamaların bibliyoterapinin ilke ve yöntemleri ile kişilerin farklı nitelikleri doğrultusunda geliştirilmesinin daha etkin sonuçlar yaratacağına inanılmaktadır.

¹ *Katarsis ya da katarsia (catharsis), "bastırılmış, sosyal olarak kabul edilemez duyguların boşalmasını teşvik eden veya buna izin veren psikoterapi" ya da "semptomların hafifletilmesi veya durumun kalıcı olarak giderilmesiyle sonuçlanacak şekilde bastırılmış duyguların boşaltılması" (Dictionary.com, LLC, 2022) biçiminde tanımlanmaktadır.*

2. Bibliyoterapi Kavramı

Bibliyoterapi sözcüğünü, Merriam-Webster (2022) “kişisel sorunları çözmeye veya psikiyatrik tedavide yardım için okuma materyallerinin kullanılması”, Oxford Reference (2022) ise “Seçilen metinlerin okunmasının sağaltma sürecin önemli bir parçasını oluşturduğu her türlü psikoterapi [Yunanca kitap anlamındaki *biblion* sözcüğünden gelmektedir]” biçiminde tanımlamaktadır. Biggs ve Porter (1994, s. 38) tarafından bu kavram, “bireylerin kendilerini, başkalarını ve günlük yaşamdaki sorunları daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için seçilen literatürü kılavuz eşliğinde okuması” olarak açıklanmaktadır. Fullerton’ın (2013, s. 221) tanımlamasına göre, bibliyoterapi, depresyon ve ruhsal sorunlarla mücadele etmek için romanları, şiirleri ve yazılı kelimeleri kullanan dışavurumcu (expressive) bir terapidir. Kavram, Miller (2018, s. 17) tarafından “zihinsel ve duygusal sağlığın geliştirilmesi için okumanın istemli olarak kullanımı” biçiminde tanımlanmıştır. Tews (1962, s. 97) ise kavramı “okumanın hasta tedavisinde kullanılması” olarak tanımlarken bu sözcüğün genellikle zihinsel rahatsızlıkların tedavisinde kitapların kullanımını belirtmek için kullanıldığına ancak aktiviteleri bu tek hasta grubuyla sınırlamanın doğru olmadığına işaret etmiştir. Çünkü “Hastanede yatan çocuklarla ve geriatik, çocuk felci ve tüberküloz hastalarıyla yapılan rehabilitasyon çalışmalarında okumanın yeri hakkında çok şey söylenebilir ve yapılabilir”.

20. yüzyıldan itibaren popüler hale gelen bibliyoterapi, Yunanca *biblion* (kitap) ve *therapeia* (terapi-şifa) sözcüklerinin bileşiminden türetilen bir kavramdır. Bibliyoterapinin amacı, duygusal sorunları olan bireylerin, okudukları edebi ve estetik/sanat değeri yüksek eserler aracılığıyla kendilerini gerçekleştirmeleri ve aynı zamanda sorunlarına çözüm üretmek manevi yönden güçlü bireyler haline gelmelerine yardımcı olmaktır (Altunbay, 2018, s. 202). Bibliyoterapi sözcüğünü ilk kez 1916’da *Atlantic Monthly*’de yazdığı bir makalede kullanan Samuel McChord Crothers (1916, s. 292; akt. Çınar, 2019, ss. 15, 19), bibliyoterapi için “hem kurgu hem kurgu olmayan belli edebî metinlerin çeşitli rahatsızlıklar için iyileştirici olarak tavsiye (reçete) edildiği bir süreç” tanımını yapmıştır. Hynes (2018), bibliyoterapinin biraz sorunlu bir terim olduğu kanısındadır. Öncelikle, çok heceli sözcüklerin genellikle sıkıntı oluşturduğundan yola çıkarak, sanat terapisi veya dans terapisi gibi diğer yaratıcı terapilerin adlarına ilişkin doğrudan bir genel izlenimin bibliyoterapi sözcüğü ile elde edilemediğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, birçok profesyonel dizin/indekste kullanılan terim budur. Ayrıca etimolojik bağlamda da anlamlıdır: *Biblio-* kitaplar ve *kitaplara* bağlı olarak literatür anlamına gelir. *Terapi* (therapy), tıbbi olarak hizmet etmek ve yardım etmek anlamına gelen *therapeia*’dan gelir ve *şifa* (healing) kavramını akla getirir.

Bu durumda, temel olarak bibliyoterapi, ruh ve zihin sağlığını geliştirmek için literatürün kullanılmasıdır.

2.1. Çeşitli Bibliyoterapi Tür ve Yaklaşımları

Polley ve Kovandzic (2017, s. 11), günümüzde bibliyoterapinin farklı şekillerde tanımlandığını ileri sürerek, genellikle bu kavramın “rehberli kendi kendine yardım” (guided self-help), “reçeteli kitaplar” (books on prescription) ve “sağlıklı okuma” (healthy reading) gibi diğer ifadelerle birbirinin yerine kullanıldığını ifade etmektedir. Bibliyoterapinin yaygın sınıflandırmaları, yaratıcı (creative) bibliyoterapi veya duyuşsal/duygusal (affective) bibliyoterapi ile “reçeteli bibliyoterapi” (prescriptive bibliotherapy) ya da “rehberli kendi kendine yardım” (guided self-help) biçiminde yapılmaktadır. Yaratıcı bibliyoterapi veya duyuşsal/duygusal bibliyoterapi, bir kişinin ruhsal anlamda iyileştirilmesi için bir grup ortamında özenle seçilmiş yaratıcı literatürün kullanımını tanımlar. Şiir, roman, biyografi veya kısa öyküler, kullanılan örnekler arasındadır. Yaratıcı bibliyoterapinin amacı, okunan kaynaktaki bir karakterle özdeşleşme yoluyla kişinin kendini keşfetmesini ve kendi yaşamına dair içgörü kazanmasını desteklemektir. Bu tür bibliyoterapi, hem çocuklarda hem de gençlerde veya yetişkinlerde sağaltıcı tartışmayı kolaylaştırmak için grup temelli oturumlarda daha sık kullanılır ve eğitilmiş bir terapistin denetiminde gerçekleştirilir. Öte yandan, reçeteli bibliyoterapi ya da rehberli kendi kendine yardım, zihinsel sağlık durumlarına yönelik bir tedavi stratejisinin parçası olarak kurgusal olmayan belirli kitapları ve çalışma kitaplarını içerebilen okuma materyallerini kullanır. Bu süreç, bir akıl sağlığı pratisyeninin çeşitli düzeylerde girdileri ile gerçekleştirilebilir. Tipik olarak kitaplar, bir kişinin kendi durumu hakkında daha fazla bilgi edinmesini desteklemek ve genellikle davranış değişikliği ile

bir durumu etkili bir şekilde nasıl yöneteceği konusunda kişiye rehberlik sağlamak için kullanılan bilişsel davranışçı terapi kitaplarıdır (Polley ve Kovandzic, 2017, s. 11).

Suviletho ve diğerleri (2019, s. 303), gelişimsel (developmental) ve klinik (clinic) bibliyoterapi olmak üzere en az iki bibliyoterapi türünün olduğunu belirtmektedir. Bu sınıflamalar, sağaltıcı yaklaşımı kimin uyguladığına ve ele alınması gereken psikolojik, sosyal veya duygusal durumun ciddiyetine göre farklılık göstermektedir. Hynes de (2018), etkileşimli bibliyoterapiden yararlanan toplulukların çok çeşitli olması ve kişilerin durumunun mutlaka bir gruptan diğerine değişmesi nedeniyle uygulayıcıların klinik ve gelişimsel bibliyoterapi arasında ayrım yaptığına işaret etmektedir.

Gelişimsel bibliyoterapi önleyici olarak kullanılmakta, gereksinimleri sorun haline gelmeden önce tahmin etmeye ve karşılamaya çalışmaktadır. Gelişimsel bibliyoterapinin amacı, insanların beklentileri ve sorunları hakkında bilgi edinmek ve diğer insanların aynı gelişimsel zorluklarla nasıl başa çıktıklarına dair örnekler sağlayarak, yaşamın öngörülebilir aşamalarında ilerlemelerine yardımcı olmaktır (Halsted, 2009, s. 106). Her insanın gelişimine yardım etmenin bir yolu olarak ortaya çıkan gelişimsel bibliyoterapi, kişisel duygularla yüzleşme, öz farkındalığı geliştirme ve benlik saygısını artırma gibi gereksinimlere ilişkin farkındalığın büyümesi ile beraber gelişmiş olup, uygulama alanı yalnız akıl hastaları, suçlular veya madde bağımlısı kişilerle sınırlı değildir. Genel olarak, gelişimsel bibliyoterapi katılımcıları, kendilerini daha iyi anlamak için gelişimsel bibliyoterapi modunu özellikle seçmektedir. Gelişimsel bibliyoterapi tipik olarak bir okul, toplum merkezi, kütüphane, kilise, sinagog ve benzeri organizasyonlarda bir araya gelen gruplarda uygulanmaktadır. Söz konusu grupları rahatlatmak için kullanılan temel teknikler, klinik bibliyoterapide kullanılanlarla aynıdır ancak sağaltım deneyimlerinin derinliği farklıdır. Aynı zamanda, bibliyoterapist genellikle tartışma aşamasında klinik gruplarda beklenen aktif konuma göre daha az aktif bir rol oynamaktadır (Hynes, 2018). Gelişimsel bibliyoterapi, genel olarak, duygusal ve zihinsel refah sağlamayı veya kendini gerçekleştirmeyi amaçlayan sağlıklı bireylerde kullanılmaktadır. Örneğin, okul ortamlarında, yapılandırılmış gelişimsel bibliyoterapi seanslarının kullanılması, çocukların sorunlarla baş etme becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin sınıflarında engelli öğrencilere yönelik algı ve davranışlarını değiştirmede ve problem çözmeyi öğretmede etkili olduğu da kanıtlanmıştır (Lucas ve Soares, 2013, s. 141). Önleyici bir mekanizma olarak sınıflarda tüm çocuklara uygulanabilen gelişimsel bibliyoterapi, çeşitli sorun, kaygı ya da travmaları olan (evsizlik, okul kaygısı, istismara uğramış olma, bir yakını kaybetme, madde kullanımı vb.) çocuklar için de tasarlanmaktadır. Bibliyoterapi, etkili bir şekilde kullanıldığında, çocukların önemli kayıp ve ayrılık duygularını anlamalarına ve bunlarla baş etmelerine yardımcı olmak için son derece etkili bir yol olabilmektedir. Bibliyoterapi, bilgi ve içgörü sağlamak, tartışmayı teşvik etmek, yeni değerler ve tutumları iletme, başkalarının benzer sorunları olduğu konusunda farkındalık yaratmak, sorunlara gerçekçi çözümler sunmak da dâhil olmak üzere birçok işleve hizmet eder. Ayrıca, bu uygulama, tüm diğer öğrencilerin çocukluktan kaynaklanan travmaları bulunan çocuklarla empati kurmasını sağlar. Öğretmenler, çocuklarda farkındalık geliştirmek ve eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini kolaylaştırmak için bu uygulamayı kullanabilmekte ve öğrenciler arasındaki ortak sorunları saptayarak ele alabilmektedir (Catalano, 2008, s. 18; Pardeck, 2013, s. 5).

Kendini daha iyi anlamak isteyen kişilere ilişkin uygulamaya atıfta bulunan gelişimsel bibliyoterapi, bibliyoterapi literatüründe "durumsal" ve "bağlamsal" alanlara bağlı olarak da kategorize edilmektedir. Örneğin, Worell ve Remer (1992) bibliyoterapiyi feminist terapiye ilişkin hedef kitlelerin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet atıfları ve sistematik ayrımcılık konusunda bilgi almak anlamında önemli bulmaktadır. Cinsiyetçilik hakkında eğitimin, cinsiyet rolleri hakkında yeniden sosyalleşmenin ve başa çıkma becerilerinin öğrenilmesinin okuyarak kolaylaştırıldığını savunurlar (Worell ve Remer, 1992; akt. Ballou, 1995, s. 63).

Klinik bibliyoterapi, tipik olarak, belirli bir terapi programında terapiye katılan gruplarla birlikte kullanılan birkaç yaratıcı sağaltım yollarından biridir. Terapiyi denetleyenler, literatürde terapi görenlerin kişilik gelişimini tamamlamalarına yardımcı olmak için birincil araç olarak görülen bir psikoterapötik metodoloji kullanmak üzere eğitilmiştir. Klinik bibliyoterapi grupları genellikle belirli nüfuslar temelinde oluşturulur. Örneğin, bir grup duygusal olarak rahatsız olan ergenlerle, bir diğeri kronik olarak hastanede yatan hastalarla ve üçüncüsü de görme engellilik veya sağırılık gibi fiziksel bir engeli olan hastalarla sınırlı olacaktır (Hynes, 2018). Klinik bibliyoterapi, tıp kuruluşlarında veya tıbbi

destek ile yürütülen bir sağaltım türüdür. Öte yandan, klinik bibliyoterapi, kitap ve benzeri medyayı kullanarak tartışma ortamı sağlamayı bir sağaltım modeli olarak kullanan psikoloji ve kütüphane biliminin karma bir alanıdır (Janavičienė, 2014, s. 11; Canty, 2017, s. 8). Akıl sağlığı uzmanları tarafından kullanılan klinik bibliyoterapi, sağaltım hedeflerine ulaşmak için duygusal-davranışsal sorunları ele alırken; eğitimciler, kütüphaneciler ve sağlık çalışanları tarafından uygulanan gelişimsel bibliyoterapi, temelde sağlıklı bireylere uygulanarak onların uyum/gelişim süreçlerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir (Rubin, 1978; akt. Pehrsson ve McMillen, 2007, s. 1).

Janavičienė'in (2012, s. 161) çeşitli sınıflama eğilimlerinden çıkardığı ortak sonuca göre bibliyoterapi; "klinik", "destekleyici" ve "gelişimsel" olmak üzere kategorize edilebilir. Klinik bibliyoterapi, daha çok zihinsel bir hastalığı iyileştirmek amacıyla, yalnızca tıp uzmanları veya bir şifa ekibi tarafından tamamlayıcı bir şifa yöntemi olarak uygulanır. Destekleyici bibliyoterapi, ciddi bir rahatsızlıktan sonra uyum sürecinde, hastalara hem iyileşme umudu vermek ve/veya fiziksel durumlarındaki değişiklikleri kabullenmelerini teşvik etmek hem de kendi duygularını tanımları, bu duyguları kabul etmeleri için uygulanır. Gelişimsel bibliyoterapi ise kişilik gelişimine destek sağlamayı ve problem tanımlama ve/veya olası hastalıkların (veya problemlerin) önlenmesini amaçladığından, hedef grupları sadece hastalar veya iyileşmekte olan kişilerle sınırlı değildir. Temelde kişilik gelişimine yardım etmek hedeflenmektedir. Ayrıca, Janavičienė (2012, s. 161), bibliyoterapi türlerini, uygulama amaçlarına, yerlerine ve uygulayan uzmanlara göre de sınıflandırmaktadır:

- Bibliyoterapi sürecinin farklı amaçları (iyileşmek, rehabilitasyonda gerekli desteği/yardımı sağlamak, kişiliği geliştirmek);
- Uygulama yerleri (hastaneler, rehabilitasyon klinikleri, psikolojik servisler, kütüphaneler, sosyal hizmetler, sosyal bakım kurumları ve benzeri diğer kurumlar);
- Yöntemi uygulayabilen uzmanlar (tıp uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, kütüphaneciler, psikologlar, öğretmenler ve diğerleri).

Rubin (1979, ss. 242-244), "kurumsal" (institutional), "klinik" (clinical) ve "gelişimsel" (developmental) olmak üzere üç bibliyoterapi türü bulunduğunu belirtmektedir. Kurumsal bibliyoterapi, 1930'larda psikiyatristler (özellikle William Menninger) tarafından uygulanan bibliyoterapinin devamıdır. Çeşitli kurumlarda bulunan hastalar tarafından daha sonra tedaviyi yürüten doktorla tartışmak üzere (genellikle didaktik/öğretici) literatürün okunması anlamına gelir. "Belirli hastalıklar için kitap reçetesi" (prescription of books for specific ills) ifadesi, bu yaklaşım için geçerlidir. Uygulama yapılan ortam, bir kurum; denetleyenler ise bir kütüphaneciyi de uygulamaya katabilen bir doktor veya bir sağlık ekibidir. Bu tür bibliyoterapi zamanla popülerliğini yitirmiş olsa da bazı doktorlar hala özel muayenelerinde bu işlemi devam ettirebilmektedir. Klinik bibliyoterapi, duygusal veya davranışsal sorunları olan danışan gruplarıyla yaratıcı literatürün kullanımını ifade eder. Hedefler, içgörüden davranış değişikliğine kadar uzanır; ortam ya bir kurum ya da topluluktur ve sağaltımı yapanlar genellikle diğerlerine danışarak çalışan bir kütüphaneci ya da bir doktordur. Örnek klinik bibliyoterapi programları, Washington, D.C.'deki St. Elizabeth's Hastanesi'nde ve San Jose, Kaliforniya'daki Santa Clara County Free Kütüphanesi'nde uygulanmıştır. Gelişimsel bibliyoterapi ise "normal" bireylerden oluşan gruplarla hem yaratıcı hem de didaktik/öğretici materyallerin kullanımını ifade eder. Amaç, normal gelişimi ve kendini gerçekleştirme teşvik etmek veya zihinsel sağlığı korumaktır. Bu tür bibliyoterapi genellikle okullarda, kütüphanelerde ve diğer topluluk ortamlarında sağlanır. Program, bir kütüphaneci, öğretmen veya sosyal hizmet uzmanı ya da psikolog gibi "yardımcı meslekler" (helping professions) diğer üyeleri tarafından tasarlanır ve yönetilir. Gelişimsel bibliyoterapi, halk kütüphanecileri tarafından en sık kullanılan bibliyoterapi türüdür. Profesyoneller için bilinçlendirme veya duyarlılık, eğitim programlarının bir parçası olarak kullanılabilen veya kendini gerçekleştirme faaliyetlerine yönelik talebi karşılamak için halka açık bir program olarak sunulabilmektedir.

Bibliyoterapi programlarının popülerliği arttıkça, daha önceki "kurumsal", "klinik" ve "gelişimsel" biçimindeki sınıflandırma tekrar gözden geçirilmiş ve kurumsal bibliyoterapi, programın gerçekleştiği ortamı tanımladığı için fazla anlamlı bulunmadığından sınıflandırmadan çıkarılmıştır. Klinik ve gelişimsel sınıflandırma kategorileri, katılımcıların bir kaynak biçimini deneyimlemelerine ve ardından yaşamları için önemini tartışabildikleri ortamı yaratarak bir soruna ilişkin içgörü kazanmalarına izin verdiği için varlığını sürdürmüştür. Program çerçevesinde zaman zaman tüm

bireyler tarafından okunan aynı materyalin yorumlanması kişilerin deneyimlerine dayalı olarak kendine özgü olmakta ve değişim gösterebilmektedir (Pardeck ve Pardeck, 1984; akt. Sakadakis, 1990, s. 8).

McCulliss (2012, s. 31), bibliyoterapinin sınıflandırılmasında, bibliyoterapinin gerçekleşme şekli (reaktif ve etkileşimli), kullanılan materyal türleri (hayali ve didaktik) ve uygulamanın hizmet ettiği amaçlar (kendini gerçekleştirme ve problem çözme, sosyal kabul/tutum, psiko-terapötik ve eğitim) bağlamında bir ayırımı yapıldığını ifade etmektedir. Bibliyoterapi türleri arasında ise klinik, gelişimsel ve müşteri/danışan tarafından geliştirilen bibliyoterapi (client-developed bibliotherapy) yer alır. Klinik bibliyoterapi, önemli düzeyde duygusal veya davranışsal sorunlar sergileyen danışanlarda kullanılır. Sağaltım hedefleri, yaratıcı literatürden (roman, şiir, kısa öyküler, drama, biyografi, otobiyografi, düzyazı alıntılar, masallar ve fabllar) yararlanarak, içgörü kazandırmadan davranış değişikliklerinin yaratılmasına kadar uzanır. Gelişimsel bibliyoterapi ise duygusal ve zihinsel esenliği veya kendini gerçekleştirmeyi sürdürmek isteyen sağlıklı bireylerde kendi kendine yardım literatürünü kullanır.

Sonuç olarak, bibliyoterapiye ilişkin yapılan sınıflandırmaların, danışanın/katılımcının durumunun ciddiyetine, sağaltımı yöneten kişilerin uzmanlığı ya da niteliklerine ve uygulama yöntemleri ve biçimleri ile ortamlarına göre değiştiği ancak temel hedeflerin ortak olduğu dikkati çekmektedir. Bibliyoterapi, hangi ortam ve grupta, hangi yöntemlerin kullanımı ve kimler eşliğinde gerçekleşirse gerçekleşsin, amaç, var olan duygusal, ruhsal sorunlarla mücadele edebilmeyi öğrenme ve/ya da olası sorunlara karşı direnç geliştirme ve kişisel gelişimin desteklenmesidir.

2.2. Bibliyoterapiye İlişkin Süreçler ve Bibliyoterapinin Yararları

Schrank ve Engels'in (1981; akt. Biggs ve Porter, 1994, s. 38), tutumları değiştirmede, davranış değişiklikleri ile kendini geliştirmeyi teşvik etmede ve çeşitli kazanımları kolaylaştırmada etkili ve destekleyici olduğu sonucuna vardıkları bibliyoterapi, üç temel süreci kapsamaktadır. Bunlar, özdeşleşme (identification), katarsis ya da arınma (catharsis) ve içgörü (insight) kazanmadır.

Bibliyoterapi süreçlerinin ilk aşaması olan özdeşleşme, okuyucunun kendisini okuduğu metindeki ana karakterlerden biri ile özdeşleşmesidir (Moses ve Zaccaria, 1969, s. 401). Katarsis, gerilimin serbest bırakılması sürecidir. Kendilerini tanımak için verdikleri zorlu mücadelede ilerleme kaydeden kişiler tarafından yazılmış kitapların [ve diğer eserlerin] okunması ile gelişen bu süreçte, kişinin kendi içine doğru yaptığı yolculuk, entelektüel olabilen ama aynı zamanda derin bir duygusal düzeyde de etki edebilen katırlara sahiptir. Metindeki karakter bir problemi temsil ederek duygusal gerilimi serbest bıraktıkça, özdeşleşme daha da yerleşik hale gelmektedir (Morawski, 1997, s. 247; Catalano, 2008, s. 19). Bu özdeşleşme sonucunda katarsis, bir diğer deyişle, duygu ya da ruhsal baskıların açığa çıkışı gerçekleşir. Katarsis sürecinin sonunda ise kişinin sorunları ile yüzleşmesi ve farkındalık ortaya çıkar (Moses ve Zaccaria, 1969, s. 401-402). Eisenman ve Harper (2016, s. 11), bibliyoterapinin yukarıda anılan aşamalarına birini daha ekleyerek dört aşamalı bir sürece işaret etmiştir. Bunlar, özdeşleşme, katarsis, içgörü ve buna ek olarak evrenselleştirme (universalization). İlk aşamada, daha önce de vurgulandığı gibi, kişinin okuduğu metne ilişkin özdeşleşme süreci oluşur. İkinci aşamada, katarsis, yani bir karakteri takip ettikten sonra duyguların serbestçe açığa çıkması söz konusudur. Okuyucu ile metin arasında kurulan ilişki sonucunda; üçüncü aşamada, içgörü kazanılır. Son aşama ise okuyucunun dünyanın her yerindeki insanların benzer sorunları olduğuna ilişkin farkındalık kazandığı evrenselleştirme aşamasıdır.

Caroline Shrodes'in insan-literatür ilişkisini analiz ettiği "Bibliotherapy: A theoretical and clinical experimental study" (Bibliyoterapi: Kuramsal ve klinik deneysel bir çalışma) başlıklı tezinde, bibliyoterapinin aşamaları, "özdeşleşme (identification) ve yansıtma (projection)"; "abreaksiyon/duygusal boşalma (abreaction) ve katarsis (catharsis)" ile "içgörü (insight) kazanma ve bütünleşme (integration)" olarak üç kategoride irdelenmektedir. Bu sınıflama, günümüzde de kullanımı kabul gören aşamalara işaret eder (Lelli, 2021, s. 99). Shrodes'in bu kuramına koşut saptadığı söz konusu aşamalar, birçok yazar (Kempson ve Dee, 1987; Rousell, 1992; Hepworth ve Larsen, 1993; Ballou, 1995; Pardeck, 2013) tarafından da benimsenerek ele alınmıştır.

Pardeck (2013, s. 10-11) üç kategoride değerlendirilen bu aşamaları oldukça ayrıntılı ve net bir biçimde açıklamaktadır: Özdeşleşme, genel olarak, insanın benlik saygısını artırmak için büyük ölçüde bilinç dışı kullandığı uyarlanabilir bir mekanizma olarak tanımlanır. Bu süreç, kişinin başka bir kişiyle, bir grup insanla veya bir kurumla, hatta bir sembolle gerçek veya hayali bir ilişkisi ile biçimlenmektedir. Genellikle kişinin özdeşleştiği nesneye karşı hayranlık, taklit etme eğilimi ve sadakat ile aidiyet duygusu vardır. Bibliyoterapötik sürecin ilk aşaması olan özdeşleşme ve yansıtma sırasında, terapist, danışanın, danışaninkine benzer bir sorun yaşayan bir kitap karakteriyle özdeşleşmesine yardımcı olur. Uygulayıcının bu süreçteki rolü, danışana hikâye karakterinin amaçlarını yorumlamada yardımcı olmak ve çeşitli kitap karakterleri arasındaki ilişki hakkında fikir vermektir. Bu aşamada uygulayıcı, danışanın hikâyesinin anlamı ve danışanın sorununa uygulanması hakkında çıkarımlarda bulunmasına da yardımcı olur. Bu aşama gerçekleşikten sonra, uygulayıcı, danışanı bibliyoterapötik sürecin abreaksiyon/duygusal boşalma ve katarsis ya da arınma aşamasına taşır. Katarsisin gerçekleşmesi için danışanın sözlü ve sözsüz olmak üzere çeşitli şekillerde ifade edilen bir duygusal salıvermeyi deneyimlemesi gerekmektedir. Tedavi sürecinin bu aşamasında uygulayıcının katılımı önemlidir ve normal okuma sürecinin dışında bibliyoterapiye özgü nitelikler taşır. Abreaksiyon ve arınma evresi sırasında terapist, danışanın okumaya tepkisini, duygusal deneyimi ile tedavi edilen problem arasındaki benzerlik derecesini ve kitap karakteriyle özdeşleşme süreci boyunca tüm duygusal deneyimlerini izlemelidir. Bibliyoterapötik sürecin son aşaması içgörü ve entegrasyon/bütünlüştür. Bu aşamada, danışan, okunan kitap aracılığıyla terapist tarafından bir problemin çözümlerini tanıması için yönlendirilir. Danışan bu süreci, terapistin yardımıyla, karşılaştığı bir problemle başa çıkmak için yeni stratejiler geliştirmek için kullanır.

Bibliyoterapi üzerinde -yöntemi, uygulama biçimleri ve uygulanan kitleler değişse dahi- pek çok araştırmacının (Worell ve Remer, 1992; Ballou, 1995; Catalano, 2008; Halsted, 2009; Lucas ve Soares, 2013; Pardeck, 2013; Polley ve Kovandzic, 2017; Hynes, 2018) uzlaştığı ortak çıkarım, kişinin zihinsel ve ruhsal gelişiminde yarattığı olumlu etkidir. Bibliyoterapi, kişide, kendini keşfetmesi, kendi yaşamına dair içgörü kazanması, öz farkındalık ve benlik saygısı geliştirmesi, kendi yaşadıklarının diğerleri tarafından da yaşanabileceği yönünde farkındalık kazanması [evrenselleştirme] ve diğerlerinin sorunlarla başa çıkma deneyimlerinden örnek alması, sosyalleşmesi, empati kurması, travmaların yarattığı acılarının hafiflemesi gibi bir çok olumlu dönüşüme yol açmaktadır.

3. Bibliyoterapi Uygulamasında Kütüphaneler ve Kütüphanecilerin Rolü

Kitapların ve okumanın sağaltım araçları olarak kullanılması uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Buna koşut olarak, hastalara yönelik kütüphanelerin ve kütüphane hizmetlerinin de uzun, köklü ve başarılı bir geçmişi bulunmaktadır. Bu anlamda elde edilen başarıların kaynağı ise, büyük ölçüde, kitapların ve okumanın, dikkat dağıtma, eğlendirme, ilham verme, destekleme ve moral verme nitelikleriyle hastaların rehabilitasyonuna destek verebileceğine ilişkin sarsılmayan inanç olmuştur (IFLA, 2000). Akıl hastalarının tedavisinde kitapların kullanılması, Aristoteles'in, kitabın, özellikle de trajedinin psişe üzerindeki arındırıcı ya da pürgeyatıcı etkisini betimlediği, M.Ö. 300'lü yıllara dayanmaktadır. Aristoteles, Poetika'sında, dilin ve şiir metinlerinin yaratıcı kullanımından kaynaklandığı düşünülen empati ve katarsis niteliklerine dikkati çekmiştir. Özellikle trajedi formundaki Antik Yunan epik şiiri ve draması, izleyicinin zihninde istemli bir arınma ve içgörüyü bir araya getirmektedir. Okuma terapisi veya bibliyoterapinin kaynağı, okuyucunun metne karşı duygusal ve empatik tepkisinde yer almaktadır. En geniş anlamıyla bibliyoterapi kullanımının ilk kayıtlarından biri olan "The use of books in treatment of the sick" (Hastaların tedavisinde kitapların kullanımı), Orta Çağ'da 13. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kahire'de yeniden inşa edilen Al-Mansur Hastanesi, tıbbi ve cerrahi bakımın yanı sıra, hastalara gece gündüz Kuran okumaları için din adamlarını (priest) görevlendirmiştir. Tarih boyunca, dini kurumlar, ruhu ve dolayısıyla zihni ve bedeni canlandırma veya yatıştırma amacı ile dini ve kutsal metinleri okutmaya ağırlık vermiştir. Evanjelik gruplar ile dini hayır kurumlarının çabalarıyla, hasta veya yaralıların manevi yararı için hastanelere kitap koleksiyonları sağlanmıştır. Kitap okumanın tedavi edici değerini dile getiren Aristoteles'in dışında, William Shakespeare de "Gelin ve tüm kitaplığımdan istediğiniz seçimi yapın ve böylece kederinizden kurtulun" (Come, and take choice of all my library and so beguile thy sorrow) diye yazarak bu görüşü desteklemiştir (Wiegand ve Davis, 2013, ss. 79-80; Cardenas, 1980, s. 4; akt. Gupta ve diğerleri, 2017, s. 33; Akinola, 2014, s. 1282).

Öte yandan, Marenne (2016, s. 103), bibliyoterapi tarihinin bizi, akıl yürütme yoluyla düşünce ve eylemin örgütlenmesini teşvik ettiği için felsefe uygulamasının iyi bir ruh sağlığının güvencesi olduğu Platon ve Epikür zamanına götürdüğünü belirtmektedir. Duygusal teslimiyetçiliği ruhun tüm hastalıklarının kaynağı olarak gören Stoa okuluna göre, felsefenin pratiği rasyonel düşünceye dayanıyordu. Böylece entelektüel düzeyi bulan akıl, “arzu” ve “tutku” olarak adlandırılan hastalıklara karşı koyabiliyordu. Çağdaş bibliyoterapi, sorunlu bir hastayı yatıştırmanın bir yolu olarak benliğin ve dünyanın yenilenmiş bir algısı ve rasyonalizasyonu yoluyla bu sağaltıcı temeller üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla, Antik Yunan perspektifinden bakıldığında, kütüphane ruh için şifalı bir yerdi.

Özellikle Avrupa’da hastanelerin çoğaldığı bir dönem olan Orta Çağın ikinci yarısında bibliyoterapi bağlamındaki farkındalık ve uygulamalar dikkati çekmektedir. Örneğin, yukarıda da işaret edildiği gibi, İngiliz hekim Bruce Bruce-Porter, hastaların ilaç tedavisinin bir parçası olarak kütüphanelere duyulan gereksinim üzerine coşkulu bir söylevi sırasında, Caliph Al Mansur'un Kahire, Mısır’daki büyük hastanesinin sadece ilaç ve ameliyat ile bakım sağlamadığını aynı zamanda dileyen hastalara gece gündüz Kuran okumak üzere din adamlarını görevlendirdiğini, uyku sorunu olan hastalara ise müzik dinletildiği ve hikâye anlatıldığını dile getirmiştir. Bruce-Porter, bunu, hastalara yönelik ilk kütüphane fikri olarak ve kütüphanenin tedavi planındaki rolü bağlamında değerlendirmiştir (Panella, 2000).

Bibliyoterapi, 18. ve 19. yüzyıllarda, İngiltere, Fransa, Almanya ve İskoçya’da yaygın olarak uygulanmış; özellikle din ve kitap kullanımının birleşimi, hastane kütüphanelerinin başlangıcını temellendirmiştir (Akinola, 2014, s. 1282). Amerika Birleşik Devletleri’nde ise ilk akıl hastanelerinin bir bileşeni olarak kütüphanelerin birçoğu 19. yüzyılın ortalarında kurulmuştur. Bu kütüphaneler akıl hastaları için bir rekreasyon aracı olarak var olmuş olsa da, tarihsel kayıtlar, onların aynı zamanda bir bibliyoterapi merkezi olarak da hizmet ettiklerini göstermektedir (Levin ve Gildea, 2013, s. 89). Bibliyoterapi kavramının ilk temelleri, 19. yüzyılda akıl hastaları için uygulanan reform ile atılmıştır. Bu dönemlerde genellikle yatılı olan hastaların bulunduğu akıl hastanelerindeki bakım uzun sürelidir ve hastalar fiziksel kısıtlamalar ile acımasız davranışlara uğramaktadır. Psikiyatri o sıralarda yeni doğmuş bir disiplindir ve ruh sağlığı sorunları bu dönemlere kadar tıbbi olarak tedavi edilebilir olmaktan çok ahlaki kusurlar olarak görülmektedir (Porter, 2002; akt. Brewster, 2018, s. 4). Akıl hastası kişilerin, kusurlu ya da lanetli değil, hasta ve uygun tedavi yoluyla yardıma gereksinimi olan kişiler olarak görülmeleri 19. yüzyılın başlarına kadar gerçekleşmemiştir. 1830’a kadar Amerika Birleşik Devletleri’nde sekiz eyalet, bu hastalar için özel kurumlar kurmuştur (Compulsory commitment, 1969, s. 678).

19. yüzyılın başlarında ve ortalarında bağımsız olarak çalışan Amerikalı doktorlar Benjamin Rush ve John Minson Galt II, akıl hastanelerindeki hastaların tedavisi için kılavuz eşliğinde okumanın yararlı ve iyileştirici etkisine dikkati çekmiştir. Benjamin Rush, zihin sağlığı bozuk hastalara romanlar ile tarih ve seyahat konulu kitapların okutulmasını/okunmasını önermiş; John Minson Galt II ise akıl hastanelerindeki hastalar için kütüphaneler kurulması gerekliliğini öne sürmüştür. Bu gelişmeler, aynı zamanda, 19. yüzyılın başlarında (günümüzde bilişsel davranış terapisinin de bir parçası görülen) modern bibliyoterapinin başlangıcını temsil etmektedir. 19. yüzyılın sonlarında, manevi sağaltım (moral therapy), akıl hastanelerinde kütüphanecilerin uygulama alanına girmiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarından başlayarak, Amerika’daki kütüphaneciler organize ve verimli bir şekilde yönetilen “hasta” kütüphanelerini (patients’ library) kullanarak daha resmi bibliyoterapi programlarını denemeye başlamıştır. E. Kathleen Jones, modern hastane ortamında ilk belgelenmiş bibliyoterapi uygulamalarını başlatmıştır. 1904’te Massachusetts, Waverly’de akıl hastaları için özel olarak donatılmış, güçlü bir koleksiyonu olan McLean Hastanesi, hizmetlerini devlet destekli Massachusetts General Hospital ile birleştirmiş ve eğitimli bir kütüphaneci olan Jones, dönemin koşulları çerçevesinde bilimsel ilkelere dayanan bir yönetimi benimseyerek bu alanda katkılar sunmuştur. Uzman doktorlarla işbirliği içinde çalışan Jones, özel olarak seçilmiş vakalar için kitapların sağaltım amaçlı kullanıldığı başarılı bir hasta okuma programı uygulamıştır. Aynı tarihlerde, Alice S. Tyler, Iowa devlet hastanelerinin hasta kütüphanelerinde yürütülen bibliyoterapi çalışmaları üzerine raporlar yayımlamıştır. Kısa süre sonra diğer eyaletlerde de benzer programlar izlenmiş ve hastanelerde bibliyoterapi kullanımı yaygınlaşmıştır (Wiegand ve Davis, 2013, ss. 79-80; Gilton, 2016, s. 151).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk hastane kütüphanecisi E. Kathleen Jones'un Boston'daki McLean Hastanesi'ndeki hasta kütüphanesinden sorumlu olarak atandığı 1904'ten bu yana geçen yıllar içinde, bibliyoterapi kütüphaneciliğinin bir alanı olarak kabul edilmeye başlamıştır. Anılan süreçle beraber sağaltım aracı olarak kütüphane ve bibliyoterapist olarak kütüphaneci kavramları da gelişme göstermiştir (McCulliss, 2012, s. 24). Devlet hastanelerinde ve diğer devlet kurumlarında hastalara yönelik kütüphane hizmetlerinin sistematik gelişimi, Iowa Kütüphane Komisyonu sekreteri Alice S. Tyler'ın bir devlet akıl hastanesine yaptığı ziyaretin sonucu olarak 1906'da başlamıştır. Tyler, hastaların hiçbir şey yapmadan öylece umutsuz ve amaçsız oturmaları karşısında dehşete düşmüştür. Böylece, Kütüphane Komisyonu'nun halk kütüphanelerine kitap sağladığı gibi bu devlet kurumlarına da kitap götürebileceği kanısına varmıştır. Tyler, Iowa'nın yasama meclisini hastanelerde ve diğer devlet kurumlarında kütüphaneler düzenlemekten sorumlu olacak bir kurumsal kütüphane denetçisi atamaya ikna etmiştir. Böylece, birkaç kurumda kütüphane hizmetlerinden sorumlu bir kütüphanecinin bulunduğu "Grup sistemi" olarak bilinen sistem oluşturulmuştur. Ayrıca, bu sistem çerçevesinde, bir denetçi, kütüphaneleri kurmak, onlar için kitap seçmek, bir merkez ofisten kataloglama ve teknik hizmetler sağlamak ve her kurumda günlük işlemleri yapacak bir bireyi - genellikle bir hasta veya bir mahkûm - eğitmekle sorumlu tutulmuştur. Denetçi ayrıca gezici kütüphaneleri devlet kurumlarına ulaştırmakla da yükümlü olmuştur (Hannigan, 1962, s. 184; Panella, 1996, s. 54; McCulliss, 2012, ss. 24-25).

Minnesota Üniversitesi'nden Dr. Gordon R. Kamman, 1930'ların sonlarında ve 1940'ların başlarında yazdığı birkaç önemli makalesinde, bibliyoterapiyi onaylamış ve sağaltım ekibinin önemli bir üyesi olarak eğitilmiş bir kütüphanecinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bibliyoterapinin gelecek vaad ettiğine ve sağaltımda kitap okumanın önemine vurgu yapan Gordon, ayrıca, bibliyoterapinin doktor ve kütüphanecinin işbirliğini gerektirdiğinin de altını çizmiştir (Beatty, 1962, s. 108; Hannigan, 1962, s. 184; McCulliss, 2012, s. 24). 1930'lardan 1960'lara kadar, sağaltım amaçlı okumaya ilişkin algı ve çalışmalar, çeşitli disiplin alanlarında ve popüler/profesyonel ayrımlar arasında gelgitlere uğramış; tartışmalara konu olmuştur. Hastane kütüphaneciliği, psikoloji ve eğitim alanlarında bibliyoterapinin savunucularının her biri, kitapların sağaltımı vaad ettiğine ilişkin görüşleri ile bu konunun kendi alanlarına dâhil olduğunu iddia etmişlerdir. Öte yandan yüzyıl ortalarında bibliyoterapinin bir bilim olup olmadığı tartışması başlamıştır. Bu süreçlerde, Psikolog Alice I. Bryan, "Basılı sözcüklerin bireyin fiziksel veya zihinsel sağlığına faydalı tepkileri tetikleyebileceği ölçüde, okumanın sağaltım değeri olduğu söylenebilir" diyerek bir bibliyoterapi biliminin var olma olasılığının, bu varsayımın geçerliliğine dayandığını ifade etmiştir (Dufour, 2014, ss. 9-10). Bryan, 1939'da yayımlanan "Can there be a science of bibliotherapy? (Bir bibliyoterapi bilimi olabilir mi?) başlıklı makalesinde, bu sorgulamaya ilişkin, söz konusu kavramın zaten felsefi bir gerekçesi, işlevsel bir hipotezi ve bir tanımı olduğunu ileri sürmüştür. Bununla beraber, büyük ölçüde deneysel verilere ve eğitilmiş çalışanlara gereksinim duyulduğunu da ifade etmiştir (Beatty, 1962, s. 108; Maack, t.y.). Bryan, belirli hastalık türlerinden iyileşen yüzlerce rastgele seçilmiş hasta üzerinde belirli materyal türlerini okumanın etkilerine ilişkin dikkatlice yapılan vaka çalışmaları ile bir bibliyoterapi bilimi geliştirmenin mümkün olacağını savunmuştur. Kuşkusuz, sonuçlar üzerinde etkisi olabilecek sayısız değişkenin dikkate alınmasının gerekli olduğunu da eklemiştir. Ayrıca, "bibliyoterapinin bir bilim haline gelmesi durumunda, geniş anlamda, duygusal olgunluğu geliştirmeye, zihinsel sağlığı beslemeye ve sürdürmeye yardımcı olacak okuma materyallerinin reçetesi olarak tanımlanması" gerektiğini de dile getirmiştir (Bryan, 1939, s. 774-775; akt. Dilevko ve Magowan, 2007, s. 228; Wiegand ve Davis, 2013, s. 80). Anılan yıllarda, bibliyoterapi, kısa sürede gelişmekte olan davranış bilimleri, psikiyatri ve psikolojinin çalışma alanları arasına girmiş ve bibliyoterapi konusunda birçok önemli araştırma yapılmıştır. Özellikle, Bryan'ın sözü edilen çalışması, bibliyoterapi için bir bilimsel ilke ve prosedürler bütünü oluşturma ve sertifikalı bibliyoterapistlerin eğitimini sağlama çabalarının bir örneğidir (Wiegand ve Davis, 2013, s. 80). Bryan'nın görüşleri sonraki yıllarda yapılan araştırma ve uygulamalara esin olarak çok büyük katkı sağlamıştır. Bibliyoterapinin popülerliğinin arttığı bu dönemlerde, 1939 yılında, bibliyoterapi konusunda ilk heyet olarak Amerikan Kütüphane Derneği Hastane Bölümü (Hospital Division of the American Library Association) kurulmuştur. Bu gelişme ile birlikte, bibliyoterapi kütüphanecilikte resmi bir statü kazanmıştır (Lu, 2008, s. 47; Yılmaz, 2014, s. 170).

20. yüzyıl ortalarında bibliyoterapi konusunda yapılan çalışmaların yoğunlaştığının önemli bir göstergesi, bu konuda, yalnız 1950'li yılların başlarında çoğunluğunu kütüphanecilerin yazdığı 400'den fazla makalenin literatüre geçmiş olmasıdır. Bibliyoterapi, kütüphanecilerle beraber, eğitimci, doktor, psikolog ve pek çok alandan kişinin zihin yordduğu bir konu durumuna gelmiştir. Bu tarihlerde, bibliyoterapi sözcüğü psikiyatri ile ilişkilendirilerek tıp sözlüklerinde de resmen yerini almıştır (Tews, 1969, s. 450). Bir diğer önemli kanıt da, alana ilişkin köklü bir dergi olan *Library Trends*'in 1962 Ekim 11. Cilt, 2. sayısının tümüyle bibliyoterapi temasına ayrılmasıdır. Derginin editörü Ruth M. Tews "Introduction" (giriş) bölümünde (Tews, 1962, s. 97), bu yayınlara beraber, hastanelerde ve kurumlarda kullanılan bibliyoterapinin geliştirilmesi ve anlaşılmasında önemli bir kılavuza ulaşıldığını belirtmiş ve daha önce hiçbir derginin, bütün bir sayısını bu konunun ciddi bir şekilde açıklanmasına ve incelenmesine ayırmadığına da işaret etmiştir.

Kitapların ve okumanın sağaltıcı değerine derinden inanan doktorların ve kütüphanecilerin çabalarına karşın, hasta kütüphaneleri, özellikle de genel hastanelerdekiler, 20. yüzyılın başlarında yavaş bir gelişim göstermiştir. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı, bu gelişimin hızlanmasında önemli bir katalizör işlevi görmüştür çünkü birkaç ülkenin "Savaş Hizmeti" (War Service) programlarının başarıları sayesinde, kitapların ve okumanın refah ve iyileşmeye katkıda bulunabileceği konusunda daha net ve daha yaygın bir kabulleniş söz konusu olmuştur (IFLA, 2000).

3.1. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı Dönemlerinde Sağaltım İşlevi Gören Kütüphaneler

Tarihsel kökleri, Amerika'da dini grupların hastanelere İncil ve diğer dini literatürü sağlamasına dayanan sağaltım amaçlı okumaya olan ilgi, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Gaziler İdaresi'nin (Veterans Administration), askerleri iyileştirmek için hastane kütüphaneleri sağlamanın değerini kabul etmesiyle, daha da artmıştır. Zihin sağlığı bozulan hastalar için, yukarıda da değinildiği gibi, McLean Hastanesi ve Menninger Kliniği, bibliyoterapi ile tıbbi ve psikiyatrik katılımı desteklemiştir (McDaniel, 1956; akt. Chadbourne, 1976, s. 30).

Birinci Dünya Savaşı, bibliyoterapinin tarihsel gelişmesinde kilit bir dönem olarak görülmektedir. Bilindiği gibi, bu savaş, milyonlarca insanın yaşamını yitirmesine ve sakat kalmasına neden olmuş, savaşın ardından yine milyonlarca insan ekonomik, sosyal ve siyasi bunalımlarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte "savaş sonrası nevroz" (shell shock) vakalarının ve psikolojik travma yaşayan erkeklerin sayısındaki hızlı artış, ruh sağlığı sorunlarının nedenlerine ilişkin yeni anlayışlara ve sorunların tedavisine yönelik yeni yaklaşımlara yol açmıştır. Bunlardan biri de bibliyoterapidir (Bourke, 2000; Shephard, 2002; akt. McNicol ve Brewster, 2021, s. 10; Altunbay, 2018, s. 202). Bu süreçlerle beraber, ruh sağlığı sorunlarının fizyolojik yansımalarına ilişkin açıklamalar ile bir kişinin stres altında çöküntüye uğrayabileceği fikri daha geniş çapta kabul görmüş ve psikoterapi uygun bir tedavi olarak yaygınlaşmıştır (McNicol ve Brewster, 2021, s. 10).

Beatty (1962, ss. 106-107), Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan özellikle üç çalışmanın bibliyoterapi kavramının ele alınışı bağlamındaki önemine işaret etmiştir. Bu açıklamalara göre, Samuel McChord Crothers, bibliyoterapi terimini ilk kullananlardan biridir. Terim, daha önce de belirtildiği gibi Crothers'in *Atlantic Monthly* dergisinde yayımlanan "A Literary Clinic" (Bir Literatür/Okuma Kliniği) başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Crothers, çalışmasında arkadaşı Bagster'in "Bibliyopatik Enstitüsü"nü (Bibliopathic Institute) betimlemektedir. Bagster'in ifadeleri ile "Bibliyoterapi o kadar yeni bir bilimdir ki, herhangi bir kitabın sahip olabileceği gerçek etkiye ilişkin birçok yanlış görüşün olması şaşırtıcı değildir... Oysa hap, merhem ya da pomat yerine kitap kullanarak okuyucuyu tüm hastalıklarından kurtarmak olasıdır". Aynı dönemde, daha önce Iowa Devlet Kurumları Denetim Kurulu (Board of Control of State Institutions of Iowa) başkanı olan G. S. Robinson, hastane kütüphanelerinde bir öncü olan Carey'nin kitapların "sonuç almak için akılcı bir beklentiyle kullanılacak araçlar" olduğunu söylediğini aktarır. Bir kütüphaneci olan Elizabeth Green ve klinik nöroloji profesörü Dr. Sidney Q. Schwab tarafından hazırlanan diğer bir makalede ise hastane kütüphanesinin sağaltım amaçlı kullanımı tanımlanmaktadır (Beatty, 1962, ss. 106-107; Crothers, 1916, 293; akt. Brewster, 2018, s. 4).

1956'da bibliyoterapinin erken tarihini yazan kütüphaneci W. B. McDaniel, bibliyoterapinin 1. Dünya Savaşı'nda Amerikan Kütüphane Derneği ve Kongre Kütüphanesi tarafından birliklere kitap sağlamak

için kurulan Kütüphane Savaş Hizmeti (Library War Service) ile başladığını belirtmektedir. Servis tahminen 7 ila 10 milyon kitap ve dergi dağıtmış; askeri hastaneler de dâhil olmak üzere 500 yere kütüphane koleksiyonu sağlamıştır (Mahoney, 2017, s. 101). Bu süreçte, bibliyoterapistler yaptıkları şeyi bir bilim olarak görmüş ve bireysel gereksinimlere uygun okuma materyalleri seçmek için hastalarla birlikte yaptıkları çalışmaların uygulama yerleri kütüphaneler değil hastaneler olmuştur. Bu gelişme ve hareket, bir yandan da, kütüphane çalışmalarının geleneksel yapısının yeni bağlamlarda yeniden konumlandırılmasının göstergesidir (Kimball ve Wisser, 2017, s. 2). Bennett (2017) tarafından verilen bilgilere göre de, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında, Amerika Birleşik Devletleri ve tüm Avrupa ile Sibirya'ya kadar uzanan askeri üslerde kamp kütüphanelerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu kamp kütüphaneleri ilk olarak Amerikan Kütüphane Derneği (ALA=American Library Association) tarafından kurulmuştur ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ALA, bu kütüphanelerin denetimini, savaş departmanına devretmiştir. ALA, hastaneler ve rehabilitasyon merkezleri gibi diğer kuruluşlara kütüphane hizmetleri sağlamak için YMCA, Columbus Şövalyeleri (the Knights of Columbus) ve Amerikan Kızıl Haçı (American Red Cross) ile birlikte çalışmıştır.

Haslam (2020), bir çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de savaş travması ve okuma arasındaki bağlantıyı irdeleyerek, az bilinen belgeler üzerinden, 1914'te Helen Mary Gaskell tarafından başlatılan çalışmalara değinmektedir. Söz konusu çalışmalara ilişkin belgeler, kitapların "nasıl", "ne zaman" ve "neden" savaşa dâhil edildiğine dair yeni bir anlatı üretmiştir. Kongre Kütüphanesi'nden T. W. Koch, 1917'de Gaskell'in çığır açan çalışmasını keşfetmiş ve Amerikan Kütüphane Derneği'ne bildirmiştir. Bu dönemde, British Times'da da Gaskell'in kütüphanesi ele alınmıştır. Ancak savaş sırasında okuma üzerine çalışan araştırmacılar tarafından bu çalışma göz ardı edilmiştir. Gaskell'in başarılı çalışması, okumanın, hasta, travma geçirmiş ve iyileşmekte olan savaşçılara duygusal ve ruhsal olarak destek sunduğuna işaret etmektedir. Haslam (2018), bir diğer yazısında, savaş ilan edilir edilmez yaralı askerlere yardım etmek için Gaskell'in katkıları ile Londra'da başlatılan hizmetleri, yazınsal/edebi bakım (literary caregiving) olarak nitelendirmektedir. Bu süreçte, Gaskell'in vizyonu, bağışlanmış kitaplarla dolu bir kütüphanedir. Travma geçirmiş bedenler ve zihinler için kitaplar rahatlatma sağlayacaktır. Oldukça başarılı biçimde hayata geçirilen Savaş Kütüphanesi'nin (War Library) 1915'te Kızıl Haç'a üye olması, kurumsal yapısını da temellendirmiştir. O zamana kadar, Gaskell, kütüphaneyi kardeşi Beresford Melville ve içlerinde politikacıların da olduğu birkaç varlıklı, etkili arkadaşıyla beraber finanse etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ordu hastanelerindeki kütüphanelerin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nde ve savaşın ardından başka yerlerde kurulan birçok gazi hastanesinde bulunan kütüphaneler, okuma terapisi ile daha fazla uygulama ve deney için bir laboratuvar işlevi görmüştür. 1920'ler ve 1930'lar boyunca "hasta kütüphanesi hareketi" gelişim göstermiştir. Öyle ki, eğitilmiş kütüphaneciler tarafından yönetilen, özenle seçilmiş okuma materyalleri koleksiyonlarına sahip hasta kütüphaneleri, rehabilitasyon hastanelerinde standart bir model durumuna gelmiştir (Wiegand ve Davis, 2013, s. 80).

Fullerton'in (2013, s. 221), Jane Austen'in önemli yapıtlarından biri olan "Pride and Prejudice" (Gurur ve Önyargı) adlı romanına ilişkin analizlerinin yer aldığı çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı siperlerinde Bennet'ler ve Bingley'lerin [roman karakterleri], umutsuzca bir şeye sarılma gereksinimi duyan erkekleri teselli ettiğine işaret edilmektedir. Ayrıca, Kipling, "The Janeites" [Jane Austen hayranı kişiler anlamındadır] adlı kitabında, bu romanın savaş yorgunu erkeklere sağladığı grup terapisi ve yoldaşlık duygusunu dile getirmiştir. Kipling'in kendisi de tek oğlu Fransa'da savaşta öldürüldüğünde, bu kitabın sayfalarında teselli bulmuştur. [İngiliz yazar] A [lan] A [lexander] Milne, bu kitabı bir savaş hastanesinde iyileşme sürecindeyken okumuş ve sayfalarında Cephe'nin dehşetini unutmuştur. Binlerce kişi Pride and Prejudice'mın kopyalarını İkinci Dünya Savaşı'nda bomba sığınaklarında okumuştur. Kitap karakterlerinden Darcy ve Elizabeth'in sonunda birleşip birleşemeyecekleri konusundaki kaygılar, dışarıdaki patlayan dünyayla ilgili daha büyük kaygıları unutturmuştur. Ayrıca bu roman, iki yüzyıl boyunca insanları yatıştırılmış, neşelendirmiş, sakinleştirmiş, güven vermiş, duygusal sorunların üstesinden gelmelerine destek olmuş ve yaşama ilişkin acıları azaltmıştır. Fullerton'in bu değerlendirmeleri, bibliyoterapinin gücünü göstermesi bağlamında dikkate değerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nda, mevzilerdeki askerlere milyonlarca kitap gönderen, kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan "Council on Books in Wartime" (Savaş Zamanında Kitaplar Konseyi), ABD Ordusunu bibliyoterapi ile tanıştırmıştır (Mesa ve Sierra, 2021, s. 1). Konsey, G. P. Putnam's Sons'un tanıtım direktörü Clarence Boutell ve New York Times'ta bir reklam müdürü olan George Oakes'in, Times Hall'da ortaklaşa sponsor olunan bir dizi halka açık konferans fikrini gündeme getirmesiyle, aktif çalışmalarına başlamıştır. Kitapların savaş zamanında Amerikan yaşamında oynadığı önemli rol konusunda halkı bilinçlendirmek, temel hedeftir. Bu "önemli rol" Konsey'in yeni atanan başkanı Warder Norton'un ileri sürdüğü "Books are weapons in the war of ideas" (Kitaplar fikirlerin savaşında silahlardır) sloganı ile daha da akılda kalıcı duruma gelmiştir. Random House, American Booksellers Association (Amerikan Kitapçılar Birliği) ve Book Publishers Bureau'dan (Kitap Yayıncıları Bürosu) temsilcilerin Organizasyon Komitesini oluşturmak üzere Norton, Putnam's ve Times'dan gelenlere katılmasıyla, Konseyin projesine yönelik ivme ve coşku hızla artmıştır (Travis, 1999, s. 358).

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Amerikan kütüphaneleri ve doktorlar, bibliyoterapi araştırma ve deneylerine öncülük etseler de, bibliyoterapi çalışmaları sonraki yıllarda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çapında yayılmıştır. Savaştan sonra, bibliyoterapinin kapsamı tıbbi alanın sınırlarından çıkarak genişlemiş ve öğretmenler, hemşireler ve sosyal hizmet uzmanları onu uygulamalarında kullanmaya başlamışlardır. Bibliyoterapi üzerine uluslararası literatürün gözden geçirilmesi, çeşitli okuma terapisi türlerinin Büyük Britanya, İskandinavya, Almanya, Doğu Avrupa ülkeleri, eski Sovyetler Birliği, Hindistan ve başka birçok yerde yaygın olarak uygulandığını ortaya koymaktadır. 1960'larda ve 1970'lerde bibliyoterapiye ilişkin duyulan ilgi ön plana çıkmıştır. Öncelikle hastaneler, cezaevleri ve özel okullar gibi kurumsal ortamlarda çalışan kütüphaneciler ve psikologlar, bibliyoterapi uygulamalarına ilişkin çok sayıda vaka çalışması yayımlamıştır (Lu, 2008, s. 47; Wiegand ve Davis, 2013, s. 80).

3.2. Kütüphanelerde Bibliyoterapi Kullanımına İlişkin Bazı Örnekler

Bibliyoterapi, kütüphane bilimi alanında tam anlamı ile bir konum kazanamamış ve uygulama boyutunda fazla işlevsel duruma gelememiş olsa dahi literatürde bu bağlamda çeşitli örnek girişim ve çalışmaların varlığı söz konusudur. Aşağıda bu örneklerden bir kaç sunulmaktadır:

Baruchson-Arbib (2000), yararlılığına karşın henüz kütüphane biliminde net bir konuma ulaşmadığını düşündüğü bibliyoterapinin gelişimsel yönüne odaklanmayı ve onu yeni bir terimle tanımlamayı önermiştir: "destekleyici bilgi" (supportive knowledge). Kütüphaneci, terapist olmayı değil, gençlere destekleyici bilgi sağlamayı amaçladığını açıkça belirtmelidir. Okul kütüphanecisinin, temel hizmetlere ek olarak, bir destek, bir kılavuz konumunun olması, birçok sosyal sorunu ile beraber aşırı bilgi yükü arasında yolunu bulamama güçlüğü yaşayan gençlere önemli katkı sağlayacaktır. Destekleyici bilgi, terapiye değil, kişinin uygun şiir, roman, kişisel gelişim kitapları okuyarak veya ilgili bir film izleyerek alabileceği desteğe, yardıma ve bilgiye vurgu yapmaktadır. Bu görüşü uygulamaya yönelik bir deney, İsrail'deki iki okulda, kütüphanelerde özel bir kendi kendine yardım bölümü kurularak gerçekleştirilmiştir. Deney sonucunda, özellikle erkek çocuklar arasında okumada bir artış gözlenmiştir. Öğrenciler, daha çok ergenlik ikilemleri, uyuşturucular, cinsellik, ölüm ve şiddet gibi kendi kişisel sorunlarını temsil eden kitaplara ilgi göstermiştir. Bu konuları kendi aralarında ve kütüphanecilerle açıkça tartışmaya başlamışlar ve ayrıca, okul yönetimi, öğretmenler ve kütüphaneciler arasında yakın bir iş birliği oluşturulmuştur. İsrail'de uygulanan bu model, kendi kendine yardım bölümünün (self-help section) geliştirilmesine bir örnektir. Hem öğrenciler hem de öğretmenlerle empati kurabilen, yetenekli ve yaratıcı bir kütüphaneci, her okulun özel gereksinimlerine uygun olarak, ek yöntemlerle de böyle bir bölüm geliştirebilecektir (Baruchson-Arbib, 2000, ss. 102-103,109).

Tukhareli (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, 2010 yılında Güney Afrika Johannesburg'daki Nkosi's Haven Kütüphanesi'nde uygulanan ve başarıya ulaşan bir bibliyoterapi projesi tanıtılmaktadır. Çalışmada, kütüphane ortamında bibliyoterapinin rolü irdelenirken, HIV/AIDS'ten etkilenen çocuk ve gençlere yönelik uygulanacak belirli bibliyoterapötik şemalar belirlenmiştir. Afrika'daki AIDS durumunu ele alan araştırmalara göre, belli başlı faktörler bu bölgede salgının yayılmasını hızlandırmaktadır. Bu konuda ortak görüş, yoksulluğun, gelir eşitsizliğinin, cinsiyet ayrımının, kültürel gerçekliğin ve hastalığı çevreleyen güçlü damganın, Afrika'nın salgının en büyük yükünü

taşımasının ana nedenleri olduğudur. HIV/AIDS ve bu hastalıktan nasıl korunulacağı konusunda farkındalıkları artırmak; bu konuda konuşma anlamında özgür hissedilmesini sağlamak; duygusal ve psikolojik baskıların yoğunluğunu azaltmak; soyutlanmışlık duygusunun azaltılması ve artan bir duygusal destek ağı kazanmak; temel başa çıkma becerilerini kazanma ve olumlu düşünme konusunda motivasyon, projenin ana hedefleridir. 59'u çocuk ve genç olmak üzere 82 kişinin katıldığı, üç ay süren ve okuma, hikâye anlatımı ve tartışma grupları ile gerçekleştirilen Proje, bibliyoterapinin hassas insan gruplarının, özellikle de çocukların gereksinimlerini karşılamada büyük bir potansiyele sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bibliyoterapinin, çocukların kendi fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlarıyla baş etmelerine ve başkalarının sorunlarına karşı da duyarlı olmalarına yardımcı olduğu kanısına varılmıştır. Ayrıca, bu şekilde, çocuk, kendisi ve kitap karakterleri arasındaki benzerlikleri fark ederek, belirli bir sorunla veya zorlukla karşılaşan ilk veya tek kişi olmadığını anlayabilmektedir. Yazar, Aborijinlere, yeni bir çevreye uyum sağlamanın stresini yaşayan göçmenlere ve mültecilere, hem insan kaynaklı hem de doğal afetlerin bir sonucu olarak trajik olaylar yaşayan (örneğin, yıkıcı depremlerden etkilenen Kanada'daki Haitili veya Japon topluluklarından çocuklar) kişilerde; kısacası çok çeşitli gruplarda bibliyoterapinin sağaltıcı etkisi olacağı görüşündedir. Ayrıca, halk kütüphanelerinin bibliyoterapi programlarını uygulaması, onları toplulukları ile daha yakın duruma getirecektir (Tukhareli, 2011, ss. 10-11).

İskoçya'daki East Ayrshire Kütüphane Hizmetleri (East Ayrshire Library Services) tarafından uygulanan "Read Yourself Well" (Kendinizi İyi Okuyun) adlı bir program, kütüphane çevresinde bibliyoterapi çalışmalarına ilişkin önemli bir diğer örnektir. 114'ü tam veri sağlayan 157 katılımcının değerlendirmeye alındığı program, klinik tedavilerin uygun olmadığı hafif ila orta dereceli zihinsel sağlık sorunları yaşayan yetişkinlere destek sağlamanın bir yolu olarak oluşturulmuştur. Program, danışanlara zihinsel sağlık geçmişlerine dayalı kitaplar öneren bir bibliyoterapist ile beraber çalışan sosyal hizmetler ve sağlık pratisyenleriyle yürütülmüştür. Bir bibliyoterapist aracılığıyla uygulanan programın halk kütüphanelerine önerilmesine karşın, olası engeller; bütçe sorunları ve özellikle Kuzey Amerika'da daha az yaygın olan bibliyoterapistlerin eksikliğidir. Ancak, istatistiksel analizlerin, hem erkek hem kadın hem daha önce kütüphane kullanıcısı olan hem de salt bu programa katılmak için dâhil olan katılımcıların hepsinde önemli olumlu gelişmeleri göstermesi, kütüphane uygulamalarında bibliyoterapinin etkinliğini kanıtlaması bağlamında oldukça değerlidir (MacDonald ve diğerleri, 2013).

İrlanda'da Dublin Halk Kütüphanelerinde gerçekleştirilen bir girişimde, bibliyoterapi için Dublin Halk Kütüphaneleri, 30 etkili kendi kendine yardım kitabının bir listesini derleyen bir psikoloğa ve ekibine sponsorluk yapmıştır. Ancak okuma listelerinin sunulduğu bu sistem, bire bir oturumlarla gerçekleştirilmediği için daha pasiftir. Burada bibliyoterapinin yalnızca kendi kendine yardım kitaplarıyla sınırlandırması programın etkinliğini olumsuz olarak etkilemiştir. Bu bağlamdaki girişimlerin çerçevesi ve uygulama yolları genişletmelidir (Dublin City Council, t.y.; akt. McCaffrey, 2016, ss. 10-11).

3.3. Türkiye'de Kütüphaneler Bağlamında Bibliyoterapi Çalışma ve Araştırmaları

Türkiye'de bibliyoterapi konusuna ilişkin girişim, çalışma ve araştırmaların sınırlılığı söz konusudur. Konuya ağırlıklı olarak tıp/psikiyatri ve psikoloji disiplin alanlarında, özellikle eğitim ve gelişim psikolojisine ilişkin çalışmalarda yer verilmiştir. Kütüphane bilimi literatüründe ise konu daha da sınırlı olarak ele alınmıştır.

Kütüphane bilimi literatüründe yer alan çalışmalar arasında -kronolojik sıralama ile-Altay (1969), bibliyoterapi uygulamalarını ve yararlılıklarını hastanelerdeki hastalar bağlamında ele almış ve kitapla sağaltımı gerçekleştirecek unsurların hastane kütüphaneleri ve kütüphaneciler olduğunu ileri sürmüştür. Sağaltım uygulaması, mutlaka hastaların durumuna göre düzenlenmelidir. Yılmaz (2014) ise çalışmasında sağaltım amaçlı kitap kullanımına ilişkin kuramsal bilgiler vererek, Türkiye'deki mevcut durumu tartışmış ve önerilerde bulunmuştur. Yazar, Türkiye'de bibliyoterapinin tanıtılması çalışmalarına gereksinim duyulduğunu ve bunun için disiplinlerarası ortaklaşa bir çalışmanın gerektiğini ileri sürmüştür. Başlangıç olarak da çocuk ve genç nüfusun hedef kitle seçilmesini önermiştir. Yılmaz'ın (2015) diğer bir çalışması olan "Bilgi ile iyileşme: Bibliyoterapi" başlıklı yüksek lisans tezinde, bibliyoterapi kavramı tanıtarak, bibliyoterapi uygulamalarına neden

gereksinim duyulduğu, kategorileri, kullanıcı kitlesi ve yararları ile bu konudaki araştırmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınan konu çerçevesinde ayrıca bilgi yöneticilerinin/kütüphanecilerin rolleri sorgulanmıştır. Çalışmayı temellendirmek üzere konuya ilişkin uzmanlığı olan kişilerle ‘görüşme’ ve ‘yazışma’ tekniği uygulanmıştır. Özellikle kendisi ile görüşülen Rhea Joyce Rubin’in “Using bibliotherapy” başlıklı kitabı, çalışmanın en önemli kaynağı olarak gösterilmiştir. Çalışmanın vardığı sonuçların, çalışmanın “Bibliyoterapi, bireylerin akıl sağlıklarını korumak ya da ruhsal sorunlarını çözmeye kullanılan bir tedavi yöntemidir” biçimindeki varsayımını doğruladığı ifade edilmektedir. Öte yandan, ortaya çıkan sonuçlar, çalışmanın Türkiye’de bibliyoterapinin, kütüphaneciler tarafından çok fazla bilinmediği, bu alanın yalnız psikolojiyi ilgilendirdiği ve kütüphanecilerin görevi olmadığı biçimindeki alt varsayımını da doğrulamaktadır. Doğrulanmış diğer bir alt varsayım ise kütüphanecilerin kitapları okuyuculara en kısa zamanda ve gereksinime uygun bir şekilde ulaştırmalarının dışında, kitapların okuyucuya faydalarını aktarmada eksik kaldıklarıdır. Yazar, çağın koşulları gereği “bibliyoterapiyi kitapla terapi tanımının ötesine, bilgi ile iyileşme tanımına” taşımanın daha doğru olacağına inanmaktadır. Dolayısıyla, “bireylerin sorunlarının çözümünde interneti kullanarak bilgi ihtiyaçlarını karşılaması durumu da bibliyoterapiye taşınabilir” görüşü ileri sürülmüştür (Yılmaz, 2015, ss. 142-143). Öztemiz ve Tekindal (2020) tarafından yapılan diğer bir çalışmada, bibliyoterapi, kavramsal açıklamaları, özellikleri ve yararları, tarihsel arka planı, bu bağlamdaki yaklaşımlar ve bibliyoterapi kullanımı sürecindeki materyaller vb. konu başlıkları ile geniş kuramsal bir çerçevede sunulmakta ve bibliyoterapinin özellikle meslek kaynaklı stresle başa çıkamadaki rolü değerlendirilmektedir.

Bu çalışmalar dışında, konuya doğrudan olmasa da dolaylı olarak değinen araştırmalar arasında, Ergen (2007) tarafından hazırlanmış olan “Bilgi hizmetlerinin değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezi, Türkyılmaz (2012) tarafından hazırlanmış olan “Bilgi iletişim teknolojilerinin okumaya yönelik tutuma etkisi” başlıklı makale ve Demir (2015) tarafından hazırlanmış olan “Ceza infaz kurumu kütüphaneleri: Dünyada ve Türkiye’de durum” başlıklı kitap yer almaktadır. Ergen (2007), bibliyoterapiyi rehberlik hizmetinin uzmanlaşmış bir alanı olarak bir tür bilgi hizmeti biçiminde değerlendirmekte, Türkyılmaz (2012) ise çalışmasının içeriğinde okumanın yararlılık ve işlevlerini ele alırken çeşitli araştırmalarda önerilen “gerekli durumlarda edebî ürünlerle bireylerde terapi (bibliyoterapi) yönteminin” kullanılmasının önemine değinmektedir. Demir’in (2015, ss. 258-267) çalışmasında yer alan “Ceza infaz kurumu kütüphanelerinde yeni ıslah yöntemlerinin uygulandığı dönem: Grup terapi ve bibliyoterapi” başlığı altında, bu konu ele alınmaktadır. Söz konusu başlık altında, 1950’li yıllarda cezai reform sürecinde üzerinde durulan grup terapileri konusuna değinilmekte ancak “yoğun bir kişisel psikoterapi işleminin ceza infaz kurumu gibi büyük ölçekli yerlerde uygulanmasının” zorlukları nedeni ile –bunun zorunlu olduğu özel durumlar dışında- uygulanmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, kütüphanecilerin bibliyoterapi uygulaması süreçlerinde aktif rol almasının 20. yüzyılı bulduğu da ileri sürülmektedir.

Kütüphane bilimi dışında, daha çok psikoloji literatüründe yer alan birçok çalışmada uzlaşılan nokta, bibliyoterapinin işlevsel bir uygulama olarak benimsenmesi gerektiği ve sağaltımdaki önemli rolüdür. Bu çalışmalar arasında yer alan, Öner’in (2007) çalışmasında, bibliyoterapinin üç evresinin (“özdeşim ve yansıtma”, “arınma/katarsis” ve “içgörü ve bütünleşme”) açılımı yapılarak, yöntemi uygulayacak psikolojik danışman ve öğretmenlerin bazı yeterliklere sahip olması gerektiği dile getirilmiştir. Yöntemin hangi amaçlarla nasıl uygulanacağı bilinmeli ve sınırlılıkları dikkate alınmalıdır. Çalışma, bibliyoterapi yönteminin kullanımı aracılığı ile öyküler ve öykülerin insan yaşamındaki yeri üzerinde durmaktadır. Benzer biçimde Yeşilyaprak da (2009), bibliyoterapi yöntemini uygulamanın belli bilgi ve becerileri gerektirdiği, her bir evresinin öncesinde uygulayıcılar için hazırlık ve kitap seçimi aşamalarının yer aldığını ifade etmektedir. Bu yöntemi uygulayacak psikolojik danışman ve öğretmenlerin bazı yeterliklerinin olması, yöntemin hangi amaçlarla nasıl uygulanacağını iyi bilinmesi ve sınırlılıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Çalışma özellikle uygulama boyutunda sorumlu olacak kişilere öneriler sunmaktadır. Bulut’un (2010) çalışmasında, bibliyoterapiye ilişkin kuramsal bilgiler verilerek, kullanım sıklığı, danışanların uygunluğu, danışmanların sahip olması gereken özellikler ve tedavi sürecinde rolleri irdelenmiştir. Bir diğer araştırma olan Öncü’nün (2012) çalışmasında, bibliyoterapinin kullanım amaçları, türleri, sınırlılıkları ve yararları açıklanarak, psikolojik danışma ve rehberlik amacıyla kullanımı sorgulanmaktadır. Bibliyoterapi yönteminin okullarda her sınıf düzeyinde uygulanması önerilmektedir. Bunun dışında bibliyoterapinin resmi bir

tanımının olmaması, tam olarak ne olduğu ve bibliyoterapi yapma yetkisinin kimlerde olması gerektiği gibi konuların halen tartışıldığına işaret edilerek, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin bu anlamda sorumluluğu alması; bibliyoterapiyi kimlerin uygulayacağı, yeterliklerinin, standartlarının nasıl olması gerektiği ve uygulamanın biçimi hakkında bir rehber hazırlaması önerilmektedir. Yılmaz'ın (2017) araştırmasında ise bibliyoterapinin hastane koşullarında hastalara manevi bakım ve psikolojik destek yöntemi olarak uygulanabilirliği test edilmiş ve ayrıca 10 hafta süren bu uygulama sürecinde yaklaşık 100 hasta ve refakatçileri ile görüşmeler yapılarak sonuçları analiz edilmiştir. Uygulamanın hastaların çoğunluğu üzerinde olumlu duyu değişimleri ve farklı bakış açıları yaratması, çalışmanın verdiği sonuçtur. Bir diğer çalışma olan Sevinç'in (2019) araştırmasında ise bibliyoterapinin üç türü (klinik, gelişimsel ve yaratıcı) hakkında bilgiler verilerek, ruh sağlığına ilişkin bozukluklarda kullanımının etkinliği araştırılmıştır. Çalışmada, bibliyoterapinin Türkiye'de çok sıklıkla araştırmalarda yer verilen bir yöntem olmadığı belirtilerek, özellikle, major depresyon, anksiyete bozuklukları, yas ve travma gibi durumlarda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu alanların dışında, edebiyat alanında yapılmış bir diğer çalışma olan Yıldız ve Kara'nın (2020) ortak çalışmasında ise bibliyoterapinin tanımı, tarihçesi, amaçları, işlev ve yararları, türleri ve uygulama biçimleri açıklanarak, bibliyoterapi sürecinde çocuk edebiyatı ürünlerinin kullanımı ve bu süreçte kullanılacak ürünlerin taşınması gereken özellikler araştırılmıştır. Nitelikli çocuk edebiyatı eserleri üzerinde bibliyoterapinin kullanımı örneklendirilerek, öğretmenlere kılavuz olacak bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, danışanla (çocuk) danışman (öğretmen) arasında, çocukların özellikleri ve sorunlarına bağlı olarak seçilen kitaplar üzerinden aşamalı biçimde nasıl bir yol izlendiği (kitapların kapak görselleri üzerinden çocukla sohbet, beraber okuma ve değerlendirme aşaması) detaylı olarak açıklanmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Kişisel, sosyal, kültürel ve entelektüel gelişimi, yaratıcılığı, empati becerisini geliştirmek gibi pek çok olumlu etkileri olan okumanın bir diğer önemli etkisi de sağaltıcı olmasıdır. Bibliyoterapinin doğuşunu tetikleyen etmen de okuma yolu ile bu söz konusu sağaltıma ya da diğer bir deyişle zihinsel ve duygusal arınma ile güçlenmenin gelişimine ilişkin inanç olmuştur. Tarihsel çerçevesi ile beraber bibliyoterapiye ilişkin kavram, tür, kategori, süreç ve yaklaşımların ele alındığı, kütüphanelerin rolünün sorgulandığı ve çeşitli örneklerin sunulduğu bu çalışmada, bibliyoterapinin önemi ve değerine işaret etmek; bu bağlamda farkındalığı artırmak amaçlanmıştır.

İnsan tarihin her döneminde yaşadığı dönemin koşullarının getirdiği toplumsal ve sosyal ve/ya da kişisel çeşitli sorunlarla yüzleşmiş, mücadeleler vermiştir. İnsan yaşamı sürdükçe de bu sorun ve mücadeleler devam edecektir. Alışılmış yaşam biçimini kesintiye uğratan doğal ya da insan eliyle ortaya çıkan afetler, savaş ve çatışmalar ya da aile içi sorunlar, bir yakının yitirilmesi, yoksulluk, işsizlik, şiddet mağduru olma, mültecilik, hapis olma ve akla gelebilecek pek çok sorun nedeniyle yaşanan travma, ruhsal sorun ve benzerleri, insanın yaşam kalitesini olumsuz biçimde etkilemektedir. Roman, hikâye, şiir ya da ne türden olursa olsun, okuma materyalleri, bir yandan kişiyi içine aldığı bambaşka bir dünya bir yandan da yarattığı farklı duyu ve düşünceler yoluyla, sağaltıcı etkiler oluşturmaktadır.

Çalışmanın içeriğinde sunulan Jane Austen'in "Pride and Prejudice" adlı kitabının savaş gibi yıkıcı, yakıcı ortamlarda dahi sağladığı olumlu, sağaltıcı etki, bibliyoterapinin gücünü kanıtlamaktadır. Bunun gibi, okullarda uygulanan grup bibliyoterapisi programları süreçlerinde, farklı nedenlerden travma geçirmiş çocuklarda gözlenen farkındalık ve iyileşmenin yanında okuma yolu ile onlarla empati kuran diğer çocuklarda uyanan içgörü ve empati duyguları da aynı güce işaret etmektedir. Tarihin doktor, sağlık uzmanı, bibliyoterapist ve/ya da sosyal hizmet uzmanları ile kütüphanecilerin ortaklaşa yürüttüğü bibliyoterapi programlarına ilişkin başarılı örneklerle dolu olması, ayrıca dikkate alınması gereken bir noktadır. Öte yandan, bibliyoterapinin bir bilim olup olmadığına ya da tür, işlev ve sınırlarına ilişkin tartışmalara ve net bir konum elde edememesine karşın gücü ve değeri yadsınmamalıdır. Bunun en yakın örneğini de kendi okuma süreçlerimizde yaşadıklarımızda bulabiliriz.

Çalışma sonucunda elde edilen tüm çıkarımlara dayanarak, bibliyoterapi konusunda daha fazla farkındalık ve araştırmalara gereksinim duyulduğu düşünülmektedir. Küreselleşme ile bilimsel ve

teknolojik gelişmelerin kuşattığı günümüz dünyasında yaşanan pek çok değişim ve dönüşüme karşın, okumanın değeri değişmemiştir. Tarihsel süreçte yeri ve önemini kanıtlamış olan bibliyoterapinin kütüphanelerde uygulanmasının, kişilere ve dolayısıyla topluma katacağı katkılarının yanısıra kütüphanelerin konumunu daha güçlü bir yere taşıyacağı; rollerini çeşitlendirerek genişleteceğine inanılmaktadır.

Bu nedenlerle, bibliyoterapi konusunda yapılabilecek çalışmaların planlanması; akademik düzeyde bu konuda dersler verilmesi ya da var olan derslerde bu konuya yer verilmesi, kütüphanecilere bu yönde eğitim verilerek gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması (örneğin, eğitim, pedagoji, gelişim psikolojisi ve sosyoloji önemi yadsınamayacak yardımcı disiplinlerdir) önerilmektedir. Ayrıca, bibliyoterapi konusunda uzmanlığı olan ya da en azından bu konuya yakın kişi, grup ve organizasyonlarla ortaklaşa çalışılması, bu bağlamda kullanıcı araştırmaları ile hedef kullanıcı profilinin belirlenmesi, kullanıcıların karakteristik özellikleri ve gereksinimlerinin dikkate alınarak okuma listeleri oluşturulması, kitap okuma, tartışma vb. grupları ile bu programların hayata geçirilerek, elde edilecek dönütlerin çok dikkatli incelenmesi ve okuma listelerinin gerektiğinde güncellenmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda, kütüphane çevreleri (akademi, uygulama alanları ve gönüllü kuruluşlar) dışında, hükümet vb. yönetim mekanizmaları ile ilişkili bakanlık düzeylerinde (Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı), eğitim ve kültür kuruluşlarında ve medyada bilinç oluşturulması, tüm paydaşlara düşecek sorumlulukların belirlenmesi ve ortaklık düzeyinde yapılabileceklerin planlanması önerilmektedir. Bibliyoterapi çerçevesinde okumalar sağaltıcı etkilerinin yanında kişisel, mesleki, entelektüel gelişmeye sunacağı katkılar nedeniyle de önemsenmelidir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Akinola, A. N. (2014). Bibliotherapy as an alternative approach to children's emotional disorders. *Creative Education*, 5(14), 1281-1285. https://www.scirp.org/html/8-6302048_48919.htm
- Altay, G. (1969). Bibliyoterapi ve kütüphaneciler. *Türk Kütüphaneciliği*, 18(4), 241-243.
- Altunbay, M. (2018). Using literature in bibliotherapy: Biography sampling. *Journal of Education and Training Studies*, 6(11), 201-206. <https://doi.org/10.11114/jets.v6i11.3593>
- Ballou, M. (1995). Bibliotherapy. M. Ballou (Ed.). *Psychological interventions: A guide to strategies* içinde (ss. 55-65). Praeger.
- Baruchson-Arbib, S. (2000). Of special interest Bibliotherapy in school libraries: An Israeli experiment. *School Libraries Worldwide*, 6(2), 102-110.
- Beatty, W. A. (1962). A historical review of bibliotherapy. *Library Trends*, 11(2), 106-117.
- Bennett, K. D. (2017). *How libraries served soldiers and civilians during WWI and WWII*. <https://blog.oup.com/2017/05/libraries-soldiers-world-war/>
- Brewster, L. (2018). Bibliotherapy: A critical history. S. McNicol ve L. Brewster (Ed.), *Bibliotherapy* (ss. 3-22) içinde. Facet Publishing.
- Biggs, D. A. ve Porter, G. (1994). *Dictionary of counseling*. Greenwood Press.
- Bourke, J. (2000). Effeminacy, ethnicity and the end of trauma: The sufferings of shell-shocked men in Great Britain and Ireland 1914-39. *Journal of Contemporary History*, 35(1), s. 57-69.
- Bryan, A. I. (1939). Can there be a science of bibliotherapy? *Library Journal*, 64(18), 773-776.

- Bulut, S. (2010). Yetişkinlerle yapılan psikolojik danışmada bibliyoterapi (okuma yoluyla sağaltım) yönteminin kullanılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 46-56.
- Canty, N. (2017). *Bibliotherapy: Its processes and benefits and application in clinical and developmental settings*.
<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1574599/1/Bibliotherapy%20FINAL%20pdf.pdf>
- Cardenas, M. (1980). *Bibliotherapy: Good book or media selection plus a definite goal*. ERIC Document Reproduction Service No. ED 191484.
- Catalano, A. (2008). Making a place for bibliotherapy on the shelves of a curriculum materials center: The case for helping pre-service teachers use developmental bibliotherapy in the classroom. *Education Libraries: Childrens Resources*, 31(1), 17-22.
- Compulsory commitment: The rights of the incarcerated mentally ill (1969). *Duke Law Journal*, 677-732. <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol18/iss4/3>
- Çınar, N. (2019). *Din eğitiminde bibliyoterapinin bir yöntem olarak imkânı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Chadbourne, S. P. (1976). *Bibliotherapy: An overview and the librarian's role*. Philadelphia: Drexel University. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED131426.pdf>
- Crothers, S. M. (1916). A literary clinic. *The Atlantic Monthly*, (118), 291-301.
- Demir, G. (2015). *Ceza infaz kurumu kütüphaneleri: Dünyada ve Türkiye’de durum*. Hiperlink.
Dictionary.com, LLC. (2022). *Catharsis*.
<https://www.dictionary.com/browse/catharsis#:~:text=definitions%20for%20catharsis-catharsis,relieving%20tensionsSee%20also%20abreaction>
- Dilevko, J. ve Magowan, C. F. C. (2007). *Readers' advisory service in North American public libraries, 1870-2005: A history and critical analysis*. McFarland.
- Dublin City Council. (t.y.). *Bibliotherapy: The power of words*. <http://www.dublincity.ie/main-menu-services-recreation-culture-dublin-citypublic-libraries-and-archive-library-services>
- Dufour, M. S. (2014). *Reading for health: Bibliotherapy and the medicalized humanities in the United States, 1930-1965* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Eisenman, G. ve Harper, R. (2016). Bibliotherapy for classroom management. *Dimensions of Early Childhood*, 44(1), 11-17.
- Ergen, B. (2007). *Bilgi hizmetlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Fullerton, S. (2013). *Celebrating Pride and Prejudice: 200 years of Jane Austen's masterpiece*. Voyager Press.
- Gilton, D. G. (2016). *Creating and promoting lifelong learning in public libraries: Tools and tips for practitioners*. Rowman & Littlefield.
- Gupta, V. K., Mishra, R. ve Saini, P. K. (2017). Bibliotherapy: A therapeutic adjuvant in medicine. *Gyankosh*, 8(1), 32-41.
- Halsted, J. W. (2009). *Some of my best friends are books: Guiding gifted readers from preschool to high school*, 3. bs., Great Potential Press.
- Hannigan, M. C. (1962). The librarian in bibliotherapy: Pharmacist or Bibliotherapist?. *Library Trends*, 11(2), 184-198
- Haslam, S. (2018). *'Literary caregiving': The War Library and Endell Street Military Hospital Library*. The Open University. <https://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/literature/literary-caregiving-the-war-library-and-endell-street-military-hospital-library>

- Haslam, S. (2020). Reading, trauma and literary caregiving 1914-1918: Helen Mary Gaskell and the War Library. *Journal of Medical Humanities*, 41(3), 305–321.
- IFLA—International Federation of Library Associations and Institutions (2000). *Guidelines for libraries serving hospital patients and the elderly and disabled in long-term care facilities*. The Hague: IFLA Headquarters (Professional Reports, num. 61).
<https://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-61e.pdf>
- Hepworth, D. H., ve Larsen, J. A. (1993). *Direct social work practice: Theory and skills*. Brooks/Cole.
- Hynes, A. M. (2018). *Bibliotherapy: The interactive process: A Handbook*. Routledge.
- Janavičienė, D. (2012). Bibliotherapy in Lithuanian Public Libraries: Service identification and analysis. *Torunskie Studia Bibliologiczne*, 2(9), 157-173.
<http://www.home.umk.pl/~tsb/sites/default/files/numer9/janaviciene.pdf>
- Janavičienė, D. (2014). Features of bibliotherapy books. *Bibliotheca Nostra: Śląski Kwartalnik Naukowy*, 3(37), 10-18.
- Kempson, E. ve Dee, M. (1987). *A future age: A practical handbook for librarians working with older adults*. Association of Assistant Librarians.
- Kimball, M. A. ve Wisser, K. M. (Ed.) (2017). Introduction. M. A. Kimball ve K. M. Wisser (Ed.). *Libraries: Traditions and Innovations: Papers from the Library History Seminar XIII* içinde (ss. 1-3). Walter de Gruyter GmbH.
- Lelli, C. (2021). *Trauma-sensitive schools: The Importance of instilling grit, determination, and resilience*. Rowman & Littlefield.
- Levin, L. L. ve Gildea, R. (2013). Bibliotherapy: Tracing the roots of a moral therapy movement in the United States from the early nineteenth century to the present. *Journal of the Medical Library Association*. 101(2),89-91. doi: 10.3163/1536-5050.101.2.003.
https://escholarship.umassmed.edu/lib_articles/143/
- Lu, Y. L. (2008). Helping children cope: What is bibliotherapy? *Research and Development*, Spring, 47-49.
- Lucas, C. V. ve Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education*, 26(3), 137-147. doi: 10.1080/08893675.2013.823310.
<http://dx.doi.org/10.1080/08893675.2013.823310>
- Maack, M. N. (t.y.). *Alice I. Bryan (1902-1992)*. <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/maack/Bryan.htm>
- MacDonald, J., Vallance, D. ve McGrath, M. (2013). An evaluation of a collaborative bibliotherapy scheme delivered via a library service. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 20(10), 857-865. doi: 10.1111/j.1365-2850.2012.01962.x
- Mahoney, M. (2017). The library as medicine cabinet: Inventing bibliotherapy in the interwar period. M. A. Kimball ve K. M. Wisser. (Ed.). *Libraries: Traditions and innovations: Papers from the Library History Seminar XIII* içinde (ss. 100-107). Walter de Gruyter.
- Marenne, E. T. (2016). *The case for the humanities: Pedagogy, polity, interdisciplinarity*. Rowman & Littlefield.
- McCaffrey, K. (2016). Bibliotherapy: How public libraries can support their communities' mental health. *Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management*, 12(1), 1-15. doi: 10.5931/djim.v12.i1.6452
- McCulliss, D. (2012) Bibliotherapy: Historical and research perspectives. *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education*, 25(1), 23-38. doi: 10.1080/08893675.2012.654944.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08893675.2012.654944>

- McDaniel, W. B. (1956). Bibliotherapy: Some historical and contemporary aspects. *ALA Bulletin*, 501584-89.
- McNicol, S. ve Brewster, L. (2021). Bibliotherapy in the UK: Historical development and future directions. *Informatio*, 26(2), 7-29.
- Merriam-Webster (2022). *Bibliotherapy*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/bibliotherapy>
- Mesa, J. ve Sierra, J. (2021). Effect of Council on books in wartime's program on homesickness and stress in WWII servicemen. *Journal of Student Research*, 10(2), 1-12.
- Miller, J. (2018). Medicines of the soul: Reparative reading and the history of bibliotherapy. *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, 51(2), 17-34.
- Morawski, C. M. (1997). A role for bibliotherapy in teacher education. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 37(3).
https://scholarworks.wmich.edu/reading_horizons/vol37/iss3/6
- Moses, H. A. ve Zaccaria, J. S. (1969). Bibliotherapy in an educational context: Rationale and principles. *The High School Journal*, 52(7):401-411.
- Oxford Reference (2022). *Bibliotherapy*.
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095504374#:~:text=Any%20of%20of%20psychotherapy%20in,From%20Greek%20biblion%20a%20book%5D>
- Öncü, H. (2012). Bibliyoterapi yönteminin okullarda psikolojik danışma ve rehberlik amacıyla kullanılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 16(1), 147-170.
- Öner, U. (2007). Bibliyoterapi. *Çankaya University Journal of Arts and Sciences*, 1(7), 133-150.
- Öztemiz, S. ve Tekindal, M. (2020). *Mesleğe dayalı stresle başa çıkmada bibliyoterapi*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Panella, N. M. (2000). *Guidelines for libraries serving hospital patients and the elderly and disabled in long-term care facilities*. The Hague: IFLA Headquarters.
<https://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-61e.pdf>
- Panella, N. M. (1996). The patients' library movement: An overview of early efforts in the United States to establish organized libraries for hospital patients. *Bulletin of the Medical Library Association*, 84(1), 52-62.
- Pardeck, J. A., ve Pardeck, J. T. (1984). An overview of the bibliotherapeutic treatment approach: Implications for clinical social work practice. *Family Therapy*, 11(3), 241-252.
- Pardeck, J. T. (2013). *Using books in clinical social work practice: A guide to bibliotherapy*. Routledge.
- Pehrsson, D. E., ve McMillen, P. (2007). *Bibliotherapy: Overview and implications for counselors (ACAPCD-02)*. American Counseling Association.
- Polley, M. ve Kovandzic, M. (2017). *Evaluation of the reading well for young people scheme*.
<https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/download/dca7ff61099254ce1469cdeb76e92f65e6d62ab906fb0c73a5d8c8dcefe6096f/1435429/Reading%20Well%20for%20young%20people%20evaluation.pdf>
- Porter, R. (2002). *Madness: A brief history*. Oxford University Press.
- Rousell, L. (1992). *A comprehensive examination of grief themes in young children's books* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Oregon.
- Rubin, R. J. (1979). Uses of bibliotherapy in response to the 1970s. *Library Trends*, 28, 239-252.
- Rubin, R. J. (1978). *Using bibliotherapy: A guide to theory and practice*. Oryx Press.
- Sakadakis, V. (1990). *Bibliotherapy: A mental health approach with institutionalized elderly people* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. McGill University.

- Schrank, F. A. ve Engels, O. W. (1981). Bibliotherapy as a counseling adjunct: Research findings. *Personnel and Guidance Journal*, 54, 225-226.
- Sevinç, G. (2019). Ruh sağlığını okuma yoluyla iyileştirme: Bibliyoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(4), 483-495. doi:10.18863/pgy.474083
- Shephard, B. (2002). *A war of nerves: Soldiers and psychiatrists, 1914-1994*. Pimlico.
- Suviletho, P., Kerry-Moran, K. J. ve Aerila, J. A. (2019). Supporting children's social and emotional growth through developmental bibliotherapy. K. J. Kerry-Moran ve A. Aerila (Ed.). *Story in children's lives: Contributions of the narrative mode to early childhood development, literacy, and learning* içinde (ss. 299-314). Springer.
- Tews, R. M. (1969). Bibliotherapy: A. Kent, H. Lancour ve W. Z. Nasri (Ed.). *Encyclopedia of Library and Information Science: Volume 2. Associat. to book world* içinde. (ss. 448-457). Marcel Dekker.
- Tews, R. M. (1962). Introduction. *Library Trends*, 11(2), 97-105.
- Travis, T. (1999). Books as weapons and "The Smart Man's Peace": The work of the Council on Books in Wartime. *The Princeton University Library Chronicle*, 60(3), 353-399.
- Tukhareli, N. (2011). Bibliotherapy in a library setting: Reaching out to vulnerable youth. *Partnership: the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 6(1), 1-18.
- Türkyılmaz, M. (2012). Bilgi iletişim teknolojilerinin okumaya yönelik tutuma etkisi. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 477-493.
- Wiegand, W. A ve Davis, D. G. (Ed.) (2013). *Encyclopedia of library history*. Routledge.
- Worell, J. ve Remer, P. (1992). *Feminist perspectives in therapy*. Wiley.
- Yeşilyaprak, B. (2009). Bibliyoterapi: Okuma ile sağaltım. A. Afacan (Ed.) *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu 24-25 Mayıs 2008* içinde (ss.122-132). Eğitim Sen.
- Yıldız, D. ve Kara, N. (2020). Bibliyoterapide Çocuk Edebiyatı Ürünlerinin Kullanımı. İ. Kalendoroğlu (Ed.). *XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 63-73). Gazi Üniversitesi.
- Yılmaz, S. (2017). Bibliyoterapinin hastalara manevi bakım yöntemi olarak uygulanması: (Sivas Devlet Hastanesi Örneği). A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik 1* içinde (ss. 459-479). Dem Yayınları.
- Yılmaz, M. (2014). Bilgi ile iyileşme: Bibliyoterapi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(2), 169-181.
- Yılmaz, M. (2015). *Bilgi ile iyileşme: Bibliyoterapi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl:2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Hakemli Makaleler Araştırma Makalesi

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 11.08.2022
Kabul tarihi: 24.11.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 11.08.2022
Date accepted: 24.11.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

*Kataloglama, Sınıflama,
Kataloglama Etiği*

Keywords

*Cataloguing, Classification,
Cataloging Ethics*

DOI Numarası

10.33721/by.1060843

ORCID

0000-0002-0666-4436

Bilginin Düzenlenmesinde Kataloglama Etiği: İlkeler ve Sorunlar

Cataloging Ethics in Organizing Information: Principles and Issues

Burak BEYGİRCİ

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi
Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
burakbeygirci@gmail.com

Öz

Kataloglama, genellikle bu konuda eğitim almış kütüphaneciler tarafından koleksiyon içerisindeki bilgi kaynaklarının bibliyografik nitelendirme alanlarının tanımlanması, konu başlıklarının verilmesi ve bu başlıklara yönelik sınıflama numaralarının oluşturulması şeklinde organizasyonunun yapılmasıdır. Bu organizasyona yönelik işlemlerin yürütülmesi de her meslek ve iş grubunda olduğu gibi birtakım etik ilkeler dahilinde yapılmalıdır. Kataloglama etiği, kütüphanecilik etiğinin ayrı bir alt disiplini oluşturmaktadır. Ayrıca kataloglama etiği, kullanıcıların bilgi gereksinimlerine hizmet etme ve bilgi kaynaklarına erişim sağlama temel değerlerine dayanmaktadır. Bu çalışmada; kataloglama etiği kavramının bilimsel bakış açısı ile ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, kataloglama etik ilkelerinin neler olduğu ve kataloglama işlemlerinde katalogcuların nasıl davranması gerektiği belirtilmiştir. Diğer yandan kataloglama uygulamalarından örnekler verilerek etik ilkelerin uygulanmasında karşılaşılabilecek zorluklar ortaya konmuştur. Betimleme yönteminin kullanıldığı çalışmada, etik, mesleki etik ve kütüphanecilik etiği kavramları tanımlanmış, kataloglama etik ilkelerinin literatürde nasıl ele alındığı karşılaştırmalı olarak sunulmuş ve katalogcuların nelere dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacına uygun olarak Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT) üzerinden çeşitli katalog kayıtları incelenmiştir. Yapılan incelemelere göre aynı esere ilişkin katalog kayıtlarında özellikle farklı ve tutarsız konu başlıklarının kullanımı, farklı sınıflama numarasının verilmesi ve aynı kütüphane tarafından aynı esere ilişkin farklı katalog kayıtlarının oluşturulması gibi bulgular elde edilmiştir. Kataloglama etiği ve RDA kataloglama standartlarının ilişkisini temel alan ve literatüre dayalı yapılan bu çalışmada, elde edilen bilgiler doğrultusunda kataloglamada etik ihlallerden kaçınmak için önerilerde bulunulmuştur. Uluslararası literatürde kataloglamada ve sınıflamada etik yaklaşım konusunda pek çok çalışma bulunmaktadır. Fakat yerel literatür incelendiğinde kataloglama ve sınıflamada mesleki etik özelinde sınırlı sayıda çalışma olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan yapılan araştırma, özgün ve yerel literatürde konuyu tartışması açısından özgün bir çalışmadır.

Abstract

Cataloguing is the organization of the information resources in the collection, usually by trained librarians, in the bibliographic characterization fields, giving the subject titles and assigning the classification number for these titles. The execution of the procedures for this organization should be done within some ethical frameworks, as in every profession and business group. Cataloguing ethics constitutes a separate sub-discipline of librarianship ethics. In addition, cataloguing ethics is based on the core values of serving users' information needs and providing access to information resources. In this study; It is aimed to deal with the concept of cataloguing ethics from a scientific point of view.

In line with the purpose of the study, it is stated what the ethical principles of cataloguing are and how cataloguers should behave in cataloguing processes. In particular, it has been tried to raise awareness on this issue by mentioning the difficulties encountered in the implementation of ethical principles and by giving examples from cataloguing practices. In the research, in which the descriptive method, one of the scientific research methods, was used, the concepts of ethics, professional ethics and librarianship ethics were defined, how the ethical principles of cataloguing were handled in the literature were presented comparatively, and what cataloguers should pay attention to was emphasized. Various catalogue records were examined through the National Collective Catalogue (TO-KAT) for the study. According to the examinations, findings such as the use of different and inconsistent subject headings in the catalogue records of the same work, the use of different classification numbers, and the creation of different catalogue records for the same work by the same library were obtained. In this study, which is based on the relationship between cataloguing ethics and RDA cataloguing standards and based on the literature, suggestions were made to avoid ethical violations in cataloguing in line with the information obtained. Many studies on ethical rules in cataloguing and classification in the international literature. However, when the local literature is examined, it has been determined that there are a limited number of studies on professional, ethical rules in cataloguing and classification. In this respect, the research is an important study discussing the issue in the original and local literature.

1. Giriş

Yazının icadıyla birlikte var olan bilginin çeşitli ortamlarda kayıt altına alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çeşitli zaman dilimlerinden günümüze farklı formlara (kil tablet, papirüs, parşömen, kağıt, elektronik ortam) kaydedilmiş bilginin saklanması ve gelecek kuşaklara aktarılması da kütüphanelerin ve/veya bilgi merkezlerinin doğal olarak kurulmasını olanaklı kılmıştır. Kütüphane ve/veya bilgi merkezlerine depolanmış bilginin gereksinim duyan kullanıcıya aktarılması bilgi erişim kavramını doğurmuştur. Bilgiye erişim de kayıtlı bilginin belirli bir formatta organizasyonu ile mümkün olmaktadır. Burada organizasyondan kasıt temelde bilgi kaynaklarının sınıflandırılması, konu başlıklarının verilmesi, eser adı ve yazar adının tanımlanmasını da içeren bibliyografik kayıtların oluşturulmasıdır.

Kütüphaneler ve bilgi merkezleri, koleksiyonlarını nicelik ve nitelik yönünden geliştirmek ve koleksiyonlarında bulunan kaynaklarını bilgi gereksinimi duyan kullanıcılara ulaştırmak için çeşitli iş ve işlemleri yürütmektedir. Bu iş ve işlemlerin temelini de bilgi kaynaklarına yönelik kataloglama ve sınıflama oluşturmaktadır. Kataloglama ve sınıflama işlemleri kütüphanelerde kütüphanecilik eğitimi almış kütüphaneciler tarafından kendi bilgi birikimleri ve tecrübelerine, kataloglama politikalarına ve uluslararası kataloglama kurallarına/standartlarına dayalı bir şekilde yürütülebilmektedir. Her meslek ve yapılan işte olduğu gibi kataloglama ve sınıflama işlemleri de etik ilkelere bağlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Özellikle Türkiye’de kataloglama ve sınıflama işlemlerine ilişkin özel olarak belirlenmiş etik bir çerçeve ve ilkeler bulunmamaktadır.

Yerli literatür incelendiğinde konuyla ilgili olarak çok az çalışmanın yer aldığı dikkat çekmiştir. Genel bağlamda, Yılmaz (2009), “Bilgi ve Belge Yönetiminde (Kütüphanecilikte) Etik: Kuramsal Bir Yaklaşım” başlıklı sempozyum bildirisinde, sansürcü bir niyetle yanlış sınıflama numarası verilmesi, kataloglamanın bilinçlice geciktirilmesi ve toplu kataloglara katkıda bulunulmaması konularının kataloglama ve sınıflamada etik sorunlar olabileceğini ifade etmiştir. Özel bağlamda ise Aslan’ın (2014), “Katalog Kayıtları için Konu Başlığı Seçiminde Etik İlkeler: Bir Vaka Çalışması” başlıklı sempozyum bildirisinde, “kaynaklara konu başlığı verilirken uyulması gereken etik kurallar açısından; ülkemizde kısaca tehcir olarak anılırken bazı çevrelerin Ermeni soykırımını dedikleri trajik 1915 olayları konusundaki konu başlıklarının kullanımını kapsayan bir vaka çalışması” hipoteziyle kataloglama ve sınıflamanın temel bileşenlerinden olan konu başlıklarının seçimindeki etik ilkelere dikkat çekilmiştir. Diğer yandan Şeşen’in (2020) “Kütüphanecilerin Mesleki Etik İlkelerine Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma: Ankara Üniversitesi Kütüphaneleri Örneği” başlıklı makalesinde Türkiye’de kataloglama etiği üzerine çalışmalar yapılması gerektiği yönünde öneride bulunulmuştur. Bir diğer çalışma olan Özdemir’in (2017) “Üniversite Kütüphanelerindeki Personelin Etik Algı ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma” ve Kızıloz’un (2017) “Ankara’daki Üniversite Kütüphanecilerinin Mesleki Etik Konusundaki Bilinç ve Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezlerinde yüzeysel olarak kataloglama ve sınıflamaya ilişkin etik değerlerden bahsedilmektedir.

Yabancı literatürde ise bu konuyla ilgili pek çok çalışmaya yer verildiği görülmüştür. Bair’in (2005) “Toward a Code of Ethics for Cataloging” başlıklı makalesinde, Amerikan Kütüphaneciler

Derneği'nin (American Library Association-ALA) 1938 yılında yayınladığı kütüphanecilik etik ilkelerinin çok genel ele alındığını, kataloglama etiğinin spesifik olarak ilkelere gereksinim duyulduğu görüşüyle çalışmasının sonunda 10 maddelik kataloglama etiği ilkeleri önerilmiştir. Hoffman'ın (2009) "Meeting Users' Needs in Cataloging: What is the Right Thing to Do?" başlıklı makalesinde ise, uluslararası kataloglama standartlarının kullanıcı odaklı olmadığı, kullanıcıların bilgi gereksinimlerinin arka planda tutularak hazırlandığı görüşüyle birlikte kataloglamanın yerel kullanıcılara odaklanarak bu kullanıcıların bilgi gereksinimleri özelinde organizasyonun yapılması gerektiği ileri sürülmüştür. Ridi (2012), "Ethical Values for Knowledge Organization" başlıklı makalesinde, etik değerlerden olan entelektüel özgürlük, profesyonellik ve sosyal sorumluluğun bilginin organizasyonundaki kullanımını 3 farklı yazarın bu konudaki çalışmalarını inceleyerek karşılaştırmalı bir şekilde ele almıştır. Martin (2021), "Records, Responsibility, and Power: An Overview of Cataloging Ethics" başlıklı çalışmada ise, kataloglama etiği konusunun tarihsel gelişimini, mevcut durumunu, güncel sorunların neler olduğunu etik çerçevede değerlendirerek kavramsal bakış açısıyla ele almıştır.

Bu çalışma, "kataloglama ve sınıflama işlemlerinde etik ilkeler bulunmaktadır ve bu ilkeler göz ardı edilebilmektedir" hipotezine dayalı olarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda literatürde tanımlanan kataloglama etik ilkelerine çalışmada yer verilmiş ve uygulamadan örneklerle desteklenmiştir. Uygulamadan örnekler verilebilmesi için Toplu Katalogda (TO-KAT) yer alan 500 katalog kaydı incelenmiştir. Katalog kayıtları incelenirken Bair'in 2005 yılında yayınladığı 10 maddelik kataloglama etik ilkeleri ve Kataloglama Etiği Yürütme Komitesi tarafından 2021 yılında "Kataloglama Etik Kuralları" başlığıyla yayımlanan ilkeler göz önünde bulundurulmuştur. Yayımlanan kuralların maddeleri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer almaktadır. Çalışmada örnek olarak verilen katalog kayıtları, kataloglama etik ilkelerine uygun olmadığı düşünülen kayıtlar arasından rastgele seçilmiştir. Kayıtların seçiminde herhangi bir kütüphane veya yıl sınırlaması uygulanmamıştır. Diğer yandan etik ilkelerin uygulanmasında karşılaşılabilecek zorluklar tanımlanmıştır. Ayrıca kullanıcı merkezli bakış açısıyla ortaya konmuş olan Kaynak Tanımla ve Erişim (Resource Description and Access-RDA) standardının kataloglama etiğiyle ilişkisine yer verilen çalışmanın son bölümünde de elde edilen bilgiler doğrultusunda kataloglamada etik ihlallerden kaçınmak için önerilerde bulunulmuştur.

2. Etik ve Mesleki Etik

Etik, insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, normları, kuralları, doğru-yanlış ya da iyi-kötü gibi ahlaksal açıdan araştıran bir felsefe disiplini (İnal, 1996: 43). Bireyler tarafından neyin iyi-kötü veya neyin doğru-yanlış olduğu subjektif olarak değerlendirilebilmektedir. Bu karmaşanın ortadan kalkması için genel ilkeler koymak da etiğin görevlerindedir (Aydın, 2021: 6).

Etik kavramı genellikle, töresel, ahlaksal davranış ve tutumlar, ahlaksal bir bilince göre yaşama alışkanlığını ifade eder. Toplumsal açıdan, insanlık tarihinin başlangıç dönemlerinde esas olarak yaşama alışkanlığına uygun olana, hayatın vazgeçilmez gereklerinin belirlediği töre ve adetlere, kısacası insanların birbirleriyle kurdukları pratik hayata düğümlenmiş olan davranış ve tutumlardır (Atayman, 2006).

Türk Dil Kurumu (TDK) güncel Türkçe sözlüğü etiği, meslekler bağlamında ele alarak; "töre bilimi, ahlak, ahlakla ilgili, çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021a). Bu tanımdan yola çıkarak, her meslek grubunun kendi faaliyet alanlarına göre birtakım sınırlılıklar çizerek bireylerin uyması gereken mesleki etik ilkelerini belirlemesi beklenmektedir.

Meslek etiği kavramını tanımlamadan önce, meslek kavramının ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü herhangi bir işin meslek olarak sayılabilmesi için, uğraş alanının etik değer ve ilkelere de içinde yer vermesi gerekmektedir. Bir meslek elemanının bilgi, beceri ve doğru iş alışkanlıklarına sahip olması beklenmektedir. Bir uğraşın meslek sayılabilmesi için aşağıdaki unsurları taşıması gerekir (Aydın, 2021: 86-87):

- Bir meslek dalı toplumun kaçınılmaz olan gereksinimini karşılar.

- Meslek kişinin sadece kendi doyumunu için değil aynı zamanda başkalarının yararı için de yaptığı bir uğraştır.
- Meslek, sistemli bir eğitimle kazanılmış özel bilgi ve becerilere dayalıdır.
- Meslek dalları araştırma ve deneylerle geliştirilerek zamanla kendine özgü tekniklere sahip olurlar.
- Meslekler kazanç elde etmek için yapılan uğraşlardır.
- Meslek olarak kabul edilecek bütün uğraş alanlarının kendine özgü değer ve etik ilkeleri vardır.

Diğer bir tanımda ise meslek, “akademik bir eğitim süreci sonunda elde edilen bilgi ve becerilere dayanan, zaman içinde geliştirilmiş teknikler içeren, etik kurallar ve standartlara bağlı biçimde sürdürülen, mesleği icra edenlerin bu etik kural ve standartlara bağlı kalmaması durumunda çeşitli yaptırımlarla cezalandırıldığı, ana amacı toplumdaki ihtiyacın karşılanmasına yönelik biçimde gereksinimlerin giderilmesi amacıyla hizmet etmek olan, kimsenin geçimini sağlamak amacıyla yapmakta olduğu profesyonel uğraştır” şeklinde kapsamlı olarak ifade edilmiştir (Bayar, 2006: 16). Meslek ile iş terimlerini de birbirine karıştırmamak gerekir. Bir kişinin mesleği olabilmesi için o alanla ilgili olarak eğitim yoluyla donanımına sahip olması, kendini geliştirmesi ve sahip olduğu bilgi birikimini toplumun yararına kullanması gerekmektedir. İşte ise kişi hayatını idame ettirebilmek için becerilerini uygulama yoluyla kullanması durumundadır.

Meslek etiği, özellikle doğrudan doğruya insanla ilgili mesleklerde uyulması gereken davranış ilkeleri olarak tanımlanabilir. Meslek etiğinin en önemli yanlarından biri, dünyanın neresinde olursa olsun aynı meslekte çalışan bireylerin bu davranış ilkelerine uygun davranmalarının gerekli olmasıdır (Kuçuradi, 1988: 21). Mesleki etik, “bir mesleği icra ederken insanın değerini korumak adına etik açıdan genel olarak yapılması ve yapılmaması gerekenlere ilişkin ilke, norm, kural ve değer yargılarıdır” (Yetişken, 2005: 73; Yılmaz, 2009: 2). Diğer bir tanımda ise meslek etiği, herhangi bir meslek grubu içerisindeki üyelerin davranışlarını sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslek dışına iten, meslek içi rekabeti düzenleyerek hizmet kalitesini artıran ve mesleğe ilişkin ideallerin oluşmasını sağlayan ilkeler bütünü olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2021: 4).

Mesleki etikte, meslek grubu içerisinde yer alan her çalışanın hem meslektaşlarına hem de yöneticilerine karşı sorumluluğu bulunmaktadır. Aynı zamanda yöneticilerin de çalışanlarına karşı aynı sorumluluğu bulunmaktadır. Diğer yandan ister çalışan ister yönetici olsun kendi meslek gruplarıyla ilişkili müşterilere/kullanıcılara karşı da etik ilkeler bağlamında sorumlulukları bulunmaktadır. Hangi meslek grubunda olursa olsun bu sorumlulukların temel ilkelerini, doğru davranış biçimlerini uygulamak ile dürüst, adil ve tarafsız davranmak oluşturmaktadır.

2.1. Kütüphanecilik Etiği

Bir mesleği meslek yapan etik ilkelerinin oluşudur. Kütüphaneciliğin de bir meslek olarak kendine özgü etik ilkeleri bulunmaktadır.

Kütüphanecilik, “bireylerin çeşitli nedenlerle gereksinim duydukları her türden bilginin (enformasyonun) elde edilmesi, belirli teknik ve yöntemlerle düzenlenmesi, korunması ve basılı, elektronik vb. ortamlarda erişime sunulması ile ilgili ilke, teknik ve yöntemler üzerine çalışan ve bunları uygulamaya aktaran bir bilgi ve meslek alanıdır” olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2009: 395). Kütüphanecilik etiği tanımlanırken ve kapsamı belirlenirken, “kullanıcıların bilgi taleplerinin karşılanmasından, düşünce özgürlüğünün savunulmasına, kişisel bilgilerinin gizliliğinin sağlanmasından, telif haklarının korunmasına kadar birçok konunun ele alınma zorunluluğu bulunmaktadır” (Toplu, 2007: 191).

Bu bağlamda kütüphanecilik etiği, birey veya toplumun gereksinim duyduğu bilgilere erişirme temelinde ilke, kural ve normlara dayanak oluşturulan değerlerdir. Kütüphaneciler bu çerçevede (IFLA, 2012);

- Bilgi erişimde kullanıcılara fırsat eşitliği sunmak,
- Birey ve topluma karşı sorumluluk hissederek var olan bilgilerin kolayca erişilebilir şekilde organizasyonunu sağlamak,

- Kütüphaneci-kullanıcı ilişkisi arasındaki gizliliği ve şeffaflığı gözetmek,
- Telif haklarına saygılı davranmakla birlikte bilgiye erişimdeki gereksiz engellemelere karşı çıkmak,
- Her türden kullanıcıya tarafsız ve eşit davranmak,
- Koleksiyon geliştirmede önyargılı davranmamak ve kişisel çıkarları ön planda tutmamak, kendini mesleki anlamda sürekli geliştirmek,
- Meslektaşlarıyla saygı ve dürüstlük çerçevesinde ilişkileri yürütmek,

Konularındaki etik ilkelere uyararak ve bu ilkelere sahip olarak mesleklerini icra etmeleri gerekmektedir.

2.1.1. Kataloglama Etiği

Kataloglama, genellikle bu konuda eğitim almış bir kütüphaneci tarafından gerçekleştirilen; bibliyografik alanların giriş, uygun konu başlıkları ve sınıflama numarasının verilmesi ve rafa gönderilmek ve kullanıcıya sunulmak üzere bilgi kaynağının bibliyografik kaydının hazırlanması süreci olarak tanımlanmaktadır (Reitz, 2004: C). Kataloglama, kütüphane ve bilgi merkezleri bünyesinde yer alan bilgi kaynaklarının organizasyonu ve bilgi gereksinimi duyan kullanıcıların erişimine açılması konusunda köprü görevini üstlenmektedir. (Beygirci, 2020: 15).

Kütüphanecilik, özü gereği hizmet etme esasına dayalı bir meslektir. Profesyonel kütüphanecilerin rolü ve görevleri, kütüphane kullanıcılarının bilgi gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik hizmet etme yükümlülüklerine dayanmaktadır. Bir kütüphane içerisinde kilit noktalara genellikle danışma hizmetleri veya teknik hizmetler konumlandırılmaktadır. Bu hizmetlerde görev yapan kütüphanecilere büyük bir etik sorumluluk duygusu yüklenmektedir (Ferris, 2008: 173). Aslında Mason'un (1996) etik tanımı, profesyonel kütüphanecinin rolünü de tanımlamak için referans oluşturabilir: Etik, belirli bir standardın üstünde kişisel sorumluluğu tanımlayan kişisel tutum ve etik davranışla ilgilidir. Etik davranmak, yanıt verme, adalet, verimlilik, uzmanlık, hizmet ve güvenlik ilkelerine dayalı kararlar almak anlamına gelmektedir (Mason, 1996; Ferris, 2008).

Katalogcular, bir bütün olarak genel anlamda kütüphanecilik etik ilkelerine bağlı olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak kataloglama işlemlerinde konu başlığı verme, sınıflama numarası atama, temel erişim uçlarının girişi gibi uzmanlık gerektiren alanların doğası gereği genel mesleki etik ilkelerinin dışında karar verme süreçlerini daha çok özel etik ilkelere dayandırarak yürütmek durumunda kalabilirler. Uzmanlık alanlarıyla ilgili bu etik "kataloglama etiği" olarak tanımlanabilir. Kataloglama Etiği Yürütme Komitesi (Cataloging Ethics Steering Committee), kataloglama etiğini "kataloglama veya üst veri pozisyonlarında çalışanlar için bilinçli bir karar verme çerçevesi sağlayan ilkeler ve değerler" olarak tanımlamaktadır (Cataloging Ethics Steering Committee, 2019). Kataloglama etiği temelde, bilgi arayan kullanıcılar ile bu bilgileri oluşturanlar arasında katalogcunun hangi rolde olacağı sorusuna cevap aramaktadır.

İnsanlar karar alma süreçlerinde etik davranmalıdır. Kataloglama işlemleri de etiğe dayalı olarak gerçekleşmelidir. En yaygın olarak, konu ana ve alt başlıkları seçme, katalog kaydına hangi notların ekleneceğini belirleme ve hangi ve sınıflandırmanın numarasının verileceğini belirleme gibi karar almayı gerektirecek durumları içerir. Sistematik olarak hangi sınıflandırma sisteminin ve konu başlığı listesinin kullanılacağı ile bibliyografik yardımcı yazılımın seçimi gibi kararlar da alınmalıdır. Kataloglamanın güçlü olması açısından her kararın etik bir etkisi vardır ve bu etkiler önemlidir. (Martin, 2021: 281).

Kataloglama genellikle iki kısımda gerçekleştirilir: bilgi kaynağı hakkında başlık, yazar, yayıncı vb. gibi temel tanımlayıcı bilgilerin girişinden oluşan tanımlayıcı kataloglama ve bilgi kaynağına ilişkin konu başlıklarının ve bir sınıflandırma numarasının verilmesinden oluşan konu kataloglaması. Her iki tür kataloglama için de katalogcunun yargısı -profesyonel deneyimin kataloglama kararlarına uygulanması olarak kabul edilir- (Diao, 2018: 300), bir katalog kaydı oluştururken alınan kararları etkiler ve bu kararlar, kullanıcıların kayıtlı bilgiyi bulup bulamayacağını etkiler. Katalogcular, bilerek veya bilmeyerek, tanımlayıcı katalog için yaptıkları seçimler ile belirledikleri veya vermedikleri konu

başlıkları ve sınıflandırma numarası yoluyla bilgi kaynaklarını gizleyebilir veya erişilebilir kılabilir (Martin, 2021: 282). Gereksinim duyulan bilginin bulunup bulunamayacağını belirleme becerisi katalogcunun elindeki güç olarak açıklanabilir. Bu gücün kullanılması da katalogcunun etik sorumluluğa dayalı gerçekleştirilmesi gereken bir eylemdir.

Amerikan Kütüphaneciler Derneği (ALA) tarafından yayınlanan etik ilkeler incelendiğinde kataloglama etiği açısından doğrudan olmasa da dolaylı olarak 2 maddenin bağlantılı olduğu belirlenmektedir (Shoemaker, 2015: 355). İlki, sekiz maddeden oluşan ilkelerin ikincisi olan “fikri özgürlüklerin desteklenmesi ve kütüphane kaynaklarının sansürlenmesine karşı çıkılması” maddesidir. Burada katalog açısından anlaşılması gereken, bilgi kaynakların kataloglanmasında adil ve tarafsız erişim sağlama konusunda katalogcuların sorumlu davranmasıdır. Diğeri ise yedinci maddede yer alan “kullanıcılara bilgi kaynaklarının erişimi sağlanmasında, kütüphanecilerin kişisel düşüncelerle hareket etmesinin önüne geçmek” ifadesidir. Burada da kataloglama açısından anlaşılması gereken uluslararası kataloglama standartlarının ve sınıflama sistemlerinin çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkılmayarak profesyonel davranılmaktır.

Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu'nun (International Federation of Library Associations and Institutions-IFLA) tarafından yayınlanan etik ilkelere bakıldığında yine kataloglama için dolaylı olarak maddelerin yer aldığı görülmektedir. “Bilgiye erişim” başlığı altında yer alan “kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, devletler, hükümetler, dini ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bilgiye ve fikirlere erişimi sansür yoluyla engelleyen yaptırımları reddeder” maddesi, “bireyler ve topluma karşı sorumluluklar” başlığı altında yer alan “kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, içeriği kullanıcıların ihtiyacı olan bilgilere kolayca erişebileceği şekilde düzenlemeli ve kullanıcıların bilgi arama sürecine yardımcı ve destek olmalıdır” ve “tarafsızlık-dürüstlük ve profesyonel beceriler” başlığı altında yer alan “kütüphaneciler ve diğer bilişim çalışanları, bilginin seçimi, sağlanması, dağılımı ve organizasyonu gibi hizmetler için yönergelerini oluşturmalıdır” maddesi IFLA'nın kataloglama ve sınıflama etiğine dolaylı olarak atıfta bulunduğu ilkeri olmuştur (IFLA, 2012).

Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) tarafından yayınlanan ve bilgi hizmetleri alanında çalışanların uyması gereken norm, kural ve davranışları belirleyen mesleki etik ilkeleri arasında kataloglama veya bilginin organizasyonu özelinde bir ilkenin bulunmadığı, “doğru yeterli bilgiyi zamanında sunarak, görevini mesleğe değer katacak biçimde gerçekleştirirler” ilkesiyle dolaylı olarak ele aldığı dikkat çekmiştir (TKD, 2010). Ayrıca TKD Düşünce Özgürlüğü Grubu tarafından hazırlanıp Genel Yönetim Kurulu tarafından da 2008 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren *Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi*'nin 5. Maddesinde “Bilgi merkezi çalışanları, teknik işlemler ve kullanıcı hizmetlerinde sansür olarak kabul edilen, bilgi kaynaklarına erişimi engelleyici veya kısıtlayıcı davranış ve uygulamalardan kaçınırlar” ifadesi yer almaktadır. Bu maddeyle kataloglama işlemlerinin bilinçli olarak geciktirilmesi, yanlış konu başlığı ve yer numarası verilmesi ile yanlış rafla konmasının sansür olarak değerlendirileceğine atıfta bulunmaktadır (TKD, 2008).

Kataloglama etiği konusunda net sınırlar çizen ve ilkeler ortaya koyan ilk çalışma Bair'in 2005 yılındaki makalesiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda 10 maddelik kataloglama etik ilkeleri yayınlanmıştır. Bu ilkeler aşağıdaki gibi listelenmiştir (Bair, 2005: 24):

- Katalogcular, tüm yerel, ulusal ve küresel kütüphane kullanıcılarının bilgi gereksinimlerini ve bilgi edinme özgürlüğünü kişisel ihtiyaçların ve rahatlığın üstünde tutarak, bilgiye adil, eşit ve sansürsüz erişim sağlanması için bilgiyi organize etmelidir.
- Katalogcular, kullanıcıların gereksinim duydukları bilgilere erişimi sağlamak için bilgi sahibi olarak konu başlıklarının doğru uygulanması, sınıflama numarasının eksiksiz eklenmesi ve kapsamlı notların belirtilmesi yollarıyla doğru erişim noktaları oluşturarak kullanıcılara bilgi seçimleri konusunda yönlendirmelerde bulunmalıdır.
- Kataloglamayı bilinçli olarak geciktirmemelidir.
- Kataloglama kurallarının, standartlarının, sınıflama sistemlerinin, bilgi erişim ve depolama sistemlerinin oluşturulmasına, geliştirilmesine, iyileştirilmesine, adil ve tarafsız bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunmalıdır.

- Yazarların entelektüel yaşamlarını doğru olarak yansıtacak şekilde yazar otorite dizinleri sürekli güncellenmelidir.
- Uluslararası kataloglama standartlarına ve sınıflandırma sistemlerine uygun olarak katalog yapılmalıdır.
- Kopya katalog kullanımında ilgili kütüphane için belirlenmiş kataloglama politikalarına uygun kontroller yapılmalıdır. Ayrıca toplu kataloglar üzerinde paylaşılan kayıtlarda hata tespit edilmesi durumunda düzeltme işlemleri için raporlama yapılmalıdır.
- Dil ve konu eksikliği yaşanan katalog kayıtları için yanlış veya eksik bilgi girişi yapmamak adına uzmanlardan destek istenmelidir.
- Katalogcular çağın gereklerine uygun bir şekilde dil, konu uzmanlığı ve teknik işlemler için sürekli gelişim göstermek durumundadır.

Kataloglama etiği oluşturma girişimleri bu alandaki ihtiyaçları karşılamak adına ilk olarak 2016 yılında Amerikan Kütüphaneciler Derneği Midwinter Toplantısı ve Yıllık Konferansı'nda Kataloglama ve Üstveri Yönetimi Bölümü (Cataloging and Metadata Management Section-CaMMS) Forumları'nda ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kataloglama çalışma gruplarının kolektif deneyim ve tecrübelerinden yararlanılarak Kataloglama Etik Belgesi oluşturmak için Kataloglama Etiği Yürütme Komitesi kurulmuştur. Kataloglama etiği belgesi üzerindeki çalışmalar Şubat 2019'da başlamış ve Kataloglamada Etik Kurallar konulu ilk taslak Haziran 2020'de, ikinci taslak ise Ağustos 2020'de yayınlanmıştır. Belgenin son hali ise Kataloglama Etiği Yürütme Komitesi tarafından Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İngiltere'den farklı uluslararası kataloglama çalışma grupları üyelerinin destekleriyle "Kataloglama Etik Kuralları" başlığıyla Ocak 2021'de ilan edilmiştir. Kataloglama uygulamalarına rehberlik etmek ve uygulamalarda etik sorumluluklara dayanmak amacıyla aşağıdaki ilkeler belirlenmiştir (Cataloging Ethics Steering Committee, 2021):

- Bilgiye erişimi kolaylaştırmak ve keşif yapmada destek olmak adına son kullanıcıyı göz önünde bulundurarak kataloglama işlemleri gerçekleştirilmelidir.
- Kullanıcıların gizlilik hakkı ve tercihlerine saygı çerçevesinde bilgi kaynakları ayırım gözetmeksizin kataloglanmalıdır.
- Kataloglamada kişisel, kurumsal ve toplumsal önyargılar arka planda tutulmalıdır.
- Tarafli bir şekilde oluşturulmuş olan kataloglama standartlarına eleştirel bakış açısıyla yaklaşım standartların daha kapsayıcı olması için mücadele gösterilmelidir.
- Kataloglama standartlarını finansal, entelektüel ve teknolojik olarak tüm katalogcular için erişilebilir hale getirme çalışmaları, kanıta dayalı araştırma ve paydaş girdileri ile desteklenmelidir.
- Kataloglamada karar alma süreçleri için sorumluluk alınmalı ve kütüphane uygulamaları ile politikalarında şeffaf davranılmalıdır.
- Kataloglamada üstverilerin oluşturulması, dağıtımı, bakımı ve zenginleştirilmesi için geniş çapta işbirliği yapılmalıdır.
- Tüm katalogcular için eşit ve adil eğitim, öğretim, ücret ve çalışma ortamı teşvik edilmelidir.
- Kütüphane içerisindeki meslektaşlarla ve dış paydaşlarla ortak hareket edilerek kataloglama çalışmalarının değeri savunulmalıdır.
- Kataloglamanın zamanında yapılabilmesi, bilgiye erişimi geciktirmemek ve kullanıcı gruplarının gereksinimlerini tespit edebilmek adına kullanıcılarla koordineli çalışılabilir.

Bair'in 2005 yılında sunmuş olduğu kataloglama etiğinde ilkeler önerisi ile Kataloglama Etiği Yürütme Komitesi'nin 2021 yılında yayınlamış olduğu ilkeler karşılaştırıldığında; Bair'in ilkelerinde geleneksel standartlara ve kataloglama kurallarına bağlı kalınarak kataloglama yapılması gerektiği, Komite'nin ilkelerinde ise standartların tarafli bir şekilde oluşturulduğu düşüncesiyle eleştirel bakış

açısıyla yaklaşım daha çok kullanıcı odaklı olması için girişimlerde bulunulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Yine Komite'nin ilkelerinde katalogcular için eşit eğitim, ücret ve çalışma ortamı olması gerektiği savunularak katalogcuların değerine de atıfta bulunulması önemlidir. Kataloglamada kullanıcı bilgi gereksinimlerinin ön planda tutulması gerektiği, kataloglamanın zamanında yapılması, kişisel düşüncelerin ve önyargıların arka planda tutularak tarafsız ve sansürlü kataloglamanın yapılması, katalogcunun kendini sürekli geliştirmesi ve meslektaşlarla işbirliği yapılması ilkelerinin ortak değerler olduğu göze çarpmaktadır.

Kataloglama etiği, etik değerler üzerine kurulduğundan, kataloglama alanının mesleki değerlerinin anlaşılmasına dayanır. IFLA'nın yayınlamış olduğu Uluslararası Kataloglama İlkeleri Bildirisi, kataloglamanın temelini oluşturan en önemli değer kullanıcıların bilgi gereksinimlerine hizmet etmek olduğunu ifade etmektedir (IFLA, 2016). Kataloglamanın diğer değerleri ise, bilgi kaynaklarını erişilebilir kılmak, doğru kayıtlar oluşturmak ve kayıtları oluşturmada tarafsızlık sağlamak olarak açıklanabilir. Bilgi kaynaklarını erişilebilir hale getirmek, kullanıcının temel gereksinimlerinden birinin bilgiye erişmek olması açısından önemlidir. Doğru oluşturulan katalog kayıtları, gereksinim duyulan bilgilerin bulunmasını kolaylaştırır. Tarafsızlık ise, kullanıcıların aradıkları bilgileri bulmalarını olanaklı kılmak için katalogcuların önyargılarını, düşüncelerini veya fikirlerini karıştırmadan kataloglama yapmalarından geçmektedir.

Kullanıcıların gereksinim duyduğu bilgiye erişim için doğru bir şekilde katalog yapmak "kaliteli katalog" kavramını ortaya çıkartmıştır. Kaliteli katalog yapmak katalogcunun etik sorumluluklarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Kaliteli katalog terimi literatürde, "kullanıcıların bilgi gereksinimlerini zamanında karşılamak için uygun erişim sağlayan doğru bibliyografik bilgiler" olarak tanımlanmaktadır (Snow, 2017: 438). Kaliteli katalog kütüphaneciler açısından; Anglo Amerikan Kataloglama Kuralları 2'ye (Anglo American Cataloging Rules-AACR2) göre veya RDA uluslararası kataloglama standartlarına göre ve Makinece Okunabilir Katalog (Machine Readable Cataloging-MARC) için belirlenmiş standart alanlara dayalı olarak gerçekleştirilen katalog olarak tanımlanabilir.

2.1.2. Kataloglama Uygulamalarında Etik Zorluklar ve Sorunlar

Kataloglama ve sınıflamanın çalışmalarının temel odak noktası kullanıcıdır. Kullanıcının gereksinim duyduğu bilgilere erişmesi için bilgi kaynaklarının belirli standartlar çerçevesinde organizasyonun yapıp fiziksel olarak sunulması gerekmektedir. Fakat bu işlemlerin yapılması için önerilen etik ilkelerin uygulanmasında katalogcuların karşısında birtakım çelişkiler ve zorluklar çıkabilir. Bu çelişkileri ve zorlukları aşmak da her zaman katalogcunun elinde olmayabilir. Bu gibi durumlar da kütüphaneler için standart bir kataloglama politikası oluşturulması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda uygulamada karşılaşılan veya karşılaşılabilecek olası çelişkiler ve zorluklar yer almaktadır.

Kütüphane bütçesinin yetersiz oluşu: Kütüphanelere ayrılan yayın alım bütçelerinin yetersiz oluşu temin edilecek kaynaklar arasından seçim yapmak zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum hedef kullanıcı kitlesinin gereksinim duyabileceği bilgi kaynaklarına erişememesine ve etik bir problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Personel sayısının yetersiz oluşu: Kütüphanelerde kataloglama biriminde görev yapan katalogcu sayısının yetersiz oluşu, çeşitli yöntemlerle kütüphaneye temin edilen bilgi kaynaklarının zamanında kataloglanamamasına ve rafa yerleştirilememesine sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla bu durum bilinçli olmadan da olsa kataloglamanın gecikmesini ve bilgi erişimin ötelenmesini ortaya çıkarmaktadır.

Kütüphanelerin koleksiyon geliştirme politikalarının olmaması: Kütüphanelerin belirlenmiş bir koleksiyon geliştirme politikasının olmaması veya uygulanmaması yine yayın alımı için ayrılan bütçenin verimli kullanılamamasına ve kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılayabilecek kaynakların alınamamasına sebep olabilmektedir. Bu durum da yine uygulamada karşılaşılabilecek çelişkilerden bir tanesidir.

Yönetimin hız beklentisi: Kütüphanelere bağış, satın alma, dağıtım veya derleme yoluyla temin edilen kitapların hızlı bir şekilde kataloglama işlemlerinin bitirilip raflara yerleştirilmesi için yönetim tarafından katalogculara günlük veya haftalık kota sınırı uygulanabilmektedir. Ayrıca yine son

dönemde kütüphanelerde yer alan basılı kaynak sayısının gelişme göstergesi olarak kabul edilmesinden dolayı üst yönetimden de kaynak sayısının nicel olarak artışı için baskı yapılabilmektedir. Bu gibi durumlar katalogcunun önerilen etik ilkeleri uygulama fırsatı bulamamasına sebep olabilmektedir.

Ayrıntılı kayıt girme: Kütüphanelerde uygulanmaya başlanan RDA standartları gereği katalog kayıtları eskisinden daha ayrıntılı bir şekilde oluşturulmaya başlanmıştır. Katalogcu sayısının yetersizliği durumunda kataloglamanın uzamasına, kataloglamanın temel ilkesi olan kullanıcıya bilgi erişiminin gecikmesine neden olabilmektedir. Bu durum bir önceki maddenin tam tersi durumundadır. Her iki madde de kullanıcının bilgiye erişimi savunulmaktadır. Fakat her ikisinde de birbirinden farklı etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu tartışma yıllardır süregelmekte bu çelişkiye çözüm bulunamamaktadır (Martin, 2021: 287).

Katalogcunun yeterince bilgi birikimine sahip olmaması: Kataloglama konusunda iyi eğitim alınmaması ve katalogcunun kendini geliştirmemesi, kataloglamanın gerektirdiği temel kuralların uygulanmaması, konu başlığı ve sınıflama numarası seçiminde profesyonel davranılmamasına sebep olmaktadır. Bu durum da etik ilkelerin uygulanmasında büyük bir zorluğu ortaya çıkarmaktadır.

Teknolojik gereksinimlerin karşılanamaması: Kütüphanelerin, kataloglama standartlarına erişim sağlayan RDA Toolkit ile sınıflama sistemleri ve konu başlıklarını dijital düzlemde aktaran Classification Web, WebDewey gibi araçlara finansal sebeplerden dolayı erişimi olmaması durumunda katalogcunun kişisel fikirleri ve önyargıları kataloglamada yer alabilir. Bu durum da yine ilkelerin uygulanmasına zorluk olarak ortaya çıkabilir.

Toplu kataloglardan kayıt aktarımı: Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT), WoldCat gibi toplu kataloglardan bilgi kaynaklarına ait bibliyografik künyelerin aktarımında kütüphanede uygulanmakta olan kataloglama politikalarına uygun düzeltmelerin yapılması gerekmektedir. Düzeltmelerin uygulanmaması durumunda kullanıcının gereksinim duyduğu bilgilere erişimde yanlış yönlendirmede bulunulabilir.

2.1.3. RDA ve Kataloglama Etiği

RDA, Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları 2. basımının (AACR2) yerini alan yeni kataloglama standardıdır. AACR2 ile güçlü bağlantıları olmasına rağmen, daha çok dijital ortam için tasarlanmıştır ve AACR2'den daha geniş bir kapsama sahiptir. Uluslararası olarak belirlenmiş ilkelere, modellere ve standartlara dayanan RDA, kullanıcıları da göz önünde bulundurarak, daha geniş kitlelere ulaşacak bir anlam ifade eden terminolojiyi kullanan ve fiziksel materyallerin dışında dijital kaynakları da kapsayarak her türden kaynağının tanımlanması için daha tutarlı ve esnek bir çerçeve olacak şekilde tasarlanmıştır (Keenan, 2014: 447). Açıklamadan anlaşılacağı üzere, RDA'nın ana hedeflerinden biri, kullanıcıların gereksinim duydukları bilgileri daha rahat bir şekilde bulabilmesidir. Belirlenmiş kataloglama etiği ilkelerinin de odak noktası kullanıcı olduğuna göre RDA standartlarının etik ilkelere dayalı kataloglama yapmada referans oluşturacağı düşünülmektedir.

AACR2'den RDA'ya geçişle birlikte kullanıcılar düşünülerek birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerden birisi kataloglamada kısaltma kullanılmaması olmuştur. RDA'nın temel ilkelerinden birisi de, "gördüğünüzü kaydedin"dir. Bu durum katalogcuların bir bilgi kaynağından doğrudan bilgi aktarımı ve daha az kısaltma yapması anlamına gelmektedir (Zabel ve Miller, 2011: 219). RDA'yla birlikte kullanıcı bağlamında aşağıdaki değişiklikler yaşanmıştır (Beygirci, 2020);

- Esere ilişkin basım bilgisi, yayın bildirim, yayın yeri ve fiziksel nitelermelerin yazımında kısaltmalar kullanılmamaya başlanmıştır,
- AACR2'ye göre eserde 4 veya daha fazla yazar veya diğer sorumlu bulunması durumunda sadece ilk yazara veya sorumluya ilişkin bilgiye yer verilirken, RDA standartlarına göre isteğe bağlı olarak tüm yazar veya diğer sorumluların girişi yapılabilmektedir,
- Esere ilişkin basım formatı bildirilmiştir,
- Eserin özgün eser adının yazımına ilişkin MARC alanı tanımlanmıştır,

- Eserde yer alan sorumlulara ilişkin unvan bilgileri verilmeye başlanmıştır,
- İçindekiler ve özet bilgileri yazımı kararlaştırılmıştır.
- AACR2’de yetke verileri yer almıyorken, RDA’da yetke verileri (tarihler, yer, adres, etkinlik alanı, kurum, meslek, cinsiyet, aile bilgisi) için alanlar tanımlanmıştır (Özel, 2015: 34-36).

RDA standartlarıyla birlikte yaşanan tüm bu değişiklikler, kullanıcıların gereksinim duyduğu bilgilere erişimde özellikle katalog tarama yaparken çok daha fazla erişim ucu sunarak kullanıcılara destek olmaktadır. Bu kuralların tam anlamıyla uygulanması kataloglama etik ilkeleriyle de paralellik gösterecektir. Diğer yandan, tabi olarak bu değişiklikler daha detaylı kataloglamayı gerektirdiği için katalogculara daha fazla zaman harcama ve emek gösterme durumunu da ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu durum kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde daha fazla katalogcunun bulunması gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır.

RDA, katalogculara daha özgür bir kataloglama alanı sunmaktadır. Bu, özellikle esere ilişkin içindekiler sayfasının girişi ile eserin arka kapağında veya önsöz kısmında yer alan özet bilgilerin girişinin yapılabilmesinden anlaşılmaktadır. Bu alanların girişinin yapılması kullanıcılara esere ilişkin daha fazla ve detaylı bilgi sunma olanağını da ortaya çıkarmaktadır. Tabi ki bütün bunlar AACR2’ye göre yapılan kataloglamanın etik ilkelerine uygun değildir anlamını taşımamaktadır. RDA, AACR2’ye göre daha kullanıcı merkezli bir yaklaşım sergilediği için kataloglama etik ilkeleriyle doğru orantılı bir şekilde uygulama içindedir.

2.1.4. Kataloglamada Etik Sorunlar: Uygulamadan Örnekler

Kütüphaneler, kataloglama uygulamalarını oluşturmuş oldukları kataloglama politikalarına, uluslararası kataloglama kurallarına veya kopya katalog yoluyla diğer kütüphane kataloglarından kayıt aktarımı şeklinde yürütebilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde çeşitli kütüphaneler tarafından yapılan kataloglamaların belirlenmiş kataloglama etik ilkelerine göre uygunluğu uygulamadan örneklerle ele alınacaktır.

Kataloglamanın odak noktası ve amacı kullanıcıların bilgi gereksinimlerini karşılamak olduğu için katalog kayıtlarında kullanılan konu başlıkları da büyük önem arz etmektedir. Katalogcular tarafından konu başlıkları verilirken kullanıcının bilgi arama stratejileri ve standartlaştırılmış konu başlığı listeleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Günümüzde dünyada çevrimiçi formatta hazırlanmış olan birçok toplu katalog (OCLC WorldCat) bulunmaktadır. Ülkemizde de Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu – Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (TÜBİTAK - ULAKBİM) tarafından aynı veya farklı otomasyon sistemlerine sahip kütüphaneler tarafından oluşturulmuş farklı katalog kayıtlarına tek bir çevrimiçi platformdan taranabilmesine, erişilebilmesine ve kayıt paylaşımına olanak sağlayan Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT) geliştirilmiş ve kullanılmaya devam edilmektedir (TÜBİTAK-ULAKBİM, 2022).

TO-KAT’ta yer alan katalog kayıtları incelendiğinde katalogcular tarafından özellikle Türk Edebiyatı – Roman tarzındaki edebi eserlere konu başlıkları verilirken “Türk Edebiyatı--Roman” ile “Turkish literature--Fiction” şeklinde genel bir konu başlığının verildiği göze çarpmaktadır. Oysa verilen bu konu başlıkları eserin edebi türünü ifade eden konu başlıklarıdır. Bu konu başlıkları dışında eserin spesifik olarak içerdiği konulara ilişkin başlıklara da yer verilmesi gerekmektedir. Örnek verilecek olursa; Osman Balcıgil’in “Ben Suat Derviş: Fosforlu Cevriye’nin yazarı” isimli esere **Şekil 1**’deki katalog kaydında “Türk Edebiyatı--Roman” ile “Turkish literature--Fiction” konu başlıklarının verildiği görülmektedir. Fakat bu eser Türk edebiyatındaki bir roman olmanın yanında Suat Derviş adlı yazarın hayatını anlatan bir biyografik romandır. Bu durum, esere ilişkin konu başlıklarının kullanıcıya eksik olarak sunulmasına sebep olabilmektedir. **Şekil 2**’deki katalog kaydında görüldüğü üzere; bu esere ilişkin konu başlıklarının girişinde “Derviş, Suat, 1905-1972--Biography” olarak esere konu olan kişiye ilişkin konu başlığı, “Authors, Turkish--20th century--Biography” olarak kişinin mesleği ve hangi dönemde o mesleği icra ettiğine ilişkin konu başlığı ve son olarak “Biographical fiction” olarak içerik yönünden hangi türden bir roman olduğunu belirten bir konu başlığı girişinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Konu başlıklarının Türkçe karşılıklarının yer almaması katalog girişinin yapıldığı kütüphanenin kullanıcı kitlesi ve kataloglama politikası ile ilgili bir durum olabilir. Fakat bu

durum ilgili kurum mensubu olmayan ve dil sorunu yaşayan kullanıcılar için sorun teşkil edebilir. Verilen konu başlıklarının aynı zamanda Library of Congress Subject Headings (LCSH) listesinde yer aldığı da belirlenmiştir. Bu durumda hem detaylı konu başlıkları verilerek kullanıcı bilgi arama davranışları göz önünde bulundurulmuş hem de standart konu başlığı listelerine uygun giriş yapılarak belirlenen sınırların dışına çıkılmamıştır. Böylelikle kataloglama etiği ilkelerinde belirtilen konu başlıklarının verilmesine ilişkin maddelere uygun katalog girişinin yapıldığı ifade edilebilir.

Şekil 1

Katalog Kaydı-1: Ben Suat Derviş : Forforlu Cevriye'nin yazarı / Osman Balcıgil (Genç Destek, 2018)

```
LDR 00651 am a2200205Ka 4500
008 180406s tu 000 f tur d
020 $a 9786053113621
041 0 $a TUR
082 04 $a 813.42 BALb
100 1 $a Balcıgil, Osman
245 10 $a Ben Suat Derviş : $b Forforlu Cevriye'nin yazarı / $c Osman Balcıgil
; ed. Devrim Yalkut
260 $a İstanbul : $b Genç Destek , $c 2018
300 $a 70 s. ; $c 20 cm.
490 1 $a Genç Destek ; $v 38. $a Edebiyat ; $v 14
650 4 $a Türk edebiyatı $x Roman
650 4 $a Turkish literature $x Fiction
700 1 $a Yalkut, Devrim $e ed
830 0 $a Genç Destek ; $v 38.
830 0 $a Genç Destek. $p Edebiyat ; $v 14
```

Şekil 2

Katalog Kaydı-2: Ben Suat Derviş : Forforlu Cevriye'nin yazarı / Osman Balcıgil (Genç Destek, 2018)

```
LDR 01395nam a2200313 i 4500
008 190227s2018 tu 000 0 tur d
020 $a 9786053113621 $q (paperback)
040 $a [redacted] b eng $e rda [redacted]
049 $a [redacted]
090 $a PL248.B35533 $b B467 2018
100 1 $a Balcıgil, Osman, $d 1955- $4 aut
245 10 $a Ben Suat Derviş : $b Fosforlu Cevriye'nin yazarı : biyografik roman /
$c Osman Balcıgil ; imtiyaz sahibi: Yelda Cumalıoğlu ; genel yayın
yönetmeni: Özlem Esmegül ; editör: Devrim Yalkut ; sayfa düzeni:
İşıl Ilgıt Şimşek ; kapak tasarımı: İşıl Ilgıt Şimşek ; sosyal
medya-grafik: Tuğçe Budak-Mesud Topal.
246 30 $a Fosforlu Cevriye'nin yazarı
264 1 $a İstanbul : $b Genç Destek, $c 2018.
300 $a 70 pages ; $c 20 cm.
336 $a text $2 rdacontent
337 $a unmediated $2 rdamedia
338 $a volume $2 rdacarrier
500 $a "Gençler için biyografik roman serisi" --Cover.
500 $a "Genç Destek, Destek Yayınları'nın tescilli markasıdır"-- Title
page verso.
600 10 $a Derviş, Suat, $d 1905-1972 $v Biography.
650 0 $a Authors, Turkish $y 20th century $v Biography.
650 0 $a Biographical fiction.
700 1 $a Cumalıoğlu, Yelda. $4 lse
700 1 $a Esmegül, Özlem. $4 pbd
700 1 $a Yalkut, Devrim. $4 edt
700 1 $a Şimşek, İşıl Ilgıt. $4 bkd $4 cov
700 1 $a Budak, Tuğçe. $4 bkd
700 1 $a Topal, Mesud. $4 bkd
```

Kataloglamada konu başlıklarının doğru ve detaylı verilmesi kadar sınıflama numaralarının da doğru verilmesi kataloglama etik ilkeleri bağlamında önemlidir. Esere verilen sınıflama numarası aynı zamanda eserin raftaki yer numarası olacağı için aynı konu grubunda yer alan diğer eserlerle aynı raf düzeni içerisinde yer alması kullanıcının gereksinim duyduğu bilgilere ilişkin daha fazla kaynağa erişimde ciddi bir rol oynamaktadır. Bu konuya ilişkin aşağıdaki örnekler değerlendirilecek olursa; Gülseren Budayıcıoğlu'nun "Madalyonun içi: Bir psikiyatrin not defterinden" isimli eseri, **Şekil 3'teki**

katalog kaydında konu olarak “Türk edebiyat--Roman” olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda sınıflama numarası olarak Library of Congress (LC) Sınıflama Sistemi’ne göre Türk Edebiyatı--Roman konu başlığının numarası olan PL248 verilmiştir. Örnekte bahsi geçen eserde, çeşitli sebeplerle psikiyatri kliniğine başvuran hastaların hayat hikâyeleri her ne kadar edebi bir biçimde anlatılsa da yaşamış oldukları sorunlara ruh sağlığı ve psikoterapi bağlamında verilen yanıtlara ve çözümlere yer verilmektedir. Dolayısıyla bu eseri roman olarak değerlendirip sınıflama numarası olarak da PL248 vermek kullanıcılara yanıltıcı bilgilerde ve yönlendirmelerde bulunmak anlamını taşıyabilir. **Şekil 4’teki** katalog kaydında örneğe konu olan eserin konusu psikiyatri olarak değerlendirilmiş ve buna uygun olarak sınıflama numarası RC451.T9 verilmiştir. Burada yine LC sınıflama sistemi kullanılmıştır. RC451.T9 sınıflama numarasının konu başlığı olarak karşılığı “psikiyatri--Türkiye” olarak verilmiştir. Aynı zamanda “psikiyatristler--kişisel anlatılar”, “psikoterapist ve hasta”, “ruh sağlığı”, “klinik psikoloji” ve “psikanalitik rehberlik” şeklinde konu başlıkları çeşitlendirilerek hem kullanıcı bilgi arama davranışları göz önünde bulundurulmuş hem LCSH konu başlıkları listesine uygun bir şekilde verilmiştir. Bu durum kataloglama etik ilkeleri gözetilerek katalog kaydının oluşturulduğunu göstermektedir.

Şekil 3

Katalog Kaydı-1: Madalyonun içi : Bir psikiyatrin not defterinden / Gülseren Budayıcıoğlu (Remzi Kitabevi, 2020)

```
LDR 00886nam a2200289 a 4500
003 TR-İsYBT
005 20200723114511.0
007 t
008 200723s2020$$$$tu#$r19701####$$#197197tur u
020 $a 9789751409935 $c TL1
040 $a [REDACTED] $b tur $e rda $c [REDACTED]
041 0 $a tur
044 $c tu
049 $a [REDACTED]
050 00 $a PL248
090 00 $a PL248 $b B83 2020
100 1 $a Budayıcıoğlu, Gülseren.
245 1 $a Madalyonun içi : $b Bir psikiyatrin not defterinden/ $c Gülseren
Budayıcıoğlu.
250 $a 24.bs.
264 1 $a İstanbul : $b Remzi Kitabevi , $c 2020.
300 $a 383 s. ; $c 24cm.
336 $a metin $b txt $2 rdaccontent
337 $a aracısız $b n $2 rdamedia
338 $a cilt $b nc $2 rdacarrier
650 0 $a Türk edebiyatı $x Roman
```

Şekil 4

Katalog Kaydı-2: Madalyonun içi : Bir psikiyatrin not defterinden / Gülseren Budayıcıoğlu (Remzi Kitabevi, 2020)

020	\$a	9789751409935
040	\$b	tur \$e rda \$c
041 0	\$a	tur
044	\$c	tu
050 00	\$a	RC451.T9
090 00	\$a	RC451.T9 \$b B833 2020
100 1	\$a	Budayıcıoğlu, Gülseren.
245 1	\$a	Madalyonun içi : \$b Bir psikiyatrin not defterinden/ \$c Gülseren Budayıcıoğlu ; yayına hazırlayan Yasemin Aktaş.
250	\$a	25. basım
264 1	\$a	İstanbul : \$b Remzi, \$c 2020.
300	\$a	383 sayfa ; \$c 20 cm
336	\$a	metin \$b txt \$2 rdacontent
337	\$a	aracısız \$b n \$2 rdamedia
338	\$a	cilt \$b nc \$2 rdacarrier
650 0	\$a	Psikiyatri
650 0	\$a	Psikiyatri--Türkiye
650 0	\$a	Psikiyatristler--Kişisel anlatılar
650 0	\$a	Psikoterapist ve hasta
650 0	\$a	Ruh sağlığı
650 0	\$a	Klinik psikoloji
650 0	\$a	Psikanalitik rehberlik
650 0	\$a	Psychiatry--Turkey
650 0	\$a	Psychiatrists--Personal narratives
650 0	\$a	Psychotherapist and patient
650 0	\$a	Mental health
650 0	\$a	Clinical psychology
650 0	\$a	Psychoanalytic counseling

Kataloglamada etik unsurlara ilişkin bir diğer örnek ise aynı kütüphanede yer alan aynı yazara ve aynı eser adına sahip 2 esere farklı katalog kayıtlarının oluşturulmasıdır. **Şekil 5** ve **Şekil 6**'da aynı kütüphanede ve aynı esere ilişkin 2 kayıt yer almaktadır. İlk kayıt 2017 tarihli ve daha önce katalog kaydı oluşturulmuştur. İkinci kayıt ise 2019 tarihli ve daha sonra oluşturulmuştur. 2 aynı esere verilen sınıflama numaralarına bakıldığında farklı numaraların verildiği görülmektedir. Özellikle LC sınıflama sistemi kullanan bir kütüphanede aynı yazara ait edebi içerikli eserlerin raflarda yan yana gelmesi amaçlanmaktadır. Bu örnekte ise aynı yazara ait aynı eserlerin verilen sınıflama numaralarından kaynaklı olarak farklı raflarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sonradan kayıt giren katalogcunun daha önceden ilgili esere ait katalog kaydının var olup olmadığının kontrolünü sağlaması ve aynı katalog kaydını oluşturması gerekmektedir. Daha önce oluşturulan kayıta yanlışlık ve/veya eksiklik tespit etmiş ise geriye dönük olarak ilk kaydın da verilerini düzeltmesi beklenmektedir. Diğer yandan iki kayıt arasındaki tutarsızlıklardan biri de konu başlıklarıdır. Her iki kayıta da aynı eser olmasına rağmen farklı konu başlıklarının kullanıldığı görülmektedir. Sonuç olarak aynı kütüphanede katalog kayıtları arasında tutarlılık sağlamak da kataloglamadaki etik unsurlar arasında değerlendirilebilir.

Şekil 5

Katalog Kaydı-1: Görünmez adam / H. G. Wells (İthaki Yayınları, 2017)

020	şa	9786053756781
040	şb	tur şe rda şc
041 0	şa	tur
044	şc	tu
050 00	şa	PR5774.I53
090 00	şa	PR5774.I53 şb G678 2017
100 1	şa	Wells, H. G..
245 1	şa	Görünmez adam/ şc H. G. Wells ; çeviri Ali Kaftan ; sunuş Gregory Benford ; yayına hazırlayan Yankı Enki, Emre Akgün.
250	şa	2. baskı
264 1	şa	İstanbul : şb İthaki, şc 2017.
300	şa	225 sayfa ; şc 22 cm.
336	şa	metin şb txt ş2 rdacontent
337	şa	aracısız şb n ş2 rdamedia
338	şa	cilt şb nc ş2 rdacarrrier
490 1	şa	İthaki yayınları ; şv 1224, Bilimkurgu klasikleri ; şv 22
500	şa	Özgün adı : The Invisible Man
650 0	şa	Edebiyat
650 0	şa	Roman
650 0	şa	Fiction
650 0	şa	Wells, H. G. (Herbert George), 1866-1946. --Görünmez Adam
650 0	şa	Wells, H. G. (Herbert George), 1866-1946. Invisible man
830 1	şa	İthaki yayınları ; şv 1224, Bilimkurgu klasikleri ; şv 22

Şekil 6

Katalog Kaydı-2: Görünmez adam / H. G. Wells (Gece Kitaplığı, 2019)

020	şa	9786257002943
040	şb	tur şe rda şc
041 0	şa	tur
044	şc	tu
050 00	şa	PR5774.W3
090 00	şa	PR5774.W3 şb G678 2019
100 1	şa	Wells, H. G. şq (Herbert George), şd 1866-1946.
245 1	şa	Görünmez adam/ şc H. G. (Herbert George) Wells ; çevirmen Selin Çiçek.
264 1	şa	Ankara : şb Gece Kitaplığı, şc 2019.
300	şa	139 sayfa ; şc 21 cm.
336	şa	metin şb txt ş2 rdacontent
337	şa	aracısız şb n ş2 rdamedia
338	şa	cilt şb nc ş2 rdacarrrier
505	şa	Arka kapak: Yabancı bir adam, Şubat ayının başlarında şehre geldi. Karlı bir gündü, ısırın bir soğuk vardı ve kar şiddetliydi. Yılın son karyıdı bu. Adam Bramblehurst Tren İstasyonundan, kalın bir eldiven taktığı elinde tuttuğu küçük bir bavulla yürüyordu. Adam kendini baştan ayağa sarmıştı ve yumuşak keçeden yapılmış şapkasının ucu, parlak burnu dışında tüm yüzünü gizliyordu. Yağan kar, kendini adamın omuzlarına ve göğsüne bırakmıştı böylece taşıdığı yüke beyaz bir tepe oluşturmuştu. Yorgun argın ve sendeleyerek Coach and Horses'a girdi. Bavulunu yere fırlatıverdi. "Ateş" diye haykırdı. "Şükürler olsun! Sıcak bir oda!". Barın içinde ayağını hızlıca yere vurarak ve sallanarak üstündeki kardan kurtuldu. Daha sonra pazarlığına başlamak için Bayan Hall'un arkasından misafir odasına doğru yöneldi. Ve bu kadar bir tanışmadan sonra, misafirhanedeki odasına yerleşti. şx şx Bayan Hall ise, adamı orada bırakıp ona kendi elleriyle bir yemek hazırlamak üzere mutfağa yöneldi. Kış zamanında yolu İping'e düşmüş bir ziyaretçi zor bulunan bir şansı. Ayrıca sıkı bir pazarlıkçı bile değildi bu adam. Bayan Hall kendini bu şansa layık kılmak için uğraşacaktı. Pastırma olmak üzereyken Millie, Bayan Hall'un uyuşuk hizmetçisi, birkaç ustaca seçilmiş ağağılamadan sonra daha sıkı çalışmayı deneyerek masa örtüsünü, tabakları ve bardakları misafirhaneye taşıdı ve onları son derece dikkatli biçimde masaya yerleştirmeye başladı.
650 0	şa	İngiliz edebiyatı--Roman
650 0	şa	Bilim kurgu, İngilizBilim adamları--RomanAkıl hastası--Roman
650 0	şa	English literature--Fiction
650 0	şa	Science fiction, English
650 0	şa	Scientists--Fiction
650 0	şa	Mentally ill--Fiction

Kataloglamada etik unsurlara uyumsuzluğa verilecek diğer bir örnekte Bair'in "yazarların entelektüel yaşamlarını doğru olarak yansıtabilecek şekilde yazar otorite dizinleri sürekli güncellenmelidir" ilkesine dayalı olarak yazarların doğum ve ölüm tarihlerinin güncellenmemesi verilebilir. Aşağıda **Şekil 7**'de gösterildiği üzere kitabın yazarı Halil İnalçık'tır. Katalog kaydına bakıldığı zaman MARC 100 yazar girişi alanında Halil İnalçık'ın 1916 yılında doğduğu ve sonrasında "--" işareti konularak henüz yaşadığı bilgisi yer almaktadır. Fakat Halil İnalçık 2016 yılında vefat etmiştir. Bu durumda yazar otorite listelerinin güncellenmediği, yazara ilişkin bilgilerde eksiklik olduğu ve kullanıcıyı yanlış yönlendirebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu örnekteki uygulama da kataloglamadaki etik sorunlardan bir diğerini oluşturmaktadır.

Şekil 7

Katalog Kaydı: Devlet-i 'Aliyye / Halil İnalçık (Türkiye İş Bankası, 2009)

```
LDR 01452nam a2200361 a 4500
001 000819132
005 20091228111543.0
008 091205s2009 tu g 001 0 tur
020 $a 9789944884651 : $c 18.00 TL
035 $a NLT01
040 $a TuAnMK
041 $a TUR
082 04 $a 956.10151 $2 20
099 $a ██████████
100 1 $a İnalçık, Halil, $d 1916-
245 10 $a Devlet-i 'Aliyye : $b Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar
/ $c Halil İnalçık.
246 30 $a Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar
250 $a 23. bsk.
260 $a İstanbul : $b Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, $c 2009.
300 $a c. "1." (377 s.) ; $c 23 cm.
440 0 $a Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ; $v genel yayın: 1718. $p
Tarih. $p Halil İnalçık seçme eserleri ; 2
500 $a Dizin vardır
505 1 $a İçindekiler: 1.c.: Klasik dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve
ekonomik gelişim
504 $a Kaynakça: 339-355. ss.
650 4 $a Osmanlı İmparatorluğu $x Tarih $y 1302-1606
```

Yukarıda verilen örneklerdeki ortak noktalar, kataloglamayı kullanıcı odaklı yorumlamamak ve uluslararası standartların dışına çıkmak olmuştur. Bu durumlar kataloglama açısından ortaya etik sorunlar çıkarmaktadır. Diğer yandan elbette ki dikkatsiz bir şekilde bilinçsiz olarak yanlış katalog yapmak etik problem olarak tanımlanmamalıdır. Örnek olarak; ISBN yazımında yapılacak bir rakam hatası, yayım yılının yazımında bir yanlışlık veya eser adının yazımında yapılacak bir hata bilgiye erişimi zorlaştırabilir. Fakat etik problem bu noktada değil, yapılan yanlışların düzeltilmemesi durumunda ortaya çıkacaktır. Yani burada etik problemin ortaya çıkması için esas olan her meslek etiğinde olduğu gibi bilinçli olarak yapılan yanlışlardır.

3. Sonuç ve Öneriler

Katalogcunun etik olarak bilgi erişim bağlamında kullanıcılara, uluslararası kataloglama standartlarına, uygulanan politika ve standartlar çerçevesinde çalıştığı bilgi merkezine ve bilgi merkezinde uygulanmakta olan konu başlıkları listeleri ve sınıflama sistemine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Katalogcular aynı zamanda gereksinim duyulan bilgilere erişim sağlama ve bilginin organizasyonun gerçekleştirilmesi yönüyle kütüphane bilgi hizmetlerinin sunulmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte, bilgi kaynaklarının kullanıcılarının ihtiyaçlarına uygun, güvenilir, güncel, tutarlı ve objektif bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Bütün bunlar kataloglama etiğinin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Kütüphanelerde kataloglama ve sınıflama işlemlerinin yapılabilmesi için personel, teknoloji, politika gibi yönlerden belli bir altyapının oluşturulması gerekmektedir. Bu altyapının oluşturulmadığı durumlarda ister istemez kataloglama etiği boyutu ortaya çıkabilmektedir. Çalışmada, kataloglama etiği konusunda literatürde yer alan ilkeler ortaya konmuş, bu bağlamda etik ilkelerin uygulanmasındaki karşılaşılabilecek zorluklar belirtilmiş ve kataloglama uygulamalarından örnekler verilerek bu konuda farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda katalogcuların etik ilkelere dayalı kataloglama yapabilmesi için öne sürülebilecek öneriler şu şekildedir:

- RDA'nın AAC2'ye daha çok kullanıcı merkezli olması ve RDA'yla birlikte değişen kurallar kataloglama etik ilkeleriyle bağdaşmaktadır. Bu sebepten kütüphanelerde RDA kataloglama standartlarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.
- Kullanıcıların bilgi gereksinimlerine uygun bilgi kaynaklarının kataloglanıp kullanıcılara sunulabilmesi için kütüphanelerde koleksiyon geliştirme politikası oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Bu durum kataloglama etiğinin kullanıcı merkezli yaklaşımıyla örtüşmektedir.
- Kütüphanelerde uluslararası standartlara uygun ve konu başlığı listelerinin kullanımını da içeren kataloglama politikaları oluşturulmalıdır. Böylelikle katalogcuların farklı katalog kayıtları girmesi önlecek, aynı esere ait farklı veri girişlerinin yapılması sonucu kullanıcıların bilgiye erişimde yaşayabileceği sorunların önüne geçilecektir.
- Kütüphanelerde kataloglama biriminde yeteri kadar katalogcu sayısının yer almaması bilgi kaynaklarının zamanında kataloglanamamasına ve rafa yerleştirilememesine sebebiyet verebilmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasını önlemek adına kataloglama biriminde bilgi ve belge yönetimi mezunu ve kataloglama eğitimi almış kütüphanecilerin sayısı artırılmalıdır.
- Katalogcular, yabancı literatürde sunulmuş ve bu çalışmanın içeriğinde yer alan kataloglama etik ilkelerine uygun davranmalıdır.
- Katalogcuların uluslararası standartlara uygun kataloglama yapabilmeleri için kütüphaneler, olanakları doğrultusunda Classification Web, RDA Toolkit, Deweyweb gibi araçlara abonelik sağlayarak teknolojik altyapılarını oluşturmalıdır.
- Kütüphane yönetimlerinin kataloglamada hız beklentisi, RDA standartlarının detaylı kayıt anlayışıyla çatışabilmektedir. Bu durumun çözümü için kütüphanelerde yine olanaklar doğrultusunda yeteri sayıda katalogcu çalışmalıdır.
- Katalogcular tarafından TO-KAT, WolrdCat gibi toplu kataloglardan kopya katalog aktarımında kütüphane için belirlenmiş kataloglama politikasına uygun davranılmasına özen gösterilmelidir.
- Kütüphanelerde katalogcunun kendisi tarafından veya başka bir katalogcu tarafından daha önceden girilmiş kayıtlarda sonradan fark edilen hataların düzeltilmesi işlemi yapılmalıdır.
- Katalogcular, kataloglama ve sınıflamayla ilgili güncel gelişmelerden haberdar olmak ve kendini geliştirmek için, ilgili süreli yayın ve elektronik haberleşme listelerini takip etmelidir.
- Mesleki dernekler veya Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi bölümleri tarafından profesyonel bir şekilde kataloglama ilkelerinin çerçevesi çizilmeli ve Türkçe olarak yayınlanmalıdır. Mesleki dernekler veya bölümler tarafından oluşturulmuş ve kabul edilmiş özel ilkeler, o mesleğin rolü açısından önemini ortaya çıkmasını sağlar ve ilkelere uygun hareket eden katalogcuların belli bir standarda göre hareket etmesine olanak tanır.
- Kataloglama etiği konusunda kütüphanelerde görevli katalogculara yönelik hizmet içi ya da farklı nitelikte eğitimler düzenlenmeli, bu konuda farkındalık oluşturulmaya çalışılmalıdır.

Kataloglama etiği konusunun spesifik olarak ele alındığı bu çalışmanın, katalogcular için kataloglama işlemlerinde etik ihlallerden kaçınmak adına referans bir kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- ALA (2021). *Code of ethics*. <https://www.ala.org/tools/ethics>
- Aslan, S. (2014). Katalog kayıtları için konu başlığı seçiminde etik ilkeler: Bir vaka çalışması. Hasan Sacit Keseroğlu vd. (Yay. Haz.). *Uluslararası Kütüphane ve Bilgibilim Felsefesi Sempozyumu Etik: Kuram ve Uygulama* 3-5 Eylül 2014 içinde (ss. 188-214). Hiperlink.
- Atayman, V. (2006). *Etik*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Aydın, İ. P. (2021). *Yönetmelik, mesleki ve örgütsel etik*. (9. Bs.). Pegem Akademi.
- Bair, S. (2005). Toward a code of ethics for cataloging. *Technical Services Quarterly*, 23(1), 13-26. https://doi.org/10.1300/J124v23n01_02
- Bayar, Ö. (2006). *Halkla ilişkiler ve etik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.
- Beygirci, B. (2020). *Kataloglamada standartlaşma ve tutarlılık: Türkiye’de farklı otomasyon sistemi kullanan beş üniversite kütüphanesinde uygulanan kaynak tanımlama ve erişim standardının tutarlılık analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.
- Cataloging Ethics Steering Committee (2019). *Cataloging ethics definition*. <https://sites.google.com/view/cataloging-ethics/home/cataloging-ethics-definition>
- Cataloging Ethics Steering Committee (2021). *Cataloging code of ethics*. https://docs.google.com/document/d/1IBz7nXQPfr3UIP6Xiar9cLakzoNX_P9fq7eHvzfSIZ0/edit
- Diao, S. J. (2018). Conceptualization of catalogers’ judgment through content Analysis: A preliminary investigation. *Cataloging & Classification Quarterly*, 56(4): 298-316. <https://doi.org/10.1080/01639374.2017.1393782>
- Ferris, A. M. (2008). The ethics and integrity of cataloging. *Journal of Library Administration*, 47(3-4): 173-190. <https://doi.org/10.1080/01930820802186514>
- Hoffman, G. L. (2009). Meeting users’ needs in cataloging: What is the right thing to do? *Cataloging & Classification Quarterly*, 47(7): 631-641. <https://doi.org/10.1080/01639370903111999>
- IFLA. (2012). *Professional codes of ethics for librarians*. <https://www.ifla.org/files/assets/faife/codesofethics/turkish-codeofethics-full.pdf>
- IFLA. (2016). *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)*. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf
- İnal, K. (1996). Sosyalist etik. *Gelecek*, 1-3, Kasım-Aralık.
- Kızıllöz, T. (2017). *Ankara’daki üniversite kütüphanecilerinin mesleki etik konusundaki bilinç ve yaklaşımları üzerine bir değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.
- Kuçuradi, I. (1988). *Etik*. Ankara: Meteksan Yayınları.
- Özdemir, E. (2017). *Kütüphanecilik etiği: Üniversite kütüphanelerindeki personelin etik algı ve davranışları üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.
- Martin, J. M. (2021). Records, responsibility, and power: an overview of cataloging ethics. *Cataloging & Classification Quarterly*, 59(2-3): 281-304. <https://doi.org/10.1080/01639374.2020.1871458>
- Mason, Florence M. (1996) Ethics and the electronic society. Fay Zipkowitz (Ed.). *Professional ethics and librarianship: a real life casebook* In (pp. 148-151). McFarland.

- Özel, N. (2015). Bilginin Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Standart: Resource Description and Access (RDA). *Bilgi Dünyası*, 16(1): 23-44. <https://doi.org/10.15612/BD.2015.473>
- Reitz, J. M. (2004). *Dictionary for Library and Information Science*. Library Books and Monographs. https://repository.wcsu.edu/library_books/1/
- Ridi, R. (2013). Ethical values for knowledge organization. *Knowledge Organization*, 40(3): 187-196. <http://dx.doi.org/10.5771/0943-7444-2013-3-187>
- Shoemaker, E. (2015). No one can whistle a symphony: Seeking a catalogers' code of ethics. *Knowledge Organization*, 42(5): 353-357. <http://dx.doi.org/10.5771/0943-7444-2015-5-353>
- Snow, K. (2017). Defining, assessing, and rethinking quality cataloging. *Cataloging & Classification Quarterly*, 55(7-8): 438-455. <https://doi.org/10.1080/01639374.2017.1350774>
- Şeşen, Y. (2020). Kütüphanecilerin mesleki etik ilkelerine bakış açıları üzerine bir araştırma: Ankara Üniversitesi Kütüphaneleri örneği. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 59-81. <https://dergipark.org.tr/en/pub/euljss/issue/56663/789123>
- TKD, (2010). *Mesleki etik ilkeleri*. <http://kutuphaneci.org.tr/bildirgeler/mesleki-etik-ilkeleri/>
- TKD, (2010). *Düşünce özgürlüğü bildirgesi*. https://kutuphaneci.org.tr/wp-content/uploads/Dusunce_Ozgurlugu_Bildirgesi-724x1024.jpg
- Toplu, M. (2007). Kütüphaneciliğin etik sorunu ve türkiye yaklaşımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2): 186-217. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/815120>
- TÜBİTAK-ULAKBİM, (2022). Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT). <https://cabim.ulakbim.gov.tr/anasayfa/to-kat-ulusal-toplu-katalog/>
- Türk Dil Kurumu (2021a). *Güncel Türkçe Sözlük: Etik*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ulusal Toplu Katalog (TO-KAT), (2021). <http://www.toplukatalog.gov.tr/>
- Yetişken, H. (2005). Meslek normlarının etik imkan ve sınırları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1): 73-78. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608203>
- Yılmaz, B. (2009). Bilgi ve belge yönetiminde (kütüphanecilikte) etik: Kuramsal bir yaklaşım. *Kamu Etiği Sempozyumu* 25-26 Mayıs 2009 içinde (ss. 395- 404). TODAİE. <http://hdl.handle.net/11655/11575>
- Zabel, D. M., ve Miller, L. (2011). Resource description and access (RDA): An introduction for reference librarians. *Reference and User Services Quarterly*, 50(3): 216-222. <https://www.jstor.org/stable/41241166>

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

*Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 10.06.2022
Kabul tarihi: 07.09.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 10.06.2022
Date accepted: 07.09.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

*Etkili İletişim, İletişim Becerileri,
İletişim Becerileri Tutum Ölçeği*

Keywords

*Effective Communication,
Communication Skills,
Communication Skills Attitude
Scale*

DOI Numarası

10.33721/by.1129137

ORCID

0000-0001-9894-9828 (1)

0000-0002-1734-5174 (2)

Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of University Students' Communication Skills

Raife İBEKCI

Atatürk Üniversitesi Bilgi Belge Yönetimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
raifeibekci01@gmail.com

Halit Buluthan ÇETİNTAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü Öğretim
Üyesi, halitbuluthan.cetintas@erbakan.edu.tr

Öz

İnsanlar var oldukları zamandan bu yana kadar hep iletişim halinde olmuşlardır. İletişim, birçok meslek grubu içinde çok önemlidir ve bu mesleklerden biri de kütüphaneciliktir. Kütüphanecilik mesleğine hazırlanan Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümü öğrencilerinin etkin bir iletişim becerisine sahip olması beklenmektedir. Sahip olunacak bu iletişim becerileri, kütüphane kullanıcılarına yardımcı olmaları ve yapacakları işleri başarıyla tamamlamaları noktasında oldukça önemlidir. Zira etkin bir iletişim becerisine sahip bir kütüphaneci, kullanıcının gereksinimlerini tam olarak karşılamada etkin rol oynamaktadır. Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini değerlendirmektir. Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi BBY bölümünde öğrenim gören lisans öğrencilerinin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerini belirleyebilmek için anket yönteminden yararlanılmıştır. Öğrencilere, 34 madde ve 5 alt boyuttan (egoyu geliştirici dil, etkin dinleme, kendini tanıma-kendini açma, empati ve ben dilini kullanma) oluşan "İletişim Becerileri Ölçeği" uygulanmıştır. Verilerin analizinde t-testi ve ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin iletişim becerilerinin kadınlarda erkeklere nazaran daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş ve sınıf düzeyi bakımından öğrencilerin iletişim becerilerinde anlamlı farklılık meydana gelmemiştir.

Abstract

People have always been in communication since their existence. Communication is very important in many professions and one of these is librarianship. It is expected that the students of the Information and Records Management (IRM) department, who are preparing for the librarianship profession, will have practical communication skills. These communication skills are critical in helping library users and also completing their work successfully. Because a librarian with effective communication skills plays an active role in meeting the needs of the user. The study's aim is to evaluate the communication skills of university students. In this context, all undergraduate students studying at Atatürk University IRM department were evaluated. A survey method was used to determine the communication skills of university students. The "Communication Skills Scale", consisting of 34 items and 5 sub-dimensions (ego-enhancing language, active listening, self-recognition-self-disclosure, empathy, and using self language) was applied to the students. T-test and ANOVA test were performed in data analysis. To the results, the communication skills of the students were higher in women than in men and no significant difference in the communication skills of the students in terms of age and grade level.

1. Giriş

İnsanlar var oldukları günden beri birbirleri ile iletişim halinde olmuşlardır. Bu iletişim hem yaşamın bir parçası olup hem de insan ilişkilerini devam ettirebilmek için büyük bir önem arz etmektedir. İnsan ilişkilerinin önemli bir parçası olan iletişim insanların yaşamlarını devam ettirmelerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Gelişmekte ve değişmekte olan teknoloji bir taraftan iletişimi kolaylaştırırken, diğer taraftan da daha karmaşık bir dünya için giderek zor bir hal almaktadır. Bu yüzden günümüzde iletişim, bir bireyin teknik açıdan bilmesi ve becerilerini iyi ölçüde geliştirmesi gereken bir araçtır (Ersanlı ve Seher, 1998, s.7). Bu aracın önemi gün geçtikçe artmakta olup kişisel ihtiyaçların karşılanmasında vazgeçilmez bir şey haline gelmiştir. Bu bağlamda bilgilerin, verilerin, fikir veya düşüncelerin, arzu ve istek duygularının bir kişiden diğer kişiye aktarılmasıyla gerçekleşen süreç iletişim olarak tanımlanmaktadır (Ekinci, 2006, s.1).

Kişiler arası iletişim sürecinin daha sağlıklı ve etkili gerçekleşebilmesi için kişilerin iletişim becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Beceri, bireyin yatkınlığına ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarılı gerçekleştirme veya bir işlemi amacı doğrultusunda gerçekleştirme yeteneği veya mahareti olarak ifade edilmektedir (TDK, 2021). Bireyler arasındaki ilişkilerde, bireyin kendini ifade etme şekline yönelik yararlanılan beceriler, etkileşim halinde olduğu kişinin duygularını ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Sungur, 2018, s.129). Karşısındaki bireyin kendini ifade etmesine yardımcı olmaktadır. Her bireyin üst düzeyde bu becerilere sahip olması mümkün olmamakla birlikte, yoğun insan ilişkilerinde önemli derecede gerekli olduğundan ötürü bireylerin iyi düzeyde bu becerilere sahip olması gerekmektedir (Tepeköylü ve diğerleri, 2009, s.116). Kişiler bu becerilere sahip oldukları takdirde hem mesleki hayatlarındaki hem de sosyal yaşamlarındaki insan ilişkilerinin pozitif yönde seyrettiği görülmektedir. Özetle, insanların içinde yaşadığı bu sosyal yaşamın varlığı ve bu yaşamdaki iletişimin vazgeçilmez olduğu düşünülürse iletişim becerisi, hangi meslekten veya hangi sosyal gruptan olursa olsun, toplumdaki her kişinin birbiriyle anlaşabilmesi için ve çıkan çatışmaları önleyebilmek ve yönetebilmek adına ihtiyaç duyulan önemli bir beceridir (Uzuntaş, 2013, s.14).

İletişim becerisi tüm dünyanın ortak bir sorunu olması nedeniyle, çeşitli şekillerde incelenmekte ve geniş kapsamlı araştırmaların baş konusu haline gelmektedir. Bu konuya ilişkin yapılan literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, yalnızlık ve atılganlık düzeyleri (Coşkuner, 1994), ego durumları (Çam, 1999), sosyo-terapi (Karahana, 2009), kendini gerçekleştirme (Çam, 2005), problem çözme (Çam, 1999), iletişim çatışmalarına girme eğilimleri (Coşkuner, 1994), kişisel, sosyal ve genel uyum (Ceyhan, 2006), iş doyumlari (Coşkuner, 1994), empatik becerileri (Çetinkanat, 1998), kendini kabul (Çetinkanat, 1998), duygusal zeka (Gürşimsek, Vural ve Demirsöz, 2008), kendine saygı (Şahin, 1998), bağlanma stilleri (Yılmaz, 2007), iyimserlik düzeyleri arasındaki ilişkiler (Yılmaz, 2007) olduğu görülmektedir. Çalışmada Atatürk Üniversitesindeki Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü lisans öğrencilerinin iletişim becerileri incelenerek, iletişim düzeylerine yönelik değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde iletişim becerilerinden, ikinci bölümünde üniversite öğrencilerinin iletişim becerilerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise iletişim becerilerinin ölçülmesine yönelik detaylı açıklamalar verilmiştir. Çalışma, elde edilen bulgular, tartışma ve sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2. İletişim Becerileri

İletişim becerisine sahip olan kişilerin aile içinde ve dışındaki kişilerle olan ilişkileri sağlıklı ve uzun ömürlüdür. Ayrıca hayatı birçok yönden avantajlı yaşamaktadırlar. Bu şekilde hayatında anlamlı ilişkiler kurabilen bireyler mutlu hissederler. Kendini mutlu hisseden kişilerden elde edilen verim yüksek olduğundan etrafındakilere ve yaşadığı çevreye önemli derecede katkı sağlamaktadırlar (Kaya, 2010, s.36). Yüksel'e (2001) göre insanlar diğer insanlarla başarılı ilişkiler kurabilmeyi öğrenirlerse iş kollarında, kariyerlerinde, uğraş alanlarında ve kişisel mutluluklarında başarıyı elde etmektedir.

Deniz (2003)'e göre iletişim becerisi bireylerin gönderdikleri mesajların doğru bir şekilde kodlamasını, iletmesini ve bu mesajları doğru anlamlandırmasını sağlayan etkin bir şekilde dinleme ve tepki verme becerisi olarak tanımlanmaktadır. İletişim becerisi sayesinde kişiler arasında meydana gelen iletişim daha sağlıklı olmaktadır. Ancak iyi ve sağlıklı bir iletişim kurabilmek için şu unsurların olması

gerekmektedir. Bahsedilen bu unsurlar iletişim sürecinin seyrini değiştirerek daha sağlıklı bir iletişim ortamı için zemin hazırlamaktadır. Bu unsurlar, şöyle özetlenebilir (Kaya, 2010, s.37):

- Kişi, kendine ve iletişimde olduğu kişilere saygı duymalıdır,
- Kişi, iletişimde olduğu kişilere empatik bir anlayışla yaklaşmalıdır,
- Kişi, iletişimde olduğu kişileri etkin bir şekilde dinlemelidir,
- Kişi, iletişimde olduğu kişilere karşı somut konuşmalıdır,
- Kişi, kendini iletişimde olduğu kişilere uygun bir biçimde açmalıdır,
- Kişi, iletişimde olduğu kişilere karşı ben dili kullanmalıdır,
- Kişi, iletişimde olduğu kişilere mesajlarını anlaşılır ve tam yollamalıdır,
- Kişi, iletişimde kullandığı sözel ve sözel olmayan mesajları arasındaki uyuma dikkat etmelidir.

İletişim becerileri kapsamında kişiler arasındaki iletişimde mesajların doğru ifade edilmesi ve doğru anlaşılması durumunda iletişimin daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir. İletişimin daha sağlıklı hale gelmesi kişilerin etkin bir şekilde iletişim becerilerini kullanmalarına bağlıdır. Kişiler iletişim becerilerini etkin kullanmadığı takdirde iletişim süreci sağlıklı bir şekilde devam etmeyecektir (Şirin ve Izgar, 2013, s.255). Ancak kişiler iletişim becerilerini etkin olarak kullanırlarsa gerçekleşen iletişim daha sağlıklı olacak ve herhangi bir iletişim problemi yaşanmayacaktır.

İletişim becerisinin amacı kişinin iletişimde olduğu kişi ile kendini onun yerine koymasındır, bu şekilde gerçekleşen iletişim daha sağlıklı olacaktır. Yani karşılıklı olarak kişiler birbirine empatik davranmalıdır. İletişim becerisinin bir başka amacı da iletişim sürecindeki kişilerin birbirlerinin kişiliğini değil, sergiledikleri davranışları değerlendirerek iletişim sürecini devam ettirmeleridir. Çünkü iletişim becerisine sahip kişiler bu şekilde davranarak iletişimi sağlıklı hale getirmektedirler (Özer, 2000, s.77). Sağlıklı iletişim kurabilmenin şartlarından biri de kişiler arasında çokça önem kazanmış olan iletişim becerilerine sahip olan kişinin doğru bir şekilde mesajı alması ve mesajı iletmesidir (Erözkan, 2009, s.545). İletişim becerileri hem insani ilişkileri hem de farklı meslek gruplarındaki kişilerin ilişkilerini kolaylaştırmaktadır. Özellikle, insanlarla birebir çalışılan meslek gruplarında iletişim becerilerine önemli derecede hâkim olunması gerekmektedir. Bu çerçevede, psikiyatrist, sosyal hizmet uzmanı, doktor, hemşire, kütüphane uzmanı gibi mesleki alanlar örnek verilebilir (Korkut, 2005, s.143).

3. Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri

Üniversiteye başlayan öğrenciler var olan ortam ve koşullar içerisinde birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar hem fiziksel hem de ruhsal sorunlardır. Fiziksel olarak barınma, beslenme ve ekonomik sorunlar, ruhsal olarak ise arkadaşlık ilişkilerinde yaşanan problemler, geleceğe dair meslek kaygıları ve sınavlarda yaşanan stres örnek olarak gösterilebilir. Sonuç olarak, ortaya çıkan bu sorunlar öğrencilerin hayatlarının her aşamasında karşılıklarına çıkacaktır. Bu sorunlarla baş etmeyi öğrenip, sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmeleri gerekmektedir.

Öğrencilere tüm bu sorunlarla baş etmede yardımcı olan en önemli etken öğrencilerin iyi bir iletişim becerisine sahip olmasıdır. Çünkü kişiler arasındaki en önemli sosyal davranış iletişimidir ve sağlıklı bir iletişim ortamı sağlanmadığı takdirde meydana gelen herhangi bir soruna çözüm bulmak olanaksızdır. Bundan ötürü öğrenciler hem üniversite ortamlarında hem de yurt ortamlarında birbirleri ile düzen içinde yaşayabilmeleri için iyi bir iletişim becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda öğrenciler birbirleriyle sosyal ilişkiler kurabilmek ve günlük hayatlarında etkili iletişim kurabilmek için iyi bir iletişim becerilerine gereksinim duymaktadırlar.

İletişim evresinde mesajı veren ve alan kişilerin sahip olduğu becerinin seviyesi iletişimin sürecinin de kalitesini belirlemektedir (Ceyhan, 2006, s.368). Bunların yanı sıra iletişim becerileri öğrencilerin kişisel ilişkilerinde ve akademik performanslarında da önemli bir yere sahiptir. Zira iletişim, hayatın her aşamasında gerçekleşen bir durumdur. İletişimin kişiler için ne denli önemli olduğu şu şekilde özetlenebilir (Küçükbaşlan, 2014, s.169):

- İletişim ile birey, daha kolay iş birliği yapılabilir,
- İletişim ile birey, başkalarıyla daha kolay anlaşılabilir ve içten ilişkiler kurabilir,
- İletişim ile birey, gereksiz tartışmaların önüne geçebilir,
- İletişim ile birey, doğru bilgiye kısa sürede ulaşabilir,
- İletişim ile birey, korku, öfke, çekingenlik gibi duyguların önüne geçebilir,
- İletişim ile birey, diğerlerine karşı daha saygılı ve hoşgörülü olabilir,
- İletişim ile birey, duygu, düşünce ve önerileri daha net ifade edebilir,
- İletişim ile birey, başkalarını daha iyi anlayabilir,
- İletişim ile birey, çalışanları yönetmede ve yönlendirmede daha etkin olabilir,
- İletişim ile birey, karşısındakinin düşüncelerinden ve deneyimlerinden daha fazla faydalanabilir.

Toplumda yer alan üniversiteden mezun olan öğrencilerde iletişimin öneminden hareketle iletişim becerilerine sahip olmaları, öz denetim yapabilen, yaratıcı olan, problem çözme ve karar verme becerilerinin başarılı olması beklenmektedir (Sawyer, Tomlinson ve Maples, 2000, s.257). Bu beklentileri karşılayan üniversite öğrencilerinin mesleki hayatlarında da başarılı olmaları kaçınılmaz olacaktır. Çünkü her meslek grubundaki bireylerin iletişim becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle üniversiteden mezun olan öğrencilerin iş arama sürecinde iletişim becerileri çok önemlidir. Zira iş görüşmeleri esnasında adaylar iletişim becerileri bakımından da test edileceklerdir. Bu nedenle üniversitelerde verilen eğitimle öğrencilere etkili iletişim becerileri kazandırılmalıdır (İksan ve diğerleri, 2011, s.71-72).

İletişim becerisi birçok meslek hayatında önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte kütüphanecilik mesleğinde de önemli bir yere sahiptir. Diğer herhangi bir meslekte de önemli olduğu gibi kütüphanelerdeki kullanıcı ilişkisinin devamını etkin sürdürmek için etkin iletişim kanalları kurulmalı ve sürdürülmelidir (Alansari, 2013, s.69). Bu meslekte çalışacak olan kişilerin iletişim becerisi kazanmaları ve bunun gelişmiş bir düzeyde olması gerekmektedir. Çünkü bu kişiler doğrudan kullanıcılar ile sürekli iletişim halindedirler. Bu becerilerin kazanılması ve geliştirilmesi kütüphaneci olmadan evvel öğrencilerin eğitim zamanlarında aldıkları bilgiler sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu bilgiler aracılığıyla öğrenciler kendilerini fark edip nasıl bir iletişim sergilemeleri gerektiğini ve karşısında yer alan kullanıcılar ile nasıl bir iletişim kurması gerektiğini öğrenmelidir. Öğrendikleri bu bilgiler ışığında meslek hayatına atıldıkları zaman nasıl davranmaları gerektiğini bilen kişiler haline dönüşeceklerdir.

Kütüphanelerde her şeyden evvel kütüphanecilerin etkin iletişim becerisi geliştirmesi-sağlanmalıdır ve kütüphanenin amaçlarına ve kullanıcıların taleplerine en uygun şekilde hizmet verilmelidir. Kütüphane açısından bu durum çok önemlidir. Çünkü kütüphaneciler etkin bir iletişim becerisine sahip olurlarsa kullanıcının isteklerini yerine getirmede etkin rol oynayacaklardır (Çetintaş, 2018, s.268). Etkin bir iletişim becerisi kütüphanecilere kendisini kullanıcılara tanıtmaya ve kullanıcılarını tanıması noktasında yardımcı olacaktır ve kullanıcı isteklerini yerine getirirken kolaylık sağlayacaktır (Holt, 2007, s.121).

4. Yöntem

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri düzeyini ortaya koymak ve var olan eksiklikleri tespit etmektir. Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünde okuyan öğrencilerin iletişim becerileri, anket veri toplama tekniği kullanılarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler yapılırken şu sorulara yanıt aranmaktadır:

AS.1. Öğrencilerinin iletişim becerileri içerisinde yer alan egoyu geliştirici dil hakkındaki görüşleri nasıldır?

AS.2. Öğrencilerinin iletişim becerileri içerisinde yer alan etkin dinleme hakkındaki görüşleri nasıldır?

AS.3. Öğrencilerinin iletişim becerileri içerisinde yer alan kendini tanıma- kendini açma hakkındaki görüşleri nasıldır?

AS.4. Öğrencilerinin iletişim becerileri içerisinde yer alan empati hakkındaki görüşleri nasıldır?

AS.5. Öğrencilerinin iletişim becerileri içerisinde yer alan ben dilini kullanma hakkındaki görüşleri nasıldır?

Araştırma modeli: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri hakkındaki görüş ve düşüncelerini değerlendirmek amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın yanı sıra birçok çalışmada da anket kullanılmıştır (Bingöl ve Demir, 2011; Karadağ, 2019).

Evren ve örneklem: Her ne kadar farklı kademelerde öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerilerini ölçen çeşitli çalışmalar olsa da Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü lisans öğrencilerine yönelik böyle bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada, Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünde 2021-2022 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında öğrenim gören lisans öğrencilerinin iletişim becerileri hakkındaki görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir. Tabakalı örnekleme yöntemi kullanılan çalışmanın sınırlılığı, Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü lisans öğrencilerinden oluşmasıdır.

Veri toplama: Araştırmanın amacına uygun olarak geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş olan "İletişim Becerileri Ölçeği" ile öğrencilere anket uygulanmıştır. Buluş, Atan ve E. Sarıkaya (2017) tarafından geliştirilip hazırlanan ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler 5 alt boyuttan meydana gelmiştir. Bu boyutlar; "Egoyu Geliştirici Dil, Etkin Dinleme, Kendini Tanıma-Kendini Açma, Empati ve Ben Dilini Kullanma" şeklindedir. Hazırlanan bu ölçek, Hiç Uygun Değil, Çok Az Uygun, Kısmen Uygun, Çoğunlukla Uygun ve Tamamen Uygun şeklinde hazırlanmış ve 5'li Likert tipi ölçeklerden biridir. Araştırmada katılımcılardan ölçekteki her bir maddenin karşısında yer alan Hiç Uygun Değil, Çok Az Uygun, Kısmen Uygun, Çoğunlukla Uygun ve Tamamen Uygun (1, 2, 3, 4, 5) ifadelerinden birini seçmeleri istenmiştir. Ölçek alt boyutları için hesaplanan Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayıları .724 ile .849 arasında değişmektedir. Bu araştırmaya yönelik ölçeğin tamamı için hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 881'dir.

Veri analizi: Araştırmanın analizi yapılırken betimsel istatistik analiz yöntemi kullanılmıştır. Ölçek puanlarının dağılımları incelendiğinde ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olduğu, bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Araştırmada t testi ve ANOVA testi yapılmıştır.

Etik kurul kararı: Çalışma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan 10.12.2021 tarihli ve Sayı: E.88656144-000-2100340465 numarası ile Etik Kurul Onay Belgesi alınmıştır.

5. Bulgular

Araştırmanın bulguları araştırma soruları dâhilinde analiz edilmiştir. Bulgular aşağıda da görüldüğü gibi tablolar halinde verilmiştir. Ankete katılan katılımcıların örneklem grubuna göre demografik verileri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Cinsiyet, Sınıf ve Yaş Özelliklerine Göre Dağılımı

		N	%
Cinsiyet	Kadın	128	63,1
	Erkek	75	36,9
Sınıf	1.Sınıf	18	8,9
	2.Sınıf	73	36,0
	3.Sınıf	58	28,6
	4.Sınıf	54	26,6
Yaş	19 Yaş	19	9,4
	20 Yaş	45	22,2
	21 Yaş	59	29,1
	22 Yaş	33	16,3
	23 Yaş	29	14,3
	24 Yaş	18	8,9
Toplam		203	100

Öğrencilerin cinsiyet, sınıf ve yaş özelliklerine göre dağılımları incelenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin %63,1'inin kadın, %36,9'unun erkek olduğu; sınıf düzeyi bakımından %8,9'unun 1. sınıf, %36'sının 2. sınıf, %28,6'sının 3. sınıf, %26,6'sının 4. sınıfta öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Yaş değişkeni bakımından ise öğrencilerin %9,4'ünün 19 yaş, %22,2'sinin 20 yaş, %29,1'inin 21 yaş, %16,3'ünün 22 yaş, %14,3'ünün 23 yaş, %8,9'unun 24 yaşında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2

İletişim Becerileri Ölçeği Betimsel İstatistik Değerleri

İletişim Becerileri Ölçeği	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Egoyu geliştirici dil	203	23,96	3,601	-,956	,637
Etkin dinleme	203	33,82	4,621	-,834	,368
Kendini tanıma-kendini açma	203	18,27	3,585	-,076	-,230
Empati	203	31,54	4,371	-,100	-,115
Ben dilini kullanma	203	26,16	3,528	-,055	-,266
İletişim becerileri toplam	203	133,77	14,036	-,326	,423

İletişim becerileri ölçeği alt boyutları ve toplam puanlarına ilişkin betimsel istatistikler, çarpıklık ve basıklık katsayıları tabloda verilmiştir. Buna göre puan ortalamaları incelendiğinde egoyu geliştirici dil 23,96; etkin dinleme 33,82; kendini tanıma-kendini açma 18,27; Empati 31,54; ben dilini kullanma 26,16; iletişim becerileri toplam puanı ise 133,77 olarak bulunmuştur. Ölçek puanlarının dağılımları incelendiğinde ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 aralığında olduğu, bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla verilerin analizinde parametrik istatistiksel teknikler kullanılmıştır.

Tablo 3

Ölçekten Alınan Puanların Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p
Egoyu geliştirici dil	Kadın	128	24,24	3,144	1,433	201	,153
	Erkek	75	23,49	4,253			
Etkin dinleme	Kadın	128	34,39	4,568	2,324	201	,021
	Erkek	75	32,85	4,578			
Kendini tanıma-kendini açma	Kadın	128	18,46	3,845	,961	201	,338
	Erkek	75	17,96	3,090			
Empati	Kadın	128	32,12	4,535	2,515	201	,013
	Erkek	75	30,54	3,908			
Ben dilini kullanma	Kadın	128	26,65	3,581	2,642	201	,009
	Erkek	75	25,32	3,292			
İletişim becerileri	Kadın	128	135,88	14,029	2,846	201	,005
	Erkek	75	130,17	13,386			

Öğrencilerin iletişim becerileri ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet düzeyine bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin etkin dinleme, empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği ($p \leq 0,05$), egoyu geliştirici dil ve kendini tanıma-kendini açma puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($p > 0,05$). Meydana gelen farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde cinsiyeti kadın olan öğrencilerin etkin dinleme, empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının kadınlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4*Ölçekten Alınan Puanların Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılması*

	Sınıf	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	sd	F	p
Egoyu geliştirici dil	1.Sınıf	18	22,44	3,399	3	1,319	,269
	2.Sınıf	73	24,25	3,179			
	3.Sınıf	58	23,86	4,050			
	4.Sınıf	54	24,20	3,662			
	Toplam	203	23,97	3,602			
Etkin dinleme	1.Sınıf	18	31,94	5,150	3	1,607	,189
	2.Sınıf	73	34,26	4,397			
	3.Sınıf	58	33,40	5,351			
	4.Sınıf	54	34,33	3,732			
	Toplam	203	33,83	4,622			
Kendini tanıma-kendini açma	1.Sınıf	18	16,72	4,212	3	1,416	,239
	2.Sınıf	73	18,51	3,625			
	3.Sınıf	58	18,16	3,617			
	4.Sınıf	54	18,61	3,218			
	Toplam	203	18,28	3,585			
Empati	1.Sınıf	18	30,00	5,646	3	1,120	,342
	2.Sınıf	73	31,70	4,437			
	3.Sınıf	58	31,31	4,297			
	4.Sınıf	54	32,09	3,847			
	Toplam	203	31,54	4,372			
Ben dilini kullanma	1.Sınıf	18	25,44	2,935	3	,630	,596
	2.Sınıf	73	26,51	3,469			
	3.Sınıf	58	25,86	3,882			
	4.Sınıf	54	26,26	3,421			
	Toplam	203	26,16	3,529			
İletişim becerileri	1.Sınıf	18	126,56	16,292	3	2,299	,079
	2.Sınıf	73	135,22	13,657			
	3.Sınıf	58	132,59	15,022			
	4.Sınıf	54	135,50	12,023			
	Toplam	203	133,77	14,036			

Öğrencilerin iletişim becerileri ölçeğinden aldıkları puanlar sınıf düzeyine ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin alt boyutları olan egoyu geliştirici dil, etkin dinleme, kendini tanıma-kendini açma, empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri puanlarının sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Buna göre 1. 2. 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin sınıfları fark etmeksizin iletişim becerilerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 5

Ölçekten Alınan Puanların Yaş Düzeyine Göre Karşılaştırılması

	Sınıf	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	sd	F	p
Egoyu geliştirici dil	19,00	19	24,32	3,019	5	,254	,938
	20,00	45	24,00	3,075			
	21,00	59	23,61	4,235			
	22,00	33	24,24	3,133			
	23,00	29	24,28	3,624			
	24,00	18	23,67	4,215			
	Toplam	203	23,97	3,602			
Etkin dinleme	19,00	19	34,63	4,072	5	,788	,559
	20,00	45	33,67	4,497			
	21,00	59	33,31	5,396			
	22,00	33	34,52	4,466			
	23,00	29	34,55	4,076			
	24,00	18	32,67	3,835			
	Toplam	203	33,83	4,622			
Kendini tanıma-kendini açma	19,00	19	18,47	4,208	5	,572	,721
	20,00	45	18,47	3,672			
	21,00	59	17,64	4,072			
	22,00	33	18,82	3,368			
	23,00	29	18,34	2,729			
	24,00	18	18,56	2,595			
	Toplam	203	18,28	3,585			
Empati	19,00	19	31,89	4,760	5	,360	,875
	20,00	45	31,36	4,468			
	21,00	59	31,39	4,537			
	22,00	33	31,82	4,551			
	23,00	29	32,17	3,864			
	24,00	18	30,61	3,943			
	Toplam	203	31,54	4,372			
Ben dilini kullanma	19,00	19	27,05	4,062	5	,864	,506
	20,00	45	26,44	3,739			
	21,00	59	25,71	3,374			
	22,00	33	25,82	2,931			
	23,00	29	26,83	3,546			
	24,00	18	25,56	3,929			
	Toplam	203	26,16	3,529			
İletişim becerileri	19,00	19	136,37	14,557	5	,768	,574
	20,00	45	133,93	14,229			
	21,00	59	131,66	15,353			
	22,00	33	135,21	13,444			
	23,00	29	136,17	13,318			
	24,00	18	131,06	10,552			
	Toplam	203	133,77	14,036			

Öğrencilerin iletişim becerileri ölçeğinden aldıkları puanlar yaş düzeyine ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin alt boyutları olan egoyu geliştirici dil, etkin dinleme, kendini tanıma-kendini açma, empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri puanlarının yaşa göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>,05$). Buna göre 19-24 yaş grubundaki öğrencilerin yaşı fark etmeksizin iletişim becerilerinin benzer olduğu söylenebilir.

Tablo 6

İletişim Becerileri Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiler

		Egoyu geliştirici dil	Etkin dinleme	Kendini tanıma - kendini açma	Empati	Ben dilini kullanma	İletişim becerileri
Egoyu geliştirici dil	r	1	,325**	,199**	,483**	,361**	,656**
	p		,000	,004	,000	,000	,000
	N		203	203	203	203	203
Etkin dinleme	r		1	,301**	,555**	,335**	,746**
	p			,000	,000	,000	,000
	N			203	203	203	203
Kendini tanıma - kendini açma	r			1	,459**	,300**	,624**
	p				,000	,000	,000
	N				203	203	203
Empati	r				1	,410**	,838**
	p					,000	,000
	N					203	203
Ben dilini kullanma	r					1	,659**
	p						,000
	N						203
İletişim becerileri	r						1
	p						
	N						

İletişim Becerileri Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiler Pearson korelasyon analizi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda puanlar arasında anlamlı ilişkiler meydana geldiği belirlenmiştir. Buna göre egoyu geliştirici dil ile etkin dinleme, empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri toplam puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği; egoyu geliştirici dil ile kendini tanıma-kendini açma arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki meydana geldiği belirlenmiştir ($p \leq 0,05$).

Etkin dinleme ile kendini tanıma-kendini açma, empati ve ben dilini kullanma arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişki meydana geldiği; etkin dinleme ile iletişim becerileri toplam puanları arasında pozitif yönlü güçlü düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği belirlenmiştir ($p \leq 0,05$). kendini tanıma-kendini açma ile empati, ben dilini kullanma ve iletişim becerileri toplam puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği belirlenmiştir ($p \leq 0,05$). Empati ile ben dilini kullanma arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği; empati ile iletişim becerileri toplam puanları arasında pozitif yönlü güçlü düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği belirlenmiştir ($p \leq 0,05$). Ben dilini kullanma ile iletişim becerileri toplam puanları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı ilişkiler meydana geldiği belirlenmiştir ($p \leq 0,05$). Bu bulgulara göre iletişim becerileri ölçeği alt boyutları ve toplam puanları arasındaki ilişkilerin pozitif yönlü olduğu belirlenmiştir.

6. Tartışma

Çalışmada, öğrencilerin iletişim becerilerinin kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya benzer şekilde Çiftçi, Kaya ve Daştan (2020) yaptıkları araştırmada sağlık alanındaki üniversite öğrencileriyle çalışılmış ve cinsiyeti kadın olan öğrencilerin iletişim becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Baydar Arıcan (2021), cinsiyeti erkek olan öğrencilerin duygusal iletişim becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Srivastava (2018), cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin iletişim becerilerinde farklılık bulunmadığı belirtmiştir. Akyurt (2018), kadınların zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan daha yüksek düzeyde oldukları belirlemiştir. Atayia ve Hussein (2021), üniversite öğrencilerinin sosyal iletişim becerilerini inceledikleri araştırmalarında cinsiyet bakımından bir farklılık meydana gelmediğini belirtmişlerdir. Hajdu ve Edit (2020), kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre iletişim becerilerinin daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Yaş ve sınıf düzeyi bakımından öğrencilerin iletişim becerilerinde anlamlı farklılık meydana gelmemiştir. Baydar Arıcan (2021), 17-20 yaş grubunda olan öğrencilerin zihinsel ve davranışsal iletişim becerilerinin 21-24 yaş grubunda olan öğrencilerden daha yüksek olduğu ve 21-24 yaş grubundaki öğrencilere ait duygusal becerilerin 17-20 yaş grubu öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Atayia ve Hussein (2021), yaş ve sınıf düzeyi bakımından iletişim becerilerinde farklılık meydana gelmediği belirtmişlerdir. Son ve diğerleri (2018), sınıf düzeyi bakımından iletişim becerilerinde anlamlı bir farklılık olmadığını ifade etmişlerdir.

Çalışmada, iletişim becerileri ölçeği alt boyutlarından empati, etkin dinleme ve ben dili kullanma bakımından puanlar arasında pozitif yönlü ilişkiler meydana gelmiştir. Buna göre öğrencilerde etkin dinleme, ben dili kullanma, empati ve egoyu geliştirici dil gibi özelliklerin iletişim becerilerini geliştirici özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgulara benzer şekilde Çiftçi, Kaya ve Daştan (2020), sağlık alanındaki üniversite öğrencilerinin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutta iletişim becerileri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve iletişim becerilerinin bir boyutunda meydana gelen artışın diğer boyutları da olumlu yönde etkileyebileceği sonucuna ulaşmışlardır. Akkuru (2019), öğrencilerin iletişim becerilerinde bilişsel ve duyuşsal özelliklerin ilişkili olduğu internet bağımlılığı gibi istenmeyen durumların iletişim özelliklerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Akduman, Karahan ve Solmaz (2018), öğrencilerin zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim becerileri arasında pozitif yönlü ilişkilerin bulunduğunu ve öğrencilerin iletişim becerileriyle empati arasında ilişki olduğunu ifade etmektedirler.

Çalışmada elde edilen verilere göre empati becerisinin artması, öğrencilerde iletişim becerilerini geliştirici bir özelliğe sahiptir. de Prada Creo, Mareque ve Portela-Pino (2021), sınıf dışı etkinliklerin öğrencilerde iletişim becerilerini artırıcı etkiye sahip olduğu belirlemiştir. Srivastava (2018) ise öğrencilerin aktif dinleme, sözel iletişim ve yazma becerilerinin orta düzeyde olduğunu öte yandan iletişim sürecini inşa etme becerilerinin ise zayıf yönde olduğu belirlemiştir. Son ve diğerleri (2018), empati becerisinin iletişim becerilerini pozitif yönde etkilediğini belirlemiştir.

7. Sonuç

Atatürk Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerinin değerlendirildiği çalışmada, iletişim becerilerinin kadınlarda erkeklere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş ve sınıf düzeyi bakımından öğrencilerin iletişim becerilerinde anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir. Tüm öğrencilerin iletişim becerilerinin birbirine benzediği görülmektedir. Ayrıca çalışmada, iletişim becerileri ölçeği alt boyutlarından empati, etkin dinleme ve ben dili kullanma bakımından puanlar arasında pozitif yönlü ilişkiler meydana gelmiştir. Buna göre, öğrencilerde etkin dinleme, ben dili kullanma, empati ve egoyu geliştirici dil gibi özelliklerin iletişim becerilerini geliştirici özelliğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Etik Kurul Kararları

Çıkar Çatışması: Yazar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Çalışma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan 10.12.2021 tarihli ve Sayı: E.88656144-000-2100340465 numarası ile Etik Kurul Onay Belgesi alınmıştır.

Yazar Katkı Beyanı: Makale iki yazarlıdır.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Alansari, H. A. (2013). Public Relations in Academic Libraries in Gulf Cooperation Council (GCC) States. *Library Management*, 34 (2013) 68-82. <https://doi.org/0.1108/01435121311298289>
- Akduman, G., Karahan, G. ve Solmaz, M. S. (2018). İletişim becerileri üstünde empati ve psikolojik sağlamlığın etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 765-775. <https://doi.org/10.29106/fesa.494713>

- Akkuru, Ö. (2019). *Üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının şiddete yönelik tutum ve iletişim becerileri ile ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/263986>
- Akyurt, N. (2018). Determination of the communication skills of university students by sociodemographic features. *SHS Web of Conferences*, 48, <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184801056>
- Atayia, A. H. ve Hussein, A. P. M. I. (2021). Social communication skills among university students. *Journal of Research Diyala humanity*, 1(88), 162-187.
- Baydar Arıcan, H. Ö. (2021). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri: Sporcular ve sedanterler. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(2), 70-78. <https://doi.org/10.33459/cbubesbd.973298>
- Bingöl, G. ve Demir, A. (2011). Amasya sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri. *Göztepe Tıp Dergisi*, 26(4), 152-159. doi:10.5222/J.GOZTEPETRH.2011.152
- Buluş, M., Atan, A. ve Sarıkaya, H. E. (2017). Etkili iletişim becerileri: bir kavramsal çerçeve önerisi ve ölçek geliştirme çalışması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(2), 575-590. <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.02.020>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2021). *Eğitim bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Ceyhan, A. A. (2006). An investigation of adjustment levels of Turkish university students with respect to perceived communication skill levels. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 34(4), 367-380. <https://doi.org/10.2224/sbp.2006.34.4.367>
- Coşkuner, A. (1994). *İletişim becerisini geliştirme eğitiminin iş görenlerin iletişim çatışmalarına girme eğilimlerine, yalnızlık düzeylerine ve iş doyumlarına etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çam, S. (1999). İletişim becerileri eğitimi programının öğretmen adaylarının ego durumları ve problem çözme becerisi algılarına etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(12), 16-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21432/229795>
- Çam, S. (2005). Ders olarak iletişim becerileri eğitiminin sonuçları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 26-37.
- Çetinkanat, C. (1998). Öğretmen Adayları ve Müfettişlerin Bakış Açısından Öğretmen İletişim Becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14, 209-221. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuvey/issue/10382/127039>
- Çetintaş, H. B. (2018). Toplumsal iletişim. Kütüphaneler kavramsal: bir değerlendirme. *Akdeniz Beşeri Bilimler Dergisi*, 8 (2), 265-275. DOI: 10.13114/MJH.2018.421
- Çiftçi, H., Kaya, F. ve Daştan, N. B. (2020). Sağlık alanındaki üniversite öğrencilerinde iletişim becerileri ve mesleki benlik saygısı arasındaki ilişki. *Caucasian Journal of Science*, 7(1), 42-55.
- de Prada Creo, E. , Mareque, M. ve Portela-Pino, I. (2021), Müfredat dışı etkinlikler yoluyla üniversite öğrencilerinde takım çalışması becerilerinin kazanılması. *Eğitim + Eğitim*, 63(2), 165-181. <https://doi.org/0.1108/ET-07-2020-0185>
- Deniz, İ. (2003). *İletişim Becerileri Eğitiminin İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeylerine Etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi
- Ekinci, K. (2006). Örgütsel iletişim ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ersanlı, K. ve Balcı, S. (1998). İletişim becerileri envanterinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2, 7-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21430/229794>

- Gürüz, D. ve Eğinli, A. T. (2014). *Kişilerarası iletişim–bilgiler-etkiler–engeller*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürşimşek, I., Vural, D. E. ve Demirsöz, E. S. (2008). Öğretmen adaylarının duygusal zekâları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 1-11.
- Hajdu, F. ve Edit, B. H. (2020). Students' assertive communication skills at University of Debrecen. *The annals of the University of Oradea*, 29 (2020), 348.
- Holt G. (2007). Communicating the Value of Your Libraries. *The Bottom Line*, 20(3)119-124. <https://doi.org/10.1108/0888040710825833>
- Iksan, Z. H., Zakaria, E., Meerah, T. S. M., Osman, K., Lian, D. K. C., Mahmud, S. N. D. ve Krish, P. (2012). Üniversite öğrencileri arasında iletişim becerileri. *Procedia-Sosyal ve Davranış Bilimleri*, 59, 71-76.
- Karadağ, Ş. (2019). Üniversite öğrencilerinde olumlu düşünme becerisinin kişilerarası iletişim becerisi ile ilişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 131-136. <https://doi.org/10.18506/anemon.521122>
- Karahan, T. F. (2009). The effects of a communication and conflict resolution skill training program on sociotropy levels of university students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2),787-797.
- Kaya, A. (2010). *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 143-149.
- Küçükaslan, N. (2014). *Etkili İletişim Teknikleri*. Ekin Kitabevi Yayınları
- Levent, B. (2011). *Sınıf öğretmenlerinin kişilik özelliklerinin iletişim becerilerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi
- Özer, A. K. (2000). *İletişimsizlik becerisi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erözkan, A. (2009). Lise öğrencilerinde kişilerarası ilişki tarzlarının yordayıcıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 543-551. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61797/924449>
- Sawyer, A. J., Tomlinson, S. R. ve Maples, A. J. (2000). Developing essential skills through case study scenarios. *Journal of Accounting Education*, 18, 257-282. [https://doi.org/10.1016/S0748-5751\(00\)00019-1](https://doi.org/10.1016/S0748-5751(00)00019-1)
- Son, D., Shimizu, I., Ishikawa, H., Aomatsu, M. ve Leppink, J. (2018). Communication skills training and the conceptual structure of empathy among medical students. *Perspectives on medical education*, 7(4), 264-271. <https://doi.org/10.1007/s40037-018-0431-z>
- Sungur, S. A. (2018). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri algısı ile kişilerarası ilişki boyutları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, 11(2), 126-138. <https://doi.org/10.18094/josc.289196>
- Srivastava, K. (2018). Self-assessment of communication skills by management students: An empirical study in Indian context. *English Review: Journal of English Education*, 6(2), 11-18. doi: 10.25134/erjee.v6i2.1239
- Şahin, F. Y. (1998). Grupla iletişim becerileri eğitiminin üniversite öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 22 (110), 12-19.
- Şirin, H. ve Izgar, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve olumsuz otomatik düşünceleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 12(2), 2-13.
- Tayfun, R. (2014). *Etkili iletişim ve beden dili*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Tepeköylü, Ö., Soytürk, M. ve Çamlıyer, H. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinin iletişim becerisi algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 115-124. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000160
- TDK (2021). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Uzuntaş, A. (2013). Etkili iletişim: anlatabilmek ve anlayabilmek. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (1), 11-30.
- Yılmaz, B. (2007). *Üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişim becerileri ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Yüksel, G. (2001). Öğretmenlerin sahip olması gereken davranış olarak sosyal beceri. *Milli Eğitim Dergisi*, 150.

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl:2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

Peer-Reviewed Articles

Research Article

Article Info

Date submitted: 26.08.2022
Date accepted: 21.12.2022
Date early view: 23.12.2022
Date published: 30.12.2022

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 26.08.2022
Kabul tarihi: 21.12.2022
Erken görünüm: 23.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Keywords

Hybrid Project Management
Systems, Project Success
Factors, Portfolio Management

Anahtar Sözcükler

Hibrit Proje Yönetim
Sistemleri, Proje Başarı
Faktörleri, Proje Portföy
Yönetimi

DOI numarası

10.33721/by.1167407

ORCID

0000-0001-5782-6581 (1)
0000-0001-6491-1047 (2)
0000-0001-6530-9226 (3)

Identifying Success Factors, Deciding On Methodology and Implementation of Project Portfolio Systems: A Hybrid, Two-Layer Solution in TurkStat

*Proje Portföy Sistemlerinin Uygulanmasında Başarı
Faktörlerinin Belirlenmesi ve Metodolojiye Karar Verilmesi:
TÜİK'te Hibrit, İki Katmanlı Bir Çözüm*

Furkan METİN

Dr., Turkish Statistical Institute, furkanmetin@gmail.com

Nesibe GÜL

Turkish Statistical Institute, nesibegl@gmail.com

Müge Naz VURAL

OBSS Technology, mugenazyildirim@hotmail.com

Abstract

Purpose: In order to manage projects to achieve strategic goals and targets with limited resources, portfolio-project management (PPM) systems become increasingly popular tools for large organizations. Nevertheless, due to various reasons such as lack of financial resources, awareness of the significance of portfolio management many organizations do not have a software system that can keep up with the projects. The purpose of this paper is to share The experience gained within three years during the establishment of an effective and inexpensive PPM system to manage organisational projects.

Design/methodology/approach: In this study, several project management tools are compared to understand what features of these tools meet the needs of Project Management Institute (PMI) knowledge areas. Afterwards, a hybrid, two-layer portfolio management tool developed in the Turkish Statistical Institute (TurkStat) is introduced. The first layer is built on Redmine, an open-source tool, and its purchasable plugins. The second layer is an in-house developed software application which uses the application programming interfaces (APIs) of Redmine. **Findings:** This needs-oriented, less costly hybrid system has yielded remarkably successful results in planning, leading, monitoring and controlling processes of projects under the knowledge areas of PMI. **Limitations:** Besides the advantages of the system, some knowledge area activities still cannot be managed by the hybrid system like quality management and procurement management. **Originality:** The two-layer approach can be an example of the best practice solution for other organisations with limited resources as well.

Öz

Amaç: Büyük kuruluşlarda kısıtlı kaynaklarla stratejik amaç ve hedeflere ulaşırken portföy-proje yönetimi (PPY) gibi sistemler giderek daha popüler hâle gelmektedir. Birçok kuruluş, finansal kaynak yetersizliği, portföy yönetiminin öneminin farkında olunmaması gibi çeşitli nedenlerden dolayı projeleri yönetebilecek bir yazılım sistemine sahip değildir. Bu makalenin amacı, organizasyon çapındaki projeleri yönetmek için etkili ve uygun maliyette bir PPY sisteminin kurulması esnasında üç yılda edinilen deneyimlerin paylaşılmasıdır.

Yöntem/Tasarım: Bu çalışmada, çeşitli proje yönetimi araçlarının hangi özelliklerinin Proje Yönetim Enstitüsü (PYE) bilgi alanlarının ihtiyaçlarını karşıladığını anlamak için karşılaştırma yapılmıştır. Ardından Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) bünyesinde geliştirilen hibrit, iki katmanlı bir portföy yönetim aracı tanıtılmıştır. İlk katman, açık kaynaklı bir araç olan Redmine ve satın alınabilir eklentileri üzerine inşa edilmiştir. İkinci katman ise Redmine'in uygulama programlama arayüzlerini (API) kullanan, kurum içinde geliştirilen bir yazılım uygulamasıdır. **Bulgular:** İhtiyaç odaklı, daha az maliyetli olarak geliştirilen hibrit sistem, portföy-proje yönetimi bilgi alanları kapsamındaki projelerin planlama, yönlendirme, izleme ve kontrol süreçlerinde oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. **Kısıtlar:** Sistemin avantajlarının yanı sıra, kalite yönetimi ve satın alma yönetimi gibi bazı bilgi alanı faaliyetleri henüz geliştirilen hibrit sistem tarafından yönetilememektedir. **Özgünlük:** İki katmanlı yaklaşım, sınırlı kaynaklara sahip diğer kuruluşlar için de en iyi uygulama örneği olabilir.

1. Introduction

Organizations with an institutional vision develop strategies that will bring them closer to this vision. Various goals and objectives are determined for the realization of corporate strategies. In this regard, projects are developed to achieve strategic goals and targets with limited resources in a certain period. In order to manage projects, PPM systems become increasingly popular tools particularly for large organizations. Nevertheless, due to various reasons such as lack of financial resources, awareness of the significance of portfolio management software and appropriate organizational culture, many organizations do not have a software system that can keep up with the projects in their portfolio, which in turn makes it harder to keep track of how close they are to their strategic goals and targets.

Projects are an integral part of business life in many organizations. Projects can be defined as systematic efforts to achieve specific goals within an identified scope and time by using skills, knowledge, tools, and resources (Rosacker & Rosacker, 2010). Project management (PM) is a process that depends on critical success factors and their combined effects for projects (Belassi & Tukel, 1996). Project portfolio is defined as “a group of projects that are carried out under the sponsorship and/or management of a particular organization” (Archer and Ghasemzadeh, 1999; cited in (Martinsuo, Gemünden, & Huemann, 2012). Project portfolio management (PPM) is fundamentally different from project management due to PPM's strategic dimension. The significant focus in project management is “doing things right”; on the other hand PPM deals with “doing right things” by aligning multiple projects according to the strategic direction of organizations (Cooper, Edgett, & Kleinschmidt, 1997). Project Management Institute (2008) has introduced the global standards for PPM. PPM relates to (a) primary screening, selection and prioritization of project proposals, (b) continuous re-prioritization of projects in the portfolios, and (c) continuous re-allocations of resources to projects due to priority (Martinsuo et al., 2012). The linkages between PM, PPM and strategy are well established in the literature. Meanwhile, the application of strategic management to PM and PPM is relatively new, therefore lessons learned from different applications are particularly illustrative (Killen, Jugdev, Drouin, & Petit, 2012).

A well-equipped PPM tool is necessary for an effective portfolio management particularly in large organizations where multiple projects compete concurrently for the same scarce resources. In fact, PPM tools may not always ideally meet the organizations' needs in terms of features and cost. In workplaces where monetary resources are limited, especially in public institutions, having a good PPM tool to implement portfolio management approach in the best way is crucial. Deciding which PPM tool is the best regarding to low cost and properties associated to expectations is a significant issue to be addressed. When the PPM tools are examined, it is seen that many free and commercial software are used by organizations such as Asana, Trello, Microsoft Project, Basecamp, Jira, Redmine. When the commercial PPM tools are examined, besides having many additional equipment and features, they can be costly for many organizations. Alternatively, while free PPM tools meet some specific needs, many knowledge areas on portfolio management methodologies such as cost management, communication management, quality management and procurement management, could not be carried out through these tools. These drawbacks of PPM tools have led us to set up a line of new researches.

According to (Erduran, Bulu, & Orhan, 2018), public institutions are following behind the private sector in project portfolio management in Türkiye. In fact, the lack of a PPM system in which critical public projects are classified according to their sectors, institutions, significance, budget and

monitored instantly by a central government, is quite a shortcoming in Türkiye. Establishment of such a PPM system could be a critical macro success factor itself.

TurkStat, a governmental organization, carries out many projects with many partners by using internal resources instead of outsourcing has led to an increase in the project management experience. It is decided to include TurkStat, which is such a working environment where projects are carried out with many partners, as an example in our article. At the TurkStat it is needed to have a proper, effective and inexpensive PPM tool to manage organizational projects. In this regard, first of all success factors of PPM have been identified through the literature review. The success factors of PPM should be actively applied both at the initial stage and during the execution of the projects (Martinsuo et al., 2012).

Afterwards, several popular PPM methodologies and commercial and free PPM tools are compared. Once deciding on applying PMI methodology and using Redmine as an open-source PPM tool, we step up to the implementation section. Nevertheless, some of the expectations of PMI knowledge areas were still not met by Redmine platform such as risk management, cost management, shareholder management and human resource management. For that reason, some of the mentioned short comes of Redmine have been overcome through both purchasing plug-ins of Easy Redmine and also developing an in-house software interface.

The software interface, TurkStat Portfolio Management and Monitoring System (TurkStat PM&MS), is developed by TurkStat. TurkStat PM&MS uses the APIs of Redmine. Hence it easily gets and sets data from Easy Redmine data sources such as project names, project members, stakeholders, start and end dates of projects. Through using Easy Redmine data sources, TurkStat PM&MS with its user-friendly interface generates automatic progress reports, displays delay rates and completion rates of project tasks, enables reaching project documents with one click. This needs-oriented, less costly hybrid system has yielded remarkably successful results in the phases of leading, monitoring and controlling processes of projects under the knowledge areas of PMI such as management of scope, time, cost, human resource and risks. In the coming section, the success factors of PPM are identified through literature review. It is evidently argued that PPM is a critical tool to gain control of all projects to improve project execution.

2. Identifying Key Success Factors of Project Portfolio Management

Most mentioned critical success factors related in PPM are the followings; organizational structure, top management support, continuous prioritization of projects, and selecting appropriate PPM tool. Apart from these four initial success factors, planning, executing and monitoring of the phases of PPM also have several critical success factors as well.

2.1. Organizational Structure

Organizational structure is one of the core elements that influences resource availability and thus the success of project outcomes. Even though each organization has its characteristic structure, traditionally three types of organizational structures stand out: functional, matrix and project-based structures.

Functional structure is basically a classical hierarchy structure that includes centrally and divisionally designed bureaucratic organizations. Functional structured organizations have function-based units such as accounting, software development or marketing units, and each employee has a single unit manager (Ford & Randolph, 1992). Whereas, in the matrix organization, dual or multiple managers have authority and responsibility. Project members keep working in their own departments while having additional tasks from project managers. Therefore, the matrix structure allows organizations to maintain their departmental structure while projects continue through interdisciplinary teams (Stuckenbruck, 1979). Matrix organizations provide several advantages such as (a) enhancing interdepartmental communication and collaboration, (b) allowing employees to develop new skills and (c) enabling project members to continue their duties in their functional units. On the other hand, matrix organizations may have some disadvantages as well. First of all, reporting to more than one manager is not easy. Additionally, having too many responsibilities to multiple managers may lead to overload under the name of job enlargement and job enrichment. Furthermore, managerial roles and

team member roles may be unclear since employees in project teams have a responsibility to two managers, which are project manager and functional unit manager. In this regard, Sinclair (1984) argued that applying a matrix structure to manage projects confuses the relationship dynamics inherent in project teams.

In fact, large-scale and complex projects and portfolios may not be efficiently managed within a single functional unit in an organization. Particularly in portfolios, in which a group of projects that are performed to achieve specific organizational goals, classic matrix structures may not be as efficient as desired. A solution to manage portfolios efficiently within an organization would be to bring all project members together in the same room, and make them only responsible to project managers. This approach is described as a tight matrix. In project-based structures, similar to the tight matrix, project members are temporarily selected from different departments within the organization to work together to complete complex projects and/or portfolios headed by project managers. This would seem very desirable for project managers since communication and sense of identity among project members increase and decision-making process is shortening. Hyvari (2006) argued that having matrix-based or project-based organizational structures is the best-suited for an effective PPM.

Nevertheless, project-based structures may have several disadvantages as well. Selecting key professionals from different departments within an organization and dedicating them to a single project is an expensive solution (Stuckenbruck, 1979). Additionally, there may be disruptions in works of the functional units since the project members temporarily leave their units. When projects carried out in matrix or project-based organizational forms where human resource is restricted and taking the best suitable personnel in the team becomes a problem, the top managers' support is a powerful way to handle this resource availability issue (Belassi & Tukel, 1996).

2.2. Prioritization of Projects, Programs and Portfolios

The prioritization of projects, programs and portfolios according to organizational vision and mission is one of the most significant success factors that could be challenging due to limited organizational sources and changing environmental conditions. Top management support is an essential factor particularly in the prioritization phase for the project success, since it ensures access to organizational resources, including financial and human resources needs (Pinto & Prescott, 1988).

2.3. Top Management Support

Indeed, effective communication is compulsory for the success of any project. Establishing sustainable communication is particularly critical between project managers and the top management. Providing necessary project progress information on time and in required details to top management may increase top management involvement in projects. Top management support ensures mobilizing adequate resources, encourages constructive communication, establishes structural arrangements and gives the project manager sufficient authority (Ahmed & Azmi, 2017). In contrast, lack of top management support is most likely to result in project failure (Zwikael, 2008). In this regard, it is required to ensure timely and appropriate sharing of project information with top management while creating a project communication plan. There are several steps involved in creating a project communication plan such as (a) defining purpose and approach, (b) identifying shareholders, (c) deciding on communication tools such as e-mail automation, presentations, project progress summaries, (d) determining the frequency of communication (Project Management Institute, 2017).

2.4. Determining the Scope and Gathering the Right People On Board

Portfolio scope is a key factor that involves determining a list of tangible and measurable portfolio goals, deliverables and features. The scope also shows how many activities are in single and multiple projects. If the project scope cannot be determined clearly, it may lead to devious outcomes and an inability to fulfil deadlines (Blichfeldt & Eskerod, 2008).

Indeed, both project managers and team members' performances and external stability are granted as significant factors for success of projects. The project managers' experience has an essential effect on the success of PPM. Unqualified project managers in terms of both experience and technical

background may cause project failure. From that point of view, assigning the appropriate project and portfolio managers is so crucial in the opening phase of portfolios (Belassi & Tukel, 1996). Additionally, it is stated that especially for large projects, hiring someone from outside of the organizations may be required on behalf of being successful in PPM. Having continuous contact between project managers and top management is more critical for the projects team than the classic functional forms in terms of having personnel for the purpose base (Hyvari, 2006). Once clearly determined of the scopes, it is high time to gather the right people on board. In this regard, both portfolio/program/project managers and project members should have technical, interpersonal and organizational skills to fulfil the objectives and deliverables defined in the project scope. Additionally, each individual should also clearly understand their roles and responsibilities.

2.5. Public Sector Factor

All these success factors are generally investigated from the private sector and generalizing these factors to the public sector is not possible before comprehensive work on public sector. The public sector is inherently different from the private sector which makes success factors differ from the private sector. As an example for illustration, law and regulations may be rigid or obstacle more than in the private sector for the public sector, which make some processes slower bringing out some additional measures for success (Rosacker & Rosacker, 2010). In the public sector projects, that pressure to get a successful result and satisfy both top managers and stakeholders leads projects to deliver traceability, transparency, and accountability dimensions to their management processes. The main contributions of the PPM in the public sector are accountability and transparency which result in contributing the issues about control, compliance, risk management in projects. Senior managers are supposed to follow the documentations to be completed and becomes a bridge between team members and top managers by asking questions, showing charts and schedules and making effort activities relevant to traceability, transparency, and accountability (Crawford & Helm, 2009).

2.6. PPM Tool to Monitor and Control of Projects, Programs and Portfolios

In today's digitalized business environment, organizations that outperform in portfolio, program and project management generally use PPM tools rather than gathering project information by constantly asking project managers or project members. PPM software applications are expected to be used in planning, and particularly in monitoring and controlling phases of the projects, contributing to the project dimension of traceability, transparency, and accountability. There is always restricted resource that should be properly allocated based on needs. It can be tackled by PPM tools through scheduling timetables, budgets, risks, sub tasks and responsibilities before and during the implementation of project. Indeed, convincing top managers on which projects require additional resources could be possible by using effective PPM tools which provides instant data to show costs and benefits of projects and how far a project is away from its schedules and other determined objectives and deliverables. Moreover, warning systems generate automatic progress reports showing delays in portfolio completion with all project milestones (Abbasi & Al-Mharmah, 2000).

Several popular free and purchasable PPM tools exists in the market such as Asana, Basecamp, Jira, Microsoft project, Redmine, Trello. While choosing the most suitable PPM tool for an organization, the tool should also be compatible with the project management methodology adopted by the organization. In this regard, the most popular project management methodologies are evaluated by considering PPM's success factors in the coming section.

3. Deciding on the Methodology

There are several project management methodologies to design, implement, and evaluate the projects like Project Management Institute® (PMI)'s PMBOK, PProjects IN Controlled Environments (PRINCE2), the Project Management Methodology (PM2), Waterfall, Scrum, Kanban, Lean and Agile. While some methodologies define principles like Agile, others merely focus on processes like Waterfall, Scrum and Kanban. Apart from these, some methodologies such as PMI, PRINCE2 and PM2 are full-stack methodologies which cover at least two of these three "principles", "process" or "standards".

In TurkStat, which is a governmental organization from Türkiye and has around four thousand civil servants, we decided to choose a comprehensive full stack methodology like PMI, PRINCE2 or PM2, rather than implementing a light methodology that focus merely on principles or processes like Waterfall, Scrum, Kanban, Lean or Agile. While PRINCE2 and PM2 concentrate on principles and processes, PMI focuses on processes and standards.

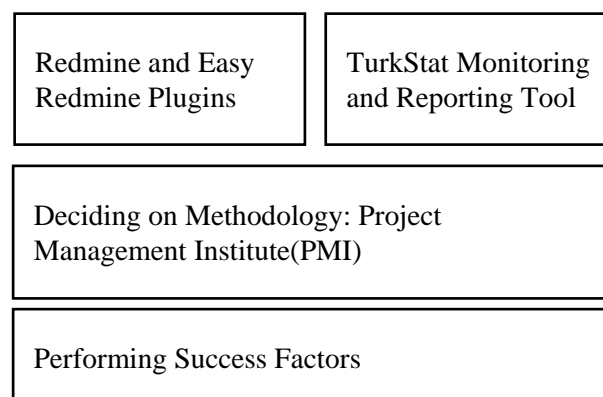
United States-based framework PMI focuses on ten knowledge areas like project integration management, scope management, schedule management, cost management, resource management, communication management, risk management, stakeholder management and procurement management. It has been developed as a process based on project management standard of the American National Standard Institute (ANSI). This standard is based on complementary practices rather than prescriptive practices. PMI approach offers a “standard” model for any types of projects in different industries like IT, construction, transportation or manufacturing.

Secondly, as an alternative to the PMI, the PM2 methodology has been developed and endorsed by the European Commission. PM2 has an open and free version and a practice-oriented methodology with results and works at the centre. It has considered all the terminology and expressions in the international ISO 21500 standard to create a common language for all project managers. It has also considered Agile methodologies because of their usefulness in changing environments (European Commission, 2021). Thirdly, the United Kingdom (the UK) based PRINCE2 is also well-known project management approach and it is preferred mostly in the UK and Europe. The key features of PRINCE2 methodology are that (a) it relies on an organizational structure for the project management team and (b) planning is done towards the end of a stage and (c) much more centred on what is to be done and when. A PRINCE2 project is driven by the project's business case, which explains the organization's commitment, and rationale for outputs. The business case is reviewed regularly during the project to ensure that business objectives, which frequently change throughout the project's lifecycle, are still met (Matosa & Lopesa, 2013).

After comparing the full-stack project management approaches, PMI was chosen by TurkStat to carry out TurkStat Portfolio 2020-2021 for various reasons. The first and may be the most significant reason was PMI had already been applied in some cases and thus the managers in the organisation were familiar with it. Secondly, PMI is focusing on standards rather than principles, and standards and procedures are more significant than principles in bureaucratic organisations like TurkStat. Thirdly, even though PRINCE2 provides more flexibility through its agile principles particularly to small organisations, large public sector organisations like TurkStat operate under immense bureaucratic mechanisms and changing project processes and that can be considerably difficult (Jaques & Weinstein, 2010).

After deciding on the project management methodology as PMI, the identified success factors have been performed to ensure the completion of TurkStat 2020-2021 portfolio. The implementation processes of the success factors are presented in the following section. Overall architecture of project portfolio management system applied in TurkStat can be summarized as in Figure 1.

Figure 1 Project Portfolio Management System in TurkStat

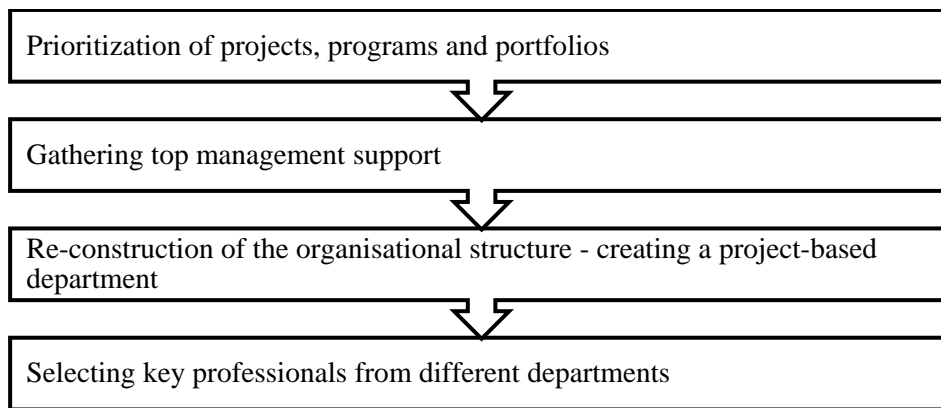
4. Implementation

4.1. Performing the Success Factors

The desire to manage multiple projects in a synchronized and effectively increases expectations on PPM tool capabilities. Though, PPM tools are not magical instruments to sort everything out in project portfolio management. PPM tool is just one dimension of the critical success factors. In this regard, reengineering of organisational structure, prioritization of projects, ensuring top management support and unifying project teams have also been completed by considering the bureaucratic nature of public sector organizations to deploy the PPM concept in TurkStat (Please see Figure 2).

Figure 2

Performed Success Factors in TurkStat

4.1.1. Reengineering of Organizational Structure

Digital Transformation and Projects Department was established on a project-based structure in TurkStat in 2019 to overcome difficulties while managing its projects. The department has several temporary project-based units. The fundamental responsibility of the department is to manage complex and multi-shareholder projects and portfolios. The new concept called “temporary project teams” which consist of the members coming from different departments and planned to be returned to their departments after the project will be completed. The new project-based structure empowered project members to focus straightforwardly on their assigned tasks in projects. Moreover, the project members are only responsible to project or portfolio managers who are also the head of project-based units. The mentioned steps are related to the project resource management activities in PMI knowledge areas since it includes plan resource management to identify the roles required by projects. This dimension also can be concerned in the context of developing the team and managing it under the resource management activities.

A further fundamental responsibility of the new department, Digital Transformation and Projects, is to monitor and control TurkStat 2020-2021 Portfolio. The details of this portfolio are given under the forthcoming titles. Apart from organizational structure dimension, several preparations including gaining top management support, project management education, identification of candidate projects of TurkStat portfolio aligned with organizational vision and mission were completed before establishing the TurkStat Portfolio Management and Monitoring System (TurkStat PM&MS).

4.1.2. Strengthening Top Management Support

Several precautions were taken to gain the top management support and hence increase the likelihood of portfolio success in TurkStat. First of all, the purpose of achieving sustainable top management support is defined in the project communication document. Secondly, the key decision makers are identified as the Head of TurkStat, the Vice Chairmen of TurkStat, the Head of Departments and project managers. Thirdly, an automatic e-mail notification feature that generates monthly project

progress reports is added to TurkStat Portfolio Management and Monitoring System (TurkStat PM&MS) (Please see details in). The purpose of the notification feature is to keep key decision-makers informed and motivate them to support for the organizational projects.

Moreover, entire project documents such as project presentation document, project presentation video, project charter, executive summary could easily be reached by one click by authorized users through TurkStat PM&MS main page (Please see the Figure for details). Additionally, progress reports, project team members, schedules, tasks details could also be reached through TurkStat PM&MS. These activities are also related to the project resource management and project stakeholder management activities in PMI knowledge areas. The main motivation behind all these efforts was to establish a sustainable top management support.

4.1.3. Initiating Process

Preparations for PPMs commenced in 2019, before a year to adopt the project management idea in TurkStat. Heads of departments, heads of group leaders and other personnel were identified from each department and these current and potential project managers were invited to get training on PMI concept. The fundamental target of the training program was to make the managers interested in adopting and using the PMI approaches. In fact, a system that is not adopted by its users cannot survive for a long time.

In this regard, firstly descriptions of PMI project management approaches were explained at the initiating phase of the training program. In the second phase which is the planning and design section, development of a project charter was illustrated. A project charter is typically a brief document that describes the projects through the identified the key success factors and how and by whom these factors are carried out. Project charter is also expected to contain a scope statement, work breakdown structure, time and cost estimations, start-end dates of main subtasks and responsible people of these subtasks (Nessel, 2005).

Thirdly, in the Project Management Execution and Controlling phases, the candidate project managers were informed about how to track; (a) completed and uncompleted deliverables, (b) status reports, (c) forecasting about the closing date and, (d) current cost through TurkStat PM&MS.

4.1.4. Planning Process

After the training program, the project offers including project charters were requested from the departments of TurkStat. Project charters are expected to include information about definition, scope, schedule milestones, budget, human resource and risk of projects. This part of activities is connected with the project integration management in PMI knowledge areas since it includes developing project charter and developing project management plan.

Appropriate candidate projects, which are expected to contain proper projects charters, detailed tasks, a schedule, documents, a project team, were initially evaluated by TurkStat Digital Transformation and Projects Department. Afterwards, the projects considered suitable with strategic goals and targets of TurkStat are presented to TurkStat Top Management. Finally, prioritized and approved projects by the top management are registered on TurkStat PM&MS. The accepted projects are expected to schedule their timelines on Redmine. The project managers are also asked to prepare and upload their project documents like presentations, brief and detailed information notes to Redmine plug-in Document Management System (DMS). These schedules should also contain detailed tasks and determine their start-end dates, assign the tasks to a specific person in the project team.

These activities are related to the project scope management activities in PMI knowledge areas since it includes work breakdown structures for the project plan and validated scope. Also project schedule management activities like defining and sequencing activities, estimating duration of the activities and developing schedule are performed under this title. In the coming section, experiences gained during the market research period of the PPM tool are shared.

4.2. Just Before Executing Process

4.2.1. Market Research and Comparisons of PPM Tools

There are many PPM software solution applications on the market. Some PPM tools include plugins that save time for the managers through automating several time-consuming tasks including assigning sub-tasks to project members. (Evdokimov, Tsarev, Yamskikh, & Pupkov, 2018). These tools include MS Project, JIRA, Redmine to save time for automating task tracking during the project management. The contribution of the features of these systems to PPM is very valuable.

In Table 1, widely used PPM tools are compared according to their features. PPM software solution applications can be compared in terms of 10 key features. Once the needs are identified, it can be understood that software solution can be chosen (Majstorovic & Majstorovic, 2020). While choosing the PPM tool to be used, the needs of the TurkStat were considered. In Table 1, while the marked areas show that features are available in the PPM tools, the blank ones mean these are not available in the tools.

Table 1

Comparison of PPM software features

Features of Project Management	Asana*	Trello**	Microsoft Project***	Basecamp***	Jira****	Redmine & TurkStat PM&MS	Redmine***
Resource Management	X		X		X	X	X
Risk Management	X			X	X	X	X
Project Time Tracking	X	X	X	X	X	X	
Progress Tracking	X				X	X	
Project Planning	X		X	X	X	X	
Multiple Projects	X	X	X	X	X	X	X
Collaboration Tools	X	X	X	X	X	X	X
Report and Statistics	X		X	X	X	X	
E-mail Notification	X	X		X	X	X	X
Free of Charge						X	X

* Source: <https://asana.com/resources>

** Source: <https://trello.com/b/zo2N0vE6/trello-features>

*** Source: Majstorovic and Majstorovic (2020)

**** Source: <https://www.atlassian.com>

Some commercial applications such as MS Project do not meet some of the basic needs of the TurkStat like risk management, e-mail notifications and progress tracking. Apart from these, MS Project is costly in terms of license fees. On the other hand, Asana is advantageous while to Trello. For instance, most project management features are available in Asana while Trello and Basecamp do not. Even though Jira met most of the needs in terms of PPM in TurkStat, it is disadvantageous in terms of cost. Apart from those, JIRA Gantt Chart is a reliable platform for creating, sharing and tracking task definitions. This Chart plugin allows import and export to MS Project and also provides one-click export to MS Excel. It is possible to export files in XML format with WBS Gantt. At the same time, the critical path can be determined automatically. Task definitions can be created in the project plan and the existing task definition can be easily monitored by JIRA Gantt Chart as well as Redmine Easy Gantt plugin. In addition to that, the start and end date of the project can be followed on Redmine, and the critical path can be viewed with one click.

4.2.2. Deciding on PPM Tools: Easy Redmine Plug-ins Purchased

Redmine application as well as other applications have been evaluated while doing the PPM tool research in TurkStat. Redmine was meeting the needs of the TurkStat in many respects. For instance, Redmine could easily find solutions to basic needs such as creating and tracking projects

hierarchically, adding unique features to projects, tracking job types and progress. Redmine was also advantageous for the TurkStat since it is free of charge. In this context, we have decided to use Redmine as a PPM tool in TurkStat.

Nonetheless it has been noticed that the free version of Redmine could not meet several organizational needs in areas such as creating workflow, resource management, risk management, cost management, agile software management, quality management, procurement management, and reporting. In order to solve these drawbacks, purchasable plugins of Redmine have been researched and Easy Redmine is appeared as a suitable solution in terms of its charge fee. Easy Redmine is a complete and extensible Redmine upgrade. It is further extensible with plugins for Resources, Agile, Finances, CRM, Help Desk and newly also DevOps. In this context, plug-ins such as easy Gantt, risk management, cost management, and agile have been examined. It has been revealed that these plugins meet several needs until a certain point compared to the free version of Redmine. Nevertheless, although Easy Redmine provides several solutions to apply PMI approach in PPM in TurkStat, an in-house developed software application is needed to manage and monitor the portfolio, programs and projects of the TurkStat.

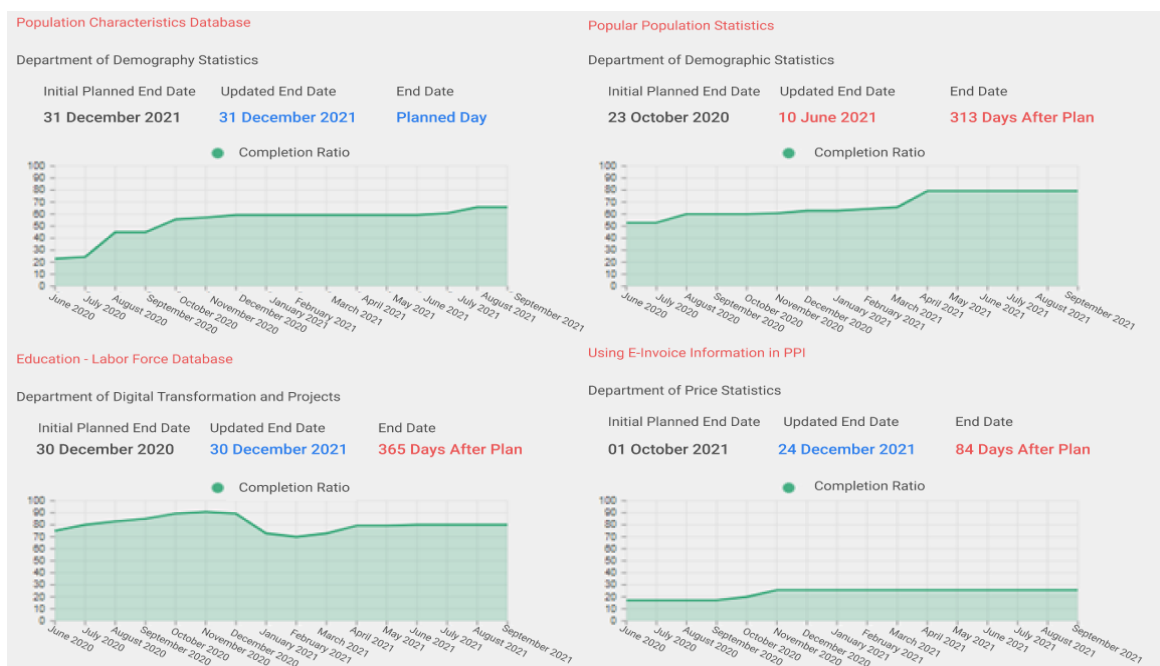
4.3. Monitoring and Controlling Process: TurkStat Portfolio Management and Monitoring System

Since available features on Easy Redmine have not met the needs of TurkStat especially in monitoring and reporting, an in-house PPM tool, TurkStat PM&MS has been developed as a second layer on Easy Redmine (Please see Figure). TurkStat PM&MS uses the APIs of Redmine as a second layer on Easy Redmine. Therefore, it easily gets and sets data from Easy Redmine data sources. This needs-oriented, less costly hybrid system has yielded remarkably successful results in the phases of planning, leading, monitoring and control processes of projects under the knowledge areas of PMI.

There are progress graph tabs on the interface of TurkStat PM&MS that provide information by mount-based charts (Please see Figure 3) about the status of projects, programs and portfolios. The progress graphs are also sent monthly to all shareholders of projects. Tracking the projects delay rates enable the project team and managers to review their work. In addition, deadline changes in the project plan are easily identified through the progress reports graph.

Figure 3

Progress graphs of TurkStat PM&MS

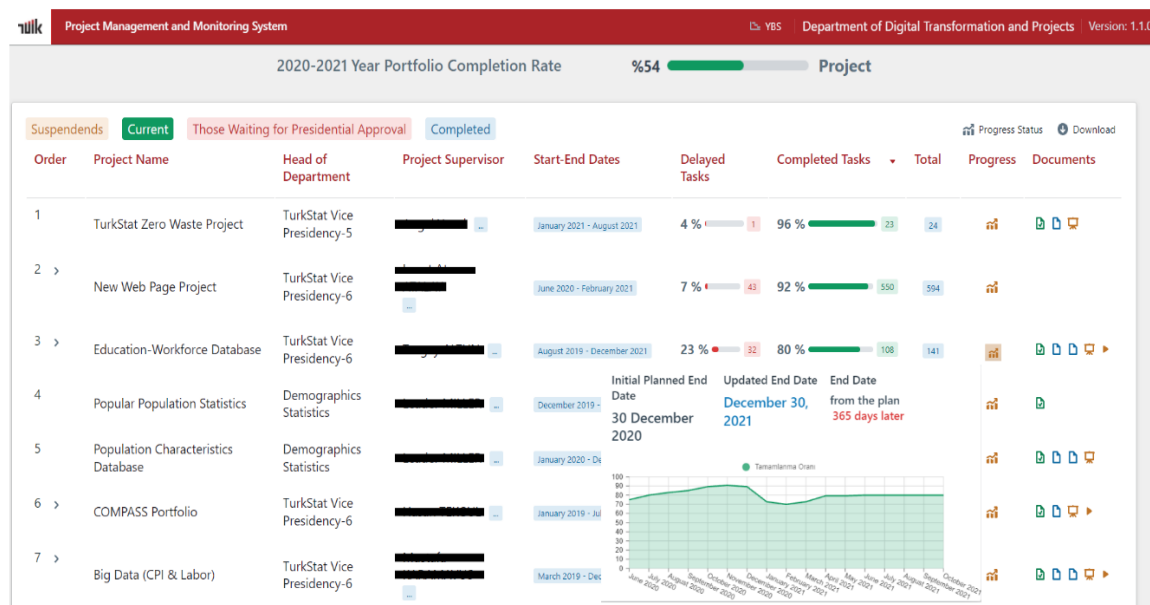

Thanks to the Progress Graph, the completion rates of the projects between the first planned and updated finish dates can be examined. The progress graphs allow users to view the project end-to-end.

Apart from progress graphs of TurkStat PM&MS, pending, continuing, awaiting approval, and completed projects, programs and portfolios can be also easily monitored through the interface (Please see Figure). In addition to these, names of project managers, stakeholders, team members, start and end dates of projects, delay rates and completion rates of tasks could be directly seen on the main page of TurkStat PM&MS. It also provides access to several documents of the projects such as project charters, information notes, presentation files and presentation videos of the projects with one click. These documents could be reached by the “Documents” title on the right side of the interface, as it can be noticed on Figure . However, access to the documents of the projects is provided depending on the authorization provided by the Redmine application.

Figure 4

Interface of TurkStat Portfolio Management and Monitoring System (PM&MS)

Lastly, top management or project managers may not always check the project progresses by access PM&MS interface. For that reason, automatic e-mails containing progress graphs are sent to the managers and project teams on the 25th of each month. In addition, notification e-mails contain links which enable switch to TurkStat PM&MS by one click.

Apart from these, authorized employees could also reach detailed Gantt charts of the projects by clicking the project names which can be seen on the left side of the interface. When the project name is clicked, Redmine log-in interface is opened. After a successful sing to Redmine, Easy Redmine Gantt chart appears on the screens as the first layer of the system.

5. Conclusion and Future Work

Continuous consideration of key success factors of Project Portfolio Management is vital to ensure a successful PPM. Having a suitable PPM software is one of the key success factors of PPM (Abbasi & Al-Mharmah, 2000). Therefore, organizations should search and evaluate various tools exist in the market. Nevertheless, off-the-shelf software (also called commercial software) PPM tools may not always meet the needs of organisations as in this TurkStat case.

Therefore organizations firstly should be aware of the other success factors of PPM such as (a) organisational structure (Ford & Randolph, 1992; Hyvari, 2006; Sinclair, 1984; Stuckenbruck, 1979), (b) prioritization of projects, programs and portfolios (Pinto & Prescott, 1988), (c) top management support (Ahmed & Azmi, 2017; Project Management Institute, 2017; Zwickael, 2008), and (d) determining the scope and gathering the right people on board (Belassi & Tukel, 1996; Blichfeldt & Eskerod, 2008; Hyvari, 2006). Moreover, (e) several PPM methodologies such as PMI, PRINCE2 and

PM2 should also be examined, and the most suitable methodology should be selected according to the needs, habits and the culture of the organization. Furthermore, (f) public sector organisations should also meet the expectations of public. This is an additional PPM success factor for public organisations (Crawford & Helm, 2009; Rosacker & Rosacker, 2010). In fact, public expectation for enhanced accountability that results in greater transparency for public organizations is high in developed societies. Since accountability brings formal and precise measures of performance to public institutions. As a result, accountable public organizations turn on policy traceability and goal clarity about their present and future public funded projects to meet public expectations. At this point, PPM tools contribute the traceability of public projects through enabling organizations to keep track of their projects in terms of scope, time, cost, human resources and risk.

We have attempted to share our experience in establishment of a PPM system in TurkStat, which is a public sector institution from Türkiye. After evaluating the most popular PPM tools and PPM methodologies, Redmine tool and PMI methodology have been adopted by the Institution. Nevertheless, since several PMI knowledge areas such as risk management, cost management, shareholder management and human resource management have not been met by Redmine. Then Easy Redmine application and its plugins have been purchased to meet these needs.

Even though, Redmine and Easy Redmine have met several needs of the organization, specific demands come from both top managers and PPM managers have forced TurkStat to re-consider its organisational structure as one of the success factor. As Hyvari (2006) argued that having matrix-based or project-based organizational structures is the best-suited for an effective PPM. Nevertheless, establishing a new department and selecting key professionals from different departments within an organization and dedicating them to a single project is an expensive solution (Stuckenbruck, 1979). The support of top managers is a powerful way to handle this resource availability issue (Belassi & Tukel, 1996). Therefore, we firstly prioritised our projects according to the expectations of the top managers. Consideration of this success factor has helped us to gain top management support to establish a new department Digital Transformation and Projects, and also to select key professionals from different departments to this new department. Afterwards, the key professionals have been assigned to the prioritised projects carried out by Digital Transformation and Projects Department.

Digital Transformation and Projects Department to develop a tailored software interface. Finally, TurkStat PM&MS, an in-house software interface has been developed by TurkStat. TurkStat PM&MS uses the APIs of Redmine. Hence it easily gets and sets data from Easy Redmine data sources thus all shareholders including top managers, head of departments, portfolio and project managers and other members could reach project names, project members, stakeholders, start and end dates of projects via TurkStat PM&PS main page. TurkStat PM&MS with its user-friendly interface generates automatic progress reports, displays delay rates and completion rates of project tasks, enables reaching project documents with one click. This needs-oriented, less costly hybrid system has yielded remarkably successful results in the phases of leading, monitoring and control processes of projects under the knowledge areas of PMI such as management of scope, time, cost, human resources, and risks. Besides the advantages of the system, some knowledge area activities still cannot be managed by the hybrid system like quality and procurement management and for this gap areas other supportive tools e.g., MS Excel are used. The two-layer approach (Easy Redmine and TurkStat PM&MS) can be an example of the best practice solution for other public institutions with limited resources as well.

Finally, a range of organizational, managerial, and educational preparations mentioned in this paper should be performed through considering key success factors to implementing an PPM concept in an organization. These preparations are necessary to properly manage entire projects just with a software even if it has many features.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Ethics Committee Permission: Ethics committee approval is not required for this study.

Authors Contribution Rate Statement: The authors declare that they have contributed equally to the article.

Financial Support: No

References

- Abbasi, G. Y., & Al-Mharmah, H. A. (2000). Project management practice by the public sector in a developing country. *International Journal of Project Management*(18), pp. 105-109. doi:10.1016/S0263-7863(98)00074-X
- Ahmed , R., & Azmi, M. (2017, September). Development and validation of an instrument for multidimensional top management support. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 66(7), 873-895. doi:10.1108/IJPPM-12-2015-0182
- Belassi, W., & Tukel, O. I. (1996). A new framework for determining critical success/failure factors in projects. *International Journal of Project Management*, III(14), pp. 141-145. doi:10.1016/0263-7863(95)00064-X
- Blichfeldt, B., & Eskerod, P. (2008, May). Project portfolio management – There’s more to it than what management enacts. *International Journal of Project Management*, 26(4), 357-365. doi:10.1016/j.ijproman.2007.06.004
- Cooper, R., Edgett, S., & Kleinschmidt, E. (1997, September). Portfolio management for new product Development: Lessons from the Leaders. *Research Technology Management*, 40(5), 16-28. doi:10.1080/08956308.1997.11671170
- Crawford, L. H., & Helm, J. (2009, March). Government and Governance: The Value of Project Management in the Public Sector. *Project Management Journal*, 40(1), pp. 73-87. doi:10.1002/pmj.20107
- Erduran, M., Bulu, G., & Orhan, B. (2018). Kamu Sektöründe Bütünleşik Proje Yönetimi. Mühendislik ve Teknoloji Yönetimi Zirvesi 2018– ETMS2018 (pp. 119-128). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi & Bahçeşehir Üniversitesi.
- European Commission. (2021, March). PM² project management methodology. Retrieved from Publications Office the European Union: <https://op.europa.eu/s/o9oR>
- Evdokimov, I., Tsarev, R., Yamskikh, T., & Pupkov, A. (2018). Using PERT and Gantt charts for planning software projects on the basis of distributed digital ecosystems. *Journal of Physics: Conference Series* 1074 012127 (s. 1-7). IOP Publishing. doi:10.1088/1742-6596/1074/1/012127
- Ford, R., & Randolph, W. (1992, June 01). Cross-Functional Structures: A Review and Integration of Matrix Organization and Project Management. *Journal of Management*, 18(2), 267-294. doi:10.1177/014920639201800204
- Hyvari, I. (2006, April). Project Management Effectiveness in Project-Oriented Business Organizations. *International Journal of Project Management*, 24, pp. 216-225. doi:10.1016/j.ijproman.2005.09.001
- Jaques, T., & Weinstein, J. (2010). Integrating project management across government operations. PMI® Global Congress 2010. North America, Washington, DC.: PA: Project Management Institute.
- Killen, C., Jugdev, K., Drouin, N., & Petit, Y. (2012, July). Advancing project and portfolio management research: Applying strategic management theories. *International Journal of Project Management*, 30(5), 525-538. doi:10.1016/j.ijproman.2011.12.004
- Majstorovic, A., & Majstorovic, V. (2020). Practical Application Of Contemporary. 31st Daaam International Symposium On Intelligent Manufacturing And Automation. 7.1. Annals of DAAAM & Proceedings.
- Martinsuo, M., Gemünden, H., & Huemann, M. (2012, August). Toward strategic value from projects. *International Journal of Project Management*, 30(6), 637-638. doi:10.1177/014920638801400102
- Matosa, S., & Lopesa, E. (2013). Prince2 or PMBOK – a question of choice. CENTERIS 2013 - Conference on ENTERprise Information Systems / PROjMAN 2013 - (pp. 787 – 794). Lisbon: Procedia Technology. doi:10.1016/j.protcy.2013.12.087

- Nessel, S. (2005). Nessel, S. W. (2005). Using Project Management to Develop Training Programs. PMI® Global Congress 2005. Toronto, Canada: Newtown Square, PA: Project Management Institute.
- Pinto, J. K., & Prescott, J. E. (1988, March). Variations in Critical Success Factors Over the Stages in the Project Life Cycle. *Journal of Management*, 14(1), pp. 5-18. doi:10.1177/014920638801400102
- Project Management Institute. (2008). PMI Scheduling Professional (PMI-SP) Examination specification. Newtown Square, Pa: Project Management Institute.
- Project Management Institute. (2017). A guide to the project management body of knowledge. *PMBOK GUIDE. (Sixth edition ed.)*. Newtown Square, Pennsylvania: Project Management Institute, Inc.
- Rosacker, K. M., & Rosacker, R. E. (2010). Information Technology Project Management within Public sector Organizations. *Journal of Enterprise Information Management*, 23(5), pp. 587-594. doi:10.1108/17410391011083047
- Sinclair, J. M. (1984). Is the matrix really necessary? *Project Management Journal*, 15(1), 49-52.
- Stuckenbruck, L. (1979, September). The matrix organization. *Project Management Quarterly*, 10(3).
- Zwikael, O. (2008, September). Top management involvement in project management. *International Journal of Managing Projects in Business*, 4, 498-511. doi:10.1108/17538370810883837

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/pub/by>

Peer-Reviewed Articles

Research Article

Article Info

Date submitted: 06.06.2022
Date accepted: 22.12.2022
Date early view: 27.12.2022
Date published: 30.12.2022

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 06.06.2022
Kabul tarihi: 22.12.2022
Erken görünüm: 27.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Keywords

Library Services, Library
Closure, Coronavirus

Anahtar Sözcükler

Kütüphane Hizmetleri,
Kütüphane Kapatma,
Koronavirüs

DOI Numarası

10.33721/by.1126938

ORCID

0000-0002-8000-5623 (1)
0000-0001-5306-038X (2)
0000-0001-9070-7592 (3)
0000-0003-2717-1523 (4)

Rethinking Library and Information Services amidst Virulent Covid-19 Global Pandemic

*Covid-19 Küresel Pandemisinde Kütüphane Hizmetlerini
Yeniden Düşünmek*

Olubisi Fadeke ADESINA

Library Department, University of Ilorin, Ilorin, Nigeria, osinafadeke@gmail.com

Tunde Toyese OYEDOKUN

Department of Library and Information Science, Faculty of Communication and
Information Sciences, University of Ilorin, Ilorin, Nigeria,
toyex4eternity@gmail.com

Zainab Olanihun AMBALI

Library Department, University of Ilorin, Ilorin, Nigeria,
ambali.zo@unilorin.edu.ng

Medinat Dolapo LAARO

College Library, Kwara State College of Arabic and Islamic Legal Studies, Ilorin,
Nigeria, laaromedinat@yahoo.com

Abstract

The COVID-19 global pandemic is a huge learning curve and an opportunity for librarians to renew their interest in what support libraries can offer in times of disaster. The pandemic, with how serious it was, showed how relevant and not obsolete the library is, as some people tend to think. This paper sought to provide an in-depth account of new and innovative library services in response to the pandemic. The pandemic generated a lot of concern among the populace, and people desperately need relevant and curated information to stay calm, safe, and healthy. People would only remain vulnerable to the onslaught of the pandemic if they were not provided with access to verified information. A systematic review of the selected literature indicated that, despite the restrictions, libraries were able to integrate digital technologies into their services for the benefit of the populace. Innovative services were introduced to maintain relevance, which resulted in a continuous increase in online users' engagement. Library websites have also become a place to be for users interested in reading quality content and verifying information. Even though libraries are already reopening to users, there is still a general willingness to continue with online services.

Öz

Kütüphaneciler açısından Covid-19 süreci kütüphanelerin olağanüstü durumlarda nasıl hizmet verebileceğine dair önemli bir öğrenme süreci oldu. Salgın sayesinde kütüphanelerin –bazı insanların düşündüğü gibi- kullanılmayan, modası geçmiş yerler olmadığı anlaşıldı. İnsanların bu süreçte sağlıklı ve güvende kalabilmek için konuyla ilgili güvenilir ve derlenmiş bilgiye ihtiyaç duymasıyla kütüphanelerin önemi bir kez daha anlaşıldı. Salgın dönemi boyunca, kütüphanelerin kullanıcılara sunduğu bilimsel ve dolayısıyla kanıtlanmış bilgiler olmasaydı birçok insan virüse karşı tamamen savunmasız olarak kalacaktı. Bu makalede Covid-19 salgını sürecinde kütüphaneler tarafından sunulan yeni ve yenilikçi hizmetler değerlendirilecektir.

Çalışma kapsamında yapılan literatür değerlendirmesi sonucunda salgına ve kısıtlamalara rağmen, kütüphanelerin sundukları hizmetlere dijital teknolojileri entegre ederek bir şekilde hizmette sürekliliği sağladığı görülmüştür. Bu durum kütüphanelerde yenilikçi hizmetlerin kolaylıkla tanıtılmasına, bu da çevrimiçi kullanıcıların sayısının günden güne artmasına imkan vermiştir. Tüm bu süreçten sonra kütüphane web siteleri kullanıcılar için bilimsel ve kanıtlanmış bilgiye erişim sağladıkları yerler haline gelmiştir. Bu nedenle kütüphaneler açılmasına rağmen, kullanıcıların hala çevrimiçi servislere yönelik taleplerinin devam ettiği görülmüştür.

1. Introduction

A novel contagious communicable respiratory disease called the coronavirus (2019), commonly known as COVID-19 and clinically as SARS-CoV-2, is a respiratory virus. Acute fever, breathing problems, coughing, loss of smell, tiredness, muscle discomfort, and additional symptoms that have not yet been scientifically verified are only a few of the symptoms caused by this novel coronavirus strain that infects people. The virus is highly contagious and spreads through droplets from an infected person's cough, exhale, and sneeze if the droplet comes into contact with something or someone and the person touches his or her nose, mouth, or eyes with the hand that picked up the virus from the infected surface. In Wuhan, Hubei Province, China, COVID-19 was first identified during a respiratory sickness outbreak. On December 31, 2019, cases of the illness were reported to the World Health Organization (Zhu, Zhang, Wang, Li, Yang, & Song, 2020) A global pandemic was declared on March 11th, 2020, as a result of a critical examination of the outbreak and the pace with which the virus moved across borders and regions (Centers for Disease Control and Prevention, 2020; Ramzy & McNeil, 2020).

The first three days are when the virus is most contagious, even in a patient who appears to be asymptomatic. Older people and people with underlying medical conditions, including diabetes, cancer, and cardio-respiratory diseases, among others, can develop complications like pneumonia and acute respiratory distress syndrome. Healthy individuals infected with the virus are likely to develop a mild to moderate respiratory infection, and they have a high likelihood of recovery with or without receiving special treatment (International Federation of Library Associations and Institutions, 2020). In enclosed air-conditioned rooms, aerosols that remain suspended in the air can transmit the virus, which is the reason why the World Health Organization declared the virus airborne in October 2020 (Laaro, 2021; World Health Organization, 2020). Millions of lives have been lost due to the COVID-19 pandemic, and the consequences of this devastating pandemic are still being felt around the world. It has been difficult and traumatic, to the point where even survivors are still writing in despair. The virus arrived, decimated everything, and left humanity in fear, despair, hunger, and economic ruin. There has been no peace in the world since the virus spread from Wuhan in the winter of 2019, since it has touched all aspects of existence. However, it became increasingly perplexing and debilitating in the early months of 2020.

The global pandemic of COVID-19 and the subsequent lockdown touched practically every aspect of human endeavor. Every area of the economy is affected, as are the operations of every profession. Meanwhile, libraries are also not immune to the pandemic's effects, as librarians' work ethics and operations had to be re-engineered to adhere to the new normal posed by the COVID-19 pandemic. Libraries were closed at first, with some reopening with only essential staff and others working from home. The pandemic demonstrates the necessity for digital and virtual information sources and services (Alajmi & Albudaiwi, 2020). Going digital connects with the information package, while going virtual pinpoints the technique of dissemination and communication. The pandemic reveals certain long-standing library challenges, which revolve around the digital divide produced by social exclusion, inadequate information infrastructure, and resources orchestrated by the library's long-standing insufficient budget.

Libraries are poised to help users adapt to change—a foundation to expand service reach (Tait, Martzoukou & Reid, 2016). How libraries respond to the pandemic's challenges demonstrates how relevant and not obsolete libraries are, as some incorrectly believe. Drawing from experiences around the world, libraries from different parts of the world are facing varying degrees of difficulties, ranging from complete closure to re-opening to broadly maintaining full services. Even though libraries are reopening, things are still not back to normal, especially now that we are in the fourth wave with a new variant of

COVID-19 being discovered. When the COVID-19 pandemic broke out in 2019, libraries all over the world were forced to go through a series of service restructuring phases, the most common of which were closure, reopening, and adaptation to the new normal (Kang, Song, Lu, Shi, & Yang, 2022). The initial measures to stop the virus from spreading resulted in widespread closures, but this did not mean that libraries ceased serving users' information needs. Instead, the pandemic presents opportunities for innovative library services that redefine new online services that could be delivered in addition to those already available. During the pandemic, library information services were built on four main elements: rearranging library space and facilities; sanitation; rethinking library services to encourage remote access to information; and health-preventive safety precautions.

This is essentially a review article in which researchers systematically evaluate relevant literature to help understand the opportunities and constraints that the COVID-19 pandemic presented for innovative and creative library services. Researchers consult recognized databases and information sources, such as Google Scholar, ResearchGate, and ProQuest, to conduct the review. Thirty four documents were selected as eligible for the review after the final selection and rigorous evaluation of relevant literature. In order to learn from the COVID-19 experience, prepare for potential catastrophes, make more informed decisions about uninterrupted service improvement in libraries, and add to the body of knowledge about libraries' responses to crisis events, this review article tracked and documented changes made and innovative library services introduced in libraries during the pandemic. It especially aims to respond to the following research questions:

1. What health-prevention protocol and guidelines are in place for the library's reopening after the initial lockdown?
2. What services did the library provide during the pandemic?
3. How are libraries meeting the information needs of diverse users with varying demographic characteristics during the pandemic?
4. What are the challenges mitigating against effective library creativity and innovative services during the pandemic?

2. COVID-19 Health Preventive Protocol in the Library

Libraries strictly abide with COVID-19 safety regulations and public health guidelines, to ensure the safety of patrons while still providing access to information. In order to provide library services during COVID-19, it is always of the utmost importance to protect the safety and well-being of the staff and the users. The COVID-19 protocol and guidelines encouraged social distance and avoided physical contact; hence, it was necessary to re-enforce contactless services in libraries (Fasae, Adekoya & Adegbilero-Iwari, 2021). The majority of libraries' services have been moved to online environments via web-based information services, with only a few remaining in physical environments across the globe (Dadhe & Dubey, 2020). As part of a strategy to avoid the virus from spreading further, library chairs are being rearranged to preserve social distance.

Studies have proven that book surfaces are infectious for one to nine days after contact with a coronavirus (Australian Library and Information Association, 2020). Since some library materials, especially those in print, pose a risk for COVID-19, library staff must take proactive steps to ensure that the space, resources, and facilities are secure. Even though libraries are reopening, life is not yet back to normal as it was before the pandemic. More so, now that we are in the fourth wave with a new variant of COVID-19 being detected, staff and users' safety should be protected by ensuring library surfaces, materials, and facilities are constantly sanitized; staff and users should be made to wear a facemask compulsorily; the number of users at a time should be reduced to a minimum to maintain social distancing; and also, measures are to be taken to have users' hands washed or sanitized before they are allowed in the library. Quarantine policies are applied to returned library books. As physical libraries are reopened, safeguarding the health and well-being of library staff and users has become a priority. A glass shield that protects library staff from having physical contact with users and other staff is built into some libraries, especially in developed countries.

It is recommended that sick library personnel and patrons take the COVID-19 test, self-isolate for 14 days, seek medical attention through the proper channels, and take some time to recover before returning to the library. Walls, plastics, wood, and metals other than copper, which are risk-associated surfaces in the library, are thoroughly cleaned and sanitized. Therefore, among library personnel and patrons, respiratory etiquette such as coughing into a flexed elbow or using disposable tissues is recommended, while touching of nose, eyes, and mouth should indeed be avoided (IFLA, 2020). Running tap water, soap, and hand sanitizer are available at the library's entrance as part of the COVID-19 preventive strategy and reopening guidelines provided. Everyone entering the library, including staff, patrons, and other visitors, must wear a facemask. Protective screen glasses should indeed be worn to prevent physical contact between library workers and visitors. The library should exhibit an info-graphic representation that demonstrates proper hand washing method, cleanliness, social distance, and the wearing of facemasks for instruction.

3. Library Services During the COVID-19 Pandemic

The global virulent COVID 19 pandemic gave libraries a chance to make improvements and increase the value of their collections. As a result, the primary emerging role for libraries is to develop infrastructure and increase accessibility and outreach in order to extend library services outside of the library's physical walls and reach as many library users as possible. Encouragement of digital culture and the conversion of library services to an online format are essential components of this feature (Harris, 2021). The pandemic presents a critical opportunity for librarians to reconsider their core values by remaining true to their calling as information community builders who aid in emotional healing and recovery. The simple fact that users still have access to information brings a valuable feeling of normalcy (Ma, 2020; Alajmi & Albudaiwi, 2020). Libraries provide information resources, library services, and programs in novel ways during the COVID-19 pandemic. Noteworthy example, is moving their services online and providing remote access to digital resources, virtual reference services like "Ask a Librarian" through their website and social media, offered contactless checkout service, providing users' mental health and wellbeing support services, and advocate against false information and misinformation (Bangani, 2021; Cox & Brewster, 2020; Abubakar, 202).

In consonance to forgoing, libraries play a crucial role in raising users' awareness of COVID-19 by offering evidence-based information from trustworthy sources on recent discoveries, new developments, preventive measures, and the development of vaccines. Libraries also offer support services to medical and clinical staff, as well as researchers who are working to find a long-term solution to the pandemic. Libraries experiment with various communication technologies to engage users during the lockdown; social media is heavily used for information sharing. Currently, libraries are working nonstop to enable remote access to collections, advertise their online presence, provide users with up-to-date information, and respond to users' inquiries. Many libraries already have significant online presences, and many more intend to get started. The current environment is being used by libraries to promote their digital offerings, reinforce their operations on social media platforms, and transition their reference services online (Bladek, 2021).

The use of information technology has aided patrons in getting timely access to resources by allowing them to access many e-books, e-journals, and other e-resources. Technological advances in library services assisted libraries in coping with the new normal and ensuring good service to users by working smartly in parallel (Devan & Tripathi, 2021). As long as the demand for print resources is strong, libraries will continue to engage users both online and offline, with health precautions in place. Just as the pandemic presents profound challenges, so too does it inspire incredible opportunities to innovate library operations like never before. It is more of an organic change or evolution over time to diversify library services. Librarians can connect with users in many contactless circulation services, such as click-and-collect modes of operation, where borrowing of library materials could be made online and picked up through lockers or home delivery through the post. Due dates are extended, and overdue fines are waived as a result of an amnesty granted during the pandemic.

Libraries have made a bold effort to contact users online through emails, phone calls, and social networking sites. With these digital services, libraries are free of space and location barriers or restrictions (Brine & Knight, 2021). The library would require technology upgrades and improved networks to provide online services. Internet connectivity ought to be a basic amenity as widely available as electricity. Wi-Fi hotspots and broadband connectivity should be essential information infrastructures in today's libraries. Libraries have to react and evolve along with the changes in society and users' expectations. When libraries reopened, they pivoted to digital information services with limited physical services, whereas users were already adapting to the new way of services, and users may have moved on by the time the library space was saved for congregating.

By facilitating community interaction, broadcasting emergency alerts, and seeking input from users, social networking sites expand library information services and communication. In order to adapt to the pandemic, social networking platforms are being used to enhance library capacity (Wang & Lund, 2020). Libraries have used social networking sites in the past as a tool for current awareness services (CAS), primarily to announce new arrivals in the library, events, and new library services, and now, with the current situation caused by the pandemic, advisory services and informational support services are also being rendered on the library's social media page. Because of their far-reaching potential for making information and announcements go viral, the value of social networking sites cannot be overstated. Situation monitoring, social cohesiveness, social feedback, therapeutic initiative, and messages that help community resilience and emergency management are all examples of how social networking sites can be valuable during a disaster or pandemic.

The library's websites and their social media handles present links to information on policy and procedural advice on COVID-19 from the World Health Organization (WHO) and other local health government agencies such as the Nigeria Center for Disease Control (NCDC) and other international health agencies. Information on local pandemic response in terms of research, frontline engagement of medical personnel, number of reported cases per state, clinical trials, fact-finding sites, expert panel interviews, test centers, and other pertinent data. Aside from general COVID-19 information, announcements on library closing and reopening, new library services, and changes in library service offerings should be provided online (Decker, 2021). Also important is the contact information of the designated reference librarians assigned to respond to users' queries online.

On the positive side of the pandemic, users were frequently provided with actionable instructions and information, such as where to seek help in an emergency, information about test centers and isolation centers, and where to get palliative and other support programs, resulting in a new vision of services that foster active relationships and constant communication (Ma, 2020). In spreading information and communicating with people, library websites that enable social networking sites such as Facebook, Twitter, Google meetings, webinars, Zoom conference meetings, WhatsApp messages, blog posts, and others are utilized. Through networking, library consortiums, and interlibrary loans, libraries have recognized the value of resource sharing.

The COVID-19 outbreak was accompanied by a plethora of information, some of which was inaccurate, some of which was only partially accurate, some of which was speculative, and some of which was actually accurate. People are overwhelmed by the amount of information available on media channels, the internet, blogs, social media, local health organizations, the WHO, and other sources. Unverified information, misinformation, grapevine information, and disinformation spread like wildfire, complicating an already devastating pandemic by encouraging some people to engage in self-harming behavior, which causes even more distress. The situation was so bad that it was dubbed an "infodemic," but by filtering and sorting overwhelming information and presenting only those sources that are verified, reliable, and up-to-date, librarians can aid in the fight against pandemic and infodemic (Chisita & Ngulube, 2022).

Because of the need for a quick response, public health policymakers and researchers are disseminating data and analysis reports gathered using sound and transparent methods to illustrate and explain the COVID-19 pandemic situation, symptoms, incubation period, transmission, cases by states and territories,

and preventive measures. On the other hand, data literacy is a type of information literacy that focuses on datasets represented in numbers, text, tables, images, charts, graphs, pictures, and diagrams. Data management, data conversion, data interoperability, metadata, data analysis, data visualization, data preservation, and data citation are all examples of data literacy (Koltay, 2014). It is easier to make a judgment based on data sets than to make a decision based on a large number of reports written in words. As a result, libraries should include data literacy as part of their information literacy program for patrons.

Library users would benefit from information literacy and other forms of allied literacy to help them manage their information environment. Information literacy is a broad phrase that refers to a set of skills needed to properly search out and locate valuable and meaningful information (Ajegbonogun & Ajegbonogun, 2015). Knowledge of the appropriate sources of information and skill in using information search techniques to access information from a variety of carriers, comprehension of evaluation and curative criteria according to applicability and quality, information use within the confines of ethical usage, and sharing and archiving information for posterity are all necessary competencies. Health information literacy, on the other hand, is the ability to recognize, analyze, filter, and apply health information to inform decisions or actions. However, in addition to general information literacy, becoming health information literate necessitates a working knowledge of medical and clinical terminologies.

4. Considering Social Inclusion in New Creative and Innovative Library Services during the Pandemic

All those who use the library's services are referred to as library users. They are the focal point of all the myriad library and information services that ultimately correspond to satisfying the information needs of all varying library users (Connaway, 2015). Users were as diverse as the types of libraries. Some library users, such as those in academic, school, and special libraries, are rather homogeneous, whereas those in national and public libraries are varied and all-encompassing. Users also come from a variety of socioeconomic and educational backgrounds; some are well-educated and smart, while others are semi-literate or illiterate. Some people are able-bodied, but a sizable portion of the population may be disabled, meaning they are visually or hearing impaired, and their mobility may be limited. Some live in cities or semi-urban areas, while others live in rural areas. However, given the disparity in user categories and their needs, coupled with COVID-19 pandemic restrictions, libraries should rethink and renovate their services as a matter of necessity to satisfy the needs of general users and special or disabled users (Adesina, Oyedokun, Otonekwu, & Ambali, 2022).

Users' access to library resources and services was severely constrained after the libraries' closure. Librarians swiftly broadened their knowledge and added new services to assist users online better. One fact is that vulnerable groups continue to bear the brunt of the pandemic more than affluent groups. The plight of this vulnerable group has intensified as a result of this regrettable occurrence (Adelaja, 2021). The general assumption or belief is that the effects of the outbreak hit the most vulnerable people foremost, so something must be done, and the most vulnerable groups of users, on the other hand, should not be left behind.

As a result of the COVID-19 pandemic coupled with a sizeable number of people leaving with some form of disability, the world is facing a tremendous demographic shift. Meanwhile, individuals with disabilities needed access to information in order to be productive and contribute positively to national development, which is why advocacy for equal access to information has gained popularity. However, there appears to be a disparity in the availability of information services for different types of users. Given the diverse identities, information needs, mental conditions, and physical mobility of information users, it goes without saying that libraries should be better prepared to meet the needs of all categories of users (Yi, 2016). It is also worth mentioning that information requirements aren't set in stone; they can shift over time based on circumstances, including disasters and pandemics like the virulent coronavirus COVID-19.

The digital age, together with the digitization of information resources, has created a bewildering array of technologies that allow libraries all over the world to become more lively and accessible. Libraries are

evolving away from their former isolation and toward more integrated systems and networked services. Due to the ever-changing reality of information services orchestrated by information technology, library collections, facilities, and services are evolving. On the other hand, the issue of social exclusion of some groups of users has caused libraries to worry about how they may contribute to solving the problem and making all users socially inclusive in the provision of information services without discrimination (Otonekwu, Oludipe, Babafemi, Lami, & Oyedokun, 2019). Users with a computer and internet access may now access vast amounts of data and information. In terms of the benefits that digital library services provide during the pandemic, those on the disadvantaged side of the digital divide remain digitally excluded and underserved, with alarmingly high levels of information illiteracy. On the other hand, aside from a lack of information literacy skills, the majority of less-privileged and disabled users are low-income earners, and as a result, electronic access to information tools and devices remains a luxury.

The need to preserve endangered library resources, improves the efficiency of information search processes, and improves access to library resources are significant motivations for digitization initiatives. Online access to digitized information, of course, opens the door to a much larger user base. The digitization of library services has opened up new ways for users to participate in real time from multiple locations. Most disabled users who utilize information resources are stigmatized and at a disadvantage, particularly during the COVID-19 pandemic (Adesina, Oyedokun, Otonekwu & Ambali, 2022). Some are restricted to wheelchairs, while others have limited movement, necessitating the use of special technology to suit their information needs, such as audio recordings, Braille, book talks, and screen reader software that can be downloaded on computers and phones. Access to the facilities, collections, and activities is a requirement for library services for disabled individuals. The library should be accessible to users with a wide range of disabilities, which is more complicated than it appears. Libraries should ensure that the library's website is accessible and readable to a wide variety of impaired people. Libraries should make audiovisual works in sign language available where possible. The goal of library website accessibility is to generate perceivable, operable, and understood content by the widest possible variety of users, as well as content that is compatible with their vast range of assistive devices, both now and in the future (Guion, 2022).

5. Challenges Encountered in Delivering Library Services during the Pandemic

The major challenges revolve around getting information to the doorsteps of users who are vulnerable and noticeably absent from the library. The pandemic had a far-reaching economic consequence on library finances, as all new digital and extended services are provided with a declining library budget (Wang & Lund, 2020). Libraries are experiencing unprecedented disruption as a result of COVID pandemic restrictions and reopening. Obviously, there is no quick fix for the pandemic as new waivers and variances surface and only a sizeable percentage of the world population has been vaccinated. Librarians are faced with the challenges of making an informed decision as to what and what services to maintain, what new services need to be developed, and what needs to be adopted and adapted to keep the library running and bridge the gap between users and curated information. Absent of sufficient information on effective ways of cleaning and sanitizing print library materials, also pose a great challenge.

The Covid-19 outbreak caused tension and anxiety among the general public and had an impact on libraries and their patrons. Uncertainty, stress, and unfavorable emotional reactions among the library community as well as job insecurity have resulted from workplace anxiety and stress, which also has arisen as a significant concern for libraries (Ashiq, Jabeen & Mahmood, 2022). Infodemic and changing information seeking behavior of library patrons represents another significant challenge for libraries. Aside from the confusion and panic that the sudden pandemic outbreak caused, there was also a lot of disinformation, taunting, and tension on social media. The sudden closure of libraries and the conversion of physical library services to online services also caused problems for both users and library staff, especially those who lacked digital skills (Ameen, 2021).

The absence of proactive, visionary and planning appeared as a hurdle for libraries, along with the absence of legislation and regulations, social media policies, confusion during decision-making and policy change, and pandemic and disaster management preparations (Chigwada, 2021). Another substantial impediment to library services during the pandemic is the digital divide and social exclusion that set less-urban and rural areas apart from urban areas. Most users in rural areas do not have access to the internet, broadband, or a Wi-Fi connection. Therefore, they have been excluded from the library's digital transformation. Due to the newness of the virus, most information concerning COVID-19 is currently available online. Therefore, electronic information resources were prioritized during the pandemic (Tammaro, 2020). Even though some publishers with digital information resources make their information resources, particularly those related to COVID-19, open access during the pandemic, copyright appears to be an issue, as obtaining permission from publishers to digitize their intellectual properties appears to be nearly impossible.

6. Conclusion

The deadly COVID-19 virus is still wreaking havoc around the globe. Unfortunately, we have observed the virus's unrestricted global spread, and the government-imposed lockdown and limitations appear to have interrupted and hindered library services. Digital library services allow for a larger number of users to be engaged at once, and a wider range of information is activated in libraries across the world. However, not all library users are online or have internet access. Therefore, libraries' space and facilities still need to be reopened to users. The COVID-19 pandemic has undoubtedly hampered access to the physical collection, but librarians still have an important role in informing and educating the community of users about new developments, advancements, and discoveries related to the pandemic. Librarians are vital frontline workers in disasters; therefore, finding a mechanism to keep information services running without interruption should be a priority. With the global pandemic of COVID-19, a new mission for digital literacy was established. It has become a necessity for librarians to be trained on developing technology tools for effective information transmission during and after the pandemic. As a result of technological advancement, traditional libraries have been transformed into smart libraries, as libraries now have a wide range of electronic information resources accompanying with digital library services.

7. Recommendations

The recommendations below were given based on a systematic review of literature in respect to library services during the COVID-19 pandemic:

1. Taking a cue from the pandemic, libraries should consider dynamic, innovative ways to increase information access, digital reference, and circulation services so that they can continue to provide information services in the event of a disaster or pandemic.
2. Libraries should adapt their configuration to accept hybrid services that allow people to communicate both physically and digitally with them.
3. To reconnect with remote and lockdown-affected consumers who want online information services, librarians should be technologically nimble.
4. To limit the number of users visiting the library, libraries should ensure that electronic information resources and digital services are always available and accessible.
5. Encouraging libraries to eventually evolve into a configuration that is adaptive to the demands and expectations of the post Covid-19 era, extensive use of social networks, adoption of an intuitive and responsive library website and blended librarianship are some of the practices proposed.
6. Libraries should provide users with materials and training in information literacy, particularly in health information literacy and data literacy.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Ethics Committee Permission: Ethics committee approval is not required for his study.

Authors Contribution Rate Statement: The authors declare that they have contributed equally to the article.

Financial Support: No

Bibliography

- Abubakar, M. K. (2021). Implementation and use of virtual reference services in academic libraries during and post COVID-19 pandemic: A necessity for developing countries. *Library Philosophy and Practice*, 1–18. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9209&context=libphilprac>
- Adelaja, T. (2021). *Between hunger and the virus: The impact of the COVID-19 pandemic on people living in poverty in Lagos, Nigeria*. New York: Human Right Watch. <https://www.hrw.org/report/2021/07/28/between-hunger-and-virus/impact-covid-19-pandemic-people-living-poverty-lagos>
- Adesina, O.F., Oyedokun, T.T., Otonekwu, F.O. & Ambali, Z.O. (2022). Information behaviour of visually impaired users in the era of COVID-19 pandemic in Lagos State, Nigeria. *Journal of Balkan Libraries Union*, 9(1), 14-18. <https://doi.org/10.16918/jblu.1080828>
- Ajegbonogun, F.O. & Ajegbonogun, V.O. (2015). The library's role in developing information literacy and societal growth. *International Journal of Library and Information Science*, 7(7), 124-129. <https://academicjournals.org/journal/IJLIS/article-full-text-pdf/F258EAE55377>
- Alajmi, B.M. & Albudaiwi, D. (2020). Response to COVID-19 pandemic: Where do public libraries stand? *Public Library Quarterly*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1827618>
- ALIA (2020). *Australia libraries responding to COVID-19: Checklist for reopening libraries*. Retrieved from: <https://www.alia.org.au/sites/default/files/reopening%20libraries.pdf>
- Ameen, K. (2021). COVID-19 pandemic and role of libraries. *Library Management*, 42(4/5), 302–304. <https://doi.org/10.1108/LM-01-2021-0008>
- Ashiq, M., Jabeen, F. & Mahmood, K. (2022). Transformation of libraries during Covid-19 pandemic: A systematic review. *Journal of Academic Librarianship*, 48(4), 102534. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102534>
- Bangani, S. (2021). The fake news wave: Academic libraries' battle against misinformation during COVID-19. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(5), Article 102390. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102390>
- Bladek, M. (2021). Student well-being matters: Academic library support for the whole student. *The Journal of Academic Librarianship*, 47(3), Article 102349. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102349>
- Brine A., & Knight A. (2021). Acquisitions and the accelerated shift to digital in academic libraries in the UK: Reflecting on the COVID experience at De Montfort University and Imperial College London. *New Review of Academic Librarianship*, 27(3), 380–396. <https://doi.org/10.1080/13614533.2021.1976231>
- CDC (2020). *Novel coronavirus, Wuhan, China*. Retrieved from: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/about/index.html>
- Chigwada, J. (2021). Preparedness of librarians in Zimbabwe in dealing with COVID 19 library closure. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 107–116. <https://www.qqml-journal.net/index.php/qqml/article/view/628/609>

- Chisita, C.T. & Ngulube, P. A. (2022). Framework for librarians to inform the citizenry during disasters: Reflections on the COVID-19 pandemic. *Journal of Disaster Risk Studies*, 14(1), 1197. <https://doi.org/10.4102/jamba.v14i1.1197>
- Connaway, L. S. (2015). *The library in the life of the user: Engaging with people where they live and learn*. Dublin, Ohio: OCLC Research. <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/2015/oclcresearch-library-in-life-of-user.pdf>
- Cox, A., & Brewster, L. (2020). Library support for student mental health and well-being in the UK: Before and during the COVID-19 pandemic. *The Journal of Academic Librarianship*, 46(6), Article 102256. <https://doi.org/10.1016%2Fj.acalib.2020.102256>
- Dadhe, P.P. & Dubey, M.N. (2020). Library services provided during COVID-19 pandemic: Content analysis of websites of Premier Technological Institutions of India. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 4445. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/4445>
- Decker, E.N. (2021). Reaching academic library users during the COVID-19 pandemic: New and adapted approaches in access services. *Journal of Access Services*, 18(2), 77-90. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/15367967.2021.1900740>
- Devan, N.V. & Tripathi, A.K. (2021). Rethinking academic library services during COVID-19 pandemic: A case study on Father Moses Library, Rajagiri College of Social Science (Autonomous), Ernakulam, India. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. Paper 6030. Retrieved from: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=11223&context=libphilprac>
- Fasae, J.K., Adekoya, C.O. & Adegbilero-Iwari, I. (2021). Academic libraries' response to the COVID-19 pandemic in Nigeria. *Library Hi Tech*, 39(3), 696-710. <https://doi.org/10.1108/LHT-07-2020-0166>
- Fraser-Arnott, M. (2020). Academic library COVID-19 subject guide. *The Reference Librarian*, 61(3/4), 165-184. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/02763877.2020.1862021>
- Guion, D. (2022). *Library services for disabled people: The accessible library*. Retrieved from: <https://www.allpurposeguru.com/2022/03/library-services-for-disabled-people-the-accessible-library/>
- Harris, S.Y. (2021). The coronavirus pandemic in the Caribbean academic library: Jamaica's initial interpretation of strengths, biggest impact, lessons and plans. *Library Management*, 42(6/7), 362-375. <https://pesquisa.bvsalud.org/global-literature-on-novel-coronavirus-2019-ncov/resource/pt/covidwho-1127424>
- IFLA (2020). *COVID-19 and the global library field*. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>
- Kang, Q., Song, Z., Lu, J., Shi, T. & Yang, J. (2022). COVID-19 impact on the Chinese top academic libraries: Libraries' response to space, collection and services. *Journal of Academic Librarianship*, 48(4), 102525. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102525>.
- Koltay, T. (2014). Data literacy: In search of name and identity. *Journal of Documentation*, 71(2), 401-415. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/JD-02-2014-0026>
- Laaro, M.D. (2021). Library services amidst COVID-19 pandemic: Adjusting to the new normal. *Emperor International Journal of Library and Information Technology Research*, 1(3), 24-27. Retrieved from: https://eijlitr.mayas.info/2021/mar_2021/mar-2021-04.pdf
- Ma, L.F.H. (2020). Academic library services during COVID-19: The experience of CUHK Library. *International Information and Library Review*, 52(4), 321-324. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834251>

- NCDC (2020). *The first case of coronavirus disease confirmed in Nigeria*. Retrieved from: <https://ncdc.gov.ng/news/227/first-case-of-corona-virus-disease-confirmed-in-nigeria>
- NCDC (2020). *Update on COVID-19 in Nigeria*. Retrieved from: <https://ncdc.gov.ng/news/238/update-on-covid-19-in-nigeria>
- Otonekwu, F.O., Oludipe, J.T., Babafemi, G.O., Lami, A. & Oyedokun, T.T. (2019). Digital environment and social exclusion in Nigeria: Role of libraries and other information service providing institutions. *Library Philosophy and Practice*. Paper 2223. Retrieved from: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5632&context=libphilprac>
- Ramzy, A. & McNeil, D.G. (2020). WHO declares global emergency as Wuhan coronavirus spreads. *The New York Times*. Retrieved from: <https://nyti.ms/2RER70M>
- Tait, E., Martzoukou, K. & Reid, P. (2016). Libraries for the future: The role of IT utilities in the transformation of academic libraries. *Humanities and Social Sciences Communications*, 2, 16070. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.70>
- Tammaro, A.M. (2020). COVID-19 and libraries in Italy. *International Information and Library Review*, 52(3), 216-220. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1785172>
- Wang, I. & Lund, B. (2020). Announcement information provided by United States' public libraries during the 2020 COVID-19 pandemic. *Public Library Quarterly*, 39(4), 283-294. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1764325>
- WHO (2020). *Novel coronavirus*. Retrieved from: https://www.who.int/bulletin/online_first/COVID-19/en/
- Yi, Z. (2016). Effective techniques for the promotion of library services and resources. *Information Research*, 21(1). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1094561.pdf>
- Zhu, N., Zhang, D., Wang, W., Li, X., Yang, B. & Song, J. (2020). Arrival of coronavirus from patients with pneumonia in China, 2019. *The New England Journal of Medicine*, 382, 727-733. Retrieved from: <https://doi.org/10.1056/nejmoa2001017>

Haberler

Hazırlayan: Burcu Yılmaz
brcyilmaz@ankara.edu.tr

5. e-BEYAS Sempozyumu 10-11 Ekim 2022 Tarihleri Arasında Ankara'da Gerçekleştirildi

Ankara Üniversitesi ev sahipliğinde TÜRKSAT Bilişim katkılarıyla, Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetim Sistemleri Belgelendirme ve Bilgi Güvenliği Merkezi (BİL-BEM), Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi (BEYAS) Koordinatörlüğü, Ankara Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı ve Bilgi Yönetimi Dergisi tarafından düzenlenen; TÜRKSAT Bilişim, HPE-Hewlett Packard Enterprise, Mecellem, Vertiv, Kod-A, Fedo Kağıt ve TÜBİTAK tarafından desteklenen 5. e-BEYAS Sempozyumu 10-11 Ekim 2022 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirildi.

Ankara Üniversitesi BİL-BEM Müdürü ve BEYAS Koordinatörü Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, HPE Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan Genel Müdürü Güngör KAYMAK, TÜRKSAT Genel Müdürü Hasan Hüseyin ERTOK, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR ve

Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanı Dr. Metin KIRATLI'nın açılış konuşmalarını gerçekleştirdiği sempozyum "Metaverse ve Bilgi Yönetimi: e-Belge Yönetimi, e-Arşivler, NFT (Non-Fungible Tokens), Veri Merkezleri, Bilgi Güvenliği" ana ve alt temaları ile düzenlendi.

Elektronik belge yönetimi, elektronik arşiv yönetimi, metaverse, NFT, transhümanizm ve yeni teknolojiler, dijital dönüşüm ve değişim, veri merkezleri ve bilgi güvenliği, bilgi sistemleri ve e-Devlet kapısında bilgi yönetimi, hesaplamalı arşiv bilimi konuları çerçevesinde;

- Bugünün Dünyasında Yarının Dünyasını Şekillendirmek,
- Hukukta Dijital Dönüşüm ve Değişim,
- Dijital Bilgi/Belge Yönetiminde NFT (Nitelikli Fikri Tapu),
- Kenardan Seyretmeden Sahada Oynama Zamanı: Elektronik Belge Yönetim Sistemleri (EBYS),
- Metaverse Dünyasında Yapısal Dönüşümler ve Açmazlar,
- Dijital Dünyada Merkeziyetsiz Bilgi/Belgeyi Yönetmek,
- Etkili ve Etken Dijital Dönüşüm İçin Ortak Politikalar Geliştirmek,
- Algoritmalar Dünyasında ve Yapay Zeka Çağında Güvenli ve Kesintisiz Bilgi Yönetimi

başlıklarında 8 oturumda 25 bildiri sunuldu.

Elektronik belge yönetim sistemlerinde yapay zeka uygulamalarından hukukta bilgi ve belge yönetimine, kurumsal NFT'lerden NFT dokümanları ile blokzincir ağında elektronik belge üretimine, Metaverse'de kişinin ve haklarının korunmasından dijital kimliklerin kullanılabilirliğine, melez belgelerin dijital

arşiv boyutunda taşıdığı risklerden kişisel sağlık bilgi sistemlerine kadar çeşitli konularda sunum yapılan 5. e-BEYAS Sempozyumu'na kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerin akademisyen ve uygulamacı bilgi yöneticileri, belge yöneticileri, arşivcileri, bilişimcileri, veri bilimcileri, bilgi güvenliği uzmanları ve bilgi işlem birimleri başta olmak üzere çok sayıda kurumdan 648 kişi tarafından katılım sağlandı.

Sempozyum ile ilgili detaylı bilgiye ve oturum kayıtlarına <https://2022.ebeyas.org/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Haberler

Hazırlayan:
Rana KURTCUOĞLU,
Buse KARA

Hazine-i Evrak'ın Kuruluşunun 176. Yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü'ne Özel Etkinlik 30 Kasım'da İstanbul'da Düzenlendi

Hazine-i Evrak'ın kuruluşunun 176. yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü'ne özel "Teknoloji Temelli Dünyada Klasik Arşivlerden Dijital Arşivlere: Bilgi ve Belge Yönetiminin Gelecek Tasavvuru" konulu etkinlik 30 Kasım 2022 tarihinde Türk Arşivciler Derneği'nin ev sahipliğinde, Marmara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Medeniyet Üniversitesi ve 29 Mayıs Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin bünyesindeki Bilgi Yönetimi Kulüplerinin katkılarıyla Altunizade Kültür ve Sanat Merkezi'nde gerçekleştirilmiştir.

Açılış Konuşmaları

Etkinliğin açılış konuşması Türk Arşivciler Derneği Başkanı Orhan Sakin tarafından yapılmıştır. Sakin konuşmasında, Türk Arşivciler Derneği'nin kuruluşundan beri arşivcilik günü ve haftasının ön plana çıkarılması adına çalışıldığını dile getirmiş, geçmişten günümüze ulaşan belgelerin çok kıymetli olduğunu ve bu kıymetli belgelerin düzeninin arşivciler tarafından sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Ardından Marmara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Kulübü Başkanı Buse Kara "Köklü Geçmiş Köklü Gelecek" vurgusuyla konuşmasına başlayarak 18 yıllık kulüp geçmişinden bahsettikten sonra kulüp tanıtım videosuyla konuşmasını sonlandırmıştır. Sonrasında program Bilgi ve Belge Yöneticileri Topluluğu Başkanı Selim Başaran ve Medeniyet Bilgi Topluluğu Başkanı Sümeyye Kaplan'ın açılış konuşmalarıyla devam etmiştir. Milli Savunma Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu

arşivciliğin önemini vurgularken, yeni bir revizyon dönemine girilmesinin şart olduğunun altını çizmiştir. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan Toplum Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, tarihciliğin manipülasyona açık bir alan olduğunu, bunun ancak arşivlerden çıkarılan doğru belgeler ile önlenebileceğine dikkat çekerek konuşmasını sonlandırmıştır.

Ödül Töreni

Türk Arşivciler Derneği tarafından verilen "Arşiv Bilimine Katkı Ödülü"ne 2021 yılında Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci layık görülmüş ancak pandemi dolayısıyla ödül bu yıl gerçekleşen etkinlikle kendisine Türk Arşivciler Derneği Başkanı Orhan Sakin tarafından takdim edilebilmiştir.

2022 yılı “Arşiv Bilimine Katkı Ödülü”ne ise Uludağ Üniversitesi’nde görev yapmakta olan Öğr. Gör. Dr. Özhan Sağlık layık görülmüştür. 2022 yılı “Arşiv Bilimine Katkı Ödülü Dr. Sağlık’a Türk Arşivciler Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Abdülnasır Korkutata tarafından takdim edilmiştir. Türk Arşivciler Derneği tarafından verilen bir diğer ödül olan “Medya Ödülü” ise Türkiye Radyo ve Televizyonu sunucularından Pelin Çift’e layık görülmüştür. Pelin Çift’e ödülünü Türk Arşivciler Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Yüksel Baycar takdim etmiştir.

Program

Programın ilk oturumu İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Niyazi Çiçek tarafından yönetilmiştir. Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci oturumda "Dijitalleşen Dünyada Doğasını Aşan Disiplin: Bilgi ve Belge Yönetimi" adlı konuşmasını gerçekleştirmiş, dijitalleşen dünyada bilgi ve belge yönetiminin öneminden bahsetmiştir. Arşiv uzmanı Mehmet Torunlar "Sınırsız Bilişim Sınırsız Erişim

Çağında Yeni Nesil Arşivciler" başlıklı konuşmasında arşivciliğin gelişim sürecine vurgu yaparak yeni nesil arşivcilerin yeri ve önemine değinmiştir. Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Oğuz İçimsoy "Dijital Arşivler ve Geleneksel Arşivcilik Yaklaşımı: Geleneksel Moderne Karşı" başlıklı konuşmasında arşivcilikte geleneksel ve modern yaklaşım çerçevesinde tarihi perspektiften değerlendirmelerde bulunmuştur.

Programın ikinci oturumuna Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Elif Yılmaz Şentürk başkanlık yapmıştır. Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerinden Alpaslan Yılmaz “Arşivci Adaylarının Modern Dünyadan Beklentileri” başlıklı konuşmasında arşivlerin ve Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin tanınırlığının artırılması gerektiğini altını çizmiş, bölümlerde arşivlere yönelik olarak verilen derslerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Medeniyet Üniversitesi Bilgi Belge Yönetimi Bölümü’nden Arş. Gör. Nisa Öktem "Dijital Çağda Arşiv Uzmanlarının Yeri" başlıklı konuşmasında dijital çağ arşivlerinin yeni unsurlarına değinmiş, arşivcilerin yeni yetkinlik ve roller kazandığını vurgulamıştır. Arşivist & Dizayn firmasının CEO’su Hakan KAÇAR “Medya Arşiv Sistemi ve Sosyal Medya Arşiv Sistemi” başlıklı konuşmasında günümüzde arşivcilerin odak noktasında sadece belgelerin olmadığını belirterek, resim, video gibi farklı materyallerin ve sosyal medya platformlarındaki paylaşımların da arşiv belgesi olarak değerlendirilebileceğine dikkat çekmiştir. Etkinlik organizasyonda emeği geçenlere sunulan plaket takdimleriyle sonlanmıştır.

Haberler

Hazırlayan: Burcu Yılmaz
breyilmaz@ankara.edu.tr

Türk Arşivciler Derneği “Arşiv Bilimine Katkı Ödülleri” Verildi

2021 ‘Arşiv Bilimine Katkı Ödülü’ Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci’ye verildi.

Dergimiz baş editörü Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci ‘Arşiv Bilimine Katkı Ödülü’ne layık görüldü.

Bilimsel çalışmaları ve arşiv bilimine katkıları nedeniyle Türk Arşivciler Derneği tarafından verilen, pandemi nedeniyle kendisine takdim edilemeyen ödül, 30 Kasım 2022 tarihinde İstanbul’da düzenlenen ‘Hazine-i Evrak’ın Kuruluşunun 176. Yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü’ etkinliğinde Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci’ye takdim edildi.

Etkinlikte dijitalleşen dünyada bilgi ve belge yönetiminin öneminden bahseden ‘Dijitalleşen Dünyada Doğasını Aşan Disiplin: Bilgi ve Belge Yönetimi’ konulu bir konuşma da yapan Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci hocamızı tebrik eder, başarılarının devamını dileriz.

2022 ‘Arşiv Bilimine Katkı Ödülü’ Öğr. Gör. Dr. Özhan Sağlık’a verildi.

Dergimiz editör-hakem kurulu üyesi Bursa Uludağ Üniversitesi’nde görev yapan Öğr. Gör. Dr. Özhan Sağlık ‘Arşiv Bilimine Katkı Ödülü’ne layık görüldü.

Bilimsel çalışmaları ve arşiv bilimine katkıları nedeniyle Türk Arşivciler Derneği tarafından verilen ödül, 30 Kasım 2022 tarihinde İstanbul’da düzenlenen ‘Hazine-i Evrak’ın Kuruluşunun 176. Yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü’ etkinliğinde kendisine takdim edildi.

Öğr. Gör. Dr. Özhan Sağlık’ı tebrik eder, başarılarının devamını dileriz.

2022 ‘Medya Ödülü’ Pelin Çift’e verildi.

TRT Sunucularından Pelin Çift ‘Medya Ödülü’ne layık görüldü.

‘Gündem Ötesi’ programıyla arşiv alanına katkıları nedeniyle Türk Arşivciler Derneği tarafından verilen ödül, 30 Kasım 2022 tarihinde İstanbul’da düzenlenen ‘Hazine-i Evrak’ın Kuruluşunun 176. Yıldönümü ve 17. Arşivcilik Günü’ etkinliğinde kendisine takdim edildi.

Pelin Çift’i tebrik eder, başarılarının devamını dileriz.

Haberler

Hazırlayan: Burcu Yılmaz
breyilmaz@ankara.edu.tr

Tebrik

Dergimiz Hakem Kurulu Üyelerinden Prof. Dr. Mustafa Sağsan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan Dünya Barış Üniversitesi'ne rektör olarak atanmıştır. Kendisine yeni görevinde başarılar dileriz.

Dergimiz Editör ve Hakem Kurulu Üyelerinden Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altay Ünal Ankara Üniversitesi Kök Hücre Enstitüsü müdür yardımcılığı görevine atanmıştır. Kendisini tebrik eder, yeni görevinde başarılar dileriz.

Dergimiz Hakem Kurulu üyelerinden Dr. Neslihan Er-Koçoğlu Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Dr. Öğr. Üyesi kadrosuna atanmıştır. Kendisini tebrik ederiz.

Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi Korcan Doğan Dr. unvanını almaya hak kazanmıştır. Kendisini tebrik ederiz.

e-ISSN 2636-8544

Ankara Üniversitesi BİL-BEM

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>